

Esa Ruuskanen

Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot

Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai
nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59
kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa
vuosina 1930–1932

ABSTRACT

Esa Ruuskanen

The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2006, 248 p.

(Jyväskylä Studies on Humanities

ISSN 1459-4331; 63)

ISBN 951-39-2693-1

English summary

Diss.

There were 59 of Finland's 200 communist workers' halls closed in the region of Northern-Savo in the summer and autumn of 1930. This research explains the process of the closings by the scare-mongering and the use of special powers by the local chiefs of police and the Governor of the Province of Kuopio. Despite the narrowness of its support in the region of Northern Savo, right-wing Lapua Movement plunged from a path of preventive measures to constrain communism onto a course which aimed at its complete suppression. The rhetoric of the Lapua Movement was based on the dissemination of images of the Communists as the enemy. In terms of their social background, the Northern Savo members of the Lapua movement represented the local educated classes (teachers, clergymen, chemists and veterinary surgeons), wealthy peasant farmers, white-collar workers in the wood-processing industry and private entrepreneurs. Their attitude to the communist small farmers was marked by conflicts and suspicion. This group had failed to notice how the section of the population that inclined towards communism had in the 1920s come to accept its role as producers in society through the activities of the cooperatives and to express itself politically through its participation in local government. Indeed the 1920s in Northern Savo were a period not just of political confrontation but also of gradual adjustment in which channels of communication between the farmers of the Agrarian League party and their Communist counterparts were opened up. The Agrarians did not see the rank-and-file Communists as the same kind of threat as the radical supporters of the Lapua movement did. However, the Governor was completely taken in by the scare-mongering rhetoric, although the State Police considered that communism had in effect already been suppressed. So in a kind of excess of justifiable defence, the workers' halls were closed down without any proof of their revolutionary nature having been presented.

Keywords: the Lapua Movement, workers' halls, communism, Northern Savo, scare-mongering, the National Coalition party, the Agrarian League party

Author's address

Esa Ruuskanen
Isterintie 31 as. 2
90230 OULU
esa.ruuskanen@mail.suomi.fi
050 5997085

Supervisor

Professor Toivo Nygård
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers

Docent Lasse Kangas
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Docent Vesa Vares
Department of History
University of Tampere

Opponent

Docent Vesa Vares
Department of History
University of Turku

SISÄLLYS

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Lapuan liike historiankirjoituksessa	9
1.1.1	Poliittisesti sitoutuneita aikalaistulkintoja.....	9
1.1.2	Tilintekoa menneisyyteen ja akateemisen tutkimuskentän avaus.....	17
1.1.3	Runsaasti tutkittu ja tulkittu ajanjakso.....	20
1.2	Tutkimuksen tehtävästä, käsitteistä ja päähenkilöistä.....	24
1.2.1	Itselle toinen, meille vihollinen	24
1.2.2	Viholliskuvien retorinen rakentaminen.....	27
1.2.3	Miksi Lapuan liikkeelle perifeerinen Pohjois-Savo	30
1.2.4	Tutkimuksen jäsentely ja päähenkilöt.....	36
1.2.5	Työväentalo sosialismin symbolisoijana.....	43
2	KOMMUNISMI JA POLIITTISET VIHOLLISKUVAT 1920-LUVUN POHJOIS-SAVOSSA	47
2.1	Kommunismi käsitteenä ja identiteettinä	47
2.2	Radikalismiin kallellaan, reformivaateisiin sidottuna	54
2.3	Uinuvat viholliskuvat ja vihollisuuksien näyttämöt.....	70
3	LAPUAN LIIKKEEN NOUSU JA VIHOLLISKUVIEN VILLITSEMINEN	78
3.1	Kommunisminvastaisuus pohjoissavolaisissa järjestöissä ennen Lapuan liikettä	78
3.2	Maakunnan punaisuuden sietämisestä Lapuan mallin haltuun ottoon.....	88
3.2.1	Orastavaa oikeistolaistumista alun yksituumaisuuden keskellä.....	88
3.2.2	Lempeät lähetystöt väistyvät, luja Suomen Lukko nousee.....	98
3.3	Savo-lehti lietsoo radikaalin lapualaisuuden mallia, Savon Sanomat toppuuttelee	106
3.4	Miten nyt käy Lapuan liikkeen, kun maalla on oikeistohengessään ponteva pääministeri	115
3.4.1	Kommunisminjaurijan suitset siirtyvät viranomaisille.....	115
3.4.2	Kun kirjapainot on jo suljettu, voidaan tarpeen vaatiessa sulkea työväentalojakin.....	117
3.5	Viranomaiset luottavat ennaltaehkäisevien toimien tynnyttävään voimaan.....	120

4	TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISET POLIITTISEN RETORIIKAN NÄYTTÄMÖINÄ.....	122
4.1	Työväentaloilla lymyävät samat pirut, jotka on jo savustettu kunnanvaltuustoista.....	122
4.1.1	Kunnanvaltuustojen puhdistukset alkavat Lapuan päämajan yllätyksestä	122
4.1.2	Suomen Lukon ruoskalla kommunististen kunnallismiesten kimppuun.....	123
4.2	Jos näitä paheen pesiä ei suljeta, maamme kohtalo on onneton.....	131
4.2.1	Etelä-Pohjanmaalla naulattiin, mutta meillä vedotaan ensin maaherraan	131
4.2.2	Ruttoa, iivanansaastaa ja demonisuutta - vaihtoehdottomuuden retoriikka.....	137
4.2.3	Pitäjien virkanyrkkiä on hankalaa pysyä tästä asiasta sivussa	142
4.3	Lapuan liikkeen tavoitteet täyttyvät, kun työväentalot sulkeutuvat hallinnollista tietä	145
4.3.1	EK:n mielestä kommunismi ei enää uhkaa, mutta menkööt talot kiinni	145
4.3.2	Nimismiesten pelot leviävät lääninkansliaan	149
4.3.3	Maaherran lyhykäinen Jaakobin paini: kuinka olla samalla antisosialisti ja pedantti lainoppinut.....	153
4.3.4	Sosialidemokraattiset työväentalot sulkemisliikkeen kohteena.....	163
4.4	Suomen Lukko - kokonaisuutta koskevan kysymyksen kanavoijasta maineeltaan äärijärjestyksi	171
4.4.1	Suojeluskuntalaisia ilman suojeluskuntapukua	171
4.4.2	Porvarillisen yhtenäisyyden ja totalistisen isänmaan vaalijoita.....	176
4.5	Hiljentynyt työväenliike	182
4.5.1	Suljettujen työväentalojen uusjako	182
4.5.2	Kuka perii kommunistien kannatuksen.....	189
5	VIHOLLISKUVAT LIIKKEESSÄ - TYÖVÄENTALOJEN OMAVALTAISTEN SULKEMISTEN OIKEUTTAMISYRITYS VUOSINA 1931 - 1932.....	201
5.1	Lapuan liike jatkaa isänmaan lopulliseksi valkaisuiseksi	201
5.1.1	Uusi ohjelma hahmottuu - sosialidemokraatteja vastaan.....	201
5.1.2	Lapuan Liike ry. Pohjois-Savossa	207
5.2	Väkivalta pohjoissavolaisilla työväentaloilla vuoden 1930 jälkeen.....	210
5.2.1	Sonkajärven työväentalon tuhopoltto	210
5.2.2	Maaningan Tuovilanlahden työväentalon naulaus	211
5.3	Tuhopolttajat ja naulaajat tuomiolla	213

YHTEENVETO.....	220
SUMMARY.....	229
LÄHTEET	234
LIITTEET.....	246

1 JOHDANTO

1.1 Lapuan liike historiankirjoituksessa

1.1.1 Poliittisesti sitoutuneita aikalaistulkintoja

Lapuan liike antoi jo elinaikanaan kimmokkeen lukuisille kirjallisille tulkinnoille, joissa sitä tarkasteltiin eräänlaisena historiallisen kehitysvaiheen taitekohtana. Nämä poliittisesti sitoutuneet tulkinnat voi jakaa kolmeen toisilleen vastakkaiseen pääkategoriaan: oikeistoradikaaliin propagandaan, kommunistiseen propagandaan ja niin sanotun laillisuuslinjan kirjalliseen vastaiskuun.

Lapuan liikkeen johdon myötävaikutuksella syntynyt oikeistoradikaali propaganda oli sukulaissuhteessa vapaussodan valkoiseen propagandaan, jolloin kansakunnalta oli vaadittu samalla lailla yhtenäisyyttä vetoamalla yhteiseen viholliseen. Propaganda kukoisti ja hiipui Lapuan liikkeen mukana, eikä kukaan uraansa ajatteleva poliitikko enää nojautunut siihen seuraavalla vuosikymmenellä IKL:n ulkopuolella. Oikeistoradikaalin propagandan hartaasti varjellema selitys kommunistisen kiihotuksen ensisijaisesta merkityksestä ”talonpoikaisliikkeen” tai ”kansannousun” synnylle jäi kuitenkin vaikuttamaan konventiona myöhempiin tulkintoihin Lapuan liikkeestä.

Lapuan liikkeelle glorioaa rakentavien kirjoitusten joukko oli laaja. Liikkeestä ehdittiin julkaista myös muutama painettu julkaisu, joista tunnetuimpia ovat kirjailija *Arvo Kokon* ”Lapuan laki I ja II” ja toimittaja *Arvid Kajánin* ”Lapuan nousu”. Molempien päämääränä on Lapuan liikkeen idealisointi. Sitä kautta rakennetaan myös nuoren valtion historia, jossa sortovuosien aktivismi ja sen huipentumana alkanut vapaussota edustavat kansakuntaa luovia ajanjaksoja ja 1920-luku hajoamisen aikakautta, aktivistien kannalta tuskallista jättäytymistä tuhoavien voimien vaikutuksen alaiseksi. Kokko ilmaisee vertauskuvien kautta sen, millainen nuoren Suomen valtion kehityskulku oli ollut ennen ”Lapuan nousua”:¹

---

¹ Kokko, Arvo. Lapuan laki II: Talonpoikaisliike 1930 – vapaussodan välttämätön jatko. Huopalahti 1930, s. 56.

”Kaikki kansamme kärsimät tappiot ovat pohjaltaan erimielisyyden perisyntimme aiheuttamia. Niin kauan kuin raskas ahdingonaika pakottaa seisomaan kylki kyljessä kiinni, on rintama ehjä, mutta heti kun puristuksen paine heltiää, alkaa rakoileminen. Aseet lasketaan liian aikaisin käsistä ja heittäytyään huolettomiksi taikka sitten aletaan riidellä karhun taljasta heti sen kierretyksi tultua muistamatta, että karhu onkin vielä kaatamatta.”

”Raskas ahdingonaika” eli vapaussota edusti Kokolle yksimielisyyden ilmentymää, jonka elähdyttävä vaikutus oli kuitenkin unohdettu, kun ”huolettomuus” eli liian salliva lainsäädäntö ja ”karhun taljasta riitely” eli puoluepolitiikka olivat ilmaantuneet näyttämölle ja painaneet vuoden 1918 saavutukset lokaan. Vihollinen oli Kokon mukaan yhä kukistamatta: ”karhu” edusti paitsi itäistä naapuria, myös sieltä säteilevää bolševismmin uhkaa. Tätä uhkaa vastaan oli syntynyt Pohjanmaan talonpoikien aloitteesta ”kansanliike”:¹

”Lapuan liikkeen mukana punaista vaaraa vastaan! Se on nykyhetken velvoitus jokaiselle isänmaataan rakastavalle kansalaiselle.”

Oikeistoradikaalin propagandan perustavana lähtökohtana oli, että isänmaallisuus oli kaiken muun yläpuolella ja aitoa isänmaallisuutta ei voinut olla ilman syvää kommunisminvastaisuutta. Kommunistit olivat synnyttäneet omalla maanpetoksellisella toiminnallaan poikkeustilan, jolloin vallalla olivat sen mukaiset säännöt ja käytössä olivat sen vaatimat poikkeukselliset keinot.²

Lapuan liikkeen aktivistien oikeudelliset normit ohittavaa toimintatapaa kuvaamaan syntyi käsite ”Lapuan laki”, jolla perusteltiin muun muassa Työn Äänen kirjapainon tuhoamiseen ja kommunistien tai sellaisiksi epäiltyjen henkilöiden kyydityksiin kulminoituva poliittinen väkivaltaisuus keväällä ja kesällä 1930. Lapuan lakiin yhdistettiin toisaalta myös koko kommunisminvastainen taistelu: moni kansanliikkeen kannattaja yhtyi eteläpohjalaisen maanviljelijän ja aktivistin Juho Ekolan mielipiteeseen, jonka mukaan ”Lapuan liike oli Suomen ainoa laillinen liike”³. Lapuan laki oli johdettu korkeammista, siveellisemmistä periaatteista kuin maallinen laki. Kokko oikeutti Lapuan lain seuraavasti:⁴

”Jokaisen valtion vaiheissa voi sattua tapauksia, jolloin sen elinintressit jossain määrin vaativat kirjoitetun lain muotovaatimusten syrjäyttämistä, lausuu valtio-oikeuden professori R. Erich teoksessaan Valtiosäntöjen säätäminen ja muuttaminen. Tällaisen kansan elinintressejä koskevan kysymyksen eteen on Suomen kansa nyt joutunut, kun koko itsenäisyytemme ajan Neuvosto-Venäjältä johdettu valtion ja yhteiskunnan vastainen sekä maanpetoksellinen kommunistinen liike on levinnyt kaikkialle maassamme, eikä valtiovallan käytettävänä ole ollut tarpeeksi tehokkaita keinoja sen rikksellista toimintaa estämään.”

Vaikka Lapuan lakiin kuului omavaltaisuuksienkin hyväksyminen, niin propaganda työsti samanaikaisesti julkilausumia, joissa Lapuan liikkeen johto – ”Lapuan päämaja” eli Vihtori Kosola ja kumppanit - tuomitsivat kyyditysten kaltaiset laittomuudet. Tällaisessa ristiriitaisessa tilanteessa syntyi käsite ”lieve-

¹ Ibid., s 60.

² Kaján, Arvid. Lapuan nousu. Jyväskylä 1930, s. 21-34.

³ Ibid., s. 73.

⁴ Kokko, Arvo. Lapuan laki I: Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930. Huopalahti 1930, s. 5.

miehistä”, jotka hyveellisen tarkoitusperän ohjaamina menivät joskus kommunismin juurimisessa liian pitkälle unohtaen ”päämajan” käskyt. Kosola ja kumppanit saivat näin poliittisista väkivaltaisuuksista täyden synninpäästön.¹ Syyllisyys kyydityksistä ja muista väkivaltaisuuksista sysättiin viime kädessä Kyösti Kallion hallitukselle, joka oli Lapuan liikkeen aktivistien mielestä vitkuttellut liiaksi kommunismin kriminalisoimisessa ja aiheuttanut siten isänmaallisissa kansanjoukoissa otteiden radikalisoitumista.

Lievemies-myytti rakentui Lapuan liikkeen varauksettomilla tukijoilla väkivaltaisuuksien ja tekijöiden yhteiskunnallisen painoarvon vähättelylle. Lievemies-käsite juurtui myös Lapuan liikkeeseen pesäeroa tehneen maalaisliittolaisen lehdistön käyttöön, joka ei voinut sallia sitä, että Kalliota ja kumppaneita epäiltiin kyvyttömyydestä kommunismin juurijoina. Maalaisliittolaisille ”lievemiehet” edustivat kansanliikkeen äärioikeistolaisia hyväksikäyttäjiä, jotka vertautuivat vuosien 1918 – 19 monarkisteihin ja muihin tasavallan vastaisina pidettyihin, tarkoitusperiltään kyseenalaisiin äärioikeistolaisiin tahoihin.

Kommunismi vertautui Lapuan liikkeen propagandassa idästä tulleeeseen kulkutautiin, jonka sen suomalaiset kannattajat olivat omaksuneet irrationaalisten viettiensä ja alhaisten pyyteidensä ohjaamina. Venäjä miellettiin samaksi imperialistiseksi kansakuntien syöjäksi kuin ennekin; valtaa pitivät siellä nyt vain punaiset komissaarit muiden maiden kommunistiset puolueet liessaan. SKP oli Kokon mukaan:²

”... Kominternin kuuliainen käskyläinen ja hengeltään täysin isäntänsä kaltainen. Sen moraalit on täydellistä moraalittomuutta ja uskonnottomuutta, ihmisen eläimen tasolle jälleen alentavaa. Se kieltää ja pyrkii hävittämään kaiken mikä on koko ihmiskunnalle pyhää ja kalleinta: uskonnon, kodin, perheen, valtion ja yhteiskunnan. Se asettaa kommunistisen puolueen edun yksinomaiseksi johtotähdexkseen ja tekojensa määrääväksi motiiviksi. Se ei halua mitään uudistaa, vaan hävittää. Se kieltää raamatun Jumalan. Se sallii murhan ja varkauden luokkahyveinä. Se hävittää lasten rakkautta vanhempiinsa ja hajottaa perheen korvaten sen puolueella. Se julistaa vapaa-avoliiton tilalle. Kaikki mitä on kautta aikojen opittu pitämään ja kunnioittamaan siveellisenä, jalona ja esimerkillisenä, tavoittelun arvoisena, on sille jonnin joutavaa hävitettävää roskaa. Saman mukainen on puolueen muukin ohjelma ja ohjesääntö. Se valmistelee luokkasotaa ja vallankumousta päämääränään maamme palauttaminen punaisena neuvostotasavaltana takaisin Venäjän yhteyteen.”

Kommunismin salakavaluutta lisäsi Kokon mukaan se seikka, että mikään puoli yhteiskunnasta ei ollut sen vaikutukselta vapaa; kyse oli siis muustakin kuin pelkällä kriminalisoinnilla kurissa pidettävästä poliittisesta liikkeestä. Propagandan mukaan Lapuan liike oli noussut viime hetkellä herättämään koko kansan, kun kommunistien uudet kapinavalmistelut olivat kuvainnollisesti asettelemassa kirveen terää kansakunnan kaulalle. Lapuan liike oli havahduttanut myös torkahtamaan päässeen valtiovallan, joka oli lopultakin pannut kommunismia tukahduttavia lakialoitteita vireille. Kansan todettiin seisovan yksimielisenä kommunisminvastaisessa rintamassa. Talonpoikaismarssi Helsinkiin 7.7.1930 oli Lapuan liikkeen lyhyen mutta siihen asti voittoisan elinkaaren hui-

¹ Kaján 1930, s. 117-122.

² Kokko 1930a, s. 16.

pentuma, vapaussodan voitonparaatin kaltainen manifestaatio, jossa juhlittiin uutta ja lopulliseksi koettua voittoa perivihollisesta.

”Lapuan laki I” ja ”Lapuan nousu” kirjoitettiin talonpoikaismarssin hurmioituneissa jälkitunnelmissa, jolloin Lapuan liike oli mahtinsa huipulla. ”Lapuan laki II” oli jo muuttuneen poliittisen tilanteen synnyttämä propagandistinen veto; kommunismi oli tukahdutettu valtiovallan toimesta lainsäädännöllisesti, kommunisminvastaisena syntyneen liikkeen kannatus rakoili ja liikkeen johdoksi itsensä mieltäneet aktivistit oli syrjäytetty valtakunnan poliittisesta eliitistä. Lapuan laki II:ssa Kokko esitteli Lapuan liikkeen uudet vastustajat, ”sosialidemokratian valekaavussa lymyilevät marxilaiset” ja toisaalta ne ”isänmaattomat porvarit”, jotka olivat tuominneet yhdistykseksi rekisteröityneen Lapuan Liikkeen kansakunnan tervehdyttämiseksi laatiman ohjelman. Julkaisuun taustavaikuttajana toiminut Lapuan Liike ry. sai syksystä 1930 lähtien yhä äärioikeistolaisempia sävyjä, kunnes epäonnistunut Mäntsälän kapina pohjusti liikkeen lakkauttamispäätöksen. Samalla loppui myös liikettä tukevan propagandan julkaisu.

Lapuan liikkeen propagandistien lailla myös kommunistiset propagandistit kokivat 1920 – 30-lukujen taitteen uuden aikakauden alkuna, tosin täysin eri lähtökohdista käsin kuin vastustajansa. Suomeen maanalaisesti levitetty kommunistinen propaganda oli sidottu Kominternin teorioihin, joissa yleiseurooppalainen oikeistoradikalismien voimistuminen nähtiin yllättäen mahdollisuutena marxilais-leniniläiselle maailmanvallankumoukselle. Kominternin ja SKP:n aikaispropagandalla oli merkittävä vaikutus myöhemmälle kommunistiselle historiankirjoitukselle, kun siinä puntaroitiin Lapuan liikkeen syitä ja luonnetta samalla kun Lapuan vuodet nivottiin merkittäväksi taisteluvaiheeksi vasemmistolaisen työväenliikkeen koettelemuksilla kivetyllä tiellä. Kommunistisen propagandan vaalimat selitysmallit Lapuan liikkeestä fasistisena liikkeenä antoivat vaikutteita myös akateemisen historiankirjoituksen tutkimustematiikkaan erityisesti 1970-luvulla.

Synnyinmaataan Neuvostoliitosta käsin tarkkailevat suomalaiset kommunistit kumosivat oikeistoradikaalin propagandan väittämän, jonka mukaan kommunismi olisi ollut perimmäinen syy Lapuan liikkeen nousulle. Leninin teorioiden ja Kominternin taktiikan mukaisesti oikeistoradikaalin liikkeen synty kytkeytyi kapitalistisen järjestelmän kriisiin ja luokkakonfliktiin, jolloin kommunismia käytettiin ainoastaan syntipukkina muiden ongelmien peittämiseksi. Neuvostoliitossa maanpaossa elävä SKP:n aktiivi *O. Vilmi* esitti asian seuraavasti¹:

”Kun sitten kulakit rupesivat etsimään syyllisiä heidän tavarainsa hintojen laskuun, ja kiukku näytti uhkaavalta, oli suurkapitalistien suunnattava viha sinnepäin, mistä heillekin olisi taas hyötyä. Suurkapitalistit järjestivät ”kansanliikkeen” - ”lapualaisuuden” ja antoivat tunnuslauseet: ”ryssää ja ryssän kätyreitä” - so. kommunisteja vastaan ja ”isänmaan puolesta”. Suurkapitalisteille tuli välttämättömäksi siirtyä fasistiseen diktatuuriin teollisuus- ja maatalouspulan, proletariaatin kasvavan vallankumouksellistumisen ja palkkojen alentamisen sekä sodanvarustelun vuoksi. Näistä syistä juontuu ”lapualaisuus”.”

¹ Vilmi, O. Fasismi Suomessa: Sen syyt ja tarkoitus. Leningrad-Petroskoi 1931, s. 29.

Kommunistisen propagandan mukaan Lapuan liike ei ollut kansanliike vaan savuverho, jonka takana suurpääoma toimeenpani fasistisen mullistuksen. Tähän kaikkeen suurpääoman oli pakottanut talouslaman muodossa ilmennyt kapitalismin kriisi ja toisaalta työväenluokan vallankumouksellisen mielialan voimistuminen. SKP:n arkkivihollisten – pankki-, teollisuus- ja maakapitalistien sekä pappien ja suojeluskuntalaisten – lisäksi Suomen siirtymistä avoimen fasistiseen diktatuuriin olivat edesauttaneet myös sosialidemokraatit.

”Sosdemokratia on ollut valkoisessa Suomessa kaiken aikaa pääoman asianajajana työväenluokan keskuudessa. Kaikissa otteissaan he ovat työskennelleet iskujoukkona suurporvariston diktatuurin vahvistamiseksi. – Sosdem. johtajisto on sulanut valkoisen lahtarivallan elimelliseksi osaksi.”¹

Kominternin vuonna 1928 omaksuman ns. kolmannen vaiheen taktiikan mukaisesti sosialidemokraateista oli tullut kommunistien päävihollisia, työväenliikkeen sisäisiä sabotoijia ja maailmanvallankumouksen jarrumiehiä.

Kommunistiselle liikkeelle tyypillisen itsekritiikin mukaisesti SKP läksytti myös itseään niistä erehdyksistä, jotka olivat edesauttaneet Lapuan liikkeen etenemistä. Tämä arvostelu – Kominternin vaatimusten valossa muotoiltuna – kohdistui sekä puolueen toimijoihin että toimintatapoihin:²

”Työväellä oli suuri joukko harhoja järjestöjensä suhteen ja varsinkin ”lailliseen oikeuteen” järjestäytymisestä ammatillisiin järjestöihin oli piintynyt uskoa, että eihän sitä työväeltä riistetä, kun sitä ei tapahtunut luokkasodan jälkeenkään, vaan työväki sai järjestyä ja järjestää järjestönsä sisäisen hallinnon mielensä mukaan. Tottumus laillisten toimintamahdollisuuksien säilymiselle oli niin suuri, että laillisuusharhat johtivat työväen julkisen vasemmistoliikkeen laillisuuteen maatumiseen asti, ja legalismin harhat olivat tunkeutuneet kommunistiseen puolueeseenkin lamauttaen sen toimettomana antautumaan fasistikumouksen edessä. Tähän virheeseen teki itsenä syypääksi ennen kaikkea puoluejohto.”

Marxilais-leniniläisessä katsantokannassa historian vääjäämättömyyttä ei voitu kuitenkaan estää. Kapitalismin kriisi tulisi lopulta johtamaan luokkavastakohtaisuuksien kärjistymiseen ja työväestön radikalisoitumiseen. Luokkaristiriitojen aallon harjalla virheistään opiksi ottaneen SKP:n tehtävänä oli ohjata vasemmistolaituneet työläisjoukot uuteen taisteluun, jonka päässä siinsi kapitalismin kukistuminen.³

Siinä missä oikeistoradikaali ja kommunistinen propaganda toimivat tahoilleen identifioivina, niin laillisuuslinjan kirjallinen vastaisku oli alkuaan erotautumisen väline, jolla haluttiin saman aikaisesti todistaa isänmaallista luotettavuutta ja sanoutua irti Lapuan liikkeeseen yhdistetyistä laittomuuksista. Mistään yhtenäisestä poliittisesta linjasta ei voi puhua muussa merkityksessä kuin oikeistoradikalismin vastaisuudessa. Toinen laillisuuslinjaa yhdistävä tekijä oli toisaalta kommunisminvastaisuus: Lapuan liikkeen tavoitteet voitiin hyväksyä niin kauan kuin kyse oli kommunismin tukahduttamisesta, mutta tavoitteiden toteuduttua ”kansanliikkeen” johtajiksi itsensä julistaneet aktivistit koettiin po-

¹ Ibid., s. 39.

² Lehtinen, J.K. Suomen kapitalismin talouspulasta. Leningrad-Petroskoi 1931, s. 83.

³ Lehtinen 1931, s. 87; Vilmi 1931, s. 48-49.

liittiseksi uhaksi. Laillisuuslinjaan lukeutui yhtä lailla sosialidemokraatteja kuin maalaisliittolaista vasemmistoa, Edistyspuolueen ”nuortasavaltalaisia” ja pieni joukko RKP:läisiä¹. Heidän kirjallinen vastaiskunsu toteutui enimmäkseen sanomalehtien palstoilla ja poliittisissa pamfleteissa. Organisaationa osaa heistä yhdisti Ståhlbergin kyydityksen jälkipyykin tunnelmissa perustettu Isänmaan ja lain puolesta (ILP) -järjestö, jossa toimivat aktiivisesti muun muassa edistyksen luja tasavaltalainen puolue mies K.N. Rauhala, pankinjohtaja Eero Rydman, Helsingin Sanomien päätoimittaja Eljas Erkko, Turun Sanomien päätoimittaja Urho Toivola ja Vaasan läänin entinen maaherra Bruno Sarlin, maalaisliittolaisista Suomenmaan päätoimittajat K.T. Jutila ja Lassi Hiekkala, oululaisen Liiton päätoimittaja Kustaa Hautamäki, Kainuun Sanomien päätoimittaja Jussi Kukkonen, varatuomari Urho Kekkonen, maisteri Johannes Tamminen ja puoluesihteerit Toivo Helojärvi sekä RKP:stä rehtori Eirik Hornborg, maisteri Kurt Antell, toimittaja Rafael Colliander ja kansanedustaja John Österholm².

Sosialidemokraattien tunnetuin kirjallinen vastaisku Lapuan liikkeelle oli SDP:n puoluetuomikunnan kirjelmä ”Lailliset olot palautettava” oikeuskanslerille alkusyksystä 1930. Oma panoksensa kirjelmän synnylle oli kunnanvaltuutosten vasemmistovaltuutettujen omavaltaisilla erottamisilla, joiden kohteeksi olivat joutuneet paikoitellen myös sosialidemokraatit. Sosialidemokraatteja oli joutunut myös kyyditysten uhriksi – heidän joukossaan muun muassa eduskunnan puhemies Väinö Hakkila. Kirjelmällä haluttiin vaikuttaa siihen, että oikeusviranomaiset nostaisivat kanteita lapualaisaktivisteja vastaan, kun näiden omavaltaisuuksia oli siihen saakka katseltu sormien läpi. Tosin sosialidemokraatit olivat itsekin seuranneet kommunisteihin kohdistunutta ajojahtia suljetuin suin niin kauan kuin saivat itse olla jahdin ulkopuolella.³

Tunnetuimpia porvariston piirissä syntyneistä kirjallisista vastaiskuista oli vuonna 1933 julkaistu, maalaisliittolaisen poliitikko-lehtimiehen Uuno Hannulan ”Me teemme mitä tahdomme”. Siinä Lapuan liikkeen synnit luettiin äärioikeistolaisuuteen luisuneiden aktivistien vastuulle, kun liikettä alun perin ohjannut laillisuuslinja oli sysätty keväällä 1930 syrjään. Jälkikäteen arvioituna kirjan voi nähdä paitsi poliittisena irtiottona, kuuluihan Hannula useiden muiden maalaisliittolaisten tavoin kommunisminvastaisen kansanliikkeen alkuaikojen ymmärtäjiin, myös pelinavauksena sosialidemokraattien suuntaan. Maalaisliitto näyttäytyi kirjassa kansanvallan perinteisenä puolustajana. Saman sädekehän olivat sovitelleet päänsä päälle Lapuan vuosina myös sosialidemokraatit.⁴

Edistyspuolueen kirjallisella vastaiskulla oli puolueen hiipuvasta kannatuksesta huolimatta suuri painoarvo, mikä johtui siitä, että edistyspuolueella oli merkittävä tasapainottava rooli 1930-luvun alkupuolen porvarillisissa hallituksissa. Puolueella oli lisäksi takanaan koko maan kattava sanomalehtiverkko

¹ Mylly, Juhani. Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2: Maalaisliitto 1918 – 1939. Helsinki 1989, s. 285-286.

² Ibid., s. 286-288.

³ Lailliset olot palautettava. Sos.dem. puoluetuomikunnan kirjelmä oikeuskanslerille. Helsinki 1930.

⁴ Hannula, Uuno. ”Me teemme mitä tahdomme”. Helsinki 1933.

Helsingin Sanomat ja Turun Sanomat etunenässä. Kirjallinen vastaisku näkyi lähinnä siellä.¹

Niin sanotun laillisuuslinjan kirjoituksilla on ollut oma vaikutuksensa myöhempiin tutkimuksiin ja muistelmiin, joissa on etsitty vastauksia sille, miksi Suomi, päinvastoin kuin moni muu itäisen Euroopan maa, ei muuttunut oikeistodiktatuuriksi. Laillisuuslinjalaiset – kukin tahollaan – katsoivat laillisuutta puolustaessaan ehkäisseensä länsimaisen parlamentarismien ja oikeusvaltion halvaantumisen ja oikeistoradikalismien vaaran. Maltillisten maalaisliittolaisten osuutta korosti näkyvästi muun muassa 1950 - 60-lukujen taiteessa muistelmasa julkaissut entinen Ilkan päätoimittaja ja Lapuan liikkeen alkuaikojen vaikuttaja, kirjailija Artturi Leinonen.² Sosialidemokraattien painoarvoa Lapuan liikkeen alusta alkaen tuominneina ja torjuneina tekijöinä ovat pitäneet yllä Hannu Soikkasen kirjoittama puolueen virallinen historia ja useiden kirjoittajien kynistä syntyneet järjestöhistoriikit.³ Edistyspuolueen rooli oikeistoradikalismien ehkäisijänä on jäänyt kahden valtapuolueen pimentoon, kun liberalismia edustanut puoluesuunta menetti sotien jälkeen tasapainottavan hallituspuolueen aseman ja lopulta ainoan eduskuntapaikkansa 1990-luvulla.

Vuosien 1930 – 32 jälkeen Lapuan liikkeen kuvaa rakensivat pitkälle kansalaisten omakohtaiset kokemukset, siirretty muistitieto ja kirjallisuuden liikkeestä piirtämä kuva. Siten kuva oli hajautunut ja paljolti tiettyihin väkivaltaisiin kokemuksiin sidottu. Mitään sankaritarinaa Lapuan liikkeestä ei koskaan tullut, sen ratkaisi liikkeen linkittyminen Mäntsälän kapinayritykseen, joka tuomittiin miltei kaikissa poliittisissa leireissä. Lapuan liike torjuttiin poliittisena ääri liikkeenä poliittisen keskustan ja vasemmiston keskuudessa jo 1930-luvun alussa, liikkeen vielä vaikuttaessa. Myös kokoomuksen voi katsoa ottaneen etäisyyttä Lapuan vuosiin saman aikaisesti kun puolue teki pesäeroa IKL:ään 1930-luvun puolivälissä.

Suomessa ei koskaan syntynyt erityistä puolueyhmittymää, joka olisi tukeutunut Lapuan liikkeen ohjelmiin tai arvomaailmaan. IKL oli ideologialtaan jo selkeästi yltiökansallinen ja fasistinen, jollaisena Lapuan liikettä ei voi pitää ennen syksyä 1930, sillä parlamentaarisen järjestelmän muutosta enemmän se vaati vanhojen arvojen kunnianpalautusta ja oikeita miehiä jo olemassa olevien instituutioiden sisälle. Eikä Lapuan liike myöskään koskaan tosissaan uhannut fasististen liikkeiden suosimalla suoranaisella vallankumouksella. Lapuan liike halusi pikemminkin hidastaa historian pyörien kulkua: se tukeutui konservatiivisesti mielletyn valtion perinteisimpiin vaalijoihin, vahvaan hallitukseen ja kirkkoon sekä idealistisesti käsitetyn kansanvaltaisen sääty-yhteiskunnan tukipilareihin, papistoon, liike-elämän ja julkisen viran haltijoiden ruumiillistamaan porvaristoon ja vapaisiin talonpoikiin. Rintamalinjoja eivät määritelleet moderniin yhteiskuntaan kuuluvat puolue-erot vaan kansallisen ideaalin mukainen

¹ Nygård, Toivo. Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä: Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 25. Saarijärvi 1982, s. 95.

² Leinonen, Artturi. Vuosikymmenten valinkauhassa: Muistelmia III. Porvoo 1960.

³ Soikkanen, Hannu. Kohti kansanvaltaa I: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.

isänmaallisuus. Lapuan liikkeessä mukana oloa ei mielletty vuonna 1930 monesti edes politikoinniksi vaan pelkäänsä isänmaalliseksi teoksi¹.

Parjattua Lapuan liikettä käsiteltiin ylipäänsä vähän historiankirjoituksessa 1940 - 50-luvuilla, jolloin tutkimuskohteet haettiin etupäässä kauempaa menneisyydestä. Porvarillisessa historiatietoisuudessa tuomittiin Lapuan liikkeen laittomuudet, mutta vastuu niistä sysättiin yhä liikkeen suojiin pesiytyneille helsinkiläispoliitikoille ja hämäräperäisille aineksille, jotka olivat enemmänkin oman kuin isänmaan edun ajajia. Lapuan liike nähtiin välttämättömänä vastareaktionä kommunistien kiihotukselle ja uskonnon pilkalle. Siten alkupe- räiseksi miellettyä Lapuan liikettä - vaihetta ennen talonpoikaismarssia, myös talonpoikaista kannattajajoukkoa - hahmoteltiin kansakuntaa palvelevana liikkeenä, jota tahri vain siihen liittynyt, melko kasvottomaksi jäävä radikaalihaara. Eteläpohjalaiseen kotiseutusarjaan kirjoittaneen *Kustaa Vilkun* sanat kuvastivat monien porvarillisten kansalaisten tunteja: *"Voidaan kysyä, olisiko Suomen kansa syksyllä 1939 asettunut yhtä yksimielisenä vastustamaan hyökkääjää tai kesällä 1940 toiminut samalla päättäväsyydellä "pinonpolttajia" vastaan, jos kommunistinen kiihotustyö olisi saanut rauhassa jatkaa kuluneet kymmenen vuotta"*. Itsesensuurin vuodet olivat vielä niin kaukana, että kommunismin saattoi esittää vaaralliseksi. Toisaalta oltiin niin lähellä sotia edeltäviä vuosikymmeniä, että käsitykset kansasta olivat vieläkin epäluulon sävyttämiä. *Vilkuna* jatkoi, että kommunistien kiihottajien hiljennettyä ja Mäntsälän selkkauksen päätyttyä *"elämään jäi ryhdistäytynyt henki sekä eduskunnassa että hallituksessa ja suurissa kansanjoukoissa. Samaa on sanottava myös suuresta sosialidemokraattisesta puolueesta, jonka keskusjohd- toon "Lapuan liikkeen" holtittomien aineiden pelosta jälleen 1930 otettiin luja Väinö Tanner, mihin "huplilainen" ajanjakso päättyi. Vastakkaisessa leirissä nuoret herän- näispapit, joista tässä tapauksessa on ensimmäisenä mainittava Akateemisen Karjala- Seuran perustaja Elias Simojoki, saivat julistuksiinsa entistä kansallisemmän ja puolus- tustahtoisien sävöyn, minkä eräitä reaalisia ilmenemismuotoja oli mm. Karjalan kannak- sen vapaaehtoinen linnoitustyö."*² Sotien jälkeen Lapuan liikettä oli melko vaikeaa tarkastella ilman alati mukaan hiipivää talvisota-perspektiiviä: oikeistolle sen synty ja teot olivat todistus kommunismin vaarasta, konsensukseen tai vasem- mistoon orientunneille kirjoittajille talvisota ja Lapuan liike edustivat yhä enemmän myös itsetutkiskelua tai -ruoskintaa suhteessa sotia edeltäviin vuosi- kymmeniin.

Oman lukunsa Lapuan liikkeen jälkikäteisessä arvioinnissa muodosti La- pua, liikkeen tyyssijan kehykset saanut pitäjä. Esimerkiksi Vihtori Kosolaa osat- tiin tarkastella siellä pidemmän perspektiivin valossa, tuttuna talonpoikana, joka tunnettiin kiihkeänä isänmaan puolustajana - siitä osoituksena jääkärivär-

¹ Esimerkkinä on Lapuan Yhteislyseon uskonnonopettajan Tellervo Palhon antama haastattelu professori Erkki Ala-Könnin kansanperinteen keruuryhmälle vuonna 1970. Kun haastattelija kysyi Palhon perheen osallistumisesta politiikkaan 1920 - 30- lukujen taitteessa, hän ei oikein ymmärtänyt sitä politikoinniksi, koska kyse oli isän- maallisuudesta. Nauha 2181, Lapuan kansanperinteen äänitteet, Lapuan kaupungin- kirjasto.

² *Vilkuna, Kustaa. Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Teoksessa Vanhaa ja uutta La- puaa. Kyrönmaa VII. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja. Vaasa 1950, s. 172-177.*

väys, vapaussota ja lakkojen murtaminen – sekä erittäin anteliaana ja hyväsydämisenä miehenä, jonka talon ovet olivat pohjalaiseen tapaan aina auki kulkijoille ja joka tuki muun muassa sosiaalista työtä orpojen ja lasten parissa. Juuri tästä syystä ”Vikin” talosta sukeutuikin kesällä 1930 Lapuan liikkeen päämaja, jossa vaimon sanoin majaili lopulta monenmoista ”jätkeä” ja jossa Kosolalle soitettiin vähän päästä lupaa kyydityksiin ja muihin puuhiin¹. Vihtori Kosola ei menettänyt koskaan kunnioitustaan Lapualla, ei edes tasavaltalaisten maalaisliittolaisten keskuudessa, joille oli yhtä lailla keskeistä jyrkkä kommunisminvastaisuus². Kustaa Tiitu, 1930 – 60-luvuilla paikallisten maalaisliittolaisten voimahahmoksi kohoava talonpoika muisteli vuonna 1970, että hänellä ja Kosolalla oli erimielisyyksiä, mutta kaiken kaikkiaan Kosola sai pitäjässään paljon hyvää aikaiseksi.³

1.1.2 Tilintekoa menneisyyteen ja akateemisen tutkimuskentän avaus

Lapuan liike kohosi uudelleen poliittisen debatin keskiöön 1960-luvulla, jolloin aikuisuuden kynnykselle varttuneet suurten ikäluokkien edustajat alkoivat tuoda vanhempiensa tekoja oman maailmankatsomuksellisen suurennuslasinsa alle. Kokemusten purkamisessa oli samankaltaista vaietun historian kohtaamista kuin toisessa pinnalle nousseessa aiheessa, kansalaissodassa, ja sen tapahtumien läpikäymisessä häviäjien, punaisten näkökulmasta.

1940 - 50-luvulla akateeminen historiankirjoitus ja julkinen sana oli voittopuolisesti karttanut Lapuan vuosien esille nostoa. Hiljaisuuteen hautautuneen aikakauden esirippua raottivat 1960-luvulla muun muassa muistelmateokset, Väinö Linnan Pohjantähti-trilogia, Arvo Salon ja Kaj Chydeniuksen Lapualaisooppera ja uusi akateeminen tutkijasukupolvi. Tämä merkitsi yhdeltä osin sotiin jälkeisten sukupolvien tuomiota isien ja isoisien teoille sekä toisaalta tavaksi tulleiden selitysmallien purkamista ja uusien selitysten etsimistä kansan kollektiivisessa muistissa kummitelleille tapahtumille.

Väinö Linnan Pohjantähti-trilogia ja siitä tehdyt elokuvat kuvasivat sellaisia tapahtumia, joista kansa oli keskustellut jo vuosia ohi sen oppimäärän mitä virallinen historiankirjoitus oli pitänyt oleellisena kertoa. Linnan teosten torpparit, käsityöläiset, pienviljelijät ja työläiset joutuivat historian pyörän ajoittain säälimättömänkin pyörähdyksen alle säilyttäen silti arvokkuutensa ja moraalisuuden puhtautensa. Konsensusta rakentavan kansakunnan eetoksen mukaisesti moraalisesti tahrautuivat ääriaineokset, näiden joukossa myös Lapuan vuosien oikeistolaiset intoilijat, jotka Linna kuvasi miltei naurettavassa valossa. Para-

¹ Nauha 2169, Elin Kosolan haastattelu, Lapuan kansanperinteen äänitteet vuodelta 1970, Lapuan kaupunginkirjasto.

² Lukuisista lapualaisista muistelijoista voi mainita muun muassa maanviljelijät Toivo Ala-Karhun (Nauha 1984), Niilo Ikolan (Nauha 2099), Juho Keskisen (Nauha 2156), Jaakko Luomalan (Nauha 2090), Niilo Muilun (Nauha 2154), Kalle Ojalan (Nauha 2076), Matti Peuralan (nauha 2151) ja Yrjö Yli-Sippolan (Nauha 2083). Lapuan kansanperinteen äänitteet vuodelta 1970, Lapuan kaupunginkirjasto.

³ Nauha 2168, Kustaa Tiitun haastattelu, Lapuan kansanperinteen äänitteet vuodelta 1970, Lapuan kaupunginkirjasto.

doksaalista olikin, että Pohjantähden oikeistolaiset hurmahenget näyttäytyivät kansallisen kehityslinjan – joka tuolloin osoitti punamultaa vielä muutaman piirun vasemmalle – vastaisina hahmoina, vaikka heidän omana aikanaan 1800-1900-lukujen taitteessa ja muutama vuosikymmen myöhemminkin samaa uskottiin oikeistolaisen sivistyneistön keskuudessa luokkaetuja korostavista sosiaalisista tai maalaisliittolaisista.

Kun Linna kuvainnollisesti halusi näyttää mitä vaietun historian esiripun taakse kätkeytyi, 1960-luvun kulttuuriradikaalit halusivat kirjaimellisesti riuhtaista esiripun mielenosoituskulkuissaan poljettavaksi sytykkeeksi. Vasemmistolaituneen opiskelijaliikkeen ilmentämä kulttuuriradikalismi ammensi tulkittamallinsa 1930-luvun kommunistisista taistelukirjoituksista. Samalla se loi – tiedostetusti tai tiedostamattaan – Lapuan vuosien kommunisteista oman peilikuvansa: etujoukon, joka kapinoi edellisten sukupolvien rakentamaa, epäkohtia tihkuvaa yhteiskuntaa vastaan uuden, jalomman yhteiskunnan kuvajainen mielessä. Arvo Salon Lapualaisopperan nuorkommunistit ilmensivät enemmänkin kuusikymmentälukulaisten pasifismia ja aatteen paloa sekä vainojen vuosina vaiennettujen, nyt poliittisiksi marttyyreiksi kohotettujen ensimmäisen tasavallan kommunistien rehabilitointia kuin kuvailemaansa aikakautta. Salon libretton lapualaiset edustivat puolestaan kaikkea sitä mitä vastaan uusvasemmistolainen kulttuuriradikalismi hyökkäsi: umpimielistä uskonnollisuutta, tekopyhyttä ja väkivaltaa.¹ Aiemmin hyveiksi mielletyt asiat ja arvot muuttuivat konkreettisesti uusien sukupolvien vihaamiksi valheiksi.

Lapualla Salon teesit iskivät vielä 1960-luvulla kuin märkä rätti vasten kasvoja. Etenkin vanhempi polvi koki, että heidän arvostamansa Vihtori Kosola ja Hilja Riipinen kuvattiin tyystin iljettäväksi ja typeriksi ihmisiksi. Pitäjässä puhuttiin, että Riipisen vävy, yleensä suvaitsevaisena tunnettu lääkäri Mustakallio oli marssinut kesken esityksen tuohtuneena ulos.²

Ei liene pelkkää sattumaa, että akateemiset tutkijat kiinnostuivat Lapuan vuosista melko samanaikaisesti kuin maamme kulttuuriväki. *Marvin Rintalan* Indianan yliopiston Venäjän ja Itä-Euroopan instituutin julkaisusarjassa vuonna 1962 ilmestynyt ”Three Generations: The Extreme Right Wing in Finnish Politics” toimi yhdeltä osin uudenlaisen tutkimuskentän avaajana. Siinä Lapuan liikettä tarkasteltiin ensimmäistä kertaa akateemisella tutkimusotteella eikä enää osana poliittista erottautumista tai tarkoituksenmukaiseksi koettua poliittista vaikenemista. Lapuan liikkeen aika nostettiin tärkeäksi vaiheeksi Suomen historiassa samalla kun liike sidottiin yleiseurooppalaisiin kehityslinjoihin.

Rintala pyrki luotaamaan tutkimusteemaansa Karl Mannheimin sukupolviteorian puitteissa, mutta itse aiheen käsittelyosassa pyrkimys hautautuu suomalaista äärioikeistoa määrittävien ja yhdistävien tapahtumien luetteloinnin

¹ Tunnettu on Vesa-Matti Loirin Lapualaisopperassa esittämän Vihtori Kosolan huu-dahdus: ”Jumalauta, näillä lakeuksilla ei pilkata Jumalaa”, jossa lapualaisten päämies tulee kommunisteja sättiessään samalla itse rikkoneeksi Vanhan Testamentin toista käskyä.

² Nauha 2181, Tellervo Palson haastattelu, Lapuan kansanperinteen äänitteet vuodelta 1970, Lapuan kaupunginkirjasto.

alle. Mannheimin teorian tarkempaa osuutta ja otetta omassa tutkimuksessaan Rintala ei koskaan erittele.

Rintalan mielestä suomalaista äärioikeistoa määrittäviä ja yhdistäviä tekijöitä olivat vapaussodan kokemus, bolševismin pelko ja tyytymättömyys parlamentaariseen demokratiaan. Äärioikeistolaisuus eli sellaisissa järjestöissä kuin Akateeminen Karjala-Seura ja Suomen Suojeluliitto ja sai kansainvälisiä vaikutteita muun muassa Italian fasismista. Lapuan liike oli äärioikeistolaisuuden esiin nousu, jonka syyt löytyivät talouslamasta, kommunistien tehostuneesta kiihotuksesta ja otollisesta poliittisesta tilanteesta. Natsismia käsittelevien aikalaistutkimusten tapaan Rintala löytää syyn äärioikeiston etenemiselle myös henkilötasolta: kunniansa saa – kohtuuttomastikin – kuulla muun muassa päättämättömäksi kuvailtu pääministeri Kyösti Kallio. Tältä osin Rintala on niellyt pureksimatta sen retoriikan, jota hänen primaarilähdeaineistossaan on käytetty Kallion sivuun kampeamiseksi. Rintalan tutkimuksen puutteena – kenties kieli- taidosta johtuvana – on ylipäänsä alkuperäislähteiden liiallinen referoiminen omaa narraatiota tukevana elementtinä sen sijaan että aineistoa olisi käsitelty analyttisemmin. Olisi ehkä ollut luontevampaa hakea Kokon ja Kajánin teok- sista ja tutkittavan aikakauden sanomalehtikirjoituksista vastauksia enemmän kysymyksiä.

Suomalaisista akateemisista tutkijoista Lapuan liikkeeseen tarttui melko samanaikaisesti *Lauri Hyvämäki*, joka jälkipolvien harmiksi joutui sairautensa pakottamana jättämään oikeistoradikalismista suunnitteilla olleet työnsä osit- tain kesken. Hyvämäen tutkielma ”Kommunisminvastaisen lainsäädännön syn- ty ja lapuanliike” julkaistiin arvovaltaisessa *Historian aitta* –sarjassa vuonna 1964. Siinä Hyvämäki kuvasi Lapuan liikkeen painostuspolitiikan vaikutusta kommunisminvastaisen lainsäädännön syntyyn. Teoksen päähenkilöitä olivat valtakunnan poliittinen eliitti ja Lapuan liikkeen johto. Hyvämäen uusia uria aukovia väitteitä oli muun muassa se, kuinka valtiovalta oli tavallaan pakotettu laittomuuksiin Lapuan liikkeen nousun myötä.¹

Hyvämäki tarkasteli Suomen 1920 – 30-lukujen historiaa myös kokoelma- teoksessa ”Sinistä ja mustaa: Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista” (1971). Tutkielma suomenruotsalaisesta runoilijasta Bertil Gripenbergistä valotti yh- den elämäkerran kautta suomalaisen äärioikeistolaisuuden syntyä ja poliittista tyytymättömyyttä parlamentaariseksi muotoutuneessa tasavallassa. Artikkelit Ståhlbergin kyydityksestä ja Mäntsälän kapinasta painottavat historian yllätyk- sellisyyttä toimijoilleen; kummastakaan tapahtumasta ei Hyvämäen mukaan löytynyt finalistista syytä, vaan kysymys oli lopultakin inhimillisten heikkouk- sien aikaansaamasta tapahtumien vyörystä².

Rintala ja Hyvämäki avasivat tietä Lapuan liikkeen akateemiselle tutki- mukselle. Sen jälkeen liike olikin tulkintojen kohteena yhä enemmän.

¹ Hyvämäki, Lauri. Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Teok- sessa *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 – 1939*. Toim. Matti Cast- ren, Eino Jutikkala ja Päiviö Tommila. Porvoo 1964.

² Hyvämäki, Lauri. *Sinistä ja mustaa: Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Hel- sinki 1971, s. 230.

1.1.3 Runsaasti tutkittu ja tulkittu ajanjakso

Lapuan liikkeestä tehdyissä tutkimuksissa voi havaita samoja trendejä kuin akateemisessa historiankirjoituksessa yleensä. Tutkimuskohteet ovat eräällä tavalla pienentyneet uudelle vuosituhannele tultaessa, kun makrotason objektien paikan ovat ottaneet yhä enemmän paikallistasoon liittyvät erityiskohteet ja -kysymykset.

Monille 1970-luvun tutkimuksille oli yhtenäistä kiinnostus ideologioiden ja muiden yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden kaltaisista makrotason ilmiöistä. Tutkijoiden kysymyksenasettelussa heijastui myös maamme ulkopoliittinen asema: usein esitetty kysymys oli, miten Suomi säilyi itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä länsimaisena demokratiana, vaikka siihen kohdistui ulkoa tullut totalitarismin uhka ja paine. Tuolloin tämä uhka liitettiin miltei järjestään pikemminkin oikeistoradikalismiin kuin ääriivasemmistolaisuuteen. Vertailukohdaksi pidettiin muita kommunismin kriminalisoineita maita kuten natsismiin ajautunutta Saksaa tai Viron, Latvian, Liettuan, Puolan ja Unkarin kaltaisia horjuvia demokratioita.

Lapuan liikkeestä oltiin yhtä mieltä siinä, että se oli kommunismin vastainen liike. Aikakauden marxilainen tutkijapolvi erottautui muista pitämällä Lapuan liikettä selkeästi fasistisena liikkeenä kun muut akateemiset tutkijat löysivät lapualaisuuden ja eurooppalaisen äärioikeiston välille yhtymäkohtia ainoastaan joiltakin osin. Marxilaisten tutkijoiden loppupäätelmä oli siten kutakuinkin sama kuin kommunistisella propagandalla neljä vuosikymmentä aiemmin. Marxilaisesta tulkinnasta käsin Lapuan liike nähtiin osana kapitalistisen yhteiskunnan kriisiä ja luokkakonfliktia.¹

Vanhat konventiot kulkivat 1970-luvulla vahvoina sidelankoina Lapuan liikkeestä tehdyissä tulkinnoissa muillakin kuin marxilaisesti orientoituneilla tutkijoilla. Erityisesti konventioita oli vaikea sivuttaa, kun haettiin vastauksia sille, miksi Lapuan liike syntyi. Vastauksia haettaessa löydettiin samoja syitä kuin aikalaisetkin – esimerkkeinä kommunistien kiihtynyt ja jyrkentyneet julkinen esiintyminen sekä yleismaailmallinen talouspula.

Konventioita täydennettiin 1970-luvulla myös uusilla näkemyksillä. Näissä tutkimuksissa Lapuan liike sidottiin maamme autonomian ajan lopulta alkaneeseen historialliseen kehityslinjaan. *Risto Alapuron* sosiologian väitöskirja ”Akateeminen Karjala-Seura” korosti pitkän linjan aikana muodostuneita sosiaalisia rakenteita maailmansotien välisten oikeistoliikkeiden selittäjänä; Lapuan liikkeen juuria saattoi siten löytää muun muassa Suomen myöhäisestä teollistumisesta, fennomanian ideologisista piirteistä – kuten kansankokonaisuuden edun korostamisesta, kansallisen tradition painottamisesta ja uskonnollisuuden tähdentämisestä – sekä vanhan statusjärjestelmän häviämisestä. Alapuron mukaan Lapuan liikkeessä yhdistyivät ainakin hetkeksi yläluokan nationalismi ja populistinen talonpoikaisliike.² *Matti Klingen* esseekokoelma ”Vihan veljistä

¹ Suomen työväenliikkeen historia. Toimituskunta: Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Jorma Kalela ja Jussi Turtola. Joensuu 1977, s. 174-183.

² Alapuro Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920 – 1930-luvulla. Helsinki 1973, s. 18, 22-23, 40, 45 ja 187.

valtiososialismiin” kytki kommunismin tukahduttamisen laajempaan bolševismin pelkoon, joka oli taasen yhteydessä kansalaissodan jälkeen vallalla olleeseen, tietoisesti ylläpidettyyn ryssävihaan.¹

Lapuan liikkeen johdon ja valtiiovallan suhteita sekä liikkeen yhtymäkoh- tia eurooppalaiseen äärioikeistoon oli tutkittu 1980-luvulle tultaessa melko pe- rusteellisesti. Sitä vastoin Lapuan liikkeen rivimies pysyi yhä etäisenä, vanhojen olettamusten peittämänä hahmona. Yhtä tuntemattomaksi oli jäänyt myös La- puan liikkeen varsinaisen painostuspolitiikan dynamiikka.

Lapuan liikkeen aktiivien edustama oikeistoradikalismi oli kiinnittynyt 1920-luvulla moniin aatteellisiin järjestöihin, joissa oli vaalittu suhdeverkostoa ja haaveiltu oikean tien löytymisestä rämettyneen parlamentarismen tilalle. Näihin oli viitattu jo aiemmissa tutkimuksissa, mutta vasta *Toivo Nygårdin* tut- kimus ”Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä” valotti seikkaperäi- semmin suomalaisen äärioikeiston järjestökenttää Lapuan liikettä edeltävällä vuosikymmenellä. Nygårdin mukaan Lapuan liikkeen menestymisen taustalla oli oikeistoliikkeeseen onnistuneesti kanavoitu talonpoikainen väestönosa, josta radikalismi sai uuden poliittisen voiman. Talonpojat kuitenkin vetäytyivät oi- keistoliikkeestä jo vuonna 1930. Tämän jälkeen oikeistoliikkeessä pysyttelivät mukana lähinnä ne keskiluokan ja sivistyneistön ryhmät, jotka olivat tyytymät- tömiä maan poliittiseen järjestelmään ja tilanteeseen. Nygård piti Lapuan liiket- tä aatteellisesti routavuosina vaikuttaneen, itsenäistymisprosessin ja ensim- mäisten itsenäistymisvuosien aikana uudelleen virinneen poliittisen aktivismin perillisenä.²

Juha Siltalan väitöskirja kyydityksistä oli monin tavoin uudenalaista tut- kimusotetta edustava tutkimus Lapuan liikkeestä. Yhdeltä osin se oli perintei- seen poliittiseen historiaan ankkuroituva perustyö Lapuan liikkeen, valtioval- lan ja puolueiden johdon kompleksisesta suhteesta. Toisaalta Siltala vei tutki- musta myös Lapuan liikkeen julkilausumien ulkopuoliselle alueelle, paikallis- ten toimijoiden välisiin suhteisiin ja verkostoihin, joiden kautta kommunismia juurittiin käytännössä. Siltala osoitti konkreettisesti, että kyyditsijät eivät olleet aikaistulkintojen mukaisia, ”kansanliikkeen” terveen ytimen reunoille pesiy- tyneitä ”lievemiehiä” vaan organisoidun painostuspolitiikan toimeenpanijoita. Siltala käytti Lapuan liikkeeseen aktiivisesti kiinnittyneistä henkilöistä ja heidän potentiaalisesta tukijoukostaan käsitettä ”valkoinen Suomi”, joka oli peräisin jo vapaussodan aikaisesta propagandasta. Termi oli jo tuolloin retorinen ja antoi jossain määrin harhakuvan maamme porvarillisen yhteisön yhtenäisyydestä. Toisaalta lapualaiset saattoivat viitata siihen, koska liikkeen kannatusta ei kos- kaan mitattu kansanvaltaisoin keinoin. Siltala näki Lapuan liikkeen vapaussodan jatkona, joka ei ollut niinkään fasistinen tai kaikilta osin edes äärioikeistolainen liike, vaan porvarillista yhtenäisyyttä tavoitteleva ryhtiliike.³

¹ Klinge, Matti. *Vihan veljistä valtiososialismiin*. Porvoo 1972, s. 166.

² Nygård, Toivo. *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä: Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 25. Saari- järvi 1982, s. 134-136.

³ Siltala Juha, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Keuruu 1985, s. 16, 100-101, 201-227, 233-234, 293-296, ja 363-366.

1980 – 90-luvulla Lapuan liikettä oli tutkittu ja tulkittu niin paljon, että kuva vuosien 1929 – 32 tapahtumista alkoi olla jo varsin hyvin hahmottunut. Palstatilaa saivat muun muassa Lapuan liikkeen suhde yksittäisiin puolueisiin ja poliittisiin vaikuttajiin, lehdistöön, suojeluskuntajärjestöön, Etsivään Keskuspoliisiin, Mäntsälän kapinaan, työväenjärjestöihin, paikallistason poliittisiin suhteisiin ja koko poliittiseen kulttuuriin. Näistä voi poimia esille ainoastaan muutaman, joita on sittemmin myös siteerattu runsaasti tai joita voi pitää merkittävinä Lapuan liikkeestä käydyin keskustelun jatkumossa.

Heikki Ylikangas jatkoi vuonna 1986 julkaistussa tutkimuskokoelmassa ”Käännekohtat Suomen historiassa” edellisellä vuosikymmenellä käynnistynyttä keskustelua suomalaisen demokratian selviytymisistä arvioimalla sen paljolti maltillisen oikeiston laillisuuslinjalle antaman tuen varaan. Aiemmin oli viitattu enemmänkin sosialidemokraattien kansanvallan puolesta käymään taisteluun. Tämä ei olisi Ylikankaan mielestä riittänyt. Suomalaisen demokratian säilymisen sosiaaliset ja lopulta myös perimmäiset syyt löytyivät Ylikankaan mukaan maan maatalouden pientilavaltaisuudesta. Pienomistuksen näkökulmasta eduskunnan kautta tapahtuva uudistustyö oli edullisempaa kuin suurtillallisten ja vientiteollisuuden kontrolloima korporativismi, jonka kannalle Lapuan liike luisui kesällä 1930. Lapuan liikkeen vuosissa oli Ylikankaan mukaan merkityksellistä poliittisten ulkolaitojen tappio ja laillisuuslinjan voitto.¹

Risto Alapuro jatkoi 1990-luvun alkupuolella jo kaksi vuosikymmentä aiemmin aloittamansa pitkien kehityslinjojen -tematiikan parissa liittämällä Suomen synty -teoksessaan Lapuan liikkeen Suomen poliittiseen modernisoitumiseen 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. Alapuron mukaan ”*noiden vuosikymmenten myllerryksessä syntyivät poliittisen kulttuurin peruspiirteet, joiden vaikutus ei nykyisinkään ole lakannut*”. Tämä merkitsi perinteisten siteiden väistymistä ihmisten muodollisesti tasa-arvoisen yhteenliittymisen, itsensä ja muiden määrittelyn ja yhteiseksi kokemiensa asioiden ajamisen tieltä. Uudenlaista tutkimusotetta edusti ryhmien ja niiden edustajiksi asettautuneiden yhteiskunnallisten liikkeiden suhteiden tarkastelu mikrotasolla, Huittisten pitäjän sisällä. Lapuan liikettä Alapuro piti vuoden 1918 vastavallankumouksen jälkinäytöksenä ja voittajien keskinäisenä kamppailuna vuoden 1918 perinnöstä ja itsenäisen Suomen luonteesta. Jälkinäytös päättyi lopulta laillisuuden paluuseen ja oikeiston ja keskustan poliittisen rajaviivan selvenemiseen. Tämän jälkeen paikallinen mielipidejako alkoi Alapuron mukaan muistuttaa yhä enemmän valtakunnallista.²

Reijo Perälän väitöskirja ”Lapuan liike ja sanan mahti” käsitteli sitä, miten lehdistö loi Lapuan liikkeen mahtia ja miten Lapuan liike eli ja kuoli paljolti siinä julkisuustilassa, johon se yllättäen nousi. Koska Lapuan liikkeeltä puuttui ennen kevättä 1930 julkinen organisaatio, sen oli alusta alkaen pelattava paljolti lehdistöjulkisuuden kautta. Myönteinen julkisuuskuva edesauttoi liikettä parhaiten tavoitteidensa ajamisessa – oli kyse sitten valtiiovallan painostamisesta, paikallisyhteisöjen aktivoimisesta painostuspolitiikan taakse tai liikkeen joh-

¹ Ylikangas Heikki, *Käännekohtat Suomen historiassa: Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudelle ajalle*. Juva 1986, s. 181-183.

² Alapuro Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933*. Porvoo 1994, s. 12-13, 281 ja 296.

toon kohonneiden aktivistien henkilökohtaisista tavoitteista. Perälä huomioi ansiokkaasti eri puoluelehtien linjojen muotoutumisen ja yhä selvemmiä käyvät erot suhteessa Lapuan liikkeeseen alkutalvesta 1929 vuoden 1930 lopulle, jolloin presidentti K.J. Ståhlbergin kyyditys ravisteli Lapuan liikkeen yltä runsaasti sen aiemmin saavuttamaa hohtoa.¹ Lehdistön osuutta korostaessaan Perälä sivuuttaa epäviralliset yhteysverkostot ja viestinnän, jota harjoitettiin nykymielessä ymmärretyin mediakentän ulkopuolella esimerkiksi kansalaiskokouksissa ja joukkoilmoittautumisissa.

Tapio Huttula otti vuonna 2000 julkaistussa väitöskirjassaan ansiokkaasti kohteekseen kommunististen työväentalojen sulkemiset, joita aiempi tutkimus oli käsitellyt varsin vähän, vaikka kysymyksessä oli kyyditysten ja kunnanvaltuustojen puhdistusten ohella Lapuan liikkeen keskeisin painostuspolitiikan muoto. Huttula toteaa ja myös todistaa, kuinka omavaltaisia toimintamuotoja saaneen Lapuan liikkeen painostuspolitiikka syntyi työväentaloihin kohdistuneissa hyökkäyksissä joulukuusta 1929 alkaen. Problemaattisinta Huttulan työssä on tukeutuminen tiettyihin konventionaalisiin käsitteisiin, kuten ”valkoiseen Suomeen”, jota voi pitää enemmänkin ideaalina ja retorisena työkaluna kuin 1920-luvulla vaikuttaneena todellisuutena.

Huttula jaottelee työväentalojen sulkemiset varsinaisiin sulkemisiin, jotka tapahtuivat viranomaisten toimesta, sekä omavaltaisiin naulauksiin, tuhopolttoihin, räjäytyksiin ja muuhun väkivaltaan. Huttula on tutkinut myös sosialidemokraattisten työväentalojen joutumista sulkemisliikkeen kohteeksi vuoden 1931 jälkeen. Huttulan tutkimus asettuu Siltalan väitöskirjan tavoin Lapuan liikkeen perusesitykseksi, jossa käydään läpi vuoden 1930 keskeisimmät tapahtumat syineen ja vaikutuksineen: työssä kuvataan seikkaperäisemmin jo Hyvämäen aloittamaa Lapuan liikkeen ja tiukentuvan kommunisminvastaisen lainsäädännön synnyn suhdetta sekä myös vähemmälle huomiolle jäänyttä Et-sivän Keskuspoliisin kulussien takaista vaikuttajan roolia kommunismia kriminalisoineen lainsäädännön muotoutumiselle.²

Vasta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tohdittiin jälleen kysellä selkeästi, josko Lapuan liikkeen voisi nähdä myös demokratian puolustajana, kun se auttoi torjumaan kommunismin uhkaa. *Max Jakobson* esitti vielä vuonna 1983, että kaikki merkit viittasivat 1920-luvun lopulla kommunistien kannatuksen kutistuvaan tendenssiin, jos heidän olisi vain sallittu jatkaa toimintaansa laillisena puolueena. Hän jatkoi poleemisesti, että olisikohan kommunistien kannattajien enemmistön niveltäminen suomalaiseen yhteiskuntaan siinä tapauksessa toteutunut jo 1930-luvulla tai viimeistään vuonna 1939 eikä vasta 30 vuotta myöhemmin. Puolentoista vuosikymmentä myöhemmin Jakobson vastasi kysymykseensä kielteisesti. Hänen mukaansa edellytyksiä kommunismin kesytämiseksi ei silloin ollut, koska Neuvostoliitto oli vielä leniniläisellä maailmavallankumouksen linjalla. Lapuan liikettä voi siten pitää yhden vaiheensa aikana demokratian puolustajana. Lopulta kansakunnan täytyi kuitenkin puolus-

¹ Perälä, Reijo. Lapuan liike ja sanan mahti. Oulu 1998.

² Huttula Tapio, Nauhoilla laadittu laki: Työväentalojen sulkemiset 1929 - 1932. Bibliotheca Historica 55. Helsinki 2000, s. 298-332 ja 339-343.

tautua siltä itseltään, kun se toimintaansa jatkaessaan muuttui demokratian viholliseksi.¹

Vastakkaista näkökulmaa on edustanut muun muassa *Pentti Virrankoski*, joka on kysynyt, että eikö olisi ollut viisainta tuomita vain maanpetokseen syylistyneet mutta jättää kommunistilait säätämättä ja antaa äärivasemmiston kannatuksen kuihtua. Virrankoski jatkaa, että demokratian kannalta se olisi kenties ollut parasta, periaatteessa ainakin ja kenties myös itse tavoitetta ajatellen.²

Kuten Jakobsonilta ja Virrankoskelta otetuista lainauksista voi havaita, Lapuan liikkeen vuodet ovat yhä yhtä alttiita erilaisista arvopohjista kumpuaville oletuksille kuin omana aikanaankin. 2000-luvun alkupuolella voi kuitenkin todeta, että Lapuan liikkeen syntyyn johtaneet syyt sekä tapahtumahistoriallinen puoli on tutkittu jo melko läpikotaisin ja aiheesta löytyy kattava määrä perustutkimusta. Liikkeen painostuspolitiikan ytimiä – kyydityksiä ja työväentalojen sulkemisia – on myös valaistu varsin tyhjentävästi. Liikkeen alueellisia variaatioita ei sitä vastoin ole vielä tutkittu täysin tyhjentävästi. Lapualaisuus vaikutti ydinalueidensa ulkopuolallakin, jossa se sai erilaisesta poliittisesta kulttuurista ja poliittisista voimasuhteista johtuen erilaiset muodot kuin syntysijoillaan. Tulkinnallinen puoli ei myöskään ole historiatieteessä koskaan loppuun kaluttu. Tulevan tutkimuksen onkin paljolti hakeuduttava varsinaisen tapahtumahistorian ulkopuolelle, mikäli se aikoo tuoda uudenlaista näkemystä 1920 – 30-lukujen historian kenties tutkituimpaan aihepiiriin.

1.2 Tutkimuksen tehtävästä, käsitteistä ja päähenkilöistä

1.2.1 Itselle toinen, meille vihollinen

Tämä tutkimus käsittelee tapahtumahistoriallisesti Pohjois-Savon kommunististen ja sellaisina pidettyjen työväentalojen sulkemisia vuosina 1930 – 1932 osana Lapuan liikkeen painostuspolitiikkaa ja osana P.E. Svinhufvudin hallituksen sitoutumista kommunismin tukahduttamiseen. Teoreettisena viitekehyksenä on Pohjois-Savon työväentalojen sulkemisten tarkastelu viholliskuvien synnyn, levittämisen, oikeuttamisen ja mytologisoinnin kautta.

Viholliskuvia on tarkasteltu sosiologiassa ja psykologiassa läheisesti Itseen ja Toiseuteen liittyvinä ilmiöinä, jolloin viholliskuvia on pidetty eräänlaisena Toiseuden kokemisen äärimuotona. Politologiassa Itsestä ja Toiseudesta on käytetty myös arkipäivän kielenkäytöstä johdettua käsitteparia ”me” ja ”he”.

Toiseutta voi pitää nykyään jopa jonkinlaisena muotikäsitteenä, jota ovat viljelleet viimeisen 20 vuoden aikana muun muassa feministit ja postmodernistit. Laveasti ymmärrettynä Toiseus käsitetään ihmisten ja ryhmien sosiaalisiin suhteisiin liittyväksi määreeksi, joka liittyy aina Toisen näkemiseen jonkinlaise-

¹ Jakobson Max, *Väkivallan vuodet: 20. vuosisadan tilinpäätös I*. Keuruu 1999, s. 128-129.

² Virrankoski Pentti, *Suomen historia: Toinen osa*. SKS:n toimituksia 846. Jyväskylä 2001, s. 818-819.

na¹. Toiseuteen käsitteellisesti tukeutuva tutkimus on tuntenut erityistä kiinnostusta muun muassa valtaväestön sekä etnisten ja seksuaalisten vähemmistöjen välisiä problemaattisia suhteita kohtaan; tällöin on lähdetty siitä, että Toiseus on nähty uhkana sitä määritelleen tahon puolelta ja siihen on reagoitu ikään kuin pelkkänä vastareaktiona.

Brittiläisen kulttuurintutkija *Stuart Hallin* mukaan Toiseuden käsite on tiivistynyt etenkin eurooppalaiseen tapaan hahmottaa "meitä" ja "muuta" ("the West and the Rest"). Hallin mukaan "meitä ja muita" koskeva diskurssi turvautuu aina yksinkertaistamiseen: se vakuuttaa, että erilaisia kulttuureita yhdistää yksi seikka – se, että ne ovat erilaisia muuhun maailmaan nähden. Hall jatkaa, että "samaa tapaan myös muu maailma, niin erilaisista aineksista kuin se koostuukin, representoidaan yhdeksi ja samaksi sikäli, että sen kaikki osat ovat erilaisia länteen nähden". Hallin mukaan "meitä ja muita" koskeva diskurssi vetää yksinkertaistavia rajalinjoja ja rakentaa yliyksinkertaistettua käsitystä "erosta".²

Yhdysvaltalaisen politiikantutkijan *Murray Edelmanin* mukaan poliittisen viholliskuvan syntymiseen vaikuttaa vihollisen luonnehtiminen pahaksi, epä-moraaliksi ja kieroutuneeksi. Luonnehdinnat tekevät poliittisesta vihollisesta jatkuvan uhan huolimatta vastapuolen konkreettisista toimenpiteistä. Jopa poliittisen vihollisen näkymättömyys saattaa muuttua todisteeksi sen hyvää yhteiskuntaa vastaan harjoittamasta maanalaisesta työstä.³

Yhteiskuntatieteilijä *Vilho Harle* määrittelee viholliskuvan toisesta ryhmästä muodostetuksi, oman ryhmän jäsenten jakamaksi kaavamaiseksi käsitykseksi, joka kiistää toisen ryhmän jäsenten inhimilliset piirteet. Viholliskuva sisältää aina käsityksen toisen aggressiivisuudesta, väkivaltaisuudesta ja tuhoisuudesta. Toisen toimintaa selitetään kielteisillä motiiveilla, ja omien toimintojen perusteina ovat aina myönteiset motiivit. Harle on tähdentänyt, että vihollinen syntyy ainoastaan silloin, jos "meidät" ja "heidät" ajatellaan perustavalla tavalla erilaisiksi. Ero mielletään usein hyvän ja pahan välisen taistelun heijastumaksi, jolloin hyvä yhdistetään "meihin" ja paha "heihin".⁴

Sosiologi *James A. Aho* on korostanut, että Toista ei välttämättä mielletä viholliseksi. Niin käy kuitenkin usein, kun arkipäivän maailma näyttäytyy nollasumma -pelinä, jossa joko toinen tuhoaa tai toinen tuhotaan, toinen voittaa tai toinen voitetaan. Aho liittää viholliskuvien syntyyn fenomenologisen psykolo-

¹ Toisen kasvojen näkemisen vertautumista *näkemiseen jonakin* tai *jossakin horisontissa* on käsitellyt muun muassa liettualaisyntyinen, elämäntyönsä Ranskassa tehnyt filosofi Emmanuel Levinas. Levinaksen juutalaisuudesta ja fenomenologiasta vaikutteita saanut filosofia lähtee siitä, että Toisen kohtaaminen on mahdollisuus, ei uhka, ja Toisen kasvojen kohtaaminen on moraaliseen edeltävä perimmäinen rakenne. – Katso Levinas, Emmanuel. *Entre nous: Thinking-of-the-Other*. Translated by Michael B. Smith and Barbara Harshav. Columbia University, s. 201-203 ja Wallenius, Tommi. *Filosofian toinen: Levinas ja juutalaisuus*. Tampere 2004, s. 51-53.

² Hall, Stuart. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere 1999, s. 77 ja 83-84.

³ Edelman, Murray. *Constructing the Political Spectacle*. The University of Chicago Press 1988, s. 3, 67-68.

⁴ Harle, Vilho. Hyvä, paha, ystävä, vihollinen. Rauhankirjallisuuden edistämisseura ry. Rauhan ja konfliktintutkimuslaitos, Tutkimuksia no. 44. Jyväskylä 1991, s. 14-15, 35; Harle, Vilho. *The Enemy with a Thousand Faces: The Tradition of the Other in Western Political Thought and History*. Westport 2000, s. 12.

gian käsitteen negatiivisesta tunteensiirrosta, jolloin pahan kohdentaminen tapahtuu tiedostamattomana tunteensiirtona yksilön omista vieraista tekijöistä sopivaksi koettuun pulmaan. Tämä vieras tekijä on jotain, mitä yksilö ei voi kestää tai tunnustaa itsessään – kuten oma lihallisuus, likaisuus tai eläimellisyys. Vihollinen nähdään tällöin säilytyspaikkana kaikelle sille, mikä torjutaan itsestä.¹

Psykohistorioitsija *Juha Siltala* on kuvaillut negatiivisen tunteensiirron vaikutuksia niin, että itsestä pois siirretty paha alkaa vainota, jolloin sitä torjutaan puhdistumalla pahoista aineksista, ikään kuin kyseessä olisi fyysinen substanssi. Siltala jatkaa, että tällöin elämän ehto on säilyttää hyvä hyvänä ja olla itse osa sen voimaa. Omasta itsestä pahoina eriytettyjen tunteiden siirtäminen jonkun toisen kohteeksi saa kohteen käyttäytymään odotusten mukaan. Odotukset ruokkivat itseään, vihollinen vahvistaa oman identiteetin.²

Sosiologi *William Eckhardt* on esittänyt viholliskuvan syntyvän helpoimmin tuomitsemalla joku tai jokin ryhmä sellaiseksi, joka ei kannata tai kunnioita tiettyjä "Itselle" tärkeitä arvoja. Viholliskuva rakentuu syntynsä jälkeen poikkeuksetta valikoidun informaation perusteella. James A. Aho on liittänyt tähän prosessiin viholliskuvien nimeämisen, oikeuttamisen ja mytologisoinnin vaiheet. Nimeämiseen kuuluva halventava kieli harvoin yksinkertaisesti kuvailee asioita - se myös retorisesti tekee niistä vihollisia. Nimeämisen kautta tapahtuvasta leimaamisesta tehdään pysyvää oikeuttamisen kautta, johon liittyvät "julkiset arvonalennusseremoniat" kuten oikeusistunnot ja julkiset kuulemiset. Mytologisointi on eräällä tavalla myös leimaamista, sillä se osoittaa, miksi halvennetut ihmiset väijäämättömästi käyttäytyvät juuri niin kuin he tekevät.³ Poliitikan tutkija *Quentin Skinneriä* mukaillen viholliskuvia voidaan oikeuttaa myös arvottavan kielen avulla, joka yhtä hyvin kuin kuvailee hallitsevan sosiaalisen ryhmän tekoja ja asenteita myös oikeuttaa niitä.⁴

Viholliskuvien rakentamiseen liittyvät keskeisesti sosiaaliset stereotypiat. Sosiologi *George Lakoff* kuvailee niitä kielellisiksi rakenteiksi, joilla määritetään kulttuurisia odotuksia. Vastaparina toimivat sosiaaliset ideaalit. Esimerkkinä stereotyyppinen aviomies on laiska ja tyhmä ja ideaalinen aviomies puolestaan on uskollinen ja vahva.⁵

Aikalaiskirjoitusten perusteella voi havaita, että Lapuan liike asetti omakuvansa ideaalitasolle, jolloin Toiseus kuvattiin stereotyyppisenä ja koettiin olemuksiltaan pahana. Lapuan liikkeeseen nivoutuneiden henkilöiden suurimpana pelkona oli painajaisen toteutuminen, joka merkitsisi samaa kuin maailman luisumista kaaosmaiseen tilaan. Vihollinen eli kommunismi oli tästä kaa-

¹ Aho, James A. *This Thing of Darkness: A Sociology of the Enemy*. Seattle 1994, s. 114, 116-117.

² Siltala, Juha. Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*. Toim. Immonen, Kari ja Leskelä-Kärki, Maarit. Hämeenlinna 2001, 132, 178.

³ Aho 1994, s. 28-30, 39, 43.

⁴ Skinner, Quentin. *Language and social change*. Teoksessa *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Ed. James Tully. Padstow 1988, s. 131.

⁵ Lakoff, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago 1987, s. 85-87.

oksesta siinnyt, samalla kun se edusti sitä ristiriitaisuutta ja heikkoutta, joka torjuttiin Itsestä ja siirrettiin osaksi Toista. Kun Itseys oli rakennettu ideaalitasolla, yhteiskunnan todellisia ristiriitoja oli erityisen vaikea nähdä ja kohdata. Nuoren valtion poliittista ristiriitaisuutta lisäsi se, että myös ääriivasemmisto oli rakentanut Itseyttään ideaalitasolla, kun Toinen eli porvaristo miellettiin lähtökohtaisesti pahaksi. Konfliktin siemen muhikin jatkuvasti arkielämän tasolla.

Ristiriitaisuuksia pidettiin systemaattisimmin yllä viholliskuvien rakentamisen kautta, jolloin niiden uusintajina toimivat virallisen - lehdistön, järjestöjen tai erilaisten lähetystöjen harjoittaman - viestinnän lisäksi myös suulliseen perinteeseen kuuluva juoruilu ja huhut. Voikin olettaa, että viholliskuviin sekoittui sekä rakentumis- että ylläpitovaiheissa huomattavasti myös kylien ja eri sosiaalisten ryhmien sekä niiden yhteiskunnallisten yhteenliittymien vuorovaikutussuhteissa kierteleviä puheita, erityisesti jostakin ilmiöstä informaatiota välittäviä huhuja. Huhuja voi pitää samalla tavalla maailmankuvaa jäsentävinä sekä uutisia levittävinä sosiaalisina ilmiöinä kuin viholliskuviakin.¹ Huhujen sisältä oli monin paikoin luettavissa Toiseuden hahmottumista viholliseksi, ja vastaavasti viholliskuvia oikeutettiin usein huhujen välittämällä informaatiolla.

1.2.2 Viholliskuvien retorinen rakentaminen

Viholliskuvien rakentamista tarkastellaan tässä tutkimuksessa retorisen suostuttelun, legitimoimisen ja identifioinnin viitekehyksessä. Lapuan liikkeen julkilausumien retoriikka oli aina tähdätty viranomaisten mielipiteiden muuttamiseksi tai vakuuttamiseksi. Toisaalta sillä oli muitakin tavoitteita, kuten aktiivisten toimijoiden rekrytointi, uskon valaminen mielipiteissään horjuviin kommunisminvastaisen taistelun rivimiehiin, väkivaltaisuuksien ryvettämisen julkisuuskuvan puhdistaminen tai vastustajien esittämien väittämien mitätöinti.

Retoriikan tutkimukseen on saatu vaikutteita ja ajatuksellisia apuvälineitä ns. uuden retoriikan teoreetikoilta, joista keskeisimpiä ovat yhdysvaltalainen *Kenneth Burke* (*A Grammar of Motives*, 1945 ja *A Rhetoric of Motives*, 1969) ja belgialainen *Chaim Perelman* (*The New Rhetoric*, 1971 ja *The Realm of Rhetoric*, 1982). Burken perustoteamuksia on, että retoriikkaa on kaikessa, missä identifioituminen ja sen vastinpari, erottautuminen, esiintyvät rinnan. Retorinen identifikaatio on Burken mukaan väistämätön prosessi, koska se juontaa juurensa ihmisten erillisyyden korostamiseen. Jos ihmiset olisivat yhtä, ideaalinen ja täydellinen kommunikointi olisi mahdollista, eikä retoriikkaa Burken mukaan silloin tarvittaisi. Identifikaatiolla Burke tarkoittaa esimerkiksi ilmiön tunnistamista tai määrittymistä joksikin toiseksi tai henkilön, hänen tavoitteidensa tai toimintansa samastumista toiseen, johonkin ryhmään tai laajempaan kokonaisu-

¹ Hämäläinen, Johanna. Eristyminen ja eristäminen 1800-luvun maaseutuyhteisössä. Teoksessa *Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu juhla*. Toimituskunta: Kalevi Ahonen, Petri Karonen, Ilkka Nummela, Jari Ojala ja Kustaa H.J. Vilkkunen. Jyväskylä 2003, s. 60-61; Einonen, Piia. Puhe syntinä ja puhe synnistä - Juorut, huhut ja pyrkimykset tiedonvälityksen valvontaan Tukholmassa 1600-luvun alkupuolella. Teoksessa *Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu juhla*. Toimituskunta: Kalevi Ahonen, Petri Karonen, Ilkka Nummela, Jari Ojala ja Kustaa H.J. Vilkkunen. Jyväskylä 2003, s. 284.

teen. Identifikaatio on retoriikan perusprosessi ja käsitteenä Burken mielestä keskeisempi kuin klassisen retoriikan avainkäsite suostuttelu. Burke on myös huomauttanut, että sellaiset argumentoinnin näkökulmasta toisarvoiset tekijät kuin toisto ja jatkuva tietyn viestin vahvistaminen merkitsevät usein paljon enemmän kuin varsinaiset retoriset taidot. Retorisuus kuuluu Burken mukaan kaikkeen, missä tarjoutuu tilaisuus kilpaileviin identifiointeihin ja erotteluihin. Poliittisessa puheessa usein toistuva ”meidän ja muiden” vastakkainasettelu on Burken käsitteistössä kuvattavissa identifikaation ja erottautumisen avulla.¹

Perelmanilla uuden retoriikan nimellä kulkeva argumentaatioteoria kattaa kaikki vakuuttamiseen tai suostutteluun tähtäävät esitykset yleisöstä tai käsitelystä asioista riippumatta. Perelmanin mukaan argumentointi on osoitteellista kommunikointia, johon liittyy aina jonkin asteinen tietoisuus yleisöstä. Koska argumentaatio tapahtuu luonnollisella kielellä, tulkinnallisuutta ei koskaan voida sulkea pois. Argumentaatiossa pyritään ensisijaisesti hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksyntää tai kannatusta esitetyille väitteille. Koska argumentaatiolla pyritään vaikuttamaan yleisöön, muuttamaan sen vakaumuksia tai taipumuksia ja hakemaan sen kannatusta – sen sijaan, että oma tahto yritettäisiin toteuttaa pakon tai painostuksen avulla – se jo sinänsä merkitsee tietyn kiistattoman arvon antamista kuulijoiden mielipiteille. Perelmanin mukaan argumentaatiolla ei kuitenkaan tavoitella vain älyllistä hyväksyntää, vaan varsin usein tähtäimessä on toiminta tai ainakin toiminta-alttiuden luominen. Yleisöksi luetaan kaikki ne, joihin puhuja haluaa argumentaatiolla vaikuttaa. Perelmanin mukaan viestintä sijoittuu retoriikan alueelle heti, kun se pyrkii vaikuttamaan yhteen tai useampaan henkilöön, suuntaamaan ajattelua, herättämään tai tyynnyttämään tunteita tai ohjaamaan toimintaa.²

Vuoden 1930 poliittinen tilanne takasi Lapuan liikkeen nimissä esiintyville viestijöille laajan tausta- ja viiteryhmän. Retoriselle suostuttelulle oli syntynyt erityisen kukoistava maaperä, sillä se vaatii yleisesti ottaen sellaista henkilökohtaista arvovaltaa ja vaikutusvaltaa, joka ei synny pelkästään puheen avulla. Antiikin klassikkoa Ciceroa mukaillen retorisen tekstin tuottajan voi katsoa edustavan henkilökohtaisen arvovaltansa lisäksi muun muassa monimutkaisia lojaaliteettiverkostojaan, sukuaan, yhteiskuntaluokkaansa, virka-asemaansa ja kansalaiskunniaansa.³

Lapuan liikkeen tapauksessa sen aktiiveilla oli kaiken muun lisäksi viestintänsä takana koko epämääräinen kansanliike. Kuten Juha Siltala on osuvasti

¹ Burke, Kenneth, *A Rhetoric of Motives*. California edition. University of California Press: Berkeley and Los Angeles 1969, s. xiii-xiv, 22 ja 46; Summa, Hilikka. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalaus. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Toim. Palonen, Kari & Summa, Hilikka. Tampere 1998, 56 – 59; Oravec, Christine. Kenneth Burke’s concept of association and the complexity of identity. Teoksessa *The Legacy of Kenneth Burke*. Ed. Herbert W. Simons and Trevor Melia. Madison, Wisconsin 1989, s. 174-176.

² Perelman, Chaïm. *Retoriikan valtakunta*. Suom. Leevi Lehto. Jyväskylä 1996, s. 12, 16, 19, 21 ja 181.

³ Haapanen, Pirkko, Roomalaisten korkein taito: Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Toim. Palonen, Kari & Summa, Hilikka. Tampere 1998, s. 43.

todennut, tämän kansanliikkeen kannatusta ei päästy koskaan todella mittamaan edustuksellisen demokratian keinoin. Alati muuttuvat ja tulkinnanvaraiset valtasuhteet toimivatkin kuumimman painostuksen aikana kesällä 1930 Lapuan liikkeen vahvuutena.¹ Kukaan ei oikein pystynyt osoittamaan vääräksi näitä väitteitä, että kansa seiso Lapuan liikkeen takana ja liike tulkitsi parhaiten kansan halua ja tarpeita. Liikkeen edustamalla kommunisminvastaisuudella oli ollut 1920-luvulla laaja tarttumapinta äärioikeistosta aina sosialidemokraatteihin. Lapuan liike toimikin sellaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa sitä vastaan esitetty kritiikki voitiin aina kääntää vastapuolen tarkoituspäriä palvelevaksi tai jopa sieltä lähteneeksi. Kritiikkiä voitiinkin esittää ainoastaan Lapuan liikkeen käyttämistä keinoista. Niitä puolestaan voitiin aina perustella väitetyllä kommunismin uhalla ja sillä, että kommunistit olivat itse asettautuneet vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän halveksunnallaan lain ulkopuolelle.

Burken ja Perelmanin lisäksi *Quentin Skinner* on antanut vahvan panoksen uudelle retoriikan tutkimukselle. Skinner on pohtinut muun muassa ongelmia, joihin tekstianalyttisen tutkimuksen tekijä törmää vääjäämättä, nimittäin tekstin totuusarvoon. Koska teksti on aina tulkinnanvaraista, myös sen totuudellisuus osoittautuu usein tulkinnanvaraiseksi. Skinner välttää kuitenkin puhumasta totuudesta oman aikansa kontekstiin sidotun historiallisen tekstin suhteen; mielekkäämpää on hänen mielestään puhua siitä, miten ihmiset eri aikoina ovat saattaneet pitää erilaisia asioita tosina riippumatta siitä, millaiseksi me miellämme niiden totuusarvon. Skinnerin mielestä historialliset toimijat pitävät joka tapauksessa uskomuksiaan rationaalisina. Lisäksi yksittäinen uskomus liittyy usein kokonaisvaltaisesti uskomusten verkkoon, jonka kautta asiat saavat tukea toisiltaan. Skinnerin esittämät ajatukset ovat lähtökohtana myös tämän tutkimuksen tekstianalyysissa. Lapuan liikkeen retoriikan mukaan kommunistien uskottiin kykenevän miltei mihin tahansa inhimilliseen pahaan.²

Suostuttelun näkökulmasta retorinen teksti voidaan nähdä tunteisiin vetoavana, jolloin se pyrkii herättelemään yleisön tunnereaktioita.³ Onko retorinen teksti sitten myös ilmausta kirjoittajan tai kirjoittajayhteisön spontaaneista tunnetiloista? Psykologiassa yksilöiden teot ja tuotettu kirjallinen informaatiokin on usein johdettu yksilöpsykologisiin ominaisuuksiin ja luonteenpiirteisiin. Tällaisen näkökulman ongelmallisuus on tiedostettu siinä suhteessa, että ihmisellä, toisin kuin eläimillä, on kyky myös tunteenilmaisujen manipulointiin. Ne tunteet – esimerkiksi pelko, viha, rakkaus, katkeruus, kauna tai ylpeys – joihin retorinen suostuttelu usein haluaa vaikuttaa, voivat siten olla ainoastaan osa poliittista peliä eivätkä suoria ilmauksia tekstin tuottajan sen hetkisistä tunnetiloista. Tässä tutkimuksessa tosin lähdetään siitä, että retoriseen suostutteluun lukeutuvat molemmat aspektit. Skinneriä mukaillen Lapuan liikkeen toimijat pitivät uskomuksiaan rationaalisina, etenkin kun niiden sisältämistä vi-

¹ Siltala 1985, s. 100-101.

² Skinner, Quentin. A reply to my critics. Teoksessa *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Ed. James Tully. Padstow 1988, s. 239 - 246, 248 ja 256.

³ Nash, Walter. *Rhetoric: The Wit of Persuasion*. Southampton 1989, s. 12.

holliskuvista oli usein tullut jo myyttisiä tulkintoja todellisuudesta. Joka tapauksessa niiden luoma vaikutus oli tarkoituksenmukainen.

1.2.3 Miksi Lapuan liikkeelle perifeerinen Pohjois-Savo

Tutkimusta voi pitää eräänlaisena rinnakkaistyönä Tapio Huttulan väitöskirjalle, jossa suurennuslasi on asetettu etupäässä Lapuan liikkeen ydinalueiden, Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen ylle. Pohjanmaan osuutta on korostettu ja valaistu perinpohjaisesti muissakin 1920 - 30-lukujen oikeistoliikkeitä käsittelevissä tutkimuksissa, mikä on ollut omiaan synnyttämään ennakko-olettamuksia liikkeen samankaltaisuudesta muuallakin. Lapuan liikkeen vaikutuksia ja ilmenemismuotoja sen reuna-alueilla - Itä- ja Pohjois-Suomessa - on tutkittu vähän¹, vaikka näillä alueilla oikeistoliikkeellä olisi jo lähtökohdiltaan huomattava vaikutus kommunistien mittavan kannatuksen vuoksi.

Sekä Etelä-Pohjanmaa että Pohjois-Savo olivat molemmat yhtä keskustaupunkia - Vaasaa ja Kuopiota - lukuun ottamatta enimmäkseen alle 10 hehtaarin pientilojen maaseutua, niissä oli vankkoja herännäispitäjiä (Lapua, Kiu ruvesi, Lapinlahti) ja pientiloilta oli usein talvisin pakko lähteä sivutöihin. Siihen yhtäläisyydet jäivätkin. Pohjanmaallahan kommunismi sai niukan kannatuksen - rannikkoa lukuun ottamatta - perusteiltaan isänmaallisen ja uskonnollisen talonpoikaiston ja vähäiseksi jääneen teollisuustyöväestön keskuudessa, kun Itä- ja Pohjois-Suomessa kommunismi oli paikoitellen pitäjiä suosituin poliittinen liike. Monet historialliset linjat olivat kuljettaneet näiden maakuntien väestöjä eri suuntiin: esimerkkeinä tilojen perintöjärjestelmä, torpparilaitoksen levinneisyys, viljelymuoto, itsellisyväestön laajuus, alttius siirtolaisuuteen ja kauppayhteydet. Kun Pohjanmaalla lohkottiin ulkosaroille torppia tai lähdettiin Amerikkaan, Savossa jäätiin 1800-luvun lopulla yhä yleisemmin maata vailla oleviksi maataloustyöläisiksi sukutiloille tai niiden liepeille. Savossa sivutyöt olivat miltei poikkeuksetta metsätöitä, mutta Pohjanmaalla sivutöitä tarjosi yhä useammin myös itsetietoisuutta ja yritteliäisyyttä ruokkiva käsityöläisyys, jolla valmistettiin vaurastuvien talollisten tarpeisiin muun muassa vedenlämmittimiä, koreja, mattoja, vöitä, kukkaroita, puukkoja, kintaita ja lehmänkelloja. Yksinkertaistetusti Pohjanmaa oli asenteiltaan konservatiivinen, ahdasmielinenkin, mutta alaltaan avara, tekniselle edistykselle vastaanottavainen. Siinä missä Pohjanmaa kohosi kansalliseen eturintamaan Suomen sodan Lapuan taistelun ja varsinkin jääkäri liikkeen sekä vapaussodan jälkeen, Pohjois-Savo taantui 1800-luvun jälkipuolen kultakauden jälkeen repiviin puolueriitöihin, pahenevaan tilattoman väestön ongelmaan ja sulkeutuneeseen itärajaan. Pohjois-Savossa voitiin muistella kaiholla aikakautta, jolloin siellä vaikuttivat Snellman, Järnefeltit, Canth, Ahon veljekset, Herman Saastamoinen ja suuri kansallinen herääminen ja jolloin voita vietiin Pietariin saakka. Itsetietoisuuden ruokkijaksi

¹ Tuija Tervo käsittelee pro gradu-työssään Lapuan liikettä Kainuussa. Tapio Huttula tukeutuu Pohjois-Savon osalta Esa Ruuskasen pro gradu-työhön. Lapuan liikkeen paikallisia ilmenemismuotoja sivutaan myös useissa paikallishistorioissa, mutta niissä käsittely jää pakostakin hyvin suppeaksi. Väitöskirjatason tieteellistä työtä aiheesta ei ole tehty.

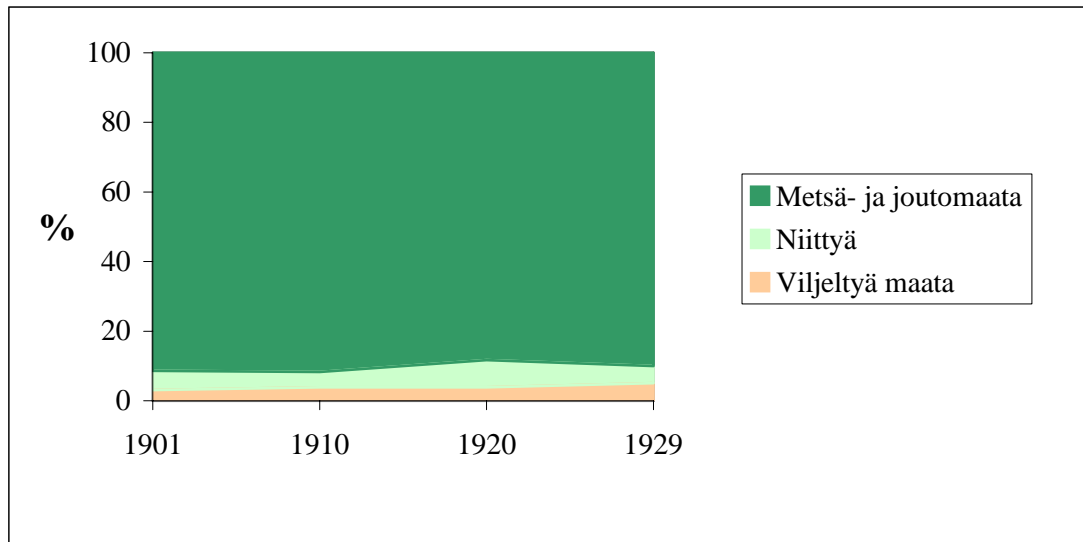
saattoi tulla joukkoliike – Pohjois-Savon tapauksessa kommunismi, mutta yhtä hyvin myös pellervolainen osuustoimintaliike, joista jälkimmäinen löysi tukevimmman jalansijansa Karjalan ja Pohjanmaan lisäksi juuri Savosta. Yhtäläistä Pohjois-Savolle ja Pohjanmaalle olikin, että molemmissa viljelijäväestö jäsensi suhdettaan yhteiskuntaan aivan uudella tavalla, aktiivisemmin, entistä enemmän itseään esille tuoden, esi-isien fatalismia sielustaan karistaneena, sikäli kun se oli koskenut yhteiskunnallisia epäkohtia. Toisaalta tähänhän fennomaanit olivat tähänneetkin kansa-kuvaa rakentaessaan. Sivistyneistön ja talollisten vuoropuhelun lisäksi tiivistyi kuitenkin myös maata viljelevien keskinäinen dialogi, jossa torppareilla ja pienviljelijöillä tuli olemaan koko ajan muukin kuin näyttämölle pyrkivän, mutta sieltä eri verukkein tai suorastaan väkisin pois työnnetyn sivustakatselijan osa.

Etelä-Pohjanmaan ja Pohjois-Savon kulttuuriset erot välittyivät myös Lapuan liikkeen mallien omaksumiseen. Kyyditysten suhteen kaava oli pitkälti sama kaikkialla maassa, eli iskujoukot iskivät ja pitivät itään johtavien valtaiteiden varsilla etappeja hereillä, mutta työväentalojen sulkemisissa Pohjanmaan omavaltaisuus ei siirtynytäkään automaattisesti itäisempiin maakuntiin. Tutkimuksessa haetaan vastauksia siihen, miten erilaiseksi Lapuan liike kehittyi alueella, jossa sen täytyi ottaa huomioon kommunistien mittava kannatus ennen kaikkea suurilukuisen pienviljelijä- ja mökkiläisväestön keskuudessa. Lapuan liikkeen itäisiä ilmenemismuotoja koskettavia tärkeitä tutkimuskysymyksiä ovat muun muassa seuraavat: mistä pohjoissavolainen Lapuan liike ammensi voimansa, miten se organisoitui, millaiseksi sen painostuspolitiikka muotoutui, mitä vastaan se hyökkäsi ja mikä oli sen vaikutus laajennetulla päätösvallalla varustettuihin viranomaisiin, joista lopullisen päätöksen teki maaherra Gustav Ignatius? Tutkimuksen päähenkilöitä ovat paikallisten Lapuan liikkeen toimijoiden ja maaherra Ignatiuksen ohella kommunististen työväentalojen sulkemisiin vaikuttaneet nimismiehet ja Etsivän Keskuspoliisin Kuopion alaosasto. Heidän osaltaan tarkastellaan sitä, miten painostuspolitiikka vaikutti päätösten muotoutumiseen ja kuinka itsenäisesti viranomaiset ylipäänsä kykenivät toimimaan painostuksen keskellä. Viranomaiset joutuivat tasapainoilemaan lakien, hallituksen määräysten ja ohjeiden noudattamisen ja näitä tiukempia otteita vaativan ulkopuolisen painostuksen välissä. Painostuksen välineiksi kohosivat retoriset keinot, jotka nostattivat esille uhkakuvia ja vihollisuuksia.

Tutkimusalue oli 1920-luvulla poliittisesti punaväriin täplittämä, ja maakunnan pääkaupunkia Kuopiota kutsuttiin tuolloin jopa ”Suomen Moskovaksi” siellä vallinneen radikaalin ilmapiirin johdosta. Väestöpohjaltaan maakunta oli pääluvultaan pienten mutta Etelä-Suomeen verrattuna varsin laajojen pitäjien maaseutua, jonka asukkaat olivat enimmäkseen metsä- ja puutavaraliikenteestä sekä maidon myynnistä elantonsa saavia mökkiläisiä ja pienviljelijöitä. Myös keskikokoiset talolliset tukeutuivat paljolti metsään, jota myymällä he saivat rahaa velkojen maksuun ja johon luottaen he usein velkaantuivat lisää. Maaseutua hallitsivat vesistöt ja laajat salot, joilla ihmisasutusta oli vain harvakseltaan. Pohjois-Savo oli vielä 1920-luvulla Suomen metsävaltaisimpia ja

harvimminkin viljeltyjä seutuja (katso Kaavio 1). Viljeltyä maata oli 1900-luvun alussa vähemmän ainoastaan Ahvenenmaalla, Kainuussa ja Lapissa¹.

KAAVIO 1 Maan jakaantuminen laadun mukaan Pohjois-Savossa vuosina 1901 – 1929

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1908, 1914, 1922 ja 1932.

Niittymaa lisääntyi samanaikaisesti 1920-luvun alun maareformeissa muodostuneiden pienviljelysten ja asutustilojen liikkeellelähdön kanssa, kun niissä molemmissa tarvittiin jatkuvasti rehuheinää ”työkoneeksi” hankitulle hevoselle ja muutamalle lypsävälle; itse asiassa niittyalan lisäys oli jopa suurempaa kuin peltojen, mikä kertoi siitä, että pikkutilat keskittyivät etupäässä lypsykarjatalouteen.

Metsien omistussuhteita ei ole tilastoitu tarkasti vuoden 1901 jälkeen, jolloin niistä oli 70 % yksityisten, 12 % yhtiöiden, 15 % valtion ja loput kuntien ja seurakuntien omistuksessa.² Etelä-Pohjanmaahan verrattuna Pohjois-Savossa oli erityistä metsäyhtiöiden suuri omistajarooli, joka olisi varmasti noussut suuremmaksikin ilman yksityismetsänomistajien hyväksi tehtyjä lakiuudistuksia. Myös valtiolla oli hallussaan laajat alat kruununmetsiä, jotka vapautuivat asutukselle kunnolla vasta vuokratilajärjestelmän purkamisen jälkeen 1920-luvulla. Metsäyhtiöiden kabineteissa maareformeja ei varmaankaan tervehditty pelkin kättentaputuksin, sillä ne loivat yhtiöiden raaka-aineen hankinnasta yhä enemmän pienmetsänomistajista ja heidän yhteistyöelimistään riippuvaista.

Lex Pulkkinen vuodelta 1925 vei metsäyhtiöiltä niiden aikaisemmin lainvastaisesti hankkimansa kiinteistöt asutustoiminnalle, mistä hyötyivät etupäässä pikkutilalliset. Tilanne oli kuitenkin eriskummallinen ja takuulla ristiriitoja ruokkiva, sillä nyt pikkutilallisella oli jotain, mitä metsäyhtiöt havittelivat, mutta tukkien myynti ei yksin kannattanut niin pieniltä metsälöiltä eikä pieni metsikkö oikein kelvannut rahoituksen vakuudeksikaan. Pienmetsänomistajien ei

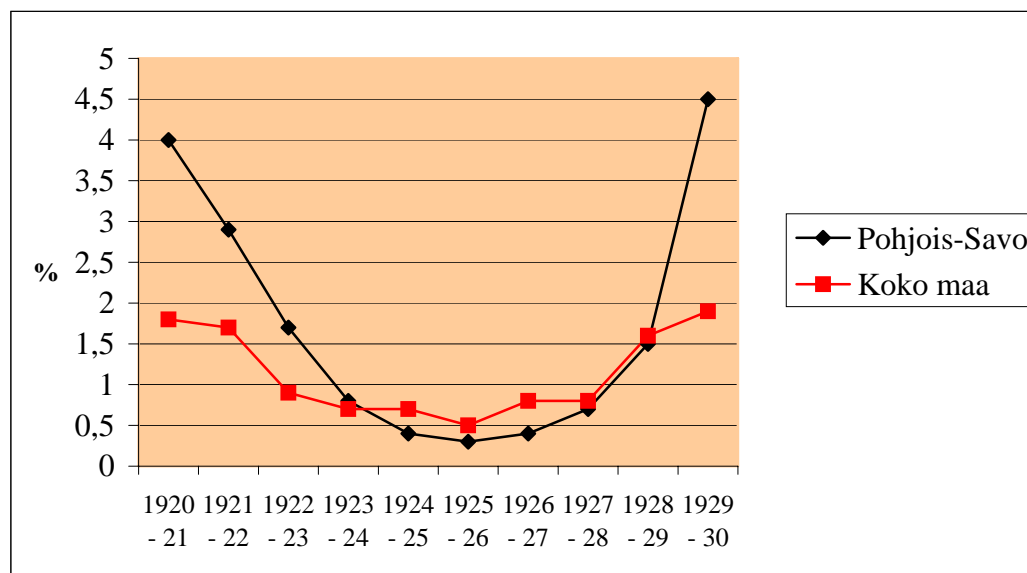
¹ Suomen tilastollinen vuosikirja 1908 ja 1914.

² Suomen tilastollinen vuosikirja 1908.

auttanut muu kuin varustautua yhtiöiden metsätyömaille, vaikka nimellisesti he olivat itsenäisiä viljelijöitä ja metsän omistajia. Yhtäältä järjestelmä hyödytti molempia tuoden pientilallisille lisäansioita ja tarjoten metsäyhtiöille aina työvoimaa. Yhtä lailla se kasvatti jännitteitä metsäteollisuuden ja pikkutilallisten välillä, kun yhtiöt eivät voineet jättäytyä halvan raaka-aineen kuljettemiksi ja pientalonpojat olivat kaikista lainsäädännöllisistä uudistuksista huolimatta osan vuodesta yhä hakkuu-, uitto- ja lastaustyömaiden pomojen alaisia.

Vaikka maakunta olikin uinuvien kuusikoiden, mäntykankaiden ja kaskeamisen rehevöittämiä sekametsien peittämää, viljellyn maan osuus kasvoi suhteellisesti maan nopeinta tahtia itsenäistymisen jälkeisellä vuosikymmenellä (katso Kaavio 2)¹. Tämä kertoi vireästä raivaustoiminnasta ja vanhojen torppien pelto- sekä niittyalan lisäämisestä. Maaton itsellisväestö löysi kiinnittymiskohdan etupäässä pienistä, Lex Kallion (1922) nojalla perustetuista asutustiloista, joihin ei kuulunut usein peltoa lainkaan.

KAAVIO 2 Peltoalan lisäys Kuopion läänissä ja koko maassa vuosina 1920 - 1930

Lähde: SVT III. Maataloustilastot 1921 - 1930.

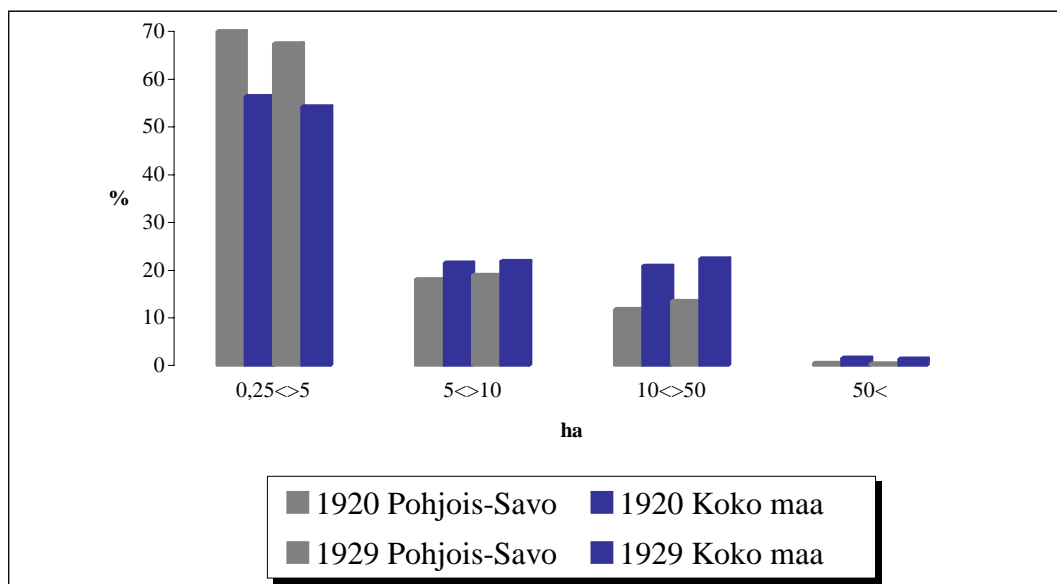
Peltoalan lisäys oli Pohjois-Savossa erityisen nopeaa 1920-luvun alkupuolella eli heti vuokratilajärjestelmän purkamisen ja asutuslainoituksen käynnistämisen jälkeen. Pohjois-Savo karisti vähitellen vanhaa itsellismaakunnan leimaa harteiltaan, sillä peltoalan lisäys oli 1920-luvulla peräti 18 %, kun se oli ollut 1910-luvulla vain 5 %. Erityisen vilkas raivausrynnäkö koettiin 1920-luvun lopulla, mitä voi pitää osoituksena kyteneestä maanhalusta, taloudellisesta nousukaudesta ja rahaliikkeiden löysistä rahanantoperusteista. Tärkeä vaikutuksensa oli epäilemättä valtion tehostuneella asutuslainoituksella, jossa pankit olivat välittäjiä. Yhteiskunnallisen reformin ja taloudellisen elpymisen hengessä

¹ Kaavion tiedot koskevat koko Kuopion läänin aluetta, johon kuului Pohjois-Savon lisäksi Pohjois-Karjala. Molemmat olivat elinkeinorakenteeltaan melko samanlaisia, joten kaavion tiedot kuvannevat kuta kuinkin pelkän Pohjois-Savonkin viljelysten raivausten kehitystä.

toteutunut pientilavaltaistuminen peitti kuitenkin alleen tilojen heikon kannattavuuden ja kyvyttömyyden tulla toimeen pelkillä maataloustuloilla. Tämä havaittiin kunnolla vasta pulan kurimuksessa, vaikka varoittelijoita oli ollut aiemminkin.

Pohjois-Savon ja muun maan peltoalan lisäysten väliset erot johtuivat tietenkin siitä, että eteläisen ja lounaisen Suomen viljelyskelpoinen maa oli muutettu pelloiksi pitkälti jo edellisellä vuosisadalla; vakka-Suomen maasta olikin peltoa 1920-luvun lopulla yli viidennes, kun Pohjois-Savossa ylitettiin tuolloin vasta 5 % raja. Peltoalan suhteellisen nopean kasvun ja viljellyn maan kapealaisuuden yhtälö selittyy peltojen koolla, joka jäi Pohjois-Savossa selkeästi muusta maasta jälkeen (katso Kaavio 3). Suurviljelmät puuttuivat maakunnasta tyystin, ja tavallisten talollistenkin tilakoot kalpenivat varsinaissuomalaisten tai uusimaalaisten ammattiveljiensä rinnalla. Monet perinteisistä talollisistakin olivat muuhun maahan verrattuna pienviljelijöitä.

KAAVIO 3 Pohjois-Savon viljelmät jaoteltuna suuruutensa mukaan vuosina 1920 ja 1929

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1929 ja 1936.

Pohjois-Savossa oli muuhun maahan verrattuna huomattavasti vähemmän keskikokoisia tiloja (10-50 ha). Alle 10 hehtaarin pientiloja oli maakunnan viljelyksistä yli 80 %, ja niistäkin suurin osa oli muutaman hehtaarin mökkejä, jotka eivät millään tulleet toimeen ilman vuotuisia metsätyötuloja. Mökki takasikin vain asuinsijan ja sen verran maata, että siihen saattoi parhaimmassa tapauksessa kylvää heinää työhevosta varten sekä perunaa, sipulia ja juureksia omaksi ravinnoksi. Jos mökkiläisellä oli muita kotieläimiä kuin hevonen, yleisimpiä olivat lamma nahan- ja villanlähteenä ja muutama muniva kana. Näillä eväillä ei päästy vielä rahatalouden imuun kovinkaan syvällisesti: kunhan tultiin toimeen jotenkuten, köyhyiden rajoilla ja joskus jopa suoranaisesti puutteessa. Sanomattakin selvää on, että mökkiläisen elämä ei eronnut aineellisesti kovinkaan paljon itsellisten vastaavasta; sosiaaliselta turvalta se saattoi olla jopa niu-

kempaa, kun vanha, yhteen talopiiriin sulloutunut sukuyhteisö oli hajonnut ja ammainen kaskenpolttoon tukeutunut hienovarainen työnjako enää muistipuheita.

Pienviljelijäväestö piti sisällään sekä perinteisiä talollisia että uuden väestöosan, jonka juuret olivat torpparilaitoksessa tai maakunnan laajassa itsellisväestössä. Kun tässä työssä käytetään myöhemmin termiä pienviljelijäväestö, sillä tarkoitetaan pääasiassa jälkimmäisiä, 1920-luvun alun torpparivapautuksen ja myöhempien asutusreformien synnyttämiä maanviljelijöitä. Talollisilla tarkoitetaan puolestaan jo autonomian ajalla maata omistanutta maanviljelijäväestöä tai heidän perillisiä. Vaikka molemmille ryhmille oli 1920-luvulla yhteistä varsin pieni peltoala, heidän elämänkokemuksensa erosivat melko lailla toisistaan. Selkein elämänkokemuksia erottava tekijä oli oma maa ja sen suoma arvostus paikallisyhteisössä. Vain veroja maksavilla manttaalitiloilla oli ollut ennen kunnallishallinnon avaamista sanan valtaa paikallisyhteisön asioissa. Itsellisestä oli ollut aina lyhyempi matka vaivaistalon asukiksi kuin perintötalosta, vaikka sekään ei taannut kiveen valettua sosiaalista asemaa tai turvaa.

Kaupunkimaisia keskuksia maakunnassa oli läänin pääkaupungin Kuopion lisäksi ainoastaan kauppa- ja koulukaupunki Iisalmi. Kuopio oli lähialueen johtavia teollisuuskeskuksia, jossa oli muun muassa puunjalostusteollisuutta, puusepäntehtaita, sahoja, konepaja, telakka, tiilitehdas ja elintarviketeollisuutta. Selkeitä teollisuustaajamia oli sen lisäksi Juankoskella, Karttulassa, Suonenjoella ja Varkaudessa, joista jälkimmäinen kuului vahvana sosialidemokratian keskuksena jo enemmänkin Etelä-Savon puolelle.¹

Teollisuustilastojen mukaan suurin osa Pohjois-Savon tehdas-, saha- ja patatyöläisistä asui Kuopiossa (2221 työläistä). Ylivoimaisesti eniten työläisiä oli asukaslukuun suhteutettuna Ahlströmien Varkaudessa (1503 eli noin neljännes asukkaista). Niiden jäljessä tulivat Iisveden sahayhteisön leimaama Suonenjoki (636), Jynkän teollisuustyöväestä ja sahoista tunnettu Kuopion maalaiskunta (516), Ylä-Savon sahakeskus Iisalmi (268), Varkauden imussa teollistunut Lepävirta (278), Saastamoisen Syväniemen rullatehtaasta tunnettu Karttula (196) ja Koillis-Savon teollisuuskeskittymä Juankoski (162). Tilastojen luvut vuodelta 1929 kertovat muun maakunnan vähäisestä teollistumisasteesta: teollisuustyöväestöön luettiin esimerkiksi Rautalammilla 1, Vieremässä 2 ja Nilsiässä 3 henkeä. Kiuruvedellä, Maaningalla, Pielavedellä, Tuusniemellä ja Vehmersalmella kussakin oli kirjoilla alle sata työläistä. Työväenliikkeen kasvualusta olikin Kuopiota, Kuopion maalaiskuntaa, Karttulaa, Juankoskea, Suonenjokea, Lepävirtaa ja Varkautta lukuun ottamatta maaseudun pienviljelijöissä, mökkiläisissä ja metsätyöläisissä. Työläisyyden raja oli kuitenkin hämärä, sillä monet mökkiläiset ja jopa pienviljelijät paikkailivat elantaan hakeutumalla sahoille kausityöhön esimerkiksi silloin kun metsätyöt viivästyivät.²

Miksi tutkimuksen kohteeksi on valittu Pohjois-Savo, jonka merkitys valtakunnan politiikkaan jäi Kuopion 1800-luvun loppupuolen kukoistuskauden

¹ Helsingin Yliopiston kokoelma, Gustav Ignatiuksen kokoelma, Kuopion läänin maaherran vuosikertomus vuosilta 1929 ja 1930.

² SVT XVIII, Teollisuustilasto vuonna 1929.

jälkeen hyvin vähäiseksi? Eihän Lapuan liikkeessä ollut kansallisella tasolla näkyvästi mukana yhtään pohjoissavolaista, mitä voi pitää vähimpänä edellytyksenä sille, että heillä olisi ollut vaikutusta liikkeen yleisiin linjoihin. Lapuan liikkeen keskeiset tapahtumat näyteltiin tyystin muualla – Pohjanmaalla, Helsingin kabineteissa, Varsinais-Suomessa ja Pohjois-Uudellamaalla. Ei Pohjois-Savo ollut mikään keskeinen tekijä 1930-luvun alun tapahtumaketjussa. Vastaus on: juuri siksi. Tässä työssä ei ole tarkoituksenaan tutkia sitä, kuinka Pohjois-Savo vaikutti Lapuan liikkeen politiikkaan tai kuinka valtakunnan tason toimijat noteerasivat sen. Merkitystä haetaan muuta kautta: kuinka Lapuan liike muovasi tuon perifeerisen maakunnan tapahtumia ja kuinka sen esiinnousu kuvasti maakunnan ruohonjuuritason poliittisia suhteita.

Suhteellisen pieni maakunta tarjoaa sopivasti rajatun ympäristön, jonka kautta voi selvittää keskeisten toimijoiden väliset poliittiset ja sosiaaliset yhteydet ja vuorovaikutussuhteet. Samalla saadaan tarkastelukulma valtakunnan politiikan ulkopuolelle, ei ehkä keskeisimpien päättäjien pariin, mutta sille tasolle, jossa poliittisuus ja arkipäiväiset vuorovaikutussuhteet kohtasivat toisensa. Tutkimus liittyykin poliittisen historian arjen tutkimukseen olematta kuitenkaan varsinainen mikrohistoriallinen tutkimus. Olennaista on, että Lapuan kesän kautta voi peilata muutakin kuin oikeistoliikkeen nousua: se voi valaista myös maaseudun vuorovaikutusyhteyksiä ja sitä, millaiseksi maaseudun sosiaaliset suhteet olivat kehittyneet 1920-luvulla. Lapuan liikkeen kannalta perifeerisen maakunnan valinta tutkimuskohteeksi tuo lisätietoutta tästä oikeistoliikkeestä aikaisemmin vallinneeseen käsitykseen. Lapuan liikettä oli muunkin kuin suoran toiminnan tasolla.

1.2.4 Tutkimuksen jäsentely ja päähenkilöt

Kommunistien kannatusta Pohjois-Savossa tarkastellaan johdanto-osaa seuraavassa luvussa. Samalla tarkastellaan vastakohtaisuuksien sävyttämää poliittista tilannetta 1920-luvun Suomessa sekä kommunismista vallinneita viholliskuvia Pohjois-Savossa. Luvussa haetaan vastauksia siihen, mihin tapahtumiin ja tekijöihin viholliskuvat ja niiden mahdolliset muutokset ankkuroituivat ja miten kommunistien esiintyminen toimi omalta osaltaan viholliskuvien jatkuvana uusintajana. Tärkeitä teemoja ovat muun muassa todellisuuden tulkinnan erillaisuus siitä riippuen, mistä poliittisesta näkökulmasta tapahtumia tarkasteltiin sekä vastakohtaisuuksien ylläpitäminen ja pysyvyys erilaisten merkkien ja merkitysten kautta – esimerkiksi työväentalot, oikeistoaktivistien ja kommunistien esiintyminen, viholliskuvat ja niiden myyttiset tulkinnat oman identiteetin rakentajina ja uusintajina.

Tutkimuksen kolmannessa ja neljännessä osassa keskitytään Pohjois-Savon työväentalojen sulkemisiin johtaneeseen prosessiin kesäkuusta lokakuuhun 1930 retorisen suostuttelun ja identifioinnin sekä viholliskuvien levittämisen ja oikeuttamisen näkökulmasta. Osien alkupuolella tarkastellaan viholliskuvien levittämisen aktivoitumista Lapuan liikkeen synnyn jälkeen. Tällöin viholliskuvien levittämällä pyrittiin Lapuan liikkeen nimen saaneen

kommunisminvastaisen liikehdinnän oikeuttamisen lisäksi myönteisiin vaikutuksiin kommunisminvastaisen lainsäädännön aikaansaamiseksi.

Lapuan liikkeen pohjoissavolaisten aktiivien viholliskuvista tuli kesällä 1930 osa retorista suostuttelua, kun siten voitiin vaikuttaa viranomaisiin, joilla oli erityisvaltuudet työväentalojen sulkemisille. Maaherroille oli annettu heinäkuun alussa valtuudet kommunististen työväentalojen väliaikaisille sulkemisille, mikäli yleinen järjestys ja turvallisuus sitä vaati. Sitä ennen maaherran tuli kuulla Etsivän Keskuspoliisin alaosastoa ja paikallista nimismiestä: EK määrätti talon omistajayhdistyksen aatteellisen linjan, ja nimismies toimi etupäässä paikallisen mielialan kuvaajana. Työväentalon sulkeminen edellytti omistajayhdistykselle osoitettuja kommunistiyhteyksiä, mikä ei ollut lähtökohdiltaan mutkaton, koska kommunistinen järjestöverkosto oli luotu tarkoituksellisesti keskitetyn yhteyden peittäväksi.

Pohjois-Savo erosi Lapuan liikkeen ydinalueista siinä, että siellä työväentaloja ei suljettu omavaltaisesti. Pohjoissavolaiset Lapuan liikkeen aktivistit masinoivat koolle kansalaiskokouksia, joiden nimissä lähetettiin työväentalojen sulkemista vaativia anomuksia nimismiesten kautta maaherralle. Jo nimitys kansalaiskokous sisältää retorisen viestin siitä, kuka edusti kansan tahtoa ja tarpeita. Tutkimus hakee myös vastauksia siihen, keitä paikalliset lapualaisaktivistit olivat, millainen kannatus työväentalojen sulkemisliikkeellä oli maakunnassa ja millaisia viholliskuvia työväentalot synnyttivät heidän keskuudessaan. Neljännessä osassa käydään lisäksi läpi työväentalojen sulkemisten vaikutuksia pohjoissavolaiselle työväenliikkeelle, joka sitä ennen oli ollut Leppävirtaa, Varkautta ja Iisalmen ympäristöä lukuun ottamatta kommunistisen liikkeen dominoima. Poliittinen uusjako odotti kommunistisina suljettujen työväentalojen lisäksi aiemmin kommunistien takana olleen äänestäjäkunnan haltuunottoa.

Tutkimuksen viides osa tarkastelee Lapuan liikkeen levittämien viholliskuvien uusia sävyjä syksyn 1930 jälkeen, jolloin liikkeen alkuperäinen vihollinen kommunismi oli jo kriminalisoitu ja painettu maan alle ja järjestöksi rekisteröityneen Lapuan liikkeen tavoitteeksi tullut isänmaan yhtenäistäminen ei enää puhutellut yhtä laajoja joukkoja kuin kesällä 1930. Isänmaan yhtenäistämisen näkyvimmiten ilmenemismuodoiksi tulivat sosialidemokraattien ja ylipäänsä intressi- tai luokkapuolueiden vastaisuus. Seuraavat vuodet osoittivat, kuinka kauas Lapuan Liike ry:hyn tai sen edustamaan oikeistoradikalismiin sitoutuneiden henkilöiden käsitys yhteiskunnan tilasta ja suunnasta oli jo kulkeutunut maan valtavirrasta. Ristiriidat koskettivat ennen kaikkea suomalaisen yhteiskunnan 1920-luvulla vauhdittunutta modernisoitumista sekä käsityksiä isänmaasta ja kansan tahdosta. Näiden käsityserojen törmäyksiä tarkastellaan sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneiden omavaltaisuuksien sekä niiden oikeuttamisyritysten kautta loppuvuodesta 1931 seuraavan vuoden alkupuolelle. Tämä merkitsi eräällä tavalla myös uudelleen tulkintaa kesän 1930 tapahtumille, joiden Lapuan Liike ry ja porvarillisen isänmaakokonaisuuden vaalijat näkivät jääneen kesken. Quentin Skinneriä mukaillen ideologinen uudelleentulkinta omille epätavallisille toimintatavoille liittyi keskeisesti niiden legitimointiin sellaisille henkilöille, joilla saattoi olla epäilyksiä toimintatapojen

laillisuudesta tai moraalisuudesta.¹ Viholliskuvien uudelleentulkinta tapahtui aikana, jolloin Lapuan Liike oli joutunut ankaran kritiikin kohteeksi ja sen johdon toimintatapoja tuomittiin julkisuudessa. Sosialidemokraattisten työväentalojen vahingoittajien oikeusprosessit tarjoavat peilauskohdan sille, miten valtakunnallinen oikeistoliikkeen tuomio ulottui paikallistasolle ja paikallisiin teki- jöihin.

Kuudes osa sitoo yhteen aiemmin esitetyt tapahtumat ja peilaa Lapuan liikkeen merkitystä suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumiskehitykselle. Mikä vaikutti siihen, että Lapuan liike hiipui jo vuoden kuluttua alkamisestaan? Yksi osa oli liikettä vastustamaan käyneillä sosialidemokraateilla ja maalaisliit- tolaisilla, mutta heitä enemmän liikkeen elinkaaren ratkaisi ensisijaisen tavoit- teen täyttyminen ja muiden tavoitteiden etäisyys maan valtaväestölle, maanvil- jelijöille. Lapuan liikkeen eteneminen pysähtyi maaseudun vuorovaikutussuh- teisiin, joissa kommunisteja äänestäneet pienviljelijät ja mökkiläiset eivät näyt- täytyneet samanlaisena arvaamattomana ja kumouksellisena joukkona kuin Lapuan liikkeen jatkamista havitelleiden konservatiivien ja oikeistoradikaalien mielissä. Miten nämä vuorovaikutussuhteet olivat syntyneet, missä niitä oli pi- detty yllä ja miksi aktiivilapualaiset eivät suostuneet huomaamaan niitä? Kyse oli järjestöyhteyksien ja elintavan eroavuuksien lisäksi paljolti maailman käsit- teellisistäkin hahmottamiseroista.

Tutkimuksen päähenkilöistä tulkinnanvaraisimpia ovat Lapuan liikkeen aktivistit tai aktiivit. Tässä työssä heillä tarkoitetaan liikkeen tavoitteisiin sitou- tuneita henkilöitä, jotka täyttivät joitakin seuraavista kriteereistä: he kuuluivat esimerkiksi Suomen Lukon paikallis- tai piirijärjestöön, olivat organisoimassa mielenosoituksia kommunististen kirjapainojen edustalle, osallistuivat talon- poikaismarssiin, ottivat osaa kyydityksiin joko kyyditsijänä tai etappimiehenä ja olivat aktiivisesti vaatimassa kommunististen tai sellaisiksi epäiltyjen kun- nanvaltuutettujen eroa tai työväentalojen sulkemista. Nämä henkilöt muodosti- vat Lapuan liikkeen ydinjoukon, joka toteutti käytännön tasolla liikkeen harjoit- tamaa painostuspolitiikkaa. Lapuan liikkeen ydinjoukko nivoutui ainakin toi- mintatapojensa kautta aktivismin perinteeseen, jolle tyypillisinä määrittäjinä olivat muun muassa totalistinen isänmaa-käsitys, siveellisten päämäärien aset- taminen lainkirjaimen edelle ja joko kristillissävytteinen maailman hahmotta- minen jatkuvana hyvän ja pahan taistelulenttänä tai sosiaalidarvinistinen käsi- titys kansojen välisestä elinkamppailusta.

Etsivä Keskuspoliisi (EK) oli perustettu pian kansalaissodan jälkeen. Sen pääasiallisena tehtävänä oli maanpetoksellisen toiminnan ehkäiseminen, joka tarkoitti käytännössä kommunistisen liikkeen seuraamista ja sen tukahdutta- mista käytettävissä olleiden resurssien puitteissa. EK:n toiminta oli kuitenkin parlamentaarisen valvonnan alaista: valtiollisen poliisin menosääntö vahvistet- tiin vain vuodeksi kerrallaan, mikä alisti kysymyksen laitoksen tarpeellisuudes- ta säännöllisesti poliittisen keskustelun alaiseksi. Onkin ylimitoitettua väittää,

¹ Palonen Kari, Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimisessa: Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Toim. Palonen, Kari & Summa, Hilikka. Tampere 1998, s. 149.

että EK olisi muodostanut valtion valtiossa, vaikka sen vaikutusvalta nimenomaan viranomaispiirien mielipiteen muokkaamisessa oli ilmeisen suuri. Yleensä ottaen EK:n henkilökunta koki sille myönnettyt resurssit puutteellisiksi ennen Lapuan liikkeen nousua.¹

Etsivän Keskuspoliisin tiedonhankinta pohjautui osaltaan alaosastojen verkostoon; kaikkiaan valtiollisen poliisin alaosastoja oli koko maassa 17. Pohjois-Savossa työväentalojen sulkemisiin tarvittavat lausunnot omistajayhdistysten aatteellisesta linjasta antoi suurimmalta osin Kuopion alaosasto, jossain määrin lausuntoja antoivat myös Kajaanin ja Joensuun edustustot. EK:n Kuopion alaosaston päällikkönä toimi vuodesta 1927 lähtien oikeustieteiden kandidaatti Arne Korpimaa. Hän oli syntynyt 1892 Hämeenlinnassa, hankkinut nimismiehen kokemusta vapaussodan jälkeen Lammilla ja Akaalla ja astunut EK:n palvelukseen 1921, jonka jälkeen hän oli toiminut muun muassa kuulustelijana Viipurissa ja Hämeenlinnassa. Korpimaalla oli aktivistitausta jääkäriliikkeen ajoilta. Valtiolliseksi puoluekannakseen hän oli ilmoittanut alaosaston päällikön tointa hakiessaan kokoomuksen. Korpimaan alaisuudessa työskentelivät Kuopiossa kanslia-apulainen Ernst Stenbäck ja etsivä Oiva Pajari. Lisäksi EK:lla oli lukuisia nimettöminä pysytelleitä tietolähteitä ympäri maakuntaa. Tärkeänä tietolähteenä toimivat etenkin 1920-luvun alkupuolella pitäjien suojeluskunnat.²

Korpimaan suhde kommunismiin oli varsin ambivalentti. Työnsä puolesta hän oli oppinut ymmärtämään sitä, miksi niin moni pohjoissavolainen lukeutui tämän aatteen kannattajiin; Korpimaa piti kommunismin kannatuksen syinä muun muassa pientilavaltaisuutta, pientilallisten köyhyyttä ja joukkojen keskuudesta lähteneitä ja sen olotuntevia johtajia. Hän epäili suuresti talonpoikien liittymistä aseellisen vallankumouksen puolelle, koska ”luokkavastakohtat eivät olleet maaseudulla siihen liian räikeät”. Kuopion kaltaisen kaupungin edustama ”työläiskommunismi” oli Korpimaan mielestä jo huomattavasti radikaalimpaa ja luokkatietoisempaa. Korpimaalta löytyi ymmärrystä kommunismin syille, mutta se ei tarkoittanut tämän aatteen hyväksyntää. Hän saattoi analysoida seikkaperäisesti kommunismin yhteiskunnallisia syitä mutta kannatti toisaalta jyrkkiä rajoituksia, kun siihen vain tuli tilaisuus.³

Valtionhallinnon keskeiset viranomaiset – maaherra mukaan lukien – saivat tietonsa kommunistisen liikkeen tilasta kotimaassa ja ulkomailla pääasiassa EK:n pääosaston ja alaosastojen kautta. Valtiollisen poliisin luonteen huomioon ottaen tällainen asiantuntijan rooli oli monin tavoin hyvin problemaattinen. Luuloihin ja huhupuheisiin EK ei voinut tukeutua, mutta muutoin sen toiminta eräänlaisena virallisena tiedottajana kommunistisesta liikkeestä saattoi olla hyvinkin tarkoitushakuista. EK:n henkilökunnalla oli paras mahdollinen tietous kommunistisen liikkeen tilasta samalla kun se oli sitoutunut tukahduttamaan

¹ Ahti Martti, *Kaappaus? Suojeluskuntaseikka 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932*. Helsinki 1990, s. 140; Siltala 1985, s. 342.

² *Henkilömapit*. Arne Korpimaa, EK-Valpo I, KA.

³ EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1929. Alaosastojen tilannekatsauksia, EK-Valpo I, KA.

kommunismien elinmahdollisuuksia. Tällöin oli vaarana, että jälkimmäinen seikka saneli sen, millaisin painotuksin informaatiota esitettiin.

EK:n tarkoitushakuinen suhde kommunismista jaettuun informaatioon käy ilmi muun muassa valtiollisen poliisin johdon kiertokirjeestä alaosastoille lokakuulta 1927: siinä pohdittiin niitä kertomuksia, joita rajan salaisesti ylittäneet venäläiset olivat tuoneet julki suomalaisille kuulustelijoilleen bolševikkien vankiloista. Kertomuksissa oli yleisesti esitetty, että Neuvosto-Venäjäällä harjoitettiin kidutusta. EK:n pääosasto ilmaisi, että tällaisten tietojen ”talteenottamisella on määrätty eikä niinkään vähäinen historiallinen arvonsa ja määrättyissä tilanteissa niiden julkisuuteen saattamisella saattaa olla hyvinkin positiivinen vaikutuksensa”.¹

EK:n suhde kommunisminvastaiseen Lapuan liikkeeseen oli ymmärrettävistä syistä myös hyvin problemaattinen. Valtiollisen poliisin henkilökunta oli rekrytoitunut - *Juha Siltalan* sanoin - ”valkoisen Suomen” luonnollisista puolustajista. Valintakriteereinä oli käytetty osallistumista vapaussotaan, kuulumista suojeluskuntaan sekä sopivaa puoluekantaa ja -taustaa. Tämä muodostui Lapuan liikkeen aikana painavaksi ongelmaksi, kun saman taustan omasivat myös aktiiviset lapualaiset. Kommunismi oli sekä Lapuan liikkeelle että EK:lle selkeästi maailmankatsomuksellinen vihollinen.²

Samankaltainen ristiriita suhteessa lakiin ja maailmankatsomukseen valitsi Lapuan liikkeen vuosina myös muiden viranomaisten keskuudessa. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä olivat nimismiehet, jotka välittivät toimialueensa tuntoja eteenpäin korkeammalle viranomaisportaalle, sekä läänin ylin viranomainen, maaherra Gustav Ignatius, jolle annettiin kesällä 1930 entistä laajemmat toimintavaltuudet kommunismin tukahduttamisessa.

Nimismiesten rooli työväentalojen sulkemisissa oli etukäteisasetelmiltaan yhtä lailla ongelmallinen kuin EK:n kohdalla. Nimismiehen virkatielle päästiin tiukan seulan läpi, jossa kysyttiin muun muassa osallisuutta vapaussotaan ja puoluekantaa. Tse hakijan luotettavuudesta oli suojeluskuntajäsenyys tai jonkun suojeluskuntaan kuuluvan suositus.³

Nimismiehen poliittinen puoluekanta luonnollisesti vaihteli pitäjittäin maalaisliitosta kokoomukseen ja edistyspuolueeseen. Ongelmallinen kohta liittyy siihen, kuinka nimismiehet pystyivät sovittamaan yhteen virkamiesroolinsa, kunnallisen luottohenkilön aseman ja oman yksityishenkilönsä Lapuan kesänä, jolloin väki liikehti sankoin joukoin ja usein asioilla joihin nimismiehen olisi ainakin lain valvojana pitänyt puuttua. Nimismiesten asema olikin Lapuan liikkeen aikana äärimmäisen vaikea, sillä heihin painostuspolitiikka kohdistui ensimmäisenä. Tilanteen teki vieläkin problemaattisemmaksi se seikka, että nimismiesten oli vastattava järjestyksestä ja turvallisuudesta kiristyneessä poliitti-

¹ EK:n pääosaston kiertokirje alaosastoille 17.10.1927. Sekalaista materiaalia 1920 - 29, EK-Valpo I, KA.

² Siltala 1985, s. 352-354.

³ Hietaniemi, Tuija. Lain vartiossa: Poliisi Suomen politiikassa 1917 - 1948. Vammala 1992, s. 75; Ylikangas, Heikki. Keskushallinnon virkamiesten rekrytointi Suomessa ajanjaksolla 1809 - 1984. Hallintohistorian monisteita. Helsinki 1991, s. 136.

sessä ilmapiirissä eikä se oikein onnistunut ilman Lapuan liikkeen vaatimusten huomioon ottamista.

Tämän työn keskeisimpiä päähenkilöitä on Kuopion läänin maaherra Gustav Ignatius, jolla oli lopulta päätösvalta sinetöidä kommunistisia työväentaloja tai jättää ne auki niin, että tilaisuuksien pitoa rajoitettiin kokous- ja huvilupa-kielloilla.

Ignatius edusti jo virkansa puolesta yhteiskuntaryhmiä, joita voi pitää institutionaalisia järjestelyjä ja rakenteita säilyttävinä. Yksityishenkilönä hän oli kuitenkin tyytymätön vallitseviin yhteiskunnallisiin järjestelyihin. Tilanne olikin Ignatiukselle – kuten monelle muullekin viranomaiselle – ristiriitainen: hän oli pedantti lain kirjaimen vaalija, mutta toisaalta häneltä löytyi ymmärrystä Lapuan liikkeelle, joka sivuutti monessa kohdin laillisuuden rajat.

Ignatiuksen juuret olivat tunnetussa pohjalaisessa sotilas- ja virkasuvussa. Isä Karl Emil oli ollut arvostettu valtiopäivämies ja passiivisen vastarinnan kannattaja sekä yksi nuorsuomalaisen perustuslaillisuuden johtohahmoista.¹ Ignatiusten kodissa oli vierailut monia 1800-luvun lopun ja seuraavan vuosisadan alun suomalaisuusliikkeen merkkihenkilöitä kuten Yrjö-Koskinen, Agathon Meurman, Jaakko Forsman, Otto Donner, Julius Krohn sekä Thiodolf ja Gabriel Rein, ja siellä oli keskusteltu paljon Suomen kansan oikeudellisesta asemasta ja kiristyneistä venäläistämistoimista. Karl Emilin perustuslaillisuus huipentui erohakemukseen senaatista vuonna 1900. *Matti Lappalaisen* mukaan hän uskoi autonomian mahdollisuuteen toiseen sortokauteen saakka, kunnes kenraalikuvernööriksi valitun Frans Albert Seyn tulo Suomeen vei häntä aktiivisen vastarinnan ymmärtäjäksi. Karl Emil Ignatius kuoli vuonna 1909.²

Gustav Ignatiuksen sisarusarjasta sotilasuralle suuntasi veli Hannes, joka Haminan kadettikoulusta valmistuttuaan loi sotilasuran Venäjällä, toimi liike-elämässä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ja otti osaa vapaussodan valmisteluihin vuosina 1914 - 17. Hannes Ignatius palveli vapaussodassa päämajoitustemestarina ja tuli 1920 - 30-luvulla tunnetuksi kenraali Mannerheimin uskollisena tukijana. Hänet ylennettiin kenraaliluutnantiksi vuonna 1928.

Suvun kautta Gustav Ignatiuksella oli kosketusta sekä lain kirjaimen lähes pyhittävään laillisuustaisteluun että suoran toiminnan aktivismiin, jolle isänmaa edusti kaiken muun pois sulkevaa ja menneiden sukupolvien uhreilla pyhitettyä kokonaisuutta.

Gustav Ignatius valitsi itse lakimiehen uran. Hän hankki koulutuksensa ja työuransa kautta lakimiehen taustan, mutta hän otti aktiivisesti osaa myös puolue-elämään ensin nuorsuomalaisen puolueen keskuudessa ja itsenäistymisen jälkeen kokoomuksen riveissä. Hän otti osaa kodinperintönä saatuihin Suomen itsemääräämispyrintöihin, mistä johtuen Bobrikov erotti hänet Vaasan hovioikeuden virasta vuodeksi 1904. Ignatius valittiin Kuopion läänin maaherraksi

¹ Nieminen, Jaana. Nuorsuomalaisen puolueen organisoituminen vuosina 1905 - 1908: Nuorsuomalaisuus valtiopäiväpuolueiden aikaan. Teoksessa Valta, vapaus, edistys ja kasvatus: Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin. Toim. Vesa Vares. Jyväskylä 2002, s. 85.

² Lappalainen, Matti. Hannes Ignatius: Mannerheimin harmaa eminenssi. Juva 2005, s. 16-20 ja 24.

heti itsenäistymisen jälkeen. Vapaussodassa hän oli palvellut Seinäjoen päämajassa asevelvollisten kutsuntojen järjestäjänä. Ignatius kuului kokoomusvaikuttajien lähipiiriin, ja hänet kutsuttiin kerran sisäministeriksi 1920-luvulla.¹

Ignatiuksen Kuopion vuosia sävytti 1920-luvulla poliittinen ja osin henkilökohtainen tyytymättömyys. Valtakunnan politiikkaan osallistuvana miehenä hän tunsi ajoittain hautautuneensa ”Kuopion taakse”. Suoranaista tuskastumista aiheutti se, että Kuopiossa hän joutui 1920-luvun lopulla usein sanaharkkaan Savon Sanomien teräväkynäisen päätoimittajan ja maalaisliiton piirivaikuttajan Eero Hiekkalan kanssa. Ignatius ei pitänyt suuremmin Hiekkalan edustamasta maalaisliiton ”vasemmistosuunnasta” saatikka tavasta, jolla Hiekkala suomi kokoomuslaisia virkamiehiä tai Ignatiuksen nimityskäytäntöä. Ignatius kirjoittikin usein ystävälleen, kuopiolaisisyntyiselle teollisuuspatruunalle ja silloiselle Lontoon suurlähettiläälle A.H. Saastamoiselle, että ”ole iloinen ettet täällä asu”.²

Mielenlaadultaan Ignatius oli nostalgikko, mistä myös hänen tyytymättömyytensä osittain kumpusi. Poliittiselta maailmankatsomukseltaan Ignatiusta voi pitää konservatiivisena oikeistolaisena. Tasavallan presidentti L.K. Relander piti ystäväänsä myös ”*parantumattomana pessimistinä*”. Inhoamansa puoluetaktiikoinnin uuvuttamana Ignatius muisteli kaiholla vapaussodan aikoja, joita hän piti suurena ja ”*mieltä ylentävänä aikana*”. Nostalgiaan taipuvaisena Ignatiukselle oli tyypillistä pako historiaan, erityisesti sortovuosien ja vapaussodan aikaan, jotka hän koki yksimielisyyden ajaksi 1920-luvun epäyhtenäisyyden sijaan. Muistikuvat yksimielisyyden kohottavasta hengestä jättivät hänellä varjoonsa valtion luomisen projektin, joka oli johtanut myös porvarillisen yhtenäisyyden rikkoutumiseen. Ignatiuksen ryssäviha kumpusi etenkin vuoden 1917 tapahtumista ja vapaussodan ajoilta, jotka hän oli viettänyt täysin valkoisen propagandan kyllästävässä ympäristössä. Vielä 1920-luvun lopulla hän odotti Neuvosto-Venäjän hajoamista ”*alkutekijöihinsä*”. Ignatius ei sietänyt kommunismia, ja hän oli sitä mieltä, ”*ettei tuota liikettä päänsilittelyllä pidetä aisoissa*”. Hän lukeutui tiukan repressiopolitiikan kannattajiin ja esitti jo vuonna 1922 hallitukselle kommunistien julkisen toiminnan lakkauttamista.³

Poliittisista ja osin myös yksityiselämänsä frustraatioista huolimatta Ignatius hoiti maaherran tehtävänsä tunnollisesti. Hän tutustui perinpohjin lääninsä oloihin ja pyrki monin tavoin kohentamaan sen paikoitellen kehoja infrastruktuuria. Levollisimmat hetkensä hän koki Kuopion läheisyydessä Haminalahden huvilallaan, jonne hän saattoi vetäytyä väsymystä aiheuttavan puoluetaktiikoinnin ulottumattomiin ihastelemaan maisemia, joita Wrightin maalariveljekset olivat tehneet suomalaisille tunnetuiksi 1800-luvun alkupuolelta lähtien.

¹ Lappalainen 2005, s. 24.

² Kirje A.H. Saastamoiselle 12.7.1927, 30.5.1928 ja 3.2.1929. Gustav Ignatiuksen kokoelma, Coll. 86.13, Helsingin yliopiston kirjasto.

³ Kirje A.H. Saastamoiselle 12.7.1927 ja Valtioneuvostolle 6.2.1922, Coll. 86.13, Muis-
telmien käsikirjoitusta, Coll. 86.14, Helsingin yliopiston kirjasto.

1.2.5 Työväentalo sosialismin symbolisoijana

Työväentalot ovat eräällä tavalla tämän tutkimuksen päähenkilöitä, vaikka ne esiintyvätkin lähtökohtaisesti pikemminkin objekteina kuin varsinaisella toimijatasolla. Työväentaloista tuli tutkimusajankohtana kuitenkin myös subjekteja, kun Lapuan liikkeen retoriikka piirsi niiden sisälle toimijoita tai toimintaa, joka joko oli tapahtunut, jonka oletettiin tapahtuneen tai jonka pelättiin tapahtuvan. Tutkimuskohteet ovat pääosin kommunistisia tai sellaisina pidettyjä työväentaloja, joihin luetaan kaikki Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistysten omistamat toimitilat. Lapuan liikkeen retoriikka esitti ajoittain kommunistisiksi myös sosialidemokraattien omistamia työväentaloja, mikä johtui osaltaan siitä, että työväentalot olivat paikoitellen vaihtaneet omistajaa 1920-luvulla työväenliikkeen sisäisissä mitteloissa. Pohjois-Savossa työväentalon omisti muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kommunistinen työväenyhdistys tai työväen ja pienviljelijäin yhdistys.

Työväentaloihin latautui jo niiden alkuaajoista lähtien erittäin vahvoja symbolisia merkityksiä: kaupunkeihin, teollisuustaaajamiin, kirkonkyliin ja jopa monien pitäjäen syrjäkyliin ulottuva työväentalojen verkosto ilmensi konkreettisesti suomalaisen työväenliikkeen ja työväenkulttuurin elinvoimaisuutta sekä yhteiskunnan luokkapohjaista jakautumista. Seurojen ja yhdistysten toimitalojen kukoistuskaudella vuosisadan vaihteesta 1930-luvulle saakka oli varsin luonteenomaista, että työväestö kokoontui ja harrasti omilla paikoillaan ja porvarilliset piirit omillaan – joko vapaapalokunnan, nuorisoseuran, suojeluskunnan tai tehtaan johdon ja virkailijoiden ylläpitämällä toimitaloilla. Toimitalojen kynnykset olivat usein vastapuolen edustajille henkisesti liian korkeita ylitettäviksi, eikä tiloja yleensä vuokrattu poliittisille vastustajille. Vastapuolen toimitalo jäi usein vieraaksi tai täysin tuntemattomaksi; sitä tarkasteltiinkin paljolti arvostusten ja olettamusten kautta.¹

Työväentalojen historia juontaa aikaan, jolloin työväenliike järjestäytyi ja muuttui joukkoliikkeeksi. Pieni sosialismia tutkaileva ydinjoukko oli vielä voinut kokoontua toistensa tuvissa, mutta joukkojen liikutteluun tarvittiin jo suurempia tiloja, joissa kokoontuminen ei ollut säiden tai yhden isännän armoilla. Paikallisen työväenyhdistyksen perustamista seurasikin melko pian oman toimitalon rakentaminen, sillä yksinomaan poliittisen toiminnan jatkuvuus oli sidoksissa säännöllisiin kokoustiloihin. Työväentalojen rakentaminen oli myös välttämätöntä työväenliikkeen omaksuman valistuksellisen ja kulttuurisen ohjelman suorittamiseksi, ja samalla työväentalot vahvistivat työväestön yhteen-

¹ Hako, Matti. Työväenkulttuuri. Teoksessa *Folklore tänään*. Toim. Hannu Launonen ja Kirsti Mäkinen. Hämeenlinna 1974, s. 143; Kettunen, Pauli. Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa 1989, s. 250; Parikka, Raimo. Paikallinen työväenyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa *Väki voimakas 3: Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Tampere 1987, s. 133-134.

kuuluvuutta ja identiteettiä sekä antoivat työväenyhdistyksille taloudellisen perustan kuluja nielevän agitaation ja vaalityön toteuttamiselle.¹

Työväentalot olivat paitsi poliittisen toiminnan keskuksia myös säteily-alueensa monipuolisia vapaa-ajanviettopaikkoja. Työväentaloissa pidettiin kokouksia, järjestettiin juhlia ja iltamia ja harrastettiin erilaisia kulttuuririentoja painista lausuntaan ja torvisoitosta amatööriteatteriin. Porvarillisella puolella samankaltaisen kokoontumispaikan paikallisyhteisössä muodostivat etupäässä nuorisoseuran- tai suojeluskuntatalot. Työväentaloa voidaankin pitää aikansa monitoimitalona, jossa työväenliikkeen ammatillinen ja poliittinen järjestökulttuuri sekä työväestön välittömästä elämänpöörästä nouseva kulttuuri kohtasi, konkretisoitui sekä sai aineellisen muodon. Perheellä ja sukulaisilla oli suuri vaikutus työväentaloille kasvamisessa ja työväenyhdistyksiin liittymisessä. Useille työväenyhteisön jäsenille työväentalo oli ”toinen koti”. Toki työväentaloille tultiin myös nauttimaan pelkästään niiden kulttuuriannista ja monin paikoin viikoittaisista tanssi-iltamista. Sitoutuminen työväentaloille oli sitä mukaa hyvin eri asteista.²

Vanhan työväenliikkeen aika oli ollut erityisen vilkasta työväentalojen rakennuskautta. Maaseudun työväentalot pystytettiin talkoovoimin lahjoituksena saaduista rakennusaineista ja varustettiin usein erillisellä huoneistolla, jota asutti oma vahtimestari, joka oli lähes poikkeuksetta myös työväenyhdistyksen näyttämön tai soittokunnan aktiiveja. Kaupunkien työväenyhdistyksillä oli varaa rakennuttaa toimitalonsa urakalla, jolloin niistä tehtiin komeita graniittilinnoja tai kivijaloin varustettuja puutaloja, jotka heijastelivat työväenliikkeen mahtia ja tulevaisuuden uskoa ja tarjosivat mahdollisuuden monipuoliselle liiketoiminnalle. Toista ääripäätä edustivat syrjäkylien vaatimattomimmat toimitalot, joissa kokoussali ja pikkuinen näyttämö oli katettu lautaseinillä ja pärekattolla ilman erityisiä mallipiirustuksia. Työväentalon ulkoasusta riippumatta työväenliikkeen aktiivit tarkastelivat omaa taloaan suurella ylpeydellä.³

SDP:n tilastojen mukaan työväentalo löytyi vuoden 1916 lopulla jo 940 asutuskeskittymästä. Vuonna 1919 SDP:n tilastot ilmoittivat omien työväentalojen lukumääräksi 697, joista 83 oli Uudenmaan läänissä, 147 Turun ja Porin läänissä, 172 Hämeen läänissä, 108 Viipurin läänissä, 33 Mikkelin läänissä, 49 Kuopion läänissä, 100 Vaasan läänissä ja 5 Oulun läänissä. Tilastoissa ei ole huomioitu kommunistien valtaamia taloja, joista on ylipäänsä vaikea saada täsmällistä lukua. Varovaisten arvioiden mukaan maassamme oli vuonna 1930 noin 200 kommunistista työväentaloa, joista noin 65 sijaitsi silloisen Kuopion

¹ Ruuskanen, Esa. Aatteella ja työllä kehityksen tietä: Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tampere 1999, s. 26, 28, 40-42, 46-47, 49-50, 87, 111 ja 430-431.

² Andersson Päivi, Pihlajaveden työväentalojen merkitys maaseutuväestön kontakti ja vuorovaikutustilanteessa vuoteen 1969 asti. Kansatieteen pro gradu-tutkielma. JY 1983, s. 133-135, 137-140 ja 144; Havuaho Osmo, Työväentalo Suomessa. Teoksessa Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Joensuu 1982, s. 4-7, 34-35; Norrena Leevi, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen: Tutkimus Etelä-Pohjanmaan järvisseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Tampere 1993, s. 272-273.

³ Hako 1974, s. 143; Hakulinen Janne, Työväentalokysymys. Lappeenranta 1955, s. 5-6; Norrena 1993, s. 188.

läänin alueella ja niistä 59 Pohjois-Savossa. Pohjois-Savo muodosti kommunistien työväentalojen tiheimmin täplittämän maakunnan koko maassa.¹

Kansalaissota tuhosi paikoitellen työväentaloja. Sen jälkeen tuhoutuneiden talojen omistajayhdistykset siirtyivät usein vuokraamaan pitäjän keskuksen taloa uuden talon rakentamisen sijasta, sillä työväentalon rakentaminen ajan vaatimuksia vastaavaksi oli muuttunut tuntuvaksi investoinniksi. Huvitoiminnan vilkastuminen iltamakulttuurin muodossa 1920-luvulla sekä kasvatti omistajayhdistyksen kassaa että edellytti työväentaloilta tuoleilla varustettua suurta salia, kunnan esiintymislavaa ja palkattua henkilökuntaa. Tällaisen talon hoito- ja käyttökulut olivat jo melko suuria: säännöllisiä menoja aiheuttivat muun muassa lämmitys, valaistus, huonekalujen uusiminen, puupintojen jatkuva kunnostus, näyttämön lavasteet, erilaiset palkkiot ja pakolliset palovakuutusmaksut. Uuden toimitalon rakentaminen oli mahdollista vain silloin, kun sille riitti vuokralaisia lähes jokaiselle illalle. Se edellytti talon ympärille kaupunkia, teollisuustaaajamaa tai vähintään pitäjän mahtikylää.²

Kansalaissota merkitsi monin tavoin murrosta työväentalojen historiassa. Tämä ei koskenut pelkästään talojen lukumäärää. Työväentalot määrättiin sota-aikana takavarikoiduiksi valtiolle ja niiden valvonta siirtyi nimismiehille. Omistajayhdistysten toimintaa rajoittaneesta myynti- ja hukkauskiellosta työväentalot vapautuivat vuoden 1919 aikana. Sota-aikana muodostuneista ja vahvistuneista uhkakuvista ne eivät sitä vastoin vapautuneet yhtä nopeasti. Myöhemmät uhkakuvat saivat runsaasti käyttövoimaa näistä ajoista, jolloin työväenkaartit olivat äkseranneet työväentalojen pihalla, taloilla oli pidetty arkipäivän valtasuhteita mullistaneita lakkokokouksia tai niiden sisällä oli kuulusteltu valkoisen armeijan jäseniä tai sellaisiksi epäiltyjä.³

Myöhempien tapahtumien valossa on merkittävää, että kommunistien peitejärjestöiksi syntyneet työväen- ja pienviljelijäyhdistykset eivät koskaan yrittäneetkään vapauttaa toimitalojaan niihin liitetyistä uhkakuvista vaan päinvastoin edistivät niitä provosoivalla toiminnallaan. Kommunististen työväentalojen suhteen niiden omistajat ja heidän vastapuolensa olivat 1920 – 30-lukujen taitteessa toisilleen vieraampia ja oudompia kuin koskaan aiemmin. Varsinaiset sotatoimet olivat lakanneet keväällä 1918, mutta sitoutuminen rauhaan oli jäänyt poliittisen kentän ääri-laidoilla puolitiehen. Vihollisuuksia jatkettiin sanoin ja symbolein. Tässä yhteydessä työväentalo toimi työväenliikkeen ja siihen yhdistyneen aatteen ruumiillistumana: se antoi omistajayhdistykselle kasvot, ja toimi myös sen äänenä yhtä lailla kuin liikkeen paikalliset aktiivit.

Työväentaloihin kulminoitui työväenliikettä ja sosialismia kohtaan tunnettu pelko ja inho. Sitä ilmensi muun muassa vielä tuolloin oman maakuntansa

¹ Huttula Tapio, Sallitun rajat: Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929 - 1932. Suomen historian lisensiaattityö. JY 1996, s. 269; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

² Ruuskanen 1999, s. 87 ja 430-431.

³ Smeds, Kerstin. Koti, temppele ja linnoitus. Teoksessa *Kansa* liikkeessä. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa 1987, s. 232-235; Tuomisto, Tero. Mikä on työväentalo? Teoksessa *Murrosaikoja työväentaloilla*: Kotka Helsinki ja Jorma Kilappa. Helsinki 1991, s. 7.

ulkopuolella suhteellisen tuntemattoman maalaisliittolaisen maanviljelijän, sortovuosien aktivistin ja vapaussodan veteraanin sekä lakonmurtajien värvärin Vihtori Kosolan puhe Lapuan ensimmäisessä kansalaiskokouksessa vuoden 1929 lopulla, kun hän kuvasi, miten Viipurin työväentalon rikkakasasta oli löydetty keväällä 1918 revittyjen kokouspöytäkirjojen jäännöksiä, joissa oli ollut suunnitelmat kaikkien yli kahdeksanvuotiaiden porvareiden tappamisesta. Punainen komento ja sen perillisenä näyttäytynyt kommunismi oli saanut jo myyttiset ulottuvuudet, jossa punaisten pahuudella ja raakuudella ei ollut rajoja. Kosola manasi pahan kansan keskuuteen – eikä hänen sanaansa juuri epäilty, sillä sanat tulivat isänmaalliseksi tiedetyn miehen suusta.¹

---

¹ Kokko 1930a , s. 24-25.

2 KOMMUNISMI JA POLIITTISET VIHOLLISKUVAT 1920-LUVUN POHJOIS-SAVOSSA

2.1 Kommunismi käsitteenä ja identiteettinä

Karl Marxin ja Friedrich Engelsin kehittämän kommunistisen opin seuraajat eivät käyttäneet itsestään kovinkaan usein nimitystä kommunisti ennen vuotta 1918, sillä se olisi vaatinut sosialismin toteutumista. Marxiin ja hänen myöhempiin tulkitsijoihinsa uskovat, mukaan lukien eri maiden sosialidemokraattisten puolueiden jäsenet, kutsuivatkin itseään ennen kaikkea sosialisteiksi – eli tieteellisen sosialismin oppien seuraajiksi. Tämä päti myös Suomen vanhaan työväenliikkeeseen.

Kommunismi koki käsitteenä aivan uudenlaisen tulemisen Venäjän loka-kuun vallankumouksen jälkeen, sillä sen jälkeen sosialismi ei merkinnyt enää pelkästään tieteellistä oppirakennelmaa vaan muuttumista teoksi. Bolševikkien koettiin pystyttäneen maailman ensimmäisen sosialistisen valtion, jossa proletariaatti oli kumonnut porvariston vallan ja aloittanut kommunistisen yhteiskunnan rakennustyön. Kommunismi oli tämän jälkeen käsitteenä jatkuvassa liikkeessä: jo marxilaisen opin antagonistisesta luonteesta johtuen se oli tulvillaan erilaisia merkityksiä ja sivumerkityksiä, joita eivät määritelleet ainoastaan maailman kommunistisen liikkeen johtoon asettautunut Kommunistinen internationaali (Komintern) ja Venäjän esimerkin innoittamina syntyneet muiden maiden kommunistiset liikkeet vaan myös vastapuoli, marxilaisittain mielletty porvarillinen luokka. Vastapuolen itseymmärryksessä kommunismi edusti bolševikkivallankumouksen jälkeisinä vuosina yhä selkeämmin ”muita”, tuhoavia ja kumoavia voimia, kun Itse miellettiin entistäkin pontevammin säilyttäväksi ja koossapitäväksi voimaksi.

Kommunismi koostui vuoden 1918 jälkeen laajemmin ymmärrettynä kahdesta entiteetistä: Neuvostoliitosta eli realisoituneesta Utopiasta, ja vihamielis-

ten yhteiskuntien sisällä toimivasta kommunistisesta liikkeestä.¹ Tämä oli se rakenteellinen kokonaisuus, jonka sisällä erilaiset ajattelu- ja toimintamallit elivät ja olivat toisiinsa kosketuksissa. On eri asia, oliko niillä edes mahdollisuutta muodostaa käsitteellisesti yhtenäistä kokonaisuutta; *Tauno Saarela* onkin kysynyt, missä määrin kommunistisen toiminnan ohjaaminen maan rajojen ulkopuolelta oli ylipäänsä mahdollista²? Ensinnäkin sitä rajoitettiin Neuvostoliiton naapurimaiden ja muiden kommunismin vihamielisesti suhtautuvien valtioiden toimesta, joissa jo lainsäädäntö kriminalisoi bolševikkien seuraajapuolueet. Lisäksi eri maiden sosiaaliset olot ja teollistumisen aste erosivat hyvinkin paljon toisistaan ja erityisesti siitä, millaiset olot Venäjällä olivat olleet ennen lokakuun vallankumousta. Venäläiset kuitenkin pitivät omaa vallankumoustaan vientituotteena, jota piti soveltaa miltei sellaisenaan kaikissa olosuhteissa.

Suomalaiset omaksuivat bolševikkien määrittelyn mukaisen kommunismin melko pian kansalaissodan jälkeen. Alkuun tämä tapahtui Venäjälle paenneiden SDP:n kapinallisjohtajien pesäerona vanhaan työväenliikkeeseen. Entinen Työmiehen toimitussihteeri, sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan jäsen ja kansanvaltuuskunnan ulkoasiankomissaari Yrjö Sirola kuvasi omaansa ja tovereidensa kääntymystä Kominternin perustavalle kokoukselle maaliskuussa 1919 seuraavasti³:

”Me, jotka olimme radikaaleja ja vasemmistoradikaaleja, saimme kommunistiset käsityksemme tutkimalla omaa vallankumoustamme, oppimalla tuntemaan venäläisten toverien teoreettisen työn ja tutustumalla kommunistisen järjestötyön elävään esimerkkiin täällä Venäjällä.”

Venäjällä perustetun Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) pakolaisuudessa elävän johdon oli syytäkin hylätä vanhat aate- ja toimintamallinsa, mikäli he mielivät nousta uuden isäntämaan valtaapitävien suosioon ja suojelukseseen. Eri asia on, missä määrin Suomessa kommunisteiksi kääntyneet sosialistit olivat halukkaita tai edes kykeneviä hylkäämään kaikkea sitä, mikä oli opittu ja sisäistetty vanhan työväenliikkeen aikana.

Tauno Saarela on käyttänyt SDP:n vasemmalle puolen sijoittuvan poliittisen ilmiön kuvaajana termiä suomalainen kommunismi: termiin sisältyvät erilaisten kommunististen organisaatioiden – SKP:n, vuoteen 1923 asti Suomen Sosialistisen Työväen Puolueen (SSTP) ja vuoden 1924 jälkeen Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton, eduskuntaryhmän ja erilaisten kulttuurijärjestöjen - piirissä esiintyneet ajattelu ja toimintatavat. Suomalainen kommunismi syntyi uuden kommunistisen opin ja vanhan työväenliikkeen ajatusten ja toimimallien sekoituksena. Se ei kuitenkaan muodostanut Saarelan mukaan homogeenista poliittista ilmiötä, vaikka SKP ja sen julkilauselmien säilyttämä vas-

¹ Thing, Morten. *The Signs of Communism – Signs of Ambiguity: Language and Communism*. Teoksessa *Communism: National & International*. Ed. Tauno Saarela and Kimmo Rentola. *Studia Historica* 58. Tampere 1998, s. 243.

² Saarela, Tauno. Johdanto: Kommunismien internationaali ja suomalainen kommunismi 1919 – 1935. Teoksessa ”Kallis toveri Stalin”: Komintern ja Suomi. Toim. Natalia Lebedeva, Kimmo Rentola ja Tauno Saarela. Helsinki 2002, s. 9-10.

³ ”Kallis toveri Stalin”: Komintern ja Suomi. Toim. Natalia Lebedeva, Kimmo Rentola ja Tauno Saarela. Helsinki 2002, s. 94.

tapuoli niin mielellään näkikin.¹ SKP:lla oli sysäävä ja ohjaavakin vaikutuksensa, mutta suomalaiset eivät tarvinneet Kominternin ohjeita tehdäkseen pesäeron työväenliikkeen elvyttäneisiin sosialidemokraattisiin johtajiin, sillä yksinomaan heidän tulkintansa kansalaissodasta synnyttivät vastarintaa.² Suomalainen työväenliike olisi tuskin koskaan jakautunut yhtä rajusti ilman kansalaissodan kokemuksia.

Käytännön tasolla erityisen hiertäväksi koettiin 1910 – 20-lukujen taitteessa punavankien asema. Kommunistinen eduskuntaryhmä ajoi punavankien asiaa omien ideologisten tavoitteidensa valossa: työläisten vangittuina pitämisten ja poliittisten oikeuksien kieltämisten julistettiin tallovan maan perustuslakia, mikä oli osoitus koko porvarillisen järjestelmän mädännäisyydestä.³ Vaikka punavankien armahdus ei näyttäytynyt kommunistijohdolle puhtaana laillisuuskysymyksenä, niin sellaisena sitä saatettiin pitää monessa itsensä kommunisteiksi lukevassa punaisessa perhe- tai sukuyhteisössä. Mitä omakohtaisemmiksi kokemukset vuodesta 1918 tulivat, sitä enemmän armahduskysymys oli myös perustavaa taistelua valtakulttuurin asenteita ja omaa rikolliseksi leimaamista vastaan. Tältä osin valkoinen hallitusvalta osoitti nopeaa unohtamiskykyä, tai pikemminkin anteeksiantamista, jonka katsottiin palvelevan yhteiskuntarauhaa, sillä rivipunaiset vapautuivat jo Mannerheimin ja Svinhufvudin valtionhoitajakausina ja useat alemman portaan johtomiehet armahdettiin Ståhlbergin presidenttikauden alussa. Kaunaa kylvävät tekijät eivät kuitenkaan poistuneet, sillä armahdus ei merkinnyt luottamuksen palauttamista ja punaisuuden varjo lankei sotaan osallistumattomienkin ylle.

Työväenliike muistuttikin alituisen, miten eri lailla kohdeltiin punaisten ja valkoisten orpoja: edellisiä odotti karu kunnallinen köyhäinhoito tai juuriltaan repivät perhesijoitukset, tarkoituksenaan tietenkin uuteen, porvarilliseen ympäristöön sosiaalistaminen, jälkimmäisille puolestaan säädettiin erityinen toimeentulon turvaava laki. Sama sosiaaliturvan eriarvoisuus koski myös punaisten leskiä.⁴

Kommunistista liikettä käsittelevissä tutkimuksissa on keskitytty enimmäkseen ideologisiin ja organisatorisiin tekijöihin. Vähemmän on avattu sitä probleemaa, miten liikkeen kannattajat itse määrittivät kommunismin ja kommunistisuuden, eli mitä kaikkea piti sisällään kommunistinen identiteetti. Lähteiden niukkuus vaikeuttaa osaltaan vastausten tavoittamista. Kuitenkin kyseisestä probleemasta voi asetella samankaltaisen perusolettamuksen kuin itse kommunistisesta liikkeestä: kommunistinen identiteetti ei ollut homogeeninen ilmiö, sillä se oli jatkuvasti alttiina maantieteellisille ja ajallisille vaihteille sekä poliittisen ja sosiaalisen tilanteen synnyttämille muutoksille. Tähän

¹ Saarela, Tauno. Suomalaisen kommunismin synty 1918 – 1923. Tampere 1996, s. 15-17.

² Saarela 2002, s. 27.

³ Saarela, Tauno. International and National in the Communist Movement. Teoksessa *Communism: National & International*. Ed. Tauno Saarela and Kimmo Rentola. *Studia Historica* 58. Tampere 1998, s. 43.

⁴ Urponen, Kyösti. Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu ja sosiaaliturva: Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Kirj. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka ja Kyösti Urponen. Jyväskylä 1994, s. 163.

sisältyi automaattisesti ylhäältäohjaamisen vaikeus, mitä SKP luokkatietoisena etujoukkopuolueena tavoitteli. Muutoksiin sysäsivät myös kommunistisen liikkeen ulkoa tulleet tekijät, kuten vastapuolen asenteiden muuttuminen ja taloudellisten olojen kohentuminen.

Ulla-Maija Peltonen on havainnut kommunistisessa identiteetissä kytköksen työläisidentiteettiin, jossa Itseyttä määriteltiin seuraavasti: hyvä työläinen on myös kommunisti, jonka luonteenpiirteisiin kuuluvat ahkeruus, rehellisyys, kohteliaisuus, ateismi, rohkeus, sinnikkyys ja lojaalisuus tovereille sekä puolueelle. Tällä oli Peltosen mukaan hämmästyttävä yhtäläisyys saman ajankohdan "valkoisten" eli vastapuolen Itseyden määrittelyyn. Molempien Itseyteen sisällytettiin samat ideaalit – ateismia lukuun ottamatta.¹ Lisäksi lojaalisuuden tovereille tai puolueelle korvasi "valkoisilla" lojaalisuus isänmaalle, joka muistutti jossain määrin hegeliläistä kansallishenkeä.

Politiikka oli sekä punaisille että valkoisille totalistista, mutta marxilainen historiakäsitys vei katsantokantaa kaukaiselta ideatasolta selkeämmin rajattuihin kokonaisuuksiin - luokkiin ja niiden vastakohtaisuuksiin. Valkoisille – konservatiivisista suomettarelaisista radikaaleihin nuorsuomalaisiin – politiikan oikeutus oli tietyn kansankokonaisuuden kunnioituksessa ja kuuliaisuudessa kansalliselle olemassa ololle, niin eri lailla kuin he tämän määrittelivätkin ja niin paljon kuin sen käytännön toteutukset heitä veivätkin kärjekkäisiin yhteenottoihin. Työväenliikkeen katsannoissa politiikalla oli oikeutus vasta alhaalta saadun kannatuksen kautta, eräänlaisena kollektiivina, ja niin paljon kuin tätä kollektiivia yritettiin ohjailla, se alkoi jo työväenliikkeen johdossakin vallitsevien suuntaerojen johdosta elää väliin kiihkeästi hengittävänä ja väliin padotuna, muutosta odottavana joukkohurmiona, joka purkautui vuoden 1917 aikana rauenneiden toiveiden voimistamana ryöpsähdyksenä vanhaa yhteiskuntaa ja sen tapoja sekä oman turhautumisen sietämättömyyttä vastaan. Joukkovaatimus oli "Kansanvalta heti!", vaikka sen käytännöstä ei ollut mitään kokemusta ja toisille se oli otettavissa vain väkijoukkojen paineella ja toisille jähmettyneiden reformien täytäntöön panolla. Tällainen kiihko luonnollisestikin hirvitti konservatiivista oikeistoa, joka kenties tajusi muita selkeämmin sen, että kansalla oli kokemusta vain suhteellisen kansanvaltaisista järjestöistä muttei siitä, mitä kansanvaltaiset instituutiot ylipäänsä näyttivät. Tilanne muistutti suolle lähtenyttä kulkijaa, joka tajuaa liian myöhään kauniin, hillaisen hetteikön olleen osa ahaan suonsilmän reunaa.

Puhdasotsaisesta omaan tiehen uskomisesta ja sorrettuna olleen kokeemuksesta tuli työväenliikkeen politiikkaa muovaavia tekijöitä, joihin kommunismikin rakensi Suomessa joukkokannatustaan - käyteaineenaan myös kapinan kitkeröittäjä katkeruus. Kommunistinen identiteetti pitikin sisällään koko joukon uhmakasta ja kaunaista erillisyyden tunnetta. Kommunistiksi itsensä mieltävän henkilön elämä oli usein eloa valtakulttuurin reunalla tai ulkopuolella niin sosiaalisesti, poliittisesti kuin varsin usein myös taloudellisesti. Kommu-

¹ Peltonen, Ulla-Maija. Red Memoirs from a 'Black Time' in Finland – Radical Working Class Reminiscences of the 1920s and 30s. Teoksessa Communism: National & International. Ed. Tauno Saarela and Kimmo Rentola. Studia Historica 58. Tampere 1998, s. 277.

nistien isänmaa muotoutui porvarillisen valtiokokonaisuuden sisälle, erillisiksi ja toisiinsa nivoutuneiksi saarekkeiksi, jolloin identiteettiä määrittelivät muun muassa kavennetut poliittiset oikeudet, virallinen vapaussota-näkemyks ja vastapuolella varsin yleiset asenteet, jotka tekivät punaisista rikollisia ja monin paikoin puoli-ihmisiä. Eräänlainen "punikkius" olikin olennainen osa kommunistista identiteettiä. Tämä ei edellyttänyt välttämättä omakohtaista osallisuutta vuoden 1918 tapahtumiin; identiteetin pohjaksi riitti yhtä hyvin omaksi koetun yhteisön punaisuus, tarkoittipa se kylä-, työ-, harrastus- tai asuinyhteisöä, sukua, perhettä tai puolisoa. Toisaalta voi kysyä, haluttiinko pysyä erillisinä tietoisestikin ja pienimmätkin käden ojennukset torjuen, sillä vihan ja kaunan liekkiä puhallellen oli lohdullista elää ja pitää yllä yhteisöä, joka pysyi kiinteänä ja tarjosi edes jotain sosiaalista turvaa niukkuuden keskellä. Tältä pohjalta kommunismi eli voimakkaana vihan ja erillisyyden ideologiana niin kauan kuin tälle tunteelle oli käyteainetta, ja vaikka se myöhemmin liitti piiriinsä joskus pelkän tottumuksen ja yhteisön tavan vuoksi, ideologian väkivaltainen perusta ei muuttunut rivikannattajien lauhtumisen mukana miksiäkään.

Konservatiiviselle oikeistolle tyypillinen meritokraattisuus oli ollut vanhalle työväenliikkeelle vierasta. Kommunistisen liikkeen esiinnousun myötä vastapoolit alkoivat muistuttaa etujoukkokatsannoissaan toisiaan, vaikka määritelmät olivatkin toinen vanhasta ja toinen uudesta maailmasta: konservatiivisen oikeiston meritokratia perustui perinteisiin, hyviksi havaittuihin kokemuksiin, kansan oletettuun epäkypsyyteen ja omaan ylemmydentuntoiseen pätevydentuntoon, kommunistien harvainvaltaisuus kumpusi puoluediktatuurista, venäläisestä poliittisesta käytännöstä, ideologian sisäistäneestä keskitetystä johdosta ja kansan jopa liialliseksi koetusta kesyydestä tai ainakin sen keskuudessa vallitsevista porvarillisista harhoista. Kommunistien harvainvaltaisuutta voitiin perustella kuuliaisuudella aatteelle eli politiikan totalistisuudella ja toisaalta punakapinan virheistä oppimisella, jossa bolševikeilla oli osoitettavanaan toimiva vallankumous-konsepti. Ja summa summaruma, lopputuloksena oli kuitenkin työväenvalta, jossa harvainvaltaa ei enää tarvittaisi, koska mitään luokkia ei enää olisi olemassa.

Suomen kommunistinen liike kohtasi sisäisen ristiriitaisuutensa jo vuosia ennen Lapuan liikkeen nousua nuoruutensa vihaa tutkiskellen ja todellista väkivaltaan valmiuttaan mietiskellen. Helppoa oman kompleksisuuden kohtaminen ei kuitenkaan ollut - niin likellä oli Neuvostoliitto ja veljessota, niin lujasti ideologiseen tinkimättömyyteen uskoi SKP:lle kuuliaisin johto, niin vaikeaa oli luoda uutta käytäntöä harhaoppiseen anarkismiin, kaukaiseen syndikalismiin tai kokonaan teoriattomaan käytäntöön nojautuen, ja ennen kaikkea niin pitkä oli vastapuolen muisti. Jos työväenliikkeen vasemmalla puolen sanouduttiinkin sosialisteiksi eli alkuperäisen työväenliikkeen yhteyteen, niin vastapuolen katsannoissa, varsinkin kun toimintafoorumina oli vanha kommunistiseksi leimattu järjestökenttä, tilannemäärittelyjen uskottavuudella oli samat ongelmat kuin jos vatsasta puhujan nukan olisi väitetty alkaneen puhua itse. Kommunistisen työväenliikkeen Damokleen miekaksi koitui Suomen vapaa yhdistyslaki, joka toisaalta takasi heille sanomisen ja toimimisen väylät mutta toisaalta piti

siinä harhassa, että sosialidemokraattien vasemmalla puolella olevilla järjestöillä oli pysyvä oikeutus.

Kommunistien julistukset sisälsivät SKP:n maanalaisuudesta ja liikkeen herkeämättömästä viranomaisrepression uhan alla olosta johtuen usein kätkeytyjä merkityksiä, joiden voi olettaa jääneen rivikannattajille varsin hämäräksi. Niiden avaaminen olisi vaatinut usein tulkintataittoa, joka edellytti Kominternin viimehetkisten tilannearviointien ja marxismi-leninismien klassikoiden perin pohjaista tuntemusta. Perustava kysymys kuuluu, oliko sitä paikallistason johdolla – rivikannattajista puhumattakaan – ja miten suuresti se pääsi muovamaan liikkeen ja sen kannattajien identiteettiä? Informaation kulku oli 1920-luvun tietoliikenneoloissa hidasta, varsinkin kun oikeaoppista kommunismia määrittävä johto majaili vieraalla maalla, sen lähettämät viestit piti pitää salassa ja poliisi sulki jatkuvasti yhteyksän.

Kommunismia voi pitää 1920-luvun Suomessa vastakulttuurina, jossa valtakulttuuria vastaan käytiin symbolein, asentein ja ääneen lausuttuine tavoitteineen. Toisaalta myös sosialidemokraattinen liike piti 1920 – 30-lukujen Suomessa sisällään vastakulttuurin aineksia viralliset valtiolliset tunnukset ja symbolit ohittavine omine tunnuksineen; sosialidemokraattisen työväentalon katolla liehui harvoin Suomen lippu ennen vuoden 1931 pakkoliputusasetusta, ja vakavahenkisissä juhlissa laulettiin seisten Maamme-laulun tai Kuullos pyhän valan sijasta Työläisten marssi. Armahduskysymys oli tärkeä myös sosialidemokraateille, vaikka he ilmaisivatkin sen kommunisteja varovaisemmin ja selkeämmin laillisuuspuolta painottaen. Myös sosialidemokraattisilla paikkakunnilla punakaartilaisien hautakäynneistä muodostui kuitenkin usein valtakulttuurin vastaisia tilaisuuksia.¹

Eräs jakavimmista tekijöistä sosialidemokraattisen ja kommunistisen identiteetin välillä oli vastakulttuurin syvyys. Sosialidemokraattien asteittain käynnistämä yhteistyö porvarillisten puolueiden kanssa oli puhdasoppisille kommunisteille täysin vierasta ja mahdotonta. Kommunismien bolševistinen perusmääritelmä käsitti kapitalismin tuhoon tuomitsemisen idean, jonka mukaan proletariaatti saavutti täydet oikeutensa vain väkivaltaisen vallankumouksen kautta. Bolševikki-johto piti Venäjän lokakuun vallankumousta yleismaailmalisena esimerkkinä, jollaisena sen alkoi nähdä myös SKP.² Kuinka syvästi kommunistiseen identiteettiin kuului vallankumouksellisuus? Oltiinko todellakin valmiita tarttumaan aseisiin, kun käsky kävisi? Näihin kysymyksiin kulminoitui paljolti kommunistien ja muiden välinen suhde.

Yhtä merkittävä oli kysymys siitä, kuuluiko kommunisti-identiteettiin myös pienviljelijäidentiteetti? Kommunistijohdolle pienviljelijät olivat työväestön liittolaisia, joskin jonkinlaisessa alisteisessa suhteessa; tästä kertoi jo se, kenen nimi kirjoitettiin ensiksi SSTP:n jatkajaksi perustettuun Sosialistiseen työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon. Voi kuitenkin olettaa, että uudelle, torpparivapautuksen ja asutusreformien synnyttämälle pienviljelijäväestölle alkoi kehittyä 1920-luvulla varsin erilainen identiteetti kuin työpanostaan myyvillä työläi-

¹ Ruuskanen 1999, s. 88.

² Saarela 1998, s. 25-26.

sillä, vaikka pientilallisten ansio osittain koostuikin työsuorituksen myymisestä metsätyömailla. Pienen tilan isännät ja emännät alkoivat kuitenkin myydä myös tilan tuottamia tarvikkeita, mikä tarkoitti käytännössä muutamasta lypsävistä saatavaa maitoa. He eivät myöskään olleet työläisten tapaan kuluttajuuden markkinoilla, koska suurin osa ruokatarpeista ja vaateaineista saatiin omalta kotipalstalta ja omista lampaista.

Maidon myynnin ja tilan kehittämistarpeiden kautta pienviljelijät tulivat kosketuksiin muiden lypsykarjatilallisten kanssa muun muassa kyläyhteisöjen yhteisomistukselle ja jäsenten yhtäläiselle äänivallalle perustuvien osuusmeijereiden ja uuteen kukoistukseen nousseiden osuuskassojen kautta, kun ne välittivät suuren osan valtion varoista ohjatuista maatalousluotoista, joilla oli huomattava merkitys pikkutilojen liikkeellelähdölle. Kassojen aktiivit jakoivat tarpeen vaatiessa jopa viljelysohjeita ja välittivät rehuntuotannon parantamiseksi väkilannoitteita ilman palkkioita, sillä viljelijöiden keskinäisestä kilpailusta huolimatta kyläkunnan menestyminen oli kaikkien etu. Ainoastaan vireä kyläyhteisö loi edellytykset omalle pankki- ja meijeritoiminnalle, joissa päätösvalta toteutui kotiseutupuitteissa ja esti päätösvallan luisumisen naapurikyläläisille tai -pitäjäläisille. Talonpoikaista riippumattomuutta korostava ”herraviha” ja Helsingin-vastaisuus oli yhdistävänä tekijänä yli vasemmisto-porvaristo - akselin maalaisliitosta kommunisteihin.¹

Osuustoiminnallisissa yrityksissä - esimerkkinä kauppaliikkeet - näkyi luonnollisesti myös poliittinen kahtiajako, mutta pankki- tai meijeritoiminnassa sellaista ei syntynyt. Kilvoittelu oli pikemminkin kylien välistä, jolloin pienmeijerit ja vaatimattomat osuuskassat jatkoivat - joskus taloudellisten järkisyiden vastaisestikin - aina 1950-luvulle asti. Niissä nuorisoseuralainen maalaisliittolaisuus kohtasi uuden, asutusreformien synnyttämän pienviljelijäväestön, joka oli etenkin Itä- ja Pohjois-Suomessa leimallisesti sosialistista. Ideologisia painotuksia enemmän meijereiden ja osittain osuuskassojen kaltainen yhteistoiminta korosti pienyritystä, säästäväisyyttä, rehellisyyttä, ahkeruutta, kylähenkeä ja kaikkien menestymistä vallitsevan kilpailun oloissa. Tilakokojensa puolesta perinteinen talollisväestö ja uudet pienviljelijät eivät edes eronneet kovinkaan merkittävästi toisistaan, mikä oli omiaan heikentämään ristiriitojen uusiutumista. Voi olettaa, että pienviljelijäidentiteetti kulki koko ajan lähemmäksi maata viljelevän perinteisen talonpoikaiston identiteettiä. Tätä kommunistinen liike ei havainnut kyllin selkeästi, koska ideologiset tulkinnat osoittivat muuta.

Kun tässä työssä käytetään jatkossa termiä kommunistinen liike, siihen sisältyy automaattisesti ajatus heterogeenisestä ilmiöstä, jolla oli alueellisia, aja-

¹ Osuuskassojen roolista pienviljelysten liikkeelle lähtöön katso mm: Pellervo-Seuran arkisto, Pellervo-lehti 19/1923, s. 444-446; Karhu, Sami. ”Osuuskunnat taas ovat suorastaan affääriyrityksiä”. Teoksessa *Kansan talous: Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea*. Toim. Markku Kuisma, Annastiina Henttinen, Sami Karhu ja Maritta Pohls. Tampere 1999, s. 302; Kokko, Marja. Valvonta. Teoksessa *Rahan lainaajasta talouden hoitajaksi: Etelä-Pohjanmaan Osuuspankki 100 vuotta*. Toim. Marja Kokko ja Matti Rautiainen. Jyväskylä 2002, s. 30-31; Ruuskanen, Esa. *Kyläkassoista miljardipankiksi: Alajärven Osuuspankki 1913 - 2003*. Jyväskylä 2004, s. 20-21.

tuksellisia ja toiminnallisia variaatioita.¹ Vuoteen 1928 asti ne kaikki mahtuivat sopuisasti saman liikkeen alle. Sen jälkeen kommunistisen liikkeen sisäiset erot alkoivat käydä liian suuriksi, jotta se olisi pysynyt kasassa. Lopullisen romahdamisen aiheutti kuitenkin Lapuan liike, jonka vaikutuksesta kommunistinen liike painettiin lainsäädännöllisesti maan alle. Näkemättä jäi, mihin suuntaan liikkeen sisäiset variaatiot olisivat muutoin kehittyneet. Joka tapauksessa homogeeninen, SKP:n linjan mukainen kommunistinen liike oli sen jälkeen sula mahdottomuus suomalaisen yhteiskunnan sisällä. Sellaista ei todellisuudessa ollut koskaan edes ollut.

Kommunistisesta liikkeestä on useissa tutkimuksissa käytetty myös termiä vasemmistolainen työväenliike, millä on haluttu erottautua vastapuolten esittämistä Moskova-kytköksistä ja korostaa liikkeen suomalaisia painotuksia. Termi on mukana tässä työssä niiltä osin, kun kyse on muiden tutkijoiden suorista lainauksista. Ylipäänsä työväenliikkeen jaottelu vasemmistoon ja sosialidemokraatteihin sisältää ongelman, jonka se luo sosialidemokraattien poliittiseen kenttään sijoittamiselle: eivätkö he sitten olleet vasemmistoa, ja miten mielekästä on sivuuttaa sitä seikkaa, että sosialidemokraattien vasemmalle puolen sijoittuva poliittinen liike oli lähtökohdiltaan ja pitkään myös identiteetiltään kommunistinen, mitä se sitten pitikään sisällään. Vasemmistolaisen työväenliikkeen -termi on sotien jälkeisen poliittisen tilanteen tuotos, jonka soveltaminen maailmansotien väliseen aikaan sisältää ongelmallisia oletuksia 1960-luvulla voimistuneen eurokommunismien iduista ja tarpeista erottautua Neuvostoliitto-yhteyksistä. Näitä tarpeitahan loivat 1920-luvun jälkeiset tapahtumat: Stalinin puhdistukset ja vähemmistökansojen vainot 1930-luvulla, vankileirien saariston paljastumiset 1950-luvulla, Unkarin ja Tšekkoslovakian kansannousujen kukistamiset ja kehitysmaiden vapautusliikkeiden tai maolaisen kommunismin palvonta Neuvostoliiton aiheuttamien pettymysten tuloksena 1950 – 60-luvulla.

2.2 Radikalismiin kallellaan, reformivaateisiin sidottuna

Suomalaiseen kommunismiin sisältyi 1920-luvulla ideologisia ristiriitoja, joista liike itsekin oli tietoinen. Jos kommunismi olikin eduskunta- ja kunnallistasolla vaikuttaneista poliittisista liikkeistä ylivertaisen radikaali, niin käytännön toimissa ideologisuuden ja arkipäivän poliittisuuden välinen raja-aita oli huterana, vaikka SKP ja Komintern yrittivät varustaa siitä muuria, jota ei ylitettäisi ilman lupaa. Kannatusta oli vaikeaa hankkia pelkillä ideologisilla abstraktioilla tai rajan takaa annetuilla, Suomen oloihin kaukaisilla esimerkeillä, vaikka marxilaisen historiakäsityksen vääjäämättömyyteen liittyvä eräänlainen vapautuksen teologia kiistämättä vetosikin tyytymättömiin mieliin. Siinä ei ollut kuitenkaan riittävää erotusta muihin puolueisiin, vetosihan sosialidemokratiakin horison-

¹ Termi on lähellä Saarelan määritelmää *suomalainen kommunismi*. Katso Saarela 1996, s. 15-17.

tissa siintävään sosialismin utopiaan, ja maalaisliitollakin oli kapitalismikritiikkinsä esimerkiksi osuustoiminnan korostamisen kautta. Kun kommunismi syntyi Suomessa etupäässä erotuksena sosialidemokratiaan, sen oli haettava myös konkreettisia erottajia kilpailijoihinsa: mikä oli suhde muun muassa armahduskysymykseen, työläisten vangittuna pitämiseen, Neuvosto-Venäjään, pienviljelijäkysymykseen ja verotukseen. Näille tyytymättömyyden apajille tuli 1920-luvulla myös muita kalastelijoita, joista etenkin maalaisliitto sai pohjoissavolaisten pienviljelijöiden parissa kommunistien kannalta pelottavaakin jalansijaa. Pikkutilalliset ja mökkiläiset janosivat vastauksia maanälkäänsä, verotuksen rankkuuteen, sosiaaliseen turvattomuuteensa ja elämänsä epävarmuuteen kausitöiden ja osittaisen omavaraisuuden arjessa. Heille oli esitettävä selkeitä tavoitteita ja keinoja, sillä hallituspuolueet eivät tyytyneet pelkkään valkoisen vallan lujittamiseen vaan panivat toimeen omien riitaisuksiensa keskelläkin joukon pieneläjiä hyödyttäviä reformeja. Näin jatkui se tendenssi, jossa kommunismi sanaili vallankumouksesta, kustosta ja vapahtavasta utopiasta, mutta pohti samalla vastauksia vero-olojen järjestämiseksi, maanhankinnan nopeuttamiseksi, lannoitteiden jakamiseksi pienviljelijöille ja kansakoululaisten koulumatkojen lyhentämiseksi.

Pohjois-Savo oli samalla tapaa ristiriitaisuuksien maakunta kuin sitä värittänyt kommunistinen työväenliikekin: toisaalta se oli Suomen punaisin maakunta¹ (katso Taulukko 1), Kuopion eli Suomen Moskovan johtama kummajainen, mutta toisaalta tuo punaisuus piti sisällään kiinnittymisen kunnallishallintoon sitä pitkälle ohjailevana osapuolena, yhteyden osuustoiminnallisuuteen ja sitä kautta maalaisliittolaisiin tilallisiin ja kosketuksen samankaltaiseen riippuvuuteen metsistä ja siellä tehtävästä työstä kuin kaikilla pienten tilojen isännillä.

Maakunnan jatkuva pientilavaltaistuminen oli koko ajan yhtä totta kuin kommunistista liikettä ohjailevan SKP:n radikalisoituminen, johon se oli sidottu Komintern-kytköksellään. Kommunistista liikettä pinnan alta määrittävien tekijöiden kannalta oli keskeinen kysymys, miten nämä tekijät sopivat yhteen? Useissa tutkimuksissa on keskitytty siihen puoleen, miten ideologinen radikalismi ymmärrettiin vastapuolella, mutta syytä olisi pohtia sitäkin, miten jyrkät sanat otettiin vastaan suomalaisten rivikommunistien keskuudessa.

Pohjois-Savo ei ollut kokenut yhtä lailla kansalaissodan kauhuja kuin etelän torpparialueet Varkautta lukuun ottamatta, josta tulikin 1920-luvulla sosialidemokraattisen työväenliikkeen etuvartio kommunistisen Pohjois-Savon ja sosialidemokraattisen Etelä-Savon välillä. Maakunnan maaseutu ei ollut oikein ennättänyt mukaan sodan kulkuun, jonka ratkaisut näyteltiin satojen kilometrien päässä. Toki sota jäsensi paikallisoloja ennennäkemättömällä tavalla synnyttään seuraavaa vuosikymmentä värittäviä suojeluskuntia ja työväenjärjestöjen radikaalisuutta, mutta sodan raakuuksista oltiin melko lailla vailla omakohtaisia kokemuksia varkauteleaisia, leppävirtalaisia ja muutamia sotatantereille matkaavia lukuun ottamatta. Uhmalle ei löytynyt niitä pysäyttäviä tekijöitä, jotka

---

¹ Rantala, Onni. Suomen poliittiset alueet I: Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907 – 1958. Turku 1970, s. 64-67.

saivat monet sotaan osallistuneet työväenliikkeen keskuksat kallistumaan 1910-luvun lopun linjataisteluissa sosialidemokratian puolelle¹.

TAULUKKO 1 SDP:n ja kommunistien prosentuaalinen kannatus eduskuntavaaleissa Pohjois-Savossa 1924 - 30

Kunta	SDP				Komm.		
	1924	1927	1929	1930	1924	1927	1929
Kuopio	10	11	9	34	33	35	36
Kuopion mlk	7	4	3	27	37	47	47
Karttula	12	15	7	43	39	39	51
Siilinjärvi	-	8	7	25	-	30	30
Vehmersalmi	5	2	2	28	44	47	48
Riistavesi	-	31	11	22	-	40	40
Maaninka	20	33	24	37	26	18	23
Tervo	-	-	12	46	-	-	41
Vesanto	-	15	20	43	36	35	28
Keitele	18	15	17	41	40	38	37
Pielavesi	17	14	10	41	34	39	43
Suonenjoki	12	14	10	41	34	39	43
Lapinlahti	7	7	5	36	34	34	41
Iisalmi	16	18	16	37	31	31	32
Iisalmen mlk	16	24	25	32	22	13	16
Sonkajärvi	30	33	29	50	24	22	30
Vieremä	20	35	32	37	26	14	16
Kiuruvesi	16	18	19	41	31	30	30
Varpaisjärvi	15	21	19	30	30	23	29
Nilsjä	7	14	7	30	32	27	30
Kaavi	13	13	8	25	24	28	29
Säyneinen	20	9	12	20	14	29	29
Juankoski	-	2	3	10	-	18	17
Muuruvesi	-	20	19	33	-	49	47
Tuusniemi	15	22	21	28	33	17	17
Leppävirta	19	8	5	47	43	60	62
Varkaus	39	40	33	41	18	17	19
Rautalampi	-	-	63	76	-	-	18
	12	14	14	42	41	40	37

Lähde: SVT XXI, 1924-30

Pohjois-Savo ei ollut kokenut yhtä lailla kansalaissodan kauhuja kuin etelän torpparialueet Varkautta lukuun ottamatta, josta tulikin 1920-luvulla sosialidemokraattisen työväenliikkeen etuvartio kommunistisen Pohjois-Savon ja sosialidemokraattisen Etelä-Savon välillä. Maakunnan maaseutu ei ollut oikein ennättänyt mukaan sodan kulkuun, jonka ratkaisut näyteltiin satojen kilometrien päässä. Toki sota jäseni paikallisoloja ennennäkemättömällä tavalla synnyttäen

¹ Tästä esimerkkinä oli pohjoishämäläinen Mänttä, jossa punakaarti sai otteen paikallisesta työväenyhteisöstä vuoden 1917 aikana ja jossa kansalaissota muodostui väkivaltaiseksi yhteenotoksi tehtaan nuorten työläisten ja suojeluskuntiin kiinnittyneiden tehtaan virkailijoiden välillä. Mänttäläinen työväenliike hylkäsi 1910 - 20-lukujen taitteessa melko yksituumaisesti SSTP:n kutsun ja alkoi toimia reformipolitiikan, kunnallishallintoon osallistumisen ja osuustoiminnallisuuden hengessä. Tämä suunta oli hahmottunut radikalismien rinnalle jo 1910-luvun alkupuolella, jolloin työväenliikkeen johto oli tullut osuuskaupan ja käsityöläisten keskuudesta. Nämä aktiivit jättyivät kansalaissodan aikana sivustaseuraajiksi tai tarttuivat osuuskauppaan, jonka sallittiin toimia ainoana työväenliikkeen edustajana. Katso Ruuskanen 1999, s. 59-85 ja 87-95.

seuraavaa vuosikymmentä värittäviä suojeluskuntia ja työväenjärjestöjen radikaalisuutta, mutta sodan raakuuksista oltiin melko lailla vaille omakohtaisia kokemuksia varkautelaisista, leppävirtalaisista ja muutamia sotatantereille matkaavia lukuun ottamatta. Uhmalle ei löytynyt niitä pysäyttäviä tekijöitä, jotka saivat monet sotaan osallistuneet työväenliikkeen keskuksat kallistumaan 1910-luvun lopun linjataisteluissa sosialidemokratian puolelle¹.

Pohjois-Savo oli elinkeinorakenteeltaan enimmäkseen pientilavaltaista seutua, jonka pikkutilalliset olivat suuressa määrin riippuvaisia metsätöistä saaduista tuloista. Maaseudulta löytyikin runsaasti sellaista ”köyhyyden kollektiivisuutta”, jota *Pauli Kettunen* on luonnehtinut kommunistisen liikkeen tyypillisiä kannattajia yhdistäväksi piirteeksi. Sen valossa kommunistien äänestämisen eduskunta- tai kunnallisvaaleissa saattoi olla yhtä lailla sosiaalisen protestin osoitus kuin edustajan valinta. Tällaisen protestin kanavoitumiseen kommunistinen liike pystyi paremmin kuin sosialidemokraattinen puolue.²

Kommunismien kannatuksen perustavana lähtökohtana oli kollektiivisen köyhyyden ohella poliittinen ja sosiaalinen tyytymättömyys. Tähän liittyi runsaasti osatonta kaunaisuutta, jonka juuret löytyivät edelliseltä vuosisadalta maakunnan sosiaalisten rakenteiden vääristymistä ja jota kansalaissodan jälkeinen vastakkainasettelu piti yllä.

Sosialismi oli korostanut alusta alkaen, että oma sosiaalinen asema ei ollut muuttamaton tai luonnonlakien alainen vaan joukkovoimin muutettavissa. Kommunistinen liike tarjosi yhteiskunnallisiin ristiriitoihin eräänlaista historian korjausliikettä, vääjäämätöntä tuomiopäivää, jolloin työn ja puutteen uuvuttamat saisivat levon ja ikaikaiset riistäjät ansionsa mukaan. Ristiriidat korostuivat etenkin Itä- ja Pohjois-Suomen kaltaisilla perifeerisillä ja pientilavaltaisilla alueilla, missä sosiaalisen nousun väylät olivat pitkälti tukossa, työ epävarmaa ja kausivaihteluihin sidottua ja mielialat perinteisesti herravihan sävyttämiä.

Pohjois-Savossa työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto saavutti erityistä suosiota verotuslinjallaan, joka yksinkertaistetusti lupasi ottaa rikkailta ja antaa vähäosaisille. Verotus kohosi Pohjois-Savossa etenkin 1920-luvun jälkipuolella muuhun maahan verrattuna peräti kaksinkertaiseksi, jolloin veroista selviytyäkseen täytyi ottaa usein velkaa, kun ne ajan tavan mukaan eräytyivät maksettaviksi vuoden lopulla. Savon ja Kainuun verojen korkeus oli huomattu myös valtiovallan taholla, joka oli asettanut sitä selvittämään erillisen komitean. Pa-

¹ Tästä esimerkkinä oli pohjoishämäläinen Mänttä, jossa punakaarti sai otteen paikallisesta työväenyhteisöstä vuoden 1917 aikana ja jossa kansalaissota muodostui väkivaltaiseksi yhteenotoksi tehtaan nuorten työläisten ja suojeluskuntiin kiinnittyneiden tehtaan virkailijoiden välillä. Mänttäläinen työväenliike hylkäsi 1910 - 20-lukujen taitteessa melko yksituumaisesti SSTP:n kutsun ja alkoi toimia reformipolitiikan, kunnallishallintoon osallistumisen ja osuustoiminnallisuuden hengessä. Tämä suunta oli hahmottunut radikalismien rinnalle jo 1910-luvun alkupuolella, jolloin työväenliikkeen johto oli tullut osuuskaupan ja käsityöläisten keskuudesta. Nämä aktiivit jättyivät kansalaissodan aikana sivustaseuraajiksi tai tarttuivat osuuskauppaan, jonka sallittiin toimia ainoana työväenliikkeen edustajana. Katso Ruuskanen 1999, s. 59-85 ja 87-95.

² Kettunen, Pauli. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918 - 1930. SHS:n julkaisuja. Helsinki 1986, s. 182-183 ja 229.

rannuksia ei kuitenkaan ehditty tehdä ennen taantumien syvenemistä talouspuhlaksi 1920-luvun lopulla.¹

Kommunistit maalailivat taloudellisissa vaikeuksissa kamppailevan pien-tilallisen ja työläisen silmien eteen ihannekuvaa sosialistisesta yhteiskunnasta. Tällöin kommunistisella liikkeellä oli myyntivalttinaan se käytäntö, jolla sosialismia oli rakennettu Neuvostoliitossa. Kommunistien julistukset eivät enää näyttäneetkään silkkana utopiana, kuten vanhan työväenliikkeen aikana, vaan niistä näytti tulleen todellisuutta, ja Suomesta käsin tuo todellisuus ei ollut edes kaukana. Tuolloinkin oli tietysti vaikea sanoa, missä määrin Neuvostoliitosta kantautuneet uutiset olivat totta ja missä määrin propagandaa. Ikävät uutiset vanhan vallan edustajien vainoista tai maaseudun nälänhädistä saattoi kuitenkin kuitata vihollisten mustamaalauksena tai nuoren valtion tarpeella puolustautua luokkavihollisiaan vastaan. Kollektiivisella samaistumisella valtaan nousseeseen työväenluokkaan oli usein kaiken muun ylittävä vaikutuksensa.

Maailman ensimmäinen sosialistinen valtio näytti muodostavan kapitalistiselle lännelle varsin kilpailukykyisen vaihtoehdon, koska 1800-luvun lopulla ja aivan 1900-luvun alussa puhtaimmassa muodossaan toiminut liberaalikapitalismi oli ajautunut ensimmäisen maailmansodan jälkeen suuriin vaikeuksiin. Kansallisvaltiot kääntyivät sisään päin pystyttäen suojatulleja ja kasaten vientituotteita varastoihin, joilla hinnat pidettiin osittain ylhäällä. Ne olivat kuitenkin kyvyttömiä vastaamaan vuonna 1929 alkaneen suuren laman haasteisiin. Neuvostoliitto sitä vastoin tuntui olevan immuuni läntisen maailman talouspulalle. Kommunismi koettiin valovoimaisena, eteenpäin työntyvänä liikkeenä, eikä vielä missään nimessä ”historian häviäjänä”, jollaisena se näyttäytyi lähes sata vuotta myöhemmin reaaliosialismin luhistumisen jälkeen. 1920-luvulla elävät sukupolvet saattoivat uskoa, että sosialismista tulisi heidän elinaikanaan totta muuallakin kuin Neuvostoliitossa. Toinen asia oli, samaistuttiinko kommunismin henkilökohtaisesta vakaumuksesta vai yhteiskuntaluokan tai yhteisön etujen tähden. Ainoastaan edelliset tekivät lopulta vallankumouksia.²

Oli muitakin syitä sille, miksi kommunismi sai Pohjois-Savosta niin vahvan tukikohdan. Yhtä lailla kaikki kertoi siitä, että mielipidevaikuttajien ja rivikannattajien enemmistö ei kokenut kansalaissodan jälkeen muotoutuneen SDP:n alaisuutta kotoisaksi. Toisinkin olisi voinut olla, saihan kaikki alkunsa yhdestä työväenliikkeestä, joka vielä tuolloin kantoi SDP:n nimeä. Tältäkin osin kaikki olisi voinut kulkea toisin, jos SDP:lle olisi löytynyt vaihtoehto, joka olisi yhtä lailla kanavoinut maannälkään liittynyttä tyytymättömyyttä ja osatomuutta.

Vuokraviljelijöiden ja maattomien maataloustyöläisten ongelmat olivat tarjonneet otollisen kasvualustan työväenliikkeen leviämiseksi 1900-luvun ensi vuosikymmenellä.³ *Otto-Ville Kuusinen* kuvaili myöhemmin maalaisrahvaan

¹ EK:n Kuopion ed. tk 30.9.1929. Kuopion alaosaaston tilannekatsaukset 1924 - 1928, EK-Valpo I, KA.

² Hobsbawm, Eric. Äärimmäisyyksien aika: Lyhyt 1900-luku (1914 - 1991). Suom. Pasi Junila. Jyväskylä 1999, s. 16-33, 115-129; Peltonen Ulla-Maija 1998, s. 277-278.

³ Pielaveden ja Keiteleen historia II: 1870-luvulta nykyaikaan. Kirjoittanut Kalevi Kumpulainen. Kiuruvesi 1983, s. 43.

liittymistä työväenliikkeeseen tulvana, joka tuli SDP:hen, koska sillä oli valmis järjestö, valmis ohjelma ja koska muut puolueet eivät herättäneet luottamusta maaseutuväestön alemmissa kerroksissa. Samoja tekijöitä korosti myös *K.H.Wiik* vuonna 1918. Hän lisäsi, että yhtä hyvin torppariväestö olisi myös voinut liittyä radikaaliin porvari- tai talonpoikaispuolueeseen, jos sellainen olisi ollut olemassa.¹

Kun SDP imi 1900-luvun alussa maaseudun tilattoman väestön ja maanälkäisten kannatusta, se varmisti samalla kannatustaan itsenäistymisen jälkeinkin. Mielipidevaikuttajien mukana joukot siirtyivät kansalaissodan jälkimainingeissa SSTP:n puolelle, jota pidettiin oikeaoppisempana työväenliikkeen perinteen jatkajana. Tältä osin Kuopiossa ja sen vaikutuspiirissä käyty linjattelu koitui melko lailla SDP:n tyrmäykseen.

SDP:n oppositiosta lohjennut kommunistinen liike sai vanhan sosialidemokraattisen järjestöverkoston ja lehdistön haltuunsa lähes täydellisesti vuosina 1919 – 20. Tästä iskusta SDP ei toipunut maakunnassa kymmeneen vuoteen: sosialidemokraateilla ei ollut Pohjois-Savossa 1920-luvulla kuin hieman yli kymmenen työväenyhdistystä, joilla ei ollut aina edes omaa toimitaloa. Kommunistisella liikkeellä oli maakunnassa ainakin teoreettisesti hallussaan väli- neet, joiden nojaan työväenliikkeen menestys oli siihenkin saakka paljolti nojannut: tiheään järjestöverkkoon ja lehtiin, joilla voitiin hyökätä vastustajien kimppuun ja perustella oman aatteen etevämmyyttä. Niiden puuttuminen selitti ainakin osittain sosialidemokraattisen työväenliikkeen heikkouden jatkumisen maakunnassa.²

Sosialidemokraatit saavuttivat suurempaa menestystä 1920-luvun alkupuolella ainoastaan Ahlströmien teollisuustajamana tunnetussa Varkaudessa, jossa tehdas tyypillisen puunjalostuskeskuksen tapaan varmasti patosi kommunismia työntekijäpolitiikallaan. SDP:llä oli kohtalainen ote myös Varkauden naapurissa ja samalla lailla kumousvuosien kauhut kokeneella Leppävirralla sekä kaupungiksi vähän teollistuneessa Iisalmissa. Iisalmen säteily kauppakeskuksena oli omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että kommunistien kannatus tippui 1920-luvun lopulla Maaningalla ja Sonkajärvellä.

Kommunismien kannatus nousi puolestaan niissä kunnissa, jotka olivat selkeimmin Kuopion vaikutuspiirissä, joissa oli sahoja tai muuta SAJ:lle toimintaympäristön tarjoavaa teollisuutta ja joissa maanomistusolot olivat olleet ristiriitaiset ennen torpparivapautusta ja muita asutusreformejä. Esimerkiksi Rautalammilla ja Pielavedellä vuokraviljelijöitä oli ollut 1900-luvun alkupuolella yli 70 % viljelijöistä³, ja Kuopion maalaiskunnassa, Karttulassa ja Suonenjoella täy-

¹ Peltonen, Matti. Talolliset ja torpparit: Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. SHS:n Historiallisia tutkimuksia 164. Vammala 1992, s. 256.

² Nousiainen, Jaakko. Kommunismi Kuopion läänissä. Joensuu 1956, s. 63-67; Pirinen, Kauko. Sisämaankaupungin tie Eurooppaan. Snellman-instituutin B-sarja 30. Kuopio 1992, s. 15; Viitala, Heikki Mikko. Taistelu Kansan Sanasta 1967. Snellman-instituutin B-sarja 28. Kuopio 1991, s. 8; Viitala, Heikki Mikko. Poliittiset laina(v)aatteet. Teoksessa Mikä omaa, mikä lainaa: Itäsuomalaisuus Euroopassa. Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhluvuoden seminaari Kuopiossa 16.11.1992. Toim. Pirjo Jantunen. Kuopio 1992, s. 49 ja 51-54.

³ SVT III, s. 9-38.

sin viljelmiä vailla olevaan maanviljelytyöväkeen oli kuulunut vuonna 1901 peräti 47 % ruokakunnista¹.

Kommunistinen järjestökoneisto oli Pohjois-Savossa ylivertainen muihin kuin puolueisiin verrattuna. Kuopio muodosti eräänlaisen keskuksen, jota ympäröivät kommunistisen liikkeen vahvat kunnat Kuopion mlk, Karttula, Vehmersalmi, Riistavesi ja Tuusniemi. Keski-Suomen rajalla vahva kommunistikeskittymä löytyi Keiteleeltä ja Pielaveden suunnalta, ja Koillis-Savossa teollistunut Juankoski erottautui punaisuudellaan ympäröivän porvarillisen maaseudun keskeltä.

SSTP:n lakkauttamisenkaan ei koitunut kommunistisen liikkeen turmaksi Pohjois-Savossa, kuten monin paikoin varmasti oletettiin, sillä entiset SSTP:n toimijat perustivat pian liberaalin yhdistyslain turvin Sosialistisen Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton työn jatkajaksi. Pohjois-Savon Työväen ja pienviljelijäin yhdistysten perustaminen ajoittui vuosiin 1924 ja 1925, jolloin sosialistisen nuorisoliiton järjestäjä Verner Pauli ja SAJ:n luennoitsija Villiam Tanner² kiertelevät maakuntaa ja elvyttivät kommunistista järjestökenttää. Kuopion maalaiskunnan Sotkanniemen kylästä syntyisin oleva Tanner – entinen Tarvainen – tunnettiin repäisevänä puhujana, jota ei aina edes uskallettu kutsua omiensa keskuuteenkaan juhlapuhujaksi, koska työväentalojen yleisö monesti kiusaantui miehen sanavalinnoista niin, että poistui paikalta kesken tilaisuuden. Järjestöjyränä Tanner kuitenkin oli vertaansa vailla.³

Etsivä Keskuspoliisi piti Tannerin veroisensa sosialismin levittäjänä myös Savon Työn päätoimittajaa Kaarlo Luotoa, jonka harteille voi paljon laskea kunniaa siitä, että järjestö toisensa jälkeen hylkäsi 1910 – 20-lukujen taitteessa SDP:n. Sosialidemokraattien luopioksi leimaama Luoto oli tutustunut sosialismin oppeihin ulkomailla, pääasiassa Saksassa, ja hänen räväkät kirjoituksensa nostattivat aina ilmestyessään veronpainetta sosialidemokraattien ja porvarillisten piirien keskuudessa. Luodon kirjoittelu jatkui aina kommunistien suuntariitoihin saakka vuonna 1928, jolloin hänen ortodoksisuutensa asettui SKP-uskollisimmille kyseenalaiseksi.⁴

Vuonna 1925 perustettu Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton piiritoimikunta piti majapaikkanaan Kuopiota. Sen toiminta oli kuitenkin vuoden 1926 lopulle saakka kovin vaisua: kahtena toimintavuotenaan se piti ainoastaan kak-

¹ Jutikkala, Eino. Suomen talonpojan historia: Sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa. Porvoo 1942, s. 564-567; Suomenjoen historia: Pitäjien takamaasta mansikkakaupungiksi. Kirjoittanut Jari Ropponen. Jyväskylä 1993, s. 184-186.

² Tannerin poliittinen ura oli vähintäänkin vivahteikas. Hän toimi nuoruudessaan mekaanikkona valtionrautateiden koneosastolla, josta hänet erotettiin poliittisista syistä vuonna 1910. Suomesta tie vei Amerikkaan, jossa hän mekaanikon ammatin varjolla agittoi siirtolaisia sosialismiin. Tanner joutui lopulta USA:ssa vankilaan vakoilulain rikkomisesta vuonna 1918, kunnes hänet armahdettiin vuonna 1922 "ei-toivottuna henkilönä". Uudeksi kotimaaksi tuli Neuvostoliitto, mistä hän palasi takaisin Suomeen vuonna 1923. Kun maa poltti jalkojen alla Lapuan liikkeen nousun jälkeen, Tanner pakeni Neuvostoliittoon, missä hän toimi mm. Lenin-koulun luennoitsijana ja Kalininin kellotehtaan johtajana ennen vangitsemistaan vuonna 1935. Sen jälkeen hänen vaiheistaan ei ole tietoa.

³ KA, EK-Valpo I, Kuopion alaosaaston tilannekatsaukset 1924 – 28, Kuopion ed. tk 6.2.1925 ja 29.5.1925.

⁴ Id.

si kokousta ja lähetti muutamia kiertokirjeitä. Samankaltainen hiljaiselo vaivasi EK:n Kuopion alaosaston mukaan myös paikallistason työväen ja pienviljelijänyhdistyksiä, jotka aktivoituivat poliittisesti lähinnä vaalien tai vapun kaltaisten työväenjuhlien alla. Toisaalta alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa väitti, että millään puolueella ei ollut yhtä ripeää vaalikoneistoa takanaan. Korpimaan mukaan työväen ja pienviljelijäin yhdistysten julkinen toiminta olikin kohdistunut ennen vuotta 1928 ainoastaan kunnallisvaalien valmisteluihin. Epäpoliittisempaa toimintaa yhdistykset harjoittivat työväentaloillaan säännöllisesti iltamien merkeissä, joilla kerättiin rahaa varoja nielevään agitaatioon. Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton piirijohto tiedosti yhdistyselämän hiljaiselon ja ryhtyi aktivoimaan sitä vuoden 1927 aikana.¹

Tärkeänä alueellisen mielipiteen muokkaajana toimi järjestöverkoston ohella oma lehdistö. Kuopiolainen Savon Kansan kirjapaino siirtyi työväenliikkeen jakautumisen jälkeen radikaalien sosialistien haltuun ja jatkoi samalla linjalla eri nimisiä lehtiä – muun muassa Savon Työtä - julkaisemalla aina vuoteen 1930 saakka. *Tauno Saarela* on korostanut ”lupsakkaiden ja sanavalmiiden” lehti- ja puoluemiesten Kaarlo Luodon ja Ville Vainion vaikutusta maakunnan linjaratkaisuihin. Saarela ei kuitenkaan pidä Luodon toimittamaa lehteä SKP:n äänitorvena, vaikka se puhuikin samanlaisista teemoista ja intoili monesti maailmanvallankumouksen puolesta sanoilla, jotka muistuttivat bolševikkijohtajien lausumia. Luoto olikin varsin omaleimainen sosialisti, ja hän joutui väistymään päätoimittajan tehtävistä SKP:n kiristäessä otettaan järjestökentästä 1920-luvun lopulla. EK:n Kuopion alaosaston mukaan Savon Työ oli sen jälkeen enemmistöltään selkeästi SKP:n linjalaisten hallussa.²

Kommunistisen liikkeen joukkokannatus ilmeni näkyvästi monissa pohjoissavolaisissa pitäjissä pian kansalaissodan jälkeen. Sanelulinjaan Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton edustajilla ei kuitenkaan ollut edellytyksiä, koska heillä ei ollut yhdessäkään kunnassa 2/3 määränemmistöä. Sitä vastoin Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto muodosti useissa kunnissa suurimman valtuustoryhmittymän, jolloin kunnalliset kysymykset voivat painottua heidän haluaansa suuntaan. Toisen aspektin muodostivat kommunistien 1/3 määrävähemmistöt, joilla saatettiin jarruttaa kunnallista päätöksentekoa; ideologisesta jarrutuspolitiikasta ei ole kuitenkaan löytynyt merkkejä muiden kuin kunnallisiin suojeluskuntamäärärahoihin liittyvien päätösten osalta. Suojeluskuntamäärärahojen epääminen riitti kuitenkin nostattamaan kiukkua pitäjän porvarillisten piirien keskuudessa, varsinkin kun suojeluskunnat harjoittelivat työväenliikkeen dominoimissa maaseutukunnissa äärimmäisen niukoin varoin. Elettä

¹ EK:n Kuopion ed. tk 15.5.1926, 29.5.1926 ja 3.11.1928, Kuopion alaosaston tilannekatsaukset 1924 – 28, EK-Valpo I, KA.

² Saarela 1996, s. 128 ja 312; EK:n Kuopion ed. tk 30.9.1929, Kuopion alaosaston tilannekatsaukset 1928 – 1932, EK-Valpo I, KA.

pidettiin symbolisestikin hyvin loukkaavana, joutuivathan sodan voittajat nyt nöyrytymään ja kulkemaan lakki kourassa häviäjien edessä.¹

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton ehdokkaiden asema Pohjois-Savon kunnanvaltuustoissa käy ilmi seuraavasta taulukosta (Taulukko 2). Porvarillisesti johdettuja kuntia olivat ainoastaan koulu- ja kauppakaupunki Iisalmi ja maatalousvaltaiset Kiuruvesi, Maaninka, Muuruvesi, Nilsinä ja Varpaisjärvi.

TAULUKKO 2 Pohjois-Savon kunnanvaltuustojen poliittiset ryhmät vuoden 1928 kunnallisvaalien jälkeen²

Kunta	Porv.	Sos.dem.	Komm.
Kuopio	19	3	13
Kuopion mlk	12	-	11
Iisalmi	16	5	2
Iisalmen mlk	13	9	7
Varkaus	6	10	4
Leppävirta	14	9	4
Vehmersalmi	9	2	6
Karttula	7	1	9
Tervo	6	-	9
Vesanto	8	5	4
Suonenjoki	12	-	10
Rautalampi	9	3	7
Keitele	8	1	8
Siilinjärvi	15	3	11
Maaninka	17	2	5
Nilsinä	12	1	6
Varpaisjärvi	11	1	5
Kiuruvesi	18	4	7
Lapinlahti	12	3	8
Tuusniemi	7	-	12
Riistavesi	9	-	6
Muuruvesi	11	4	2
Juankoski	6	2	7

Porv.=porvarillisia, Sos.dem.=sosialidemokraatteja, Komm.=Kommunisteja
Lähde: KA, EK-VALPO I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, Kommunistit kunnalliselämässä, Kunnanvaltuustot Kuopion edustuksen piirissä v. 1928.

Edellä on korostettu sitä, kuinka kommunismi syntyi Pohjois-Savossa vanhan työväenliikkeen aikaisten perinteiden lisäksi lipeämisenä kansalais sodan jälkeen uudelleen muodostetusta SDP:stä. Kommunismin ja sosialidemokratian rajat eivät kuitenkaan olleet aina yhtä jyrkät paikallistasolla kuin puoluejohdon ja puoluelehtien linjauksissa.

¹ Jarrutuspolitiikan selventämiseksi on luettu kuntien meno- ja tuloarvioihin liittyvät kunnanvaltuuston pöytäkirjat Juankosken, Kaavin, Kuopion, Kuopion maalaiskunnan, Lapinlahden, Sonkajärven, Suonenjoen, Tuusniemen ja Vehmersalmen osalta vuosilta 1922 - 1929. - Suojeluskuntien varojen niukkuudesta kommunistienemmississä kunnissa katso mm: SA, Sk 110, Tuusniemen Sk:n yleinen arkisto, Vapauttaistelun historiikki Tuusniemen Suojeluskunnasta.

² Taulukon tiedot on saatu EK:n Kuopion alaostaston laatimista kunnallisvaalitulastoista, joissa, päinvastoin kuin valtiollisissa kunnallisvaalitulastoissa, on eroteltu kommunistien ja sosialidemokraattien valtuustopaikat. Pohjois-Savoon kuuluva Kaavi puuttuu taulukosta, koska se oli Joensuun edustuksen toimialueella, jonka arkistoista ei löytynyt kuopiolaisten virkaveljien mallin mukaan laadittua kunnallisvaalitulastoa.

Työväenliikkeen eri leirien välillä tapahtui myös rajattua yhteistoimintaa samalla kun toisia vastaan sanailtiin kärjekkäästikin ja samalla kun monien vanhojen puoluekumppaneiden välit rikkoutuivat lopullisesti. Sosialidemokraatit ja kommunistit olivat jossain määrin pakotettujakin yhteistyöhön etenkin ammattiyhdistys- ja osuustoimintaliikkeissä sekä kunnallispolitiikassa, jossa Pohjois-Savon sosialidemokraatit eivät yksinkertaisesti olisi pärjänneet omillaan. SAJ oli puolestaan ilman työväenpuolueiden yhteistyötä liian heikko noustakseen työnantajien todelliseksi haastajaksi.

Etsivän Keskuspoliisin tilastojen mukaan kommunistit ja sosialidemokraatit muodostivat Pohjois-Savon kunnallisvaaleissa 1920-luvun alkupuolella jopa vaaliliittoja. EK:ssa on tehty täydellinen tulkintavirhe, sillä kyse oli pikemminkin työväenpuolueiden listojen välisistä yleisohjelmista. Sellaiset olivat yleisiä myös porvariston keskuudessa. Yleisohjelmien asettelu kuvasti sitä maaseudun perinteistä vastakkainasettelua, jossa rajalinjat piirtyivät sosialistien ja porvarillisten välille. Yleisohjelmat nähtiin puolueita selkeämmin oman elämänpiirin edusmiehinä. Toisaalta tällainen yhteistyö osoitti, että aina rajalinjat eivät olleet yhtä jyrkkiä kuin SKP halusi niiden olevan.¹

Rajalinjat piirtyivät selkeämmiksi vasta kevään 1928 jälkeen, jolloin SKP aloitti Kominternin komennosta niin sanotun kolmannen vaiheen taktiikan² rummuttamisen, joka takoi sosialidemokrateista entistä selkeämmin luokkavihollisia, vallankumouksen sabotoijia ja porvareiden hännystelijöitä. Kommunistit ohjailivat SAJ:ta – tärkeintä kommunistien ja sosialidemokraattien yhteistyöfoorumia – aktionismin tielle, joka näkyi lakkojen runsautena ja vuoden 1929 yleislakkoyrityksenä. Samalla he menettivät sen vuoropuheluyhteyden sosialidemokraatteihin, joka syntyi vuonna 1926 niin sanotun linnarauhan solmimisen jälkeen³.

Luottamus Kominternin tilannearvioihin pysyi kommunistisessa liikkeessä varsin suurena, vaikka sen ennustukset eivät siihen saakka olleetkaan käyneet toteen. Suomessa Kominternin taktiikan omaksumiselle antoi hyvää pohjaa muun muassa työväenliikkeen sisällä perinteisesti vallalla ollut deterministisävytteinen käsitys sosialismin tulon väistämättömyydestä. Suomessa sosialismin tuloa tarkasteltiin kuitenkin pitemmällä aikavälillä kuin internationaalissa.⁴

¹ Id; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisuja. Helsinki 1934.

² Kominternin kolmannen vaiheen taktiikka oletti kapitalismin ajautuneen talouspulan ja äärioikeistolaistumisen kautta kriisiin, jossa kansainvälisen työväenliikkeen tuli valmistautua vallankumousten pikaiseen toteutumiseen. Muutamaa vuotta aiemmin linjana oli ollut odottelu, koska vallankumous ei levinnyt Venäjän esimerkin viitoittamana Keski-Eurooppaan ja koska kapitalistimaat osoittautuivat oletettua vankarakenteisemmiksi. Monet tutkijat ovat pitäneet kolmannen vaiheen taktiikkaa tärkeimpänä syynä kommunistisen liikkeen hajaannukselle 1920-luvun lopulla. Katso muun muassa: Hakalehto, Ilkka. Kommunistinen liike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 - 1939. Toim. Matti Castren, Eino Jutikkala ja Päiviö Tommila. Porvoo 1964, s. 115 - 116; Lackman, Matti. Kommunistien salainen toiminta Kainuussa. Teoksessa Korpikansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia. Toim. Reijo Heikkinen ja Matti Lackman. Kuusamo 1986, s. 336 - 338; Kettunen 1986, s. 377 - 379.

³ Alapuro 1972, s. 187.

⁴ Kettunen 1986, s. 376; Siltala 1985, s. 151; Saarela 2002, s. 21.

Ei Kominternin ohjeita enää purematta nielty, sillä koko 1920-luvun menestys oli sidottu myös kotimaisiin tilannearvioihin, joissa oli nähty maannälkä, tyytymättömyys veroihin, sosiaalinen turvattomuus ja kansalaisten eriarvoisuus. Kolmannen vaiheen taktiikka oli yhdeltä osalta tärkeä tekijä kommunistisen liikkeen jakautumiselle, mutta tämä jako ei syntynyt sen johdosta vaan seurauksena kotimaisen liikkumatilan kaventumiselle. Nyt paheksuttu mutta siedetty pikkuparannusten tie ja kumppanuus sosialidemokraatteihin päin muuttui harhaoppisuudeksi, jossa SKP sai inkvisiittorin roolin. Maattomana sillä ei tietenkään ollut keinoja esiintyä inkvisition lujuuudella, vaikka päättäväisyyttä löytäikin kuin tallista päästetyllä härällä.

Pohjois-Savossa Komintern-uskollisimmat löytyivät Kuopiosta, josta tuli seuraaviksi vuosiksi järjestövyörytysten, henkilöriitojen ja sosialidemokraattien sättimisen näyttämö. SKP:n aktiivit Emil Kukkonen, Emanuel Juuti, Esa Hietanen, Veikko Venäläinen ja Anni Pelkonen yrittivät nuijia kokousten päätöslauselmia mieleisikseen, mutta vaivatonta se ei ollut, sillä varsinkin ammattiyhdistysaktiiveja lipesi koko ajan helsinkiläisen Niilo Vällärin ja kumppaneiden hahmottaman opposition suuntaan. Etsivän Keskuspoliisin mukaan SKP:tä tottelevat aktiivit eli ”moskovalaiset” eivät saaneet täyttä otetta edes Savon Työstä, sillä hoipertelijoihin lukeutuva Kalle Lampinen jäi toimitussihteeriksi, vaikka puoluejyrä Esa Hietanen tulikin toimitukseen eräänlaiseksi linjanvastaavaksi.¹ Kamppailu kommunistisista järjestöistä oli täydessä vauhdissa, kun Lapuan liike nousi poliittiselle näyttämölle ensin Pohjanmaalla ja sittemmin muuallakin maassa. Kuopion työväenyhdistys oli vuoden 1929 lopulla ainoa, joka EK:n mukaan oli täydellä varmuudella SKP-läisten hallussa. Sen majapaikasta Kuopion työväentalolta käytiin porvariston kimppuun sellaisella sananrieskalla, että maltillisimmatkin herkästi provosoituivat. Vastapuolelta jäi näkemättä, että muualla maakunnassa oli täysin hiljaista. Etsivä Keskuspoliisi olisi voinut kertoa, kuinka maaseudun työväestö ja pientilalliset eivät syksyllä 1929 juuri hetkautaneet korviaan ”moskovalaisten” julistuksille, kun huomio oli metsätöiden viivästymisessä myöhästyneen talven tulon takia, maakunnan vähäisten teollisuuslaitosten työvoimavähennyksissä ja rahaliikkeiden kiristyneessä luottopoliitikassa.² Lama oli jo läsnä, mutta siihen reagoitiin hyvin eri tavalla kommunistisen liikkeen sisällä. Aktiivisimmat radikaalit näkivät tilaisuutensa tulleen, kun rivikannattajien enemmistö vetäytyi liikkeestä perhepiiriinsä.

Kommunistisen liikkeen tila olikin 1920-luvun lopulla kaikesta huolimatta melko lailla toisenlainen kuin sen näkyvän ja aggressiivisen osan tai vastapuolen väitteiden ja olettamusten perusteella saattoi luulla. Se mitä nähtiin ulospäin lakkojen ja joukkokokousten kautta olikin eräänlainen harhakuva. Lapuan liikkeen läpimurron jälkeen kommunistinen liike oli jo niin hajalla, ettei siitä ollut enää kunnan vastukseksi muissa kuin mielikuvissa. SDP:n suuntaan kommunistinen liike oli jo menettänyt yhteytensä, mikä näkyi siinä, että sosialidemo-

¹ EK:n Kuopion ed. tk 31.5.1928, 3.11.1928, 3.5.1929, 30.9.1929 ja 31.10.1929, EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset 1924 - 1928, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk 31.10.1929, *ibid*; EK:n Joensuun ed. tk 10/1929, 11/1929 ja 12/1929. EK:n Joensuun alaosaston tilannekatsaukset 1928 - 1932, EK-Valpo I, KA.

kraatit alkoivat hyljeksiä kommunisteja ja suorastaan karttaa näitä, kun siitä tuli oikeistoliikkeen aikana oman itsesuojelunkin kannalta välttämätöntä.

Työväenliike oli kohonnut Pohjois-Savossa joukkoliikkeeksi maatalousväestön avulla, mutta samalla sen sisälle syntyi ongelma, joka tiedostettiin jo omana aikanaan: kuinka kauan voitaisiin säilyttää harmonia tilattoman väestön maanomistushalun ja sosialismin periaatteiden välillä? Tämä ristiriita ei voinut olla heijastumatta siihen, miten eri tavalla sosialismiin sitoutuneita kannattajia työväenliike piti sisällään. Maanvuokrajärjestelmän purkamisen jälkeen tämä kysymys aktualisoitui, kun myös muut puolueet heittelivät verkkoja pikkutilallisten keskuuteen ja akuutein maanomistuskysymys oli ratkennut. Vai oliko sittenkään? Kommunistien kannatus perustui Pohjois-Savossa siihenkin, että tietyin paikoin maata ei yksinkertaisesti vapautunut sillä nopeudella, jota pienviljelysten vakiintuminen tilakoon suurentamisen myötä edellytti. Näihin teki jöihin vetosi muun muassa kommunistinen kansanedustaja August Turunen Kuopion maalaiskunnasta, yhdestä pahimmista maannälän pitäjistä koko maakunnassa, jossa useat pikkutilat eivät olleet 1920-luvulla saavuttaneet edes omavaraisuutta¹. Tuolloinhan pikkutilalla lähinnä asuttiin, mutta töissä oli käytävä muualla, jotta saisi rahaa ruokaan ja takuut lainan ottoon. Turusen kotipiitäjän pikkutilalliset valuivat yhä useammin metsätyöpaikkojen lisäksi kausitöihin Jynkän sahalle tai muille Kuopion liepeille syntyneille tehtaille.

Kommunistisen liikkeen sisäiset ristiriidat ilmenivät selkeimmin niissä edustuselimissä, joihin se kaikella voimallaan pyrki: eduskunnassa ja kunnantvaltuustoissa. Mielenkiintoisimman tarkastelujakson tarjoaa vuoden 1928 jälkeinen aika, jolloin koko kommunistisen järjestökentän tuli Kominternin viitoitamana astella uuteen vallankumoukseen.

Työväen ja pienviljelijöiden vaaliliitto kävi 1920-luvun lopulla kunnallisvaaleihin sanankääntein, jotka muistuttivat verhoillusti SKP:n tavoitteita. Pohjois-Savossakin levitetyt vaalilehtiset olivat Helsingistä tulleita, joten on vaikea sanoa, miten paljon maakunnan edustajat olivat vaikuttaneet niihin itse.

Vuoden 1928 kunnallisvaaleja – eli ensimmäisiä, joissa kolmannen vaiheen taktiikka vaikutti – sävytti *”leppymätön luokkataistelu”, jonka tueksi ajettiin ”täydellistä verouudistusta köyhien hyväksi, suojeluskuntien ja ohranan lakkauttamista, asuntokeinottelun ja vuokrankiskonnan lopettamista, maan pakkoluovuttamista kapitalistiyhtiöiltä ja suurmaanomistajilta, maksutonta sairaanhoitoa kaikille työtätekeville ja kunnallista tukea työläisten ja talonpoikien yhteisyrityksille”*. Julistukset antoivat joiltain osin myöten yksittäisille reformeille, mutta suurena kokonaisuutena ne sisälsivät eräänlaisen ajatuksen valtiosta valtiossa. Porvarillisen Suomen edustajille vaatimukset näyttäytyivät oikeana hävityksen kauhistuksena, vaadittiinhan niissä näkyvästi omaisuuden uusjakoa ja tärkeiden instituutioiden, kuten suojeluskuntalaitoksen ja armeijan, alas ajoa. Vaikka samoilta listoilta valitut kommunistit olisivatkin osoittaneet itse valtuustokaudella kompromissivalmiutta ja maltillisia otteita, vastapuoli muisti, millaisten julistusten siivittäminä heidät oli valittu tehtäviinsä.²

¹ Valtiopäivien pöytäkirjat 1928 II, s. 1992-1993.

² Savon Työ 23.10.1928; ”Kallis toveri Stalin” 2002, s. 244-245.

Kuinka tyytyväinen luokkataistelun kiihdyttämistä lietsova Komintern oli suomalaisten vaalitaistoon? Se ei ollut sitä alkuunkaan vaan syytti suomalaisia siitä, että nämä olivat luoneet liiaksi *"reformistisia illuusioita"*. Politsihteeristön löylytys jatkui julistaen sitä kuinka *"[vaali]ohjelman virheelliset tavoitteet heikentävät huomattavassa määrin ohjelman muita oikeita väittämiä, että työtätekevien demokratia on mahdollista vain poroariston luokkaherruuden kukistamisen jälkeen. Tämä ajatus ei kuitenkaan kulje punaisena lankana läpi vaaliohjelman. Kuten parlamentaarississa ei myöskään kunnallisissa laitoksissa voida asettaa päämääräksi taistelua reformien puolesta."* Sihteeristö opasti, *"että kommunistien enemmistön valtaaminen kunnissa ei missään tapauksessa, kuten ohjelmassa mainittiin, 'asetta sulkua poroariston mieliovallalle'. Sen proletariaatti voi saavuttaa vain kumoamalla poroariston vallan."* Pohjoissavolaisille tärkeästä verokysymyksestä todettiin, että *"kommunistinen puolue ei voi nostaa esille vaatimusta veroreformista, sen on organisoitava vallankumouksellinen taistelu poroariston työtätekevien harteille sälyttämiä veroja ja velkaantuneisuutta vastaan."*¹

Samankaltaisista ideologisista harhaumista oli paikallistasoa läksytetty ennenkin, tosin ei koskaan yhtä tuntuvasti. Työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän neuvottelukokouksessa oli todettu huhtikuussa 1925 kunnanvaltuustoissa toimineiden edustajien laiminlyöneen *"luokkataistelun periaatteet, vaipuen yhä enemmän ajamaan porovarien kera kunnallisten yhteisetujen nimissä porovarien omia luokkaetuja"*. Vuoden 1928 vaaliohjelehtisessä oli taasen todettu, ettei asetettujen tunnusten puolesta oltu taisteltu tarpeellisella tarmolla, olipa joitain tunnuksia usein jätetty huomioimattakin.²

Reformialttius oli herkintä kunnanvaltuustoissa, joissa punnitut asiat olivat usein niitä kaikkein omakohtaisimpia ja arkipäiväisimpiä. Sama alttius löi läpi myös puolueutyössä, kun käsiteltävänä oli puolueen suhde kunnallispolitiikkaan. Tässä suhteessa pohjoissavolaiset kunnostautuivat usein konkretian miehinä, mikä ei ollut sinänsä yllätys, kun juuri he saavuttivat näkyvimmän sijan avautuneen kunnallishallinnon sisällä.

Pohjoissavolaiset kokousedustajat – muun muassa maaninkalainen Nestori Kähkönen, kiuruvetinen Olli Partanen ja Kuopion maalaiskunnan August Huttunen - olivat vaatineet kaikkein äänekkäimmin myös konkreettisia tavoitteita maaseututyöväestön auttamiseksi jo SSTP:ta perustettaessa. Puolueen linjana oli ollut, ettei sen tullut antaa myöten reformistisille pikkuparannuksille tai kapitalistisen yhteiskunnan paikkailulle, johon sosialidemokraatit syyllistyivät.³ Tietynasteinen särö luotiin siten jo alkuaikoina järjestöjen johtoportaan ja paikallistason välille, sillä kunnanvaltuuston kokoukset toimivat varsin huonosti pelkkinä kapitalistisen yhteiskunnan mädännäisyyden paljastusfoorumina kuten vaikkapa eduskunnan puhujakoroke. Kunnallishallinnossa jouduttiin viemään läpi konkreettisia asioita, joihin pakotti 1920-luvulla jo ripeästi uudis-

¹ "Kallis toveri Stalin" 2002, s. 244-245.

² Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän neuvottelukokous Helsingissä 4.4.1925 (päiväämätön lyhennelmä) ja Päiväämätön lehtinen "Työväen kunnallinen taistelu" vuodelta 1928, Kommunismi kunnalliselämässä, Kansio Yleistä, EK-Valpo I, KA.

³ Saarela 1996, s. 161, 176-178.

tunut lainsäädäntö: näitä olivat muun muassa oppivelvollisuus, kunnansairaaloiden ja kunnalliskotien perustaminen, jos sellaisia ei jo ollut, sekä veronkannon uudistaminen.

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton ohjelmat toteutuivat harvoin paikallistasolla muiden kuin yksittäisten reformien osalta, koska suuret linjat olisivat vaatineet jo suoranaista perustuslain muutosta. Esimerkiksi Karttulan kunnanvaltuuston puheenjohtaja Emil Karttunen piti sosialistienemmistöisen valtuuston suurimpana vaikutusalueena 1920-luvulla verotuskysymystä, kun taksoituslautakuntaan oli saatu valittua työläisten ja pienviljelijöiden edustajia ja lautakunta oli huomionnut katojen ja perheen jäsenten sairauksien vaikutukset verotuksessa. Vehmersalmelainen kunnanvaltuutettu Martti Räsänen arvioi puolestaan sosialistien vaikuttaneen eniten köyhien kansakoululasten avustamista koskevilla päätöksissä ja asutustoiminnan käyttöön otettujen kunnan maiden osalta.¹ Näillä toimilla astuttiin kohti kansalta kuultuja vaatimuksia: lisää maata, vähemmän veroja ja yhtäläiset koulunkäyntimahdollisuudet niillekin, joilla ei ollut aina edes varaa ostaa kaikille sisaruksille yhtä aikaa talvikenkiä. Vaikka SKP muuta jylisikin, kunnallismiehiltä odotettiin puoluekannasta huolimatta yhä enemmän konkreettisia aikaansaannoksia äänestäjille. Alkuaan aatepuolueina syntyneet poliittiset liikkeet kilpailuttivat itsestään entistä selkeämmin intressipuolueita.

Reformismien tielle ”eksyminen” ei ollut vierasta pohjoissavolaisille kansanedustajillekaan, vaikka heidän luulisi olleen ryhmän evästäminä ja puoluejyrien vaikutukselle lähempänä tietoisia sen virallisesta ”harhaoppisuudesta”. Eräällä tapaa Pohjois-Savosta valituille edustajille oli yhtäläistä ruohonjuuritason ymmärrys. Ylipäänsä he eivät olleet Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton näkyvimpiä ryhmävaikuttajia tai samanlaisia palavia retoriikkoja kuin esimerkiksi Yrjö Enne, Eino Pekkala tai Mauritz Rosenberg.

Kuopion maalaiskunnasta kotoisin oleva pienviljelijä – itseään hän tituleerasi juuristaan ylpeänä mieluiten torppariksi vielä 1920-luvullakin – August Turunen oli 1920-luvun lopun pohjoissavolaisista kansanedustajista näkyvimpiä, jonka ura olisi todennäköisesti jatkunut kauemminkin ilman kommunistilakien säätämistä ja vankeustuomiota. Eduskuntapuheenvuoroista näkee, että hän oli koulunut itsestään sujuvan puhujan – kenties pitäjän työväentaloilla jo ennen kansanedustajaksi valintaansa. Sittemmin Turunen teki paluun Arkaadianmäelle Yrjö Räsäsen eli Sasu Punasen varamiehenä vuonna 1948.

Suonenjokelainen Pekka Strengell tuli – itselleenkin kenties yllätyksenä, niin hiljaa hän oli eduskunnassa – vuonna 1929 Enteen varamieheksi, ja kuopiolainen varastomies Salomo Savolainen, vaikka olikin nuoruusvuosinaan radikaali, tuomittu jopa punakapinasta vankeuteen vuosiksi 1918 – 21, oli äänessä enimmäkseen toisten puheenvuoroja tukiessaan tai muutaman kerran alleviivaessaan Kuopion korkeaa työttömyyttä². Savolainen jättäytyi vuoden 1930 jäl-

¹ Savon Työ 24.11.1928.

² Valtiopäivien pöytäkirjat I/1928, s. 494. Puheenvuoro Ed. Y. Lehtisen ym. välikysymykseen, joka koskee hallituksen toimenpiteitä työttömyyden lieventämiseksi.

keen valtakunnanpolitiikasta ja keskittyi työhönsä Osuusliike Kallan varastonhoitajana.

Turunen ei kyennyt kansanmiehenä ja itseoppineena torpparina välttämään tuttujen elinolojen kohennusehdotuksia, vaikka hän tuli vuosi vuodelta tutummaksi myös eduskuntaryhmänsä kannalta oikeaoppisten sananparsien käyttäjänä. Hänen eduskuntapuheenvuoronsa olivatkin eräänlainen pienoiskuva maakunnan kommunistisen liikkeen sisäisistä ristiriidoista, joissa marxismi-leninismi sekoittui arjesta kanavoituihin muutospaineisiin. Vaikeaa oman maakunnan puutelistaa olisi ollut olla sanomatta välistä ääneen, kun siihen törmäsi joka kerta kotikonnuillaan käydessään. Turunen kohtasi myös itse viljelijänä pienen tilan ongelmat, joissa kouriintuntuvinta oli elämän niukkuus ja jatkuvuuden epävarmuus. Turunen kohosi jossain määrin pienviljelijöiden äänitorveksikin, kun hän sai nimelleen joukon maatalouteen liittyviä lakialoitteita, joiden osana ei tuolloin voinut olla muuta kuin tappio.

Jos marxismi-leninismien kolmannen vaiheen sovellusta olisi seurannut kuuliaisesti, vuonna 1928 alkaneen maaseudun pulan vaikutuksia olisi pitänyt käyttää hyväksi kapitalistisen järjestelmän mädännäisyyden osoittajana. Toki Turunen sysäsi kunnan kommunistin tavoin vastuun valtaapitäville ja paljasteli kapitalismin mädännäisyyttä¹, mutta samalla kun hän aktivoitui koko ajan pienviljelijäkysymyksessä, hän tuli esittäneeksi joukon uudistusehdotuksia, joista osa jollain muotoa toteutui sotien jälkeen. Pulan vaikutukset olivat maaseudulla niin rajut, että Turunen ei tuntunut uskovan täysin pelkästään siihen Komintern-korttiin, joka povasi talouspulan vaivaamien kapitalistivaltioiden luokkavastakohtien kärjistymistä ja vallankumouksellisen vaiheen täyttymistä.

Turusen nimiin ensimmäistä kertaa kirjattu lakialoite helmikuulta 1929 ehdotti kauppakaaren muuttamista niin, että palattaisiin jälleen korkotasonsäätelyyn, joka oli purkautunut vuonna 1920.² Korkojen vapauttamisella tuli olemaan kolikko vaikutus tilojaan lainarahalla raivanneille pienviljelijöille, kun korkotasoa nousi 1920-luvulla useilla prosenttiyksiköillä: nousukauden suruttomista velallisista tuli näin velkojensa lyhennysten vankeja, jotka olivat metsätöiden ja samalla ainoiden rahatulosten vähentyessä pakotettuja uusimaan entisiä lainojaan niin kauan kuin rahaliikkeet siihen suostuivat.

Turusen ja kumppaneiden ehdotus oli, että korkeimmaksi koroksi määrätäisiin välityspalkkioineen 6 %, kun tyypillinen pankkikorko liikkui tuolloin lähellä 10 %:a.³ Eduskunta äänesti lakialoitteen nurin, mutta samansuuntaiseen korkosäätelyyn – tosin laajemmista tavoitteista johtuen – palattiin sotien jälkeisessä säädellyssä taloudessa, jossa pankit kilpailivat vastedes palveluilla eivätkä koroilla aina 1980-luvulle saakka.

¹ Esimerkiksi Turusen puheenvuoro 2.12.1929 koskien hänen nimiinsä kirjattua lakialoitetta maaseudun työtätekevän väestön asutusneuvostoista, joka oli melko tyyli-
lipudas marxilais-leniniläinen kannanotto sosialidemokraattisen veljeilypolitiikan paljastamiseksi ja paikallistason neuvostojen perustamiseksi asutuspolitiikkaa varten. Ehdotuksen tuskin edes odotettiin menevän läpi, koska se olisi vaatinut perustuslain muutosta. Valtiopäivien pöytäkirjat II/1929, s. 1159-1161.

² Valtiopäivien pöytäkirjat 1929, s. 144. Ed. Turusen ym. lakialoite 6 §:n ottamisesta kauppakaaren 9 lukuun.

³ Id.

Vuoden 1929 lopun asutusneuvostopuheenvuorot antoivat olettaa eduskuntatyön radikalisoineen Turusta tyystin SKP:lle uskollisimpien linjoille.¹ Tätä Turusen marxilais-leniniläisintä eduskuntapuhetta seurasi kuitenkin paluu suomalaisen kommunismin sisäiseen ristiriitaisuuteen, joka kulminoitui hänen nimiinsä maaliskuussa 1930 kirjatussa lakialoitteessa *”väkilannoitteiden kaupan järjestämisestä vähävaraisten pienviljelijäin etuja silmälläpitäen”*. Aloitteen ydinkohdaksi oli, että *”apulannoitteiden kauppa järjestetään valtion taholta sillä tavoin, että sellaisille vähävaraisille pienviljelijöille, joiden viljelysalue, luonnonniitty mukaan luetuna, ei ole yli 15 hehtaaria, välitetään apulantoja 25 % alennuksella niiden tavallisista myyntihinnoista ja yhden vuoden maksuajalla korotonta tunnustetta vastaan. Tältä ajalla ehtisivät viljelijätkin saada jo käytettäväkseen lisääntyneet satotulokset.”*²

Esitys ei tukeutunut marxismi-leninismien teorioihin, vaan sen lähteenä oli porvarillisen osuustoimintamies Hannes Gebhardin tutkimus siitä, kuinka apulannoitus oli kohottanut Ruotsin, Tanskan ja Norjan pienviljelysten satomäärät tuntuvasti Suomea korkeammiksi. Kommunismien kritiikkihän oli paljolti lähtenyt tähän saakka siitä, että kaiken pahan alku ja juuri oli kapitalistinen maapolitiikka, joka piti maannälkää jatkuvasti yllä. Nyt sen rinnalle tuotiin keino, jolla testattiin maalaisliittolaisten luottamusta osuustoimintaliikkeeseen lannoiteostojen rahoittajana. Eduskunnan ristiriitaista suhdetta kommunistien taholta tulleeeseen esitykseen kuvastaa se, että äänestyksestä oli poissa peräti 70 edustajaa, jotka eivät halunneet leimautua pienviljelysten vastustajiksi pelkästään siksi, että ehdotus tuli kommunisteilta. Olihan tämäkin taktiikkaa, joka osoitti porvareiden haluttomuuden omien kauniiden periaatteiden lunastajiksi, mutta samalla se oli osoitus siitä – kuten Turusen monet aikaisemmatkin puheenvuoro – että eduskuntatyö ei ollut pelkkää ongelmien nimeämistä vaan myös konkreettisia parannusehdotuksia parlamentaarisen tien kautta. Tämä ja Turusen aikaisempi kauppakaaren muutosehdotus olisivat periaatteessa olleet toteutettavissa poliittisella tahdolla ilman perustuslain muuttamista, mihin ultrakommunistisimmat ehdotukset aina tähtäsivät. Kurinpalautukset vasemmalta ja hyljeksintä oikealta loivat vain suomalaisen kommunismin reformitiestä sulan mahdottomuuden. Turusen eduskuntatyö päättyi pakoretkeen ja vankeuteen.³ Turusen nimiin kirjattu lakiehdotus toteutui monilta osin 1940-luvulla, jolloin otettiin käyttöön väkilannoitteiden hintatuet, joista pikkutilalliset olivat osallisia aina 1960-luvulle saakka⁴.

Mitä tästä kaikesta edellä esitetystä suomalaisen kommunismin sisäisestä ristiriitaisuudesta voi päätellä? Se yksiviivaisuus, jolla vastapuoli käsitteli kommunismia, oli useimmiten vain ideologisen retoriikan havaitsemista. Mutta sekin yhtä kaikki riitti kovaäänisenä ja tarkoituksella provosoivana todistamaan sen, että kommunismi halveksi vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä, vaikka se koko ajan ehdotteli eduskunnalle hiljaisemmalla suulla myös reformipolitiikkaa.

¹ Valtiopäivien pöytäkirjat II/1929, s. 1159-1161.

² Valtiopäivien pöytäkirjat 1930, Liitteet I-XIII, s. 196-197.

³ Valtiopäivien pöytäkirjat 1930, s. 763-765. Ehdotus esityksen antamisesta väkilannoitteiden kaupan järjestämisestä vähävaraisten pienviljelijäin etuja silmälläpitäen.

⁴ Granberg, Leo. Maatalouden tulojärjestelmän synty. Teoksessa Suomen maatalouden historia III: Suurten muutosten aika. Toim. Pirjo Markkola. Jyväskylä 2004, s. 121.

Kommunististen edustajien suunnalta tämä oli yhdeltä osin kentän ääneen reagoimista, joka viesti konkreettisten toimien tarpeesta kouriintuntuvassa hädässä: aatteellisuudelle oli yhä vähemmän aikaa kadon vetäessä viljelijöitä mukaansa rästiintyvien lainojen, korkojen ja verojen, hiljentyneiden puutavara-työmaiden ja pakkohuutokauppapelon kierteeseen. Kun kansanedustaja puhui tällaisista asioista, joukot tuskin kehottivat häntä ensimmäisenä lietsomaan valankumousta. Turusen hahmo oli 1920-30-luvun taitteessa kuin pelastusarmeijalainen, joka odottelee kaitsemiensa uskoon tuloa kunhan suut on ensin ruokittu ja yösija turvattu. Sellainen oli jo aika vierasta bolševismin vientitoimistoa pyörittävälle SKP:lle saatikka laupeutta tuntemattomalle Kominternille. Turunen ja hänen kaltaisensa seisoivat kivillä, jotka loitontuivat jatkuvasti toisistaan: toiselle kivelle ei voinut halutessaan hypätä, koska sitä vedettiin koko ajan oikeammalle, ja vasemman puolen kiveä louhittiin pala palalta jalkojen alta. Suomalaisen vaikutuskanavien sisällä olevat kommunistit tuskin itsekään tiesivät, millaiseksi heidän linjansa olisi muuttunut, jos repressio ei olisi iskenyt kommunistiseen työväenliikkeeseen niin rajusti. Vastapuolella oli siitä sitäkin selvempi näkemys.

2.3 Uinuvat viholliskuvat ja vihollisuuksien näyttämöt

Kommunismiin 1920-luvulla liittyneitä suomalaisia viholliskuvia ei voi ymmärtää ilman vapaussodan aikana syntyneitä valkoista propagandaa, vaikka punaisia ei tuolloin varsinaisesti yhdistetty kommunismiin, joka oli vasta muotoutumassa bolševismiin ja myöhemmin Neuvostoliittoon ja Kominterniin yhdistyvänä käsitteenä. Punakapinan oli synnyttänyt suomalainen työväenliike, joka yhdistyi kansainväliseen sosialismiin, luokkapoliittikkaan ja yhä enemmän myös venäläisiin vallankumouksellisiin. Tämä tiivistä sortovuosien aktivisti- ja laillisuussukupolvien käsitystä suomalaisen isänmaan kohtalonyhteydestä Venäjään, josta se piti kerta kaikkiaan repäistä irti ja myös pitää erillään. Parhaiten tässä irtipitotyössä auttoi koko kansan läpäisemä aserne, oikeanlainen isänmaallisuus.

Vapaussodan valkoinen propaganda rakentui *Turo Mannisen* mukaan pitkälti 1800-luvun loppupuolen aatetaistelussa syntyneelle yleiseurooppalaiselle kuvastolle ja sanastolle: keskeistä siinä oli käsitys valtiosta, kansasta tai yhteiskunnasta organismina, kasvina tai ruumiina. Suomalaisessa keskusteluyhteydessä kansankokonaisuuden korostaminen oli tullut teollistumisvaiheen alussa erityiseksi osaksi fennomaanien ideologiaa. Suomalainen puolue oli korostanut toimivansa kansallisen yhtenäisyyden ajajana ja leimannut kilpailijansa luokkapuolueiksi.¹

---

¹ Manninen, Turo. Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina: Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. *Studia Historica Jyväskyläensia* 24. Saarijärvi 1982, s. 11-12.

Suomalainen poliittinen kulttuuri kehittyi 1800-luvun lopulta lähtien täysin toiseen suuntaan kuin entisessä emomaassa Ruotsissa, jossa poliittinen joukkojärjestäytyminen tematisoitui kansanvallan intressien ilmaisemisen, vuoropuhelun ja kompromissin termein. Suomessa kansanvalta tulkittiin *Henrik Steniuksen* sanoin yleisen kansallisen asenteen muodossa. Asiat nähtiin etenkin porvarillisen sivistysohjelman mukaan kokonaisuuden näkökulmasta, jolloin poliittisessa kulttuurissa korostuivat kokonaisuuteen mukautuminen sekä kamppailu siitä, kenellä oli oikea tulkinta kansakunnan ja kansan tahdosta ja tarpeista. Steniuksen mukaan suomalaista poliittista kulttuuria leimasi 1800-luvun lopulta lähtien tulkinta yhdestä totuudesta, josta ei luonnollisestikaan voinut neuvotella, äänestää tai tehdä kompromisseja.¹

Mannisen mukaan valkoiset esittivät vuoden 1918 sodan idealistisen valkoisen ja materialistisen punaisen maailmankatsomuksen välisenä taisteluna. Voittajiksi selviytyisivät valkoiset, koska heitä innoitti todellinen kansallishenki. Aineellisten luokkaetujensa ajajiksi alentuneet punaiset oli tuomittu häviämään. Punaiset olivat ajautuneet hengettömään internationalismiin, joka puolestaan oli vienyt heidät liittoon vuosisataisen sortajan Venäjän kanssa. Valkoiset korostivat sotapropagandassaan taistelevansa siveellisen järjestyksen puolesta, jonka ulkopuolelle punaiset vallankumoukseen ryhtyessään olivat ajautuneet. Valkoisen sotapropagandan Venäjän-vastaista linjaa tukevia olivat muun muassa kirjoitukset, joiden mukaan Suomen kansan sielu oli puhdistettava venäläisistä vaikutteista.²

Valkoisen sotapropagandan väitteet jäivät elämään 1920-luvun vapaussoita-tulkintoihin ja muistitietouteen, vaikka niitä ei enää pidettykään yllä yhtä tehokkaasti kuin sotatapahtumien aikana. Punikkien, alhaisten luokkien, sosialismin ja isänmaan kavaltamisen pelot limittyivät seuraavalla vuosikymmenellä bolševikki- ja ryssäpelkoihin, joita alettiin pitää yllä tietoisien vihan rakentamisen kautta.

Venäjältä irtautuneiden rajamaiden tapaan Suomi nähtiin porvarillisella puolella yhä selkeämmin etuvartiomaana Itää vastaan. *Outi Karemaan* mukaan venäläisvastaisuutta lietsottiin puolijulkisesti ja melko läpinäkyvästi, jotta saataisiin kansakuntaan yhtenäisyyttä. Organisaatioina tähän osallistuivat täysin peittelemättömästi aktivistien aateperintöön sitoutuneet järjestöt, joista näkyvimpiä ja vaikutusvaltaisimpia oli porvarillisen sivistyneistön maailmankuvaan vaikuttanut Akateeminen Karjala-Seura. Venäläisvihan laajamittainen mytologisointi sekä sen leviäminen julkisuuteen yleiseksi mielipiteeksi tapahtuivat lopullisessa muodossaan 1920-luvun alussa.³

Vapausotapropagandaan ja sitä seuranneeseen venäläisvastaisuuteen liittyi olennaisena osana omakuvan vastapariksi mielletty Toiseuden käsite. Toiseus käsitettiin pahaksi, jolloin se nähtiin eräällä tavoin ihmisten alapuolella ole-

¹ Stenius, Henrik. Kansalainen. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Tampere 2003, s. 357.

² Manninen 1982, s. 154 ja 156-157.

³ Karemaa, Outi. Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä: Venäläisviha Suomessa 1917 – 1923. *Bibliotheca Historica* 30. Helsinki 1998, s. 16, 104 ja 200.

vaksi. Tämänkaltaisena Toiseus oli Vihollinen, perustavalla tavalla erilainen, syntipukki, kaiken pahan alku ja juuri sekä hyvän ja pahan välisen taistelun heijastuma. Toiseuden määritelmien totuudellisuutta ei voinut mitata, koska kyse oli kulttuurin siirtämästä perinteestä. Viholliskuvien mytologisointiin kuului, että Toisen odotettiin automaattisesti olevan muuttumattomasti paha ja sen käytös oli refleksinomaisesti epänormaaliudesta johtuvaa. Toisen käytös nähtiin aina kulttuuristen odotusten mukaisena – itsekkäänä, hajottavana, tuhoavana ja pyhiä arvoja halventavana. Toiseutta ei ainoastaan vihattu, sitä myös pelättiin.¹

Matti Klinge esitti 1970-luvun alussa väitteen, jonka mukaan kommunismiin ja sosialismiin kohdistunut pelko oli 1920-luvulla suureksi osaksi juuri Neuvostoliiton taholta uhkaavaksi koetun vaaran siirtymää.² Yhtä lailla voi sanoa, että näin asiat haluttiin näyttää tai nähdä: punakapinan uusiutumista pelättiin, koska bolševikkivaltiota koettiin olevan sen tukemiseen paremmat edellytykset ja kommunismi juurtui osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja poliittista kenttää. Tällainen väite oli myös poliittisen ilmiön yksinkertaistamista, joka hautasi alleen kommunismin julki lausumat yhteiskunnalliset ristiriidat, sen miten laajalti vallankumouksellisuus oli osa suomalaista kommunistista identiteettiä ja Neuvostoliiton todelliset valmiudet ja voimavarat puuttua Suomen saatikka muiden reunavaltioiden asioihin 1920-luvulla. Pohjimmiltaan kommunismiin liittyneissä viholliskuvissa oli kysymys moniselitteisemmästä ilmiöstä, johon limittyi arkaaisia pelkoja alempien luokkien tai sivistymättömien massojen vallasta, puoluepainotteisen parlamentaarisen järjestelmän hyväksymättömyyttä ja syvää degeneroitumisen pelkoa, joka ei koskenut ainoastaan yksilöitä vaan koko yhteiskuntaa.

Porvarillisen lehdistön sosialisminvastaisuus ei ollut enää vapaussodan jälkeen systemaattista ja jokapäiväistä viholliskuvien rakentamista. Viholliskuvia pitivät systemaattisimmin yllä pienet aktivisti-hengen leimaamat järjestöt, joiden kannatuspohja jäi vaatimattomaksi ja täysin koulutetun väestön varaan. Viholliskuvien uusintajana kunnostautui myös suojeluskuntajärjestö, jonka kannatuspohja oli jo huomattavasti laajempi. Kommunismin viholliskuvia rakentaneista lehdistä seuratuimpia olivat suojeluskuntajärjestön Suojeluskuntalaisen Lehti ja Hakkapeliitta, jossa oli vuosina 1927 – 1929 vuosittain yli 80 Neuvostoliittoa, venäläisyyttä ja venäläisiä käsittelevää kirjoitusta. Venäläiset edustivat Toiseutta, joka ilmaistiin stereotyyppioin ”ryssä”, ”iivana” tai ”moskoviitti”. Venäläiset yhdistettiin yhä selväpiirteisemmin kommunismiin, jota alettiin pitää ikään kuin heille kuuluvana lajityypillisenä piirteenä. Sanomattakin selvää oli, että kaikki venäläisyyteen liittyvä koettiin negatiivisesti ja Suomelle uhkana. Venäjältä tehtiin Suomen ja muiden rajamaiden perivihollinen, jonka petollisuutta ja raakuutta mytologisoitiin Ison vihan aikaisilla sotakuvauksilla tai ”ryssiä” värittäväillä sananlaskuilla. Sekä Suojeluskuntalaisen Lehden että Hakkapeliitan toistama viesti kuului, että Neuvostoliitto pyrki Suomen valloittamiseen ja Suomen valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen tuhoamiseen. *Toivo Nygårdin* mukaan kirjoitukset eivät kuitenkaan aina kuvailleet kirjoittajiensa todell-

¹ Harle 2000, s. 11-12 .

² Klinge 1972, s. 166.

lisia asenteita vaan yhtä lailla välineellistä toimintaa, jolla lietsottiin maanpuolustushenkeä. Nygårdin mukaan kirjoitusten negatiivisuusaste oli räikeimmillään vapaussodan jälkikuohunnassa 1910 – 1920-lukujen taitteessa ja uudestaan 1920-luvun lopulta lähtien, jolloin kirjoittelu yhdistyi jo Lapuan liikkeen luomiin ärsykkeisiin ja suomensukuisten heimojen vaikeuksiin Neuvostoliitossa.¹

Ylioppilaiden kommunisminvastaisuutta piti tehokkaimmin yllä Akateeminen Karjala-Seura, joka nautti laajinta kannatusta Savosta, Karjalasta ja Pohjanmaalta Helsingin yliopistoon saapuneiden suomenkielisten ylioppilaiden keskuudessa. AKS kehittyi varsin voimakkaaksi ylioppilasorganisaatioksi sekä Suomen että koko Euroopan oloissa: sen jäsenmäärä, joka oli ensimmäisenä toimintavuonna 1922 vain 60, kohosi vuosikymmenen loppuun mennessä yli tuhanteen henkilöön.² Ylioppilasnuorison iskostuivat järjestön välityksellä samat viholliskuvat, joita levitti myös suojeluskuntajärjestö. Neuvostoliitto ja kaikki sieltä säteilevä edusti perivihollista ja uhkaa Suomelle. Akateemisen nuorison isänmaanrakkauteen kuului järjestön lehden Suomen Heimon mukaan ryssäviha, ja kommunismin kohdistuvaa halveksuntaa oikeutettiin heimokansojen väitetyllä sorrolla ja orjuutuksella.³

1920-luvun pienillä äärioikeistolaisilla tai -nationalistisilla järjestöillä – esimerkiksi Itsenäisyyden Liitolla, Suomen Suojelusliitolla tai Lalliliitolla – ei ollut laajempaa vaikutusta kommunisminvastaisten viholliskuvien uusintajina, sillä ne jäivät ilman oikeistolaisen talonpoikaiston tukea. Sitä vastoin kommunistien masinoimien lakkoaltojen vastareaktionä syntyneellä lakonmurtajajärjestö Yhtymä Vientirauhalla oli jo huomattavasti suurempi merkitys kommunisminvastaisuuden kanavoimisessa, kun järjestö sai mukaan etenkin maalaisliittolaista ja kokoomuslaista aktivistisukupolvea, joista monet – muun muassa Vihtori Kosola ja Martti Pihkala – kohosivat muutaman vuoden kuluttua näkyvälle paikalle Lapuan liikkeen myötä. Yhtymä Vientirauha värväsi riveihinsä jopa 20 000-30 000 talonpoikaa ja pientilallista ja saikin tukahdutettua monia kommunistien aloittamia lakkoja.⁴ Vientirauhan toimintatapoihin sisältyi myöhemmin lapualaisaktivismiin liittynyt ajatus kommunistien lujaoitteisesta poistamisesta tietyltä yhteiskuntasektorilta – edellä mainitun tapauksessa teollisuuden työpaikoilta.

Vaikka kommunisminvastaisia viholliskuvia ei levitetty enää yhtä tehokkaasti 1920-luvun puolivälissä kuin vapaussodan jälkeisinä vuosina, kommunistien julkinen esiintyminen toimi tavallaan koko ajan pinnanalaisten viholliskuvien uusintajana. Kommunistien radikalismien esiinnousu korreloikin kommunisminvastaisuuden uutta tuleamista 1920-luvun lopulla. Koko maan ja laajemmat kansankerrokset kattavan ilmiasunsa tämä antikommunismi sai vasta Lapuan liikkeen myötä. Koulutetun väestön asenteiden muokkaajina toimivien järjestöjen – etenkin AKS:n – vaikutus näkyi sitä kautta, että sivistyneistö omaksui välittömästi Lapuan liikkeen tavoitteet ja asettui monin paikoin liikkeen keulille. Vientirauhan aktivisteilla oli puolestaan tarjottavanaan valmis verkosto

¹ Nygård 1982, s. 60-63.

² Alapuro 1973, s. 62.

³ Nygård 1982, s. 65-69.

⁴ Nygård 1982, s. 77.

ja oikeistolaista talonpoikaistoa miellyttävä johto. Antikommunististen mielialojen laajuus oli yleistä ja viholliskuvien levinneisyys laajaa, sillä ilman niitä Lapuan liikettä ei olisi ylipäänsä syntynyt. Toisaalta Lapuan liike ei olisi kohonnut suuruuteensa ilman viholliskuvien systemaattista levittämistä: sen liikkeelle lähtö merkitsikin vanhojen viholliskuvien systemaattisen levittämisen ja oikeuttamisen vaihetta, jolla perusteltiin ”kansanliikkeen” välttämättömyyttä. Nyt mukaan tuli – ainakin aluksi – suppeiden oikeistolaisten järjestöjen lisäksi koko porvarillinen lehdistö ja Lapuan liikkeeseen kytkeytyneiden toimijoiden suhdeverkosto, joka omi työväenliikkeeltä painostuspolitiikkansa välineiksi joukkokokoukset, joista käytettiin retorisen tehon lisäämiseksi nimitystä ”kansalaiskokous”. Talonpoikaiston mukaan tulo liikkeen alkukuukausina kertoi maaseudulle levinneestä talouspulan aiheuttamasta epävarmuudesta ja turhautumisesta. Epävarmuutta ruokittiin myös kommunistien todellisilla tai uskotelluilla aikomuksilla. Molemmat tekijät muodostivat yhtä lailla epämääräisen ja hallitsemattoman uhan suomalaiselle yhteiskuntajärjestelmälle, omalle omistukselle ja perinteiselle elämänmenolle. Peloista päästiin parhaiten eliminoimalla niiden aiheuttajat ja lisäämällä elämänhallintaa.

Kommunistista liikettä käsittelevissä tutkimuksissa on usein esitetty kysymys siitä, mikä oli suomalaisen kommunismin suhde Moskovaan ja missä määrin se oli SKP:n ohjaamaa. Kysymykseen tuskin saadaan koskaan tyhjentävää vastausta. Voidaan olettaa, että suomalaisen kommunismin sisältä löytyi suunta, joka ei noudattanut kuuliaisesti SKP:n ohjeita ja jonka toimintamallit rakentuivat pikemminkin kotimaiselle perinteelle ja omasta maaperästä kumpuaville tilannearvioille – esimerkkinä hoiperteliijaoppositio, kunnallispolitiikka, ammattiyhdistysliike ja ajoittain jopa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton eduskuntaryhmän työ. Epätodennäköistä on myös, että aktiivisuuttaan lähinnä äänestyskopissa osoittava suomalainen rivikommunisti olisi ollut aina tietoinen SKP:n tai Kominternin korkealla liitävistä teorioista. Tämän selvittäminen ei ole kuitenkaan Lapuan liikkeen ja sen juurien tutkimisen kannalta olennaista. Yhteys suomalaisen kommunismin ja SKP:n välillä oli kuitenkin olemassa, vaikka se ei kertoisikaan jälkimmäisen todellisesta vaikutusvallasta edelliseen. Oli myös olemassa julkikommunismin haara, joka hyökkäili kärjekkäästi vallitsevaa järjestelmää vastaan työmarkkinoilla, nuorisotyössä, kasarmeilla ja työväentaloilla. Näihin radikalismiin näyttämöihin viitattiin vastapuolella pitkin 1920-lukua. Lapuan liikkeen myötä jokaisesta radikaalista teosta tuli samalla osa vanhojen viholliskuvien esille nostoa ja villitsemistä.

Lapuan liikkeen juurien tutkimisen kannalta on oleellisinta se, miltä kaikki näytti, ei se, mitä tapahtui pinnan alla. Kommunismi näkyi ja kuului pitkälti radikaaleimman osansa kautta - aggressiivisena, yhteiskuntarauhaa repivänä, punakapinan perillisenä ja porvarillisia sekä kristillisiä arvoja ja normeja uhkaavana. Tämä kuva sekoittui vallitseviin pelkoihin ja aiempiin viholliskuviin. Lapuan liikkeen aikalaistulkinnat ”kansanliikkeestä” kommunistien jyrkentyneen toiminnan spontaanina vastareaktionä olivat siten yhdeltä osin totta. Lapuan liike ei kuitenkaan nähnyt oman syntynsä taustalla – kuten ei kommunistisen liikkeenäkään taustalla – syvempiä yhteiskunnallisia ristiriitoja ja muutospaineita.

Lapuan liikkeen aktiiveille kommunismi oli yksi ja yhtenäinen vihollinen, jonka linjaerot voitiin selittää vain sen sumuverhoiksi todelliselle vallankumouksellisuudelle. Kommunistinen työväenliike kävi lisäksi linjariitansa enimmäkseen omiensa keskuudessa, jolloin suurin osa porvarillisesta Suomesta ei ollut niistä edes tietoinen. Etsivä Keskuspoliisi oli saanut melko selkeän kuvan kommunistisen liikkeen tilasta, mutta se laski tätä tietoa julkisuuteen vähän ja valikoidusti. Kommunistisen työväenliikkeen hajoamistila olisi ollut luettavissa myös sen omien lehtien palstoilta, mutta niitä porvarilliset tahot silmäilivät harvoin otsikoita syvemmälle. Vaikka kommunistinen liike oli näkyvimmillään ja provokatorisimmillaan sitten vuoden 1917, se oli tosiasiaa ajautunut myös heikoimmilleen sitten kansalaissodan päättymisen tai SSTP:n lakkauttamisen. Olikin lopulta paradoksaalista, että Lapuan liike näki kommunistisen liikkeen juuri sellaisena kuin SKP olisi sen halunnut olevan – ylhäältä johdettuna monoliittina.

Suomalalaisen kommunismin painavaksi ongelmaksi koitui Lapuan liikkeen aikana se, että sen parlamentaarinen kannatus oli saavutettu paljolti sanaradikalismilla, joka oli toisaalta vedonnut äänestäjiin mutta myös ruokkinut vastapuolen pelkoja. Kommunistinen työväenliike oli ollut maltillisimmillaan-kin hyvin radikaali poliittinen liike mihin tahansa suomalaiseen valtapuolueeseen verrattuna.

Uskonnollisissa kyläyhteisöissä näyttäytyivät julkeina jo työväentalojen tavanomaiset tanssi-iltamat, etenkin jos niitä järjestettiin sunnuntaisin tai kansallisina juhlapäivinä. Radikaalisuuden astetta punnittiinkin katsojan maailmankatsomuksellisen näkökyvyn kautta. Erityisen röyhkeinä porvarilliset piirit pitivät niitä työväenliikkeen toimintamuotoja, jotka rikkoivat yksityisen yrittämisen oikeutta, pilkkasivat kristinuskon perusteita tai herjasivat vapaussodan perintöä.

Maailmansotien välisen ajan Suomessa, josta puuttuivat työnantajien ja työntekijäjärjestöjen yhteisesti noudattamat pelisäännöt ja jossa kommunistit politikoivat ammattiliittojenkin kautta, lakot saivat väijäämättä radikaalin työtaistelun leiman. Työsuhteita normittava lainsäädäntö oli hyväksytty osana kansallista eheyttämistä jo 1920-luvun alkupuolella, paljolti presidentti K.J. Ståhlbergin kannanottojen ansiosta, mutta se jäi tuotantolaitostasolla kuolleeksi kirjaimeksi¹. *Jouko Siipeä* lainaten epäonnistunut työmarkkinajärjestelmä oli seurausta siitä, että kansalaisilta vaadittiin *”liian paljon menneiden unohtamista, vapaaehtoista luopumista eduista, harkintaa ja lakien kunnioittamista”*.² Työnantajien ja vasemmistolaisten työntekijäjärjestöjen välillä vallitsi kyräilevä epäluottamuksen ilmapiiri, joka purkautui varoittamattomina lakkoina, uuvuttavina työsulkuina ja lopulta työnantajien käynnistämänä hajotustyönä, joka kulminoitui niin sanottujen riippumattomien ammattijärjestöjen vastaiskuissa ja niiden jäsenyyteen painostamisessa muun muassa *”mustien listojen”* välityksellä. Riitelyn kohteeksi nousi liian usein menneisyyteen projisoitu arvovaltakamppailu, jossa kompromissit tuntuivat nöyryyttäviltä ja toisten etujen tunnustaminen

¹ Urponen, Kyösti. Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka ja Kyösti Urponen. Jyväskylä 1994, s. 175-176.

² Siipi, Jouko. Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon: Sosiaalinen kehitys itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1967, s. 50.

ideologisestikin mahdottomalta. Tulehtuneissa työmarkkinasuhteissa toteutettiin jo vuosia ennen Lapuan liikkeen nousua laillisuuden uudelleen määrittelyä, jonka perimmäisenä syynä nähtiin nimenomaan vastapuolen asettuminen laillisuuden ulkopuolelle ja lakipykälien siveellisten periaatteiden vastaisuus.

Kuopio tunnettiin Itä-Suomen lakkokeskuksena, jossa järjestäytynyt työväki lakkoili toistuvasti vuosina 1926 – 1929: lakossa olivat muun muassa vaate-työntekijät huhti-toukokuussa 1926, puusepät touko-heinäkuussa 1926 ja Pitkänniemen sahan työläiset kesästä 1928 aina seuraavaan kesään saakka. Työväenliike seiso i yhtenäisesti lakkojen takana, mutta se ei auttanut, kun tuotantolaitokset voitiin pitää käynnissä rikkurityövoimalla, jota värvättiin muualta maakunnasta tai Pohjanmaalta saakka. Lakkojen pitkittyminen tyhjensi ammattiosastojen kassat, jolloin työläisten oli pakko palata töihin, mikäli heitä enää huolittiin takaisin.¹

Kaikkein viiltävimm in porvarillisten piirien arvomaailmaa koetteli tietoisuus maanalaisten kommunistien solutustyöstä. Tämä oli kuin näkymätön näyttämö, jossa vastapuolen voimaa ja vaikutusvaltaa voitiin vain arvioida omien ja yhteisön pelkojen, uskomusten ja huhujen sekä lehdistön välittämän vähäisen mutta sitäkin arvolatautuneemman informaation valossa. Suurimman ongelman koko kommunistiselle työväenliikkeelle muodostikin SKP:hen kytkeytynyt maanalainen työväenliike, joka ei edes yrittänyt tulla toimeen vallitsevan järjestelmän puitteissa. Se osoitti vallitsevan järjestelmän epäkohdat koko järjestelmän täydellisenä kieltämisenä ja halveksuntana, jolloin yhteiskunnallinen korjausliike ei tapahtunut sosiaalisia epäkohtia poistamalla, kapitalismia pehmentämällä tai parlamentaarisen enemmistön saavuttamisella vaan täydellisellä vallankumouksella. Maanalainen työväenliike nähtiin vastapuolella – eikä aivan syyttä – vieraan vallan pääkaupungista johdettuna, jyrkän kumouksellisenä, itsenäisyyttä uhkaavana liikkeenä. Tätä kuvaa se ei koskaan yrittänyt karistaa kannoiltaan. Kommunistisen työväenliikkeen tuhoutuminen vuonna 1930 ei ollutkaan yksinomaan Lapuan liikkeen tai viranomaisien syytä. Maanalainen työväenliike auttoi tietämättään merkittävästi Lapuan liikettä kommunisminvastaisen taistelun siinä vaiheessa, jossa viholliskuvia levitettiin leimaamisen ja mustamaalaamisen avulla. Jokainen maanalaisesta liikkeestä tihkunut tiedonjyvänen projisoitui kommunistien salakavaluuteen ja tuhoisuuteen.

Maanalaisen työväenliikkeen edustamasta radikalismista oli parhaiten perillä Etsivä Keskuspoliisi, jolle oli tarkoituksenmukaista levittää tietoa jokaisesta vähänkin – vaikkakin sanan voimalla – yhteiskuntajärjestystä horjuttavasta teosta. Maanalaisten kommunistien esiin nousuja oli suhteellisen helppo valvoa maaseudulla ja pikkukaupungeissa, jollaisia Kuopio ja Iisalmi olivat 1920-luvulla. EK tiesikin melko tarkoin lähes jokaisen maakuntaa kiertelevän agitatorin ja salaisen toimijan taustan, mutta 1920-luvun lainsäädännön puitteissa siltä puuttui monesti juridinen näyttö vangitsemisen perusteeksi.²

¹ EK:n Kuopion ed. tk 29.4.1926, 29.5.1926, 29.6.1926, 14.8.1926 ja 1.7.1929, Kuopion alaostaston tilannekatsaukset 1924 – 1928, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk 30.11.1929, Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

Pohjois-Savoa kiertelevät SKP:n agitaattorit keskittivät toimintansa pääasiassa Kuopioon tai sen läheisyydessä olevaan Kuopion maalaiskuntaan ja Karttulaan, joista löytyi muutamia kommunistien otollisina pitämiä teollisuuslaitoksia. Agitaattorit havaitsivat jo 1920-luvun alkupuolella, että radikaalit joukkotilaisuudet eivät vedonneet joukkoihin etenkin maaseudun pienviljelijöiden keskuudessa. Tällaisia kapitalistisen järjestelmän vastalausekokouksia yritettiin synnyttää muun muassa työttömyyden varjolla vuoden 1924 laskusuhdanteen aikaan. Radikaalille toiminnalle vastaanottavaisimpina pidettiin tämän jälkeen kaupunkimaisten keskusten työläisjoukkoja ja nuoria.¹

Maanalaisen kommunismin äänenpainot ilmenivät jyrkimmin työläisnuorten opintokerhoissa, joita oli perustettu vuoden 1926 lopulla saman vuoden alkupuolella Turun Hovioikeuden lakkauttamien sosialististen työläisnuorisjärjestöjen tilalle. Pohjois-Savon vilkkaimmat kommunistiset opintokerhot toimivat Kuopiossa ja Karttulassa. Julkiradikalismi ja sosialististen tunnusten esillä pito piti opintokerhoja porvarillisten piirien erityisinä silmätikkaina ja alituisen viranomaisvalvonnan kohteina. Karttulalaisia suojeluskuntalaisia ärsytti erityisesti Syvänniemen osuuskunnan hoitajan Uljas Jäppisen johtaman kerhon julkinen uskonnonvastaisuus. Kuopiossa kommunistinuoret osoittivat rohkeuttaan neuvostomallisilla lakeillaan.²

Kun maakunnan kaduilta, tehtaista tai kylänraiteilta löydettiin kommunistisia propagandalehtisiä, epäilyt kohdistuivat välittömästi nuorkommunisteihin. SKP:hen kytkeytyneiden lehtisten levittäminen tapahtui salassa, sillä pelkkä niiden hallussapito riitti vangitsemiseen. Lentolehtisten jakelussa käytettiin hyväksi myös työväenliikkeen perinteikkäitä joukkotilaisuuksia, kuten vappujuhlia, joihin arvioitiin liittyvän jonkinasteista radikaalia mielialaa. Etenkin Kuopiossa oli yleistä, että vapun jäljiltä kaduilta ja tehtailta löydettiin runsaasti SKP:n allekirjoittamia lentolehtiä, jotka oli tarkoitettu joukkojen radikalisoimiseksi sekä vastapuolen pelottelemiseksi. Iskut kohdistuivat ajoittain myös porvarillisten laitosten sisälle: esimerkiksi Pohjois-Savon rykmenttiin levitettiin vappuna 1926 SKP:n sotilasjaoston lentolehtisiä, joissa julistettiin, että *"taistelun päivät lähenevät"* ja *"proletariaatti valmistautuu ottamaan vallan käsiinsä"*. Lehtisten sanoma pantiin merkille ainakin Kuopion porvarillisissa piireissä ja maakunnan suojeluskuntalaisten keskuudessa, jotka toivat huolensa julki maaherralle.³

Lapuan liikkeen nousu vuoden 1929 lopulla sai radikaalikommunistit toimimaan entistä suuremman uhman vallassa. SKP:lle lojaaleista lojaaleimmat nuorkommunistit olivat aktiivisimpia siinä työväenliikkeen puolustustaistelussa, joka rakentui Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan mukaisesti vallankumouksellistuneiden työläisjoukkojen kokoamiseen ja ohjaamiseen, kun kapitalismin uskottiin ajautuneen yhä syvempään kriisiin talouspulpan ja fasisistena pidetyn Lapuan liikkeen myötä.

¹ EK:n Kuopion ed. tk 21.3.1924 ja 20.2.1925, EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk 29.11.1926, 31.5.1928 ja 1.7.1929, EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA; Savo 17.6.1930.

³ EK:n Kuopion ed. tk 29.4.1926 ja 15.5.1926, EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

3 LAPUAN LIIKKEEN NOUSU JA VIHOLLISKUVIEN VILLITSEMINEN

3.1 Kommunisminvastaisuus pohjoissavolaisissa järjestöissä ennen Lapuan liikettä

Pohjois-Savossa ei ollut yhtä kattavaa ja vaikutuksiltaan kouriin tuntuvaan kommunisminvastaista organisaatiota ennen Lapuan liikettä ja sen ilmentymäksi nousutta Suomen Lukkoa. Kommunisminvastaisuutta esiintyi kuitenkin laajalti kautta porvarillisen järjestökentän niin virallisissa kuin epävirallisemmissakin puitteissa aktivistipiireistä suojeluskuntiin ja maalaisliitosta kokoomukseen. Kommunisminvastaisuuden voi katsoa jopa heijastelleen vanhaa kuuliaisuus-käsitystä, joka oli 1800 - 1900-lukujen taitteessa muuttunut hallitsijakeskeisyydestä eräänlaiseksi kuuliaisuudeksi kansakunnalle, mitä vastaan kommunistit sotivat kuuliaisuudella luokka-aatteelle ja vallankumoukselle. Tärkeimpänä esimerkkinä kuuliaisuuden rikkomisesta oli punakapina, joka leimasi vasemmiston pitkäksi ajaksi epäluotettavaksi ja toimi vertauskohtana sosialistien aikeita pohdittaessa.

Tässä luvussa tarkastellaan ainoastaan niitä järjestöjä ja yhteenliittymiä, jotka tarjosivat jo olemassa olevat yhteydet ja sosiaalisten suhteiden verkostot Lapuan liikkeen aikana syntyneelle toiminnalle ja jotka siirtyivät varauksettomasti Lapuan liikkeen tukijoiksi tai toimijoiksi vuonna 1930. Verkostoilla tarkoitetaan suhteellisen pitkäkestoisia yhteenliittymiä tai yhteydenpitokanavia, jotka perustuivat joko henkilösuhteille, henkilöiden välisille lojaliteeteille tai ryhmän aatteelliselle yhteenkuuluvuuden tunteelle ja joilla haettiin sosiaalista identiteettiä sekä poliittista tai taloudellista hyötyä. Verkostot toimivat sosiaalisissa suhteissa ennen kaikkea informaation välittäjinä ja jakajina sekä kokemus- ja havainnointimaailman jäsentäjinä ja uusintajina. Tässä suhteessa verkostot ovat lähellä burkelaista identifikaatiota, joka jakoi maailmaa "meihin" ja "muihin" ja määritteli sekä säänteli verkostojen sisäisiä ja välisiä yhteistyövalmiuksia. Verkostojen olemassa olo ei edellyttänyt rekisteröityjen organisaatioiden ole-

massa oloa, vaikkakin niiden puitteissa verkostoista tuli näkyvämmän osa yhteiskunnan kansalaiskeskustelua ja -toimintaa.

Venäjä-yhteyden katkaisemista havitteleiden aktivistien verkostoista tuli myöhemmin oleellinen osa Lapuan liikettä. Pohjois-Savossa, joka oli porvarillisen puolen osalta ollut enemmän perustuslaillisten kuin suomettarelaiten hallitsemaa, aktivistien keskuksiksi muodostui Kuopio, jossa "itsenäisyysmiesten" sisäpiirin muodostivat Saastamoisen tehtaiden isännöitsijä K.O.A. "Oki" Larsson, Savottaren toimittaja Aarno Kemppainen, KOP:n konttorinjohtaja Hannes Saarinen, johtaja F. "Puti" Andersin, Pohjoismaiden Osakepankin konttorinjohtaja Knut Polón, tehtailija Antti Kaukonen, Kauppakoulun johtaja Yrjö Tuomikoski ja entinen suomettarelainen teollisuusmies A.H. Saastamoinen, joka irtautui nuoruutensa poliittisesta aatemaailmasta ja kohosi maakunnan vaikutusvaltaisimpien aktivistien joukkoon. Tämä ryhmä oli sosiaaliselta koostumukseltaan yläluokkainen, maailmaa nähnyt ja kontakteiltaan laajapintainen. Aktivistien rahoitus järjestyi jo omasta varallisuudesta tai teollisuus- ja pankkipiirin välityksellä. Kokouspaikkoina toimivat Saastamoisen keskustan konttori tai Kumpusaaren huvila sekä Kuopion Klubin nurkkahuone. Toiminta alkoi pienen piirin ylläpitämänä, mutta Saastamoisen mukaan se imaisi varsin pian mukaansa suuren joukon Kuopion sivistyneistöä ja liikemiehiä: hän muisteli myöhemmin, että *"varsinkin loppusyksystä 1915 ja siitä eteenpäin aina kasvavassa määrässä vapaussotaan saakka, oli [konttori]huoneeni aamusta iltaan täynnä miestä ja tupakansavua. Siellä vaihdoimme uutisia ja neuvottelimme päivisin, iltaisin taas jatkettiin juttuja Klubilla tai Kumpusaaressa"*.¹

Kuopiolaiset aktivistit pitivät itseään napana, johon muu maakunta kiinnittyi. Yhteysverkosto kasvoi vähitellen Kuopion ulkopuolelle, jossa lujia aktivisteja edustivat A.H. Saastamoisen mukaan iisalmelaiset opettaja Santeri Sahlström, kasööri Abel Lyytikäinen ja kauppaneuvos Lauri Kärkkäinen, karttulaiset maanviljelijä Juho Snellman, tehtaanhoitaja Georg Tengman ja opettaja Jaakko Tarkkanen, siilinjärveläinen maanviljelijä Juho Savolainen, lapinlahtelainen maanviljelijä Otto Räsänen ja kiuruvetinen maanviljelijä Antti Tikkanen.²

Kuopiolaiset aktivistit olivat erityisen toiminnallisia myös maakuntansa ulkopuolella. He rahoittivat Kajaanin etapin toimintaa, jossa puuhamiehinä toimivat ylioppilaat Elja Rihtniemi ja Arne Korhonen, sekä Hyrynsalmen etappia, jota ylläpiti Hallan Ukkona tunnettu maanviljelijä J.A. Heikkinen. Jääkärivärväystä hoidettiin Kuopiosta käsin, jossa värväreinä toimivat pankinjohtaja Andersin ja isännöitsijä Larsson. Molempien rooli "itsenäisyysmiehinä" kulkeutui pian maakunnan nuorukaisten tietoon, A.H. Saastamoisen mukaan jopa huolestuttavan laajalti levinneeksi. Tätä kuvasi Saastamoisen muistelu puhelinkeskustelusta Andersinin ja erään kouluja käymättömän maalaisnuorukaisen välillä vuonna 1915:³

¹ A.H. Saastamoisen omaelämäkerta vuosilta 1914 - 15 (kirjoitettu vuonna 1924), s. 4-8 ja 26-27, A.H. Saastamoisen kokoelma, Kansio 32, Yksityisarkistot, KA.

² Ibid., s. 20.

³ Ibid., s. 25-26.

”Työkö sitä ootte se pankinjohtaja Andersin?”

”Minähän se olen, mutta mitä asiata Teillä on minulle?”

”No eipähän muuta, kun kuulin vuan, että Työ kuulutte antavan niitä matkarahoja Saksaan ja oisin vuan tahtonu tiustoo, että saisinkohan niitä minnäi.”

Andersin oli painanut luurin nopeasti kiinni ja jäänyt odottelemaan santarmien tuloa, mutta heitä ei tullut paikalle silloin eikä myöhemminkään.¹ Andersin ja maakuntalaisten urheiluympyröistä hyvin tuntema Larsson saivat jatkaa toimiaan keskeytyksettä vapaussotaan saakka, jolloin itsenäisyyskamppailu suuntautui suojeluskuntien perustamiseen. Ei ollut yllättävää, että useat aktivistit olivat näkyvästi mukana kotipaikkojensa suojeluskuntien perustamisissa.²

Aktivistihenki jäi elämään vapaussodan jälkeen Pohjois-Savossa voimakkaimmin Kokoomuksen ja suojeluskuntalaitoksen sisälle. Niissä siitä ei kuitenkaan voinut tulla politiikan johtotähteä, kun edellinen oli ylipäänsä sellaiseksi elimeksi liian laaja ja monimuotoinen ja jälkimmäinen sitoutui osaksi vallitsevan järjestelmän puolustusjärjestelyjä. Henkilöiden virallisen aseman ja kontaktien suhteen vaikutusvaltaiseksi, joskin institutionaalisten järjestelmien sisällä vallattomaksi jäivät aktivistien johtomiesten epäviralliset yhteenliittymät, joista merkittävin oli kuopiolaisten ”itsenäisyysmiesten” vapaussodan jälkimainingeissa perustama ”Firma”, joka toimi A.H. Saastamoisen kirjeenvaihdon perusteella kautta 1920-luvun muutaman kokoontumisen vuositahdilla. ”Firma” oli tarkoitettu salaiseksi yhdyssiteeksi ”jääkärien ja aktivistien välillä itsenäisyystaistelun muistojen elvyttämiseksi”, ja sen tehtävänä oli ”itsenäisyysliikkeen jatkaminen”. Perustavassa kokoontumisessa olivat paikalla vanhat aktivistit Saastamoinen, Larsson, Tuomikoski ja P.J. Rinkinen ja joukko heidän värväämiään nuoria jääkärimajureita, -kapteeneita ja -luutnantteja.³ Pöytäkirjojen puuttumisesta johtuen jää näkemättä, millaiseksi ”Firma” kehittyi – aktiiviseksi kabinettipolitiikoinnin välineeksi vai pelkäksi samanhenkisten muisteluseuraksi. Todennäköistä on, että sen kehitys vei jälkimmäiseen suuntaan, sillä kokoonpano hajosi Saastamoisen siirryttyä diplomaatinuralle ja nuorten upseereiden kasvettua osaksi vakiintunutta puolustuslaitosta. ”Firman” jäsenten vaikutusväylät löytyivät virallisen järjestökentän sisältä, joista aktivistien läheisimmäksi kokema Kokoomus tarjosi Pohjois-Savossa erään osallistumiskanavan.

Maakunnan aktivistipiirit tulivat usein aktiivisten nuorsuomalaisten riiveistä, mikä tarjosi heille jo olemassa olevat yhteyskanavat ja koetellut henkilösuhteet. Savolainen toimi Siilinjärven nuorsuomalaisen yhdistyksen puheenjohtajana.⁴ Snellman ja Tikkanen olivat seutukunnillaan tunnettuja nuorsuomalaisia, jotka asetettiin muun muassa eduskuntavaalien yleisehdokkaiksi vuonna

¹ Ibid., s. 26.

² Kuopion suojeluskuntaa oli luomassa K.O.A. Larsson. - Kts. Nummela, Ilkka. Kuopion historia 3: Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875 - 1918. Jyväskylä 1989, s. 393-394.

³ Toiminta Kuopion itsenäisyysmiehissä, A.H. Saastamoisen kokoelma, Kansio 34, Yksityisarkistot, KA.

⁴ Luettelo Kuopion läänin läntisessä vaalipiirissä löydettyistä nuorsuomalaisista yhdistyksistä, Mikrokortti VAY 4110, Nuorsuomalainen puolue, Yksityisarkistot, KA.

1916.¹ Kuopion ympäristössä laajaa luottamusta nauttiva Snellman lukeutui nuorsuomalaisten radikaalimpaan siipeen, pääskysiin, joille yhteistyö suomettarelaiten kanssa oli usein moraaliselta kannalta vaikeaa, rinnastettiinhan venäläishallinnon osana toimiminen maanpetturuudeksi. Sosiaalipolitiikassaan pääskyset olivat sitä vastoin konservatiiveja, jos heitä vertasi puolueen vanhasuomalais-yhteistyötä taktillisemmin tarkasteleviin stählbergiläisiin varpusiin.²

Nuorsuomalaisilla oli Pohjois-Savon maaseudulla porvarillisista puolueista tehokkain järjestöverkko³, mikä oli omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että puolue oli siellä selkeästi vanhasuomalaisia ja maalaisliittoa suurempi (katso Kaavio 4). Maalaisliitto saavutti vähitellen jalan sijaa maaseudulla, mutta suurin osa sortovuosien näkyvimmistä nuorsuomalaisista pysyi itsenäisyyteen saakka puolueelleen uskollisena. Maalaisliittolainen järjestökoneisto lähti maakunnassa kunnolla liikkeelle vasta vapaussodan jälkeen. Vanhasuomalaiset puolestaan kuvailivat itsekin puolueen asemaa Savon pohjoisimmissa osissa surkeiksi. Suomettarelaiten ote maakunnassa höltyi koko ajan, sillä heidän ei onnistunut tavoitella riveihinsä nuorta polvea, joka suhtautui radikaalimmin vanhaan virkakuntaan ja suomalaisten itsemääräämisoikeuksiin ja joka vierasti politiikan ylhäältäohjautuvuutta. Vanhasuomalaisten ydinjoukko löytyi patriarkaalisten isännyyssuhteiden alaisista vanhemman polven kuopiolaisista tehtaantyöläisistä sekä muutamasta kymmenestä kansakoulun opettajasta ja virkamiehestä. Liikemiehistä vanhasuomalaisia tuki 1910-luvun taitteessa puolueverotilastojen mukaan enää vain kaksi. "Suomettarelaisuuden" ja "perustuslaillisuuden" sanasota oli ollut kiivasta ja johtanut jälkimmäisten yliotteeseen, mikä heijastui muun muassa "kagaalin" pelkona entisten vanhasuomalaisia tukeneiden maalaiskauppiaiden keskuudessa. Savolaista joustavuutta osoitti kauppiaiden tapaukselta puolueriitojen yläpuolelle antamalla vuoden 1906 jälkeen kauppahuoneidensa ilmoitustaulut suomettarelaisen Savottaren lisäksi perustuslaillisten Otavan ja jopa sosialidemokraattien Savon Työmiehen käyttöön. Vanhasuomalaisten piirisihteri O. Nevalainen kirjoitti puoluetöimiston K.N. Rantakarille

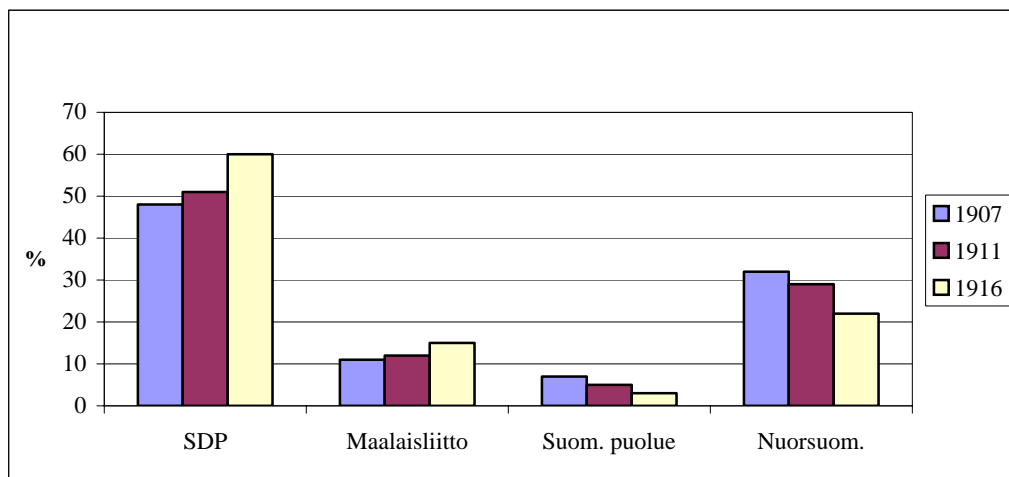
¹ Kuopion läänin läntisen vaalipiirin piirisihterin kirje keskustoimikunnalle 2.5.1916, Mikrokortti VAY 4195, Nuorsuomalainen puolue, Yksityisarkistot, KA.

² Vares, Vesa. Varpuset ja pääskyset: Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1917. Historiallisia Tutkimuksia 206. Helsinki 2000, s. 93 ja 124.

³ 1900-luvun alkupuolen puolueverkostot eivät olleet vielä moderneja eli keskitettyihin säännöllisiin yhteyksiin, joukkokannatukseen ja puolueveroihin perustuvia muiden kuin sosialidemokraattien osalta. Porvarillisille puolueille – myös maalaisliitolle – oli ominaista perinteinen side paikalliseen puoluelehdistöön, heikko organisointimistaste, joukkokannatuksen puute, näkyvyys lähinnä vaalien alla ja tukeutuminen arvovaltaiseksi tunnustettuihin yksilöihin. Ne eivät usein edes yrittäneet nousta joukkopuolueiksi, joka olisi edellyttänyt aktiivista jäsenrekrytointia, omia massoille suunnattuja toimitaloja, jäsenistön sitomista puolueidentiteettiin ja säännöllistä ruohonjuuritason toimintaa. Kokoomus ja Edistys pitivät vielä 1920 – 30-luvuilla tärkeämpänä omien sanomalehtien ja pätevien mielipidevaikuttajien tukea. Maalaisliittoakin toimi maaseudulla varsin löyhästi, jos toiminnan volyyymia ja säännöllisyyttä vertaa sotien jälkeiseen tupailtojen aikakauteen.

kesällä 1909, että etenkin nuoret kauppa-apulaiset propagoivat ”kagaaleiden” – eli nuorsuomalaisen – hyväksi.¹

KAAVIO 4 Puolueiden eduskuntavaalikannatus Pohjois-Savossa 1910-luvulla

Lähde: SVT XXIX, Eduskuntavaalit.

Nuorsuomalaiset eivät kuitenkaan voineet tuudittautua sortovuosina saavuttamaansa yliotteeseen aloitteellisuuden ja järjestökentän suhteen, sillä heidän kannatuksensa suunta oli koko ajan laskeva ja tippui kymmenessä vuodessa hieman yli 10:llä prosenttiyksiköllä. Reippaan puhurin alleen saanut, huomattavasti radikaalimpi työväenliike levittäytyi maakuntaan sellaisella taajuudella, että se varmasti hirvitti porvarillisia puoluetoimijoita. Maalaisliiton toimitsijat saattoivat hengittää muita rennommin, sillä heidän kannatuksensa kohosi koko ajan, joskaan ei niin ripeästi kuin liikkeen syntysijoilla Etelä-Pohjanmaalla. Nuorsuomalaiset olivat pian samojen kysymysten ahdistelunäitä kuin vanhasuomalaiset kymmenkunta vuotta aikaisemmin: mitä uutta heillä oli tarjottavanaan, jotta puolue tuntuisi yhtä raikkaalta kuin kilpailijansa, ja miten välttyä siltä, että entinen radikalismi ei alkaisi tuntua yhtä kesyiltä kuin suomettarelaisien sanoma. Maalaisliitto vetosi jo nimellään maaseutuväestön erilliseen identiteettiin, ja sosialidemokraattien jälkeen mikään muu ei enää näyttänyt kovinkaan kumoukselliselta, vaikka miten olisi seistyt saarinvallasta vastaan ja todettu, että olihan meillä aikoinaan Ahon veljekset, Järnefeltit ja Minna Canth. Savon pohjoisimman kolkan muutospainotukset olivat niin valtaisia, että Venäjän-yhteyttä korostava ote jäi väkisin päätetty lyhyemmäksi niiden keskuudessa, joita kalvo maannälkä, köyhyys ja aidolta tuntuva kunnioituksen puute. Nämä tekijät alkoivat käännettä maakunnan politiikan uria, kun vanhan yhteiskunnan lojallisuus ja kuuliaisuus hälvähtivät ja vähäväkinen väestö kävi sitä kohtaan kohonneen kiinnostuksen johdosta aiempaa itsetietoisemmaksi.

Lapuan liikkeen pinnalle nostattamat teemat – kommunisminvastaisuus ja porvarillisen yksimielisyyden ideaali – näkyivät 1920-luvun järjestöelämässä

¹ Kuopion läänin läntisen vaalipiirin Suomalaisen puolueen kanslian kirje 20.6.1909, Mikrokortti VAY 2861, K.N. Rantakarille saapuneita kirjeitä, Suomalainen puolue, Yksityisarkistot, KA.

selvimmin Kokoomuksen kansallisyhdistysten toiminnassa ja aktiivisten kokoomuspoliitikkojen kannanotoissa. Maalaisliiton retoriikkaan sisältyi myös kommunistinvastaisuutta, mutta porvarillista yhtenäisyyttä enemmän puolueessa haviteltiin talonpoikaiston yhtenäisyyttä, joka sekin piti aatteellisista painotuksista huolimatta sisällään etupolitikoinnin tematiikkaa vastaparein tuottajat/kuluttajat ja maaseutu/kaupunki. *Juhani Myllyä* lainaten maalaisliittolaisuutta erotti kokoomuslaisesta oikeistolaisuudesta selkeimmin kansallisuuden kytkeytyminen kieleen, ei etnisille verisiteille, yhteiselle historialle tai maantieteelliselle alueelle¹.

Maalaisliittolaisuudelle kansallisuus oli kiinni synnyinperinnöstä ja kasvuympäristöstä, kun kokoomuslaiselle oikeistolaisuudelle kansallisuus näyttäytyi oikeaoppisena asenteena ja historialliseksi mielletyn tehtävän ymmärtämisenä. Kokoomusta tukeville jatkuvuus oli ensi sijassa kansan sivistämisen jatkamista, uhrauksin saavutetun itsenäisyyden ylläpitämistä, vientiteollisuuden elinvoimaisuutta suojatulleja pystyttävän maailman keskellä ja kansallisvaltion instituutioista tärkeimpien, oman kirkon ja armeijan, arvostusta. Toki näistä monia kannatti moni maalaisliittolainenkin, mutta heille jatkuvuus sitoutui enemmänkin viljeltyyn maahan ja raivaustyön etenemiseen.

Kokoomus ei ollut missään nimessä homogeeninen oikeistopuolue vaan piti sisällään niin suomettarelaista sosiaalista omaatuntoa kuin sosiaaliset kysymykset taka-alalle työntävää, taistelu- ja uhrivalmiutta korostavaa aktivismia, sekä aatteellista monarkismia että oikeistolaisia tasavaltalaisuutta, niin jääkäreitä upseerinimityksissä suosivaa kuin tsaarinarmeijassa kannuksensa hankkineita arvostavaa suuntausta, yhtä hyvin Saksaan kuin anglosaksiseen maailmaan tai Ruotsiin tukeutuvia tahoja jne. Kokoomuksesta tuli pitkäksi aikaa yksioikoisuuden leimaama paljolti vastapuolen - etupäässä maalaisliiton ja sosialidemokraattien - stereotyyppittävän kirjoittelun takia, jossa traditioiden kunnioitus, tietty patriarkaalisuuden juonne, aikaisempi monarkismi ja parlamentarismin epäily sekä joidenkin tahojen oikeistoradikalismia ihailevat äänenpainot käännettiin koko puolueen taantumuksellisuudeksi. Oikeistolaiselle maailmankuvalle oli kuitenkin täysin luontevaa, että esimerkiksi kokoomuslainen tehtailija ei osoittanut statustaan ulos päin pelkällä omakohtaisella vauraudella vaan myös työntekijöilleen rakennuttamalla asunnoilla ja urheilukentillä, kansallisvaltiota tukevilla lahjoituksilla sekä kulttuurin tuntemuksesta kertovalla taidekokoelmallaan. Kokoomuslainen oli paitsi vastapuolenkin huomaamia luonteenpiirteitä - militarismiin ja ankariin rangaistuksiin herkästi johtavaa kurin, järjestyksen ja puolustustahdon ihannointia sekä ylenkatseisuudelta ja uppinkaisuudelta helposti näyttävää pätevyyden, sivistyksen ja kokemuksen korostamista - kunnon kokoomuslainen ainoastaan silloin, kun häneltä löytyi esimerkillisyyttä ja halujen kieltämistä. Ristiriidat syntyivät, kun vankka kokoomuslainen usein edellytti tätä muiltakin.

Konservatiivien pätevyyden ihannointi - tarkoitettiinpa sillä sitten itse hankittua koulutusta tai yhteiskunnallista asemaa tai yhteiskunnallisesti koeteltua kokemusta - leimasi kommunistit ja jopa monet maalaisliittolaiset sivisty-

¹ Mylly 1989, s. 111.

mättömiksi oman edun tavoittelijoiksi, jotka olivat hylänneet kuuliaisuuden ylevämmille periaatteille ja jotka lyhytnäköisyyttään eivät nähneet rahvaan tunteiden varaan heittäytymistä valjakoitta säntäävänä kulkupelinä, jota hetken hurmoksen jälkeen uhkasi keikahtaminen nurin. Oikeiston kuri-vaatimusten taustalla oli närkästyminen vanhojen ihanteiden ja velvollisuuksien - kuuliaisuuden ja kunnioituksen - murentumista kohtaan. Asenteeseen sisältyi väkisin-kin yhteiskunnan meritokraattinen tarkastelutapa, jossa rahvaan odotettiin yhä ainakin keskustelevan ylempiensä kanssa, mielellään myös kuuntelevan ja ot-tavan sitten opiksi harkinnassa ja maltissa. Oman puolueen nimi olisi voinut olla Kansallinen Kokemus, etenkin jos vertailukohtana pidettiin SDP:n tai Maa-laisliiton aktiivien harvalukuisia yliopistotutkintoja tai heikkoa yhteiskunnallista statusta. Kuuliaisuuden puutteen lailla kritiikkiä satoi rohkeuden puutteelle, jota sosialistien, rikollisten ja arvojen löystymisen ymmärtäjät edustivat. Poli-tiikka oli 1900-luvun ensivuosisikymmeninä ylipäänsä ihanteellista vasemmalta oikealle, mutta konservatiivisella oikeistolla - niin sen tasavaltalaisella kuppi-kunnalla kuin vankoilta monarkisteilla - ihanteina oli kansan kypsyminen en-nen kuin se olisi valmis vallan kahvaan. Ilman holhoavaa ja ohjaavaa otetta se ei sille tielle pääsisi, vaikka sosialistit ja tasavaltalaiset olivat tuon illuusion sen mieliin tartuttaneet. Kokoomuksen leima kykypuolueena syntyi jo varhain, vaikka sitä ei tuolloin vielä käytettykään varsinaisena sloganina.

Pohjois-Savon vilkkaimmat kansallisyhdistykset perustettiin 1920-luvun taitteessa Kuopioon, Muuruvedelle, Karttulaan, Suonenjoelle, Rautalammille, Iisalmeen, Lapinlahdelle ja Kiuruvedelle. Kaupunkikeskusten ja usein myös kirkonkylien kannattajakunta koostui enimmäkseen koulujen ja oppilaitosten opettajista, liikemiehistä, metsäteollisuuden johdosta ja toimihenkilöistä ja muusta oppineistosta. Maaseudulla Nilsiä, Lapinlahti ja Kiuruvesi tunnettiin herännäisten pitäjinä, joilla oli kansallisyhdistyksissä aina omat edusmiehensä. Pohjois-Savolle oli tunnusomaista, että kokoomuksen kansallisyhdistysten toi-minta imi mukaansa - etenkin maaseudun perinteisten talollisten parista - enti-siä nuorsuomalaisten aktiiveja, millä oli näivettävä vaikutus edistyspuolueen tulevalle toiminnalle; heitä olivat muun muassa muuruveteläinen maanviljelijä ja seutukunnalla tunnetun talonpoikaissuvun edustaja O.P. Zitting, karttulai-nen maanviljelijä ja itsenäisyyden alkuaikojen kansanedustaja Juho Snellman, suonenjokelainen asemapäällikkö E. Mesterton ja kiuruvetinen maanviljelijä Paavo Ruotsalainen. Edistyspuolue kaventuikin maakunnassa lähinnä kaupun-kikeskusten tai teollisuustaaajamien sivistyneistön ja liikemiesten puolueeksi, joka henkilöityi kuopiolaiseen Hallmanin kauppias- ja tehtailijasukuun ja hei-dän omistamaansa pienilevikkiseen sanomalehteen.¹

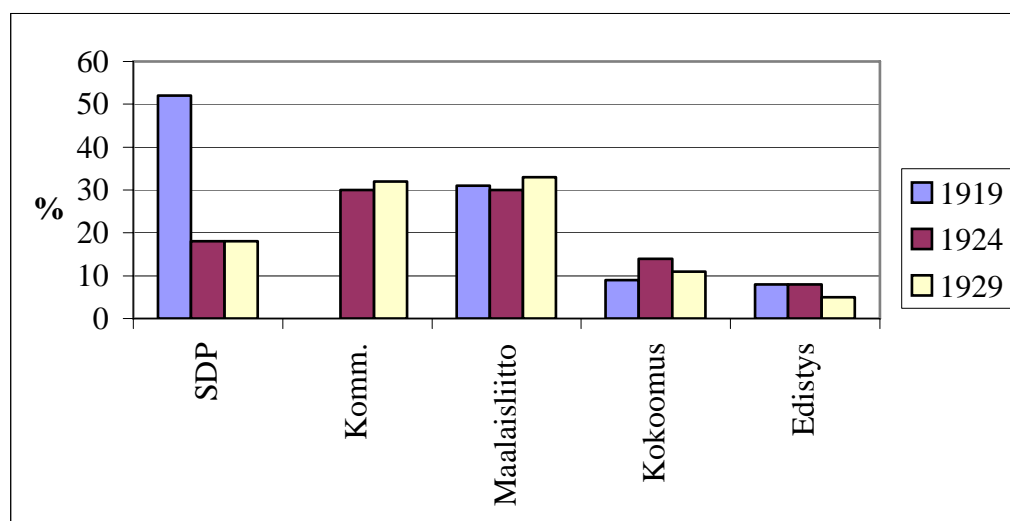
Nuorsuomalaisen puolueen hajottua sen aktiiveja siirtyi runsaasti myös Maalaisliiton puolelle, joka päihitti selkeästi muut porvarilliset puolueet Poh-

¹ Pohjois-Savon piirin päiväämättömiä kirjeitä puoluetoimistolle (vuoden 1930 edus-kuntavaaleja koskevia), Yleinen kirjeenvaihto, PTA; Pohjois-Savon Kansallisliiton 40-v. historiikki (julkaistu Savossa 27.11.1960), s. 1-2 ja Kuopion läänin Kokoomuksen historiikki vuodelta 1980 (Kirj. Kauko Mikkonen), s. 1-2, Kuopion läänin Kokoomus, PTA; Luettelo Kuopion läänin läntisessä vaalipiirissä löytyvistä nuorsuomalaisista yhdistyksistä, VAY 4110, Nuorsuomalainen puolue, Yksityisarkistot, KA.

jois-Savon maaseudulla 1920-luvulla Kokoomus vakiinnutti eduskuntavaalikiinnituksensa kymmenen prosentin tuntumaan ja onnistui ohittamaan maalaisliiton kannatuksen ainoastaan Kuopiossa, Iisalmessa ja tehtaan virkailijoiden ja työväenliikkeen erillisyyden värittämissä Varkauden teollisuustajamissa (katso Kaavio 5).

Piirijärjestön toiminta oli alkuinnostuksen jälkeen hiljaista 1920-luvun loppuun saakka. Kauko Mikkosen mukaan piirin *"toimintapaino keskittyi Kuopion Kansallisen Kokoomuksen yhteyteen"*. Puoluetuimistoyhteyksiä hoidettiin – kuten autonomian aikaisen puoluelaitoksen aikaan – Savon toimituksesta, ja usein piirisihteerinä esiintyi joku samaisen lehden toimittajista. Elinvoimaista Savolehteä ja kyvykkäitä paikallisjohtajia pidettiin arvokkaampina kuin suuren järjestökannatuksen saavuttamista sosialistipuolueiden tapaan; edellinen levitti puolueen sanaa säännöllisesti maakunnan sisällä, ja jälkimmäisten suunnanäyttäjän rooliin voitiin luottaa vaalien alla. Piirin aktiivisimman toimijajoukon muodostivatkin 1920-luvun jälkipuolella Savon toimittajat Weiho Karikoski, H.J. Huhanahti, A.A. Niskala, Jouko Hämäläinen, H. Koho ja J. Lampela sekä päätoimittajaksi vuosikymmenen lopulla valittu Heikki Kokko.¹ Heidän lisäksi Kuopiossa toimivat aktiivisesti kokoomuslaiset naiset, jotka järjestivät monia kansallishenkisiä suurtahtumia ja pitivät huolen siitä, että eduskuntavaaleihin saatiin naisyleisehdokkaita ja kaupunginvaltuustoon omia edusnaisia.² Maakunnassa oikeistohengen tukena oli suojeluskuntajärjestö, joka jättikin monesti poliittisen puoluetuiminnan taka-alalle.

KAATIO 5 Puolueiden eduskuntavaalikiinnitus Pohjois-Savossa 1910 – 20-luvulla

Lähde: SVT XXIX, Eduskuntavaalit.

Aktivistipolvi otti melko näkyvästi osaa kansallisyhdistysten ja piirijärjestön syntyyn ja myöhempään toimintaan: heihin lukeutuivat muun muassa kuopio-

¹ Kuopion läänin Kokoomuksen 60-vuotishistoriikki, s. 3-4. Kuopion läänin Kokoomus, PTA.

² Kuopion Kansallisen Naisyhdistyksen kirjeenvaihto ja pöytäkirjat 1924 – 1939, Kuopion Kokoomusnaiset, PTA.

laiset A.H. Saastamoinen ja K.H.O. Larsson, iisalmelainen Lauri Kärkkäinen ja lapinlahtelainen Otto Räsänen. Maakuntalaiset pitivät Saastamoista ”omana miehenä” Helsingissä ja maailmalla, sillä juuri hän kohosi kabinettitasolla piirin muita kokoomuslaisia korkeammalle – ensin kansanedustajaksi vuosina 1924 – 1926 ja vuodesta 1926 aina kuolemaansa saakka vuonna 1932 Suomen Lontoon lähettilääksi. Puolueen aatteellisesta monimuotoisuudesta kertoo se, että Saastamoinen oli anglofiili, jonka diplomaatinura ja kansainväliset kontaktit suuntautuivat 1920-luvulla Englantiin ja Yhdysvaltoihin, jota kokoomuksessa ei yleensä arvostettu kovinkaan korkealle materialismin ja nousukasmaisuuden tyyssijana. Saastamoinen oli ollut vanhasuomalaisten ensimmäisiä itsenäisyysmiehiä, jotka olivat etsineet yhteistyötä nuorsuomalaisten aktivistien kanssa ja ajaneet eroa Venäjältä¹. Vuoden 1922 aikana hänet nostettiin Kokoomuksen kabinettipolitiikoinnissa jopa potentiaaliseksi presidenttiehdokkaaksi, mutta Saastamoinen kieltäytyi kunniasta², kenties tietäen kannatuksensa rajoittuvan Savon vähälukaiseen oikeistoon ja tiettyihin metsäteollisuuspiireihin. Saastamoiselle olivat ominaisia poliittisesti joustavat liikkeet, jotka johtivat hänet elämänsä varrella suomettarelaisesta aktivistiksi ja monarkian sympatisoijasta tasavaltalaiseksi.

Maakunnan kokoomuslaisia yhdistävinä arvoina voi pitää sitoutumista kapitalistiseen järjestelmään, aineellisia tavoitteita ylittäviä siveellisiä päämääriä, itsenäisyystaistelun – myyttiset ulottuvuudet saavuttaneiden passiivisen ja aktiivisen vastarinnan ja vapaussodan – pyhittämistä, persoonallisuuden korostamista vastakohtana sosialistien massojen ihannoinnille ja luokkakantaisuudelle, aatepolitiikan ylemmyyttä suhteessa sosialistien ja maalaisliiton etupolitiikkaan, kirkon ja uskonnon kunnioitusta ja usein myös henkilökohtaista uskonnollista vakaumusta, koulutuksen, sivistyksen ja perinnetietoisuuden arvostamista, vahvan valtiovallan tavoitetta ja lujaa antisosialismia.³

Kuten jo puolueen nimi osoittaa, Kansallisessa Kokoomuksessa haaveiltiin muita puolueita enemmän porvarillisen yhtenäisyyden täyttymisestä. Tältä osin 1920-luku näyttäytyi sarjana pettymyksiä, sillä puoluepolitiointi johti kokoomuslaisten mielestä heikkoihin hallituksiin, etupolitiointiin ja sosialistien vaikutusvallan kasvuun. Tätä kaikkea tarkasteltiin suhteessa vapaussotaan, jolloin poliittiset toiveet olivat näyttäneet hetkeksi muuttuneen todeksi luoden vahvan sivistyneistön ja talonpoikien rintaman. Myöhemmässä valossa näytti siltä, että tuolloin kansallinen tehtävä oli hetkeksi lihallistunut.

¹ Leino-Kaukiainen, Pirkko. Suomalainen puolue 1905 – 1918. Teoksessa Suomalais-kansallinen Kokoomus: Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Kirj. Pirkko Leino-Kaukiainen ja Ari Uino. Vammala 1994, s. 189.

² Uino, Ari. Kansallinen Kokoomus 1918-1929. Teoksessa Suomalais-kansallinen Kokoomus: Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Kirj. Pirkko Leino-Kaukiainen ja Ari Uino. Vammala 1994, s. 478.

³ Pohjois-Savon Kansallisliiton 40-v. historiikki (julkaistu Savossa 27.11.1960), s. 1-2 ja Kuopion läänin Kokoomuksen historiikki vuodelta 1980 (Kirj. Kauko Mikkonen), s. 1-2, Kuopion läänin Kokoomus, PTA; Puhe, jossa käsitellään porvarillisten puolueiden yhteistoiminnan aikaansaamista (ilmeisesti vuodelta 1923 tai 1924), Kansio 32, A.H. Saastamoisen kokoelma, KA.

Suurimman pettymyksen kokivat aktivistit, joista monet itsenäisyystaistelun alkuperäisinä ja vankkumattomimpina edusmiehinä – miehinä, jotka olivat toimineet, kun muut olivat empineet pelkuruuttaan, oman edun tavoitteluun tai lyhytnäköisyyttään – olivat kenties kaavailleet aktivismin perinnölle ja itselleen näkyvämpää roolia nuoren valtion liikkeelle lähdössä. Pettymyksen ja turhautumisen tunteet luikertelivat mieleen miltei välittömästi taistelujen tauottua ja rauhanrakennuksen koittaessa. Näitä tunteita purki kuopiolainen K.H.O. Larsson ystävälleen A.H. Saastamoiselle heinäkuussa 1918 seuraavasti:¹

”Veli hopia! Yhtä ja toistakin on ehtinyt tapahtua täällä kotimaassa poissa olosi aikana. Valtiollinen tilanne on kärjistynyt huippuunsa, tasavaltalaiset harjoittavat yhtä häikäilemätöntä kiihotusta kuin muinoin punikit ja samallinen näyttää myös heidän politiikkansakin olevan. Kokemukselle ja kaukonäköisyydelle he antavat palttua, sana kansa se on määrävänä tekijänä, ja tätä he märehivät niin, että vaahto suusta juoksee. Tämä kaikki tekee niin tavattoman tympäisevän vaikutuksen ja lopulta häätyy uskomaan, että itse piru on riivannut suurimman osan kansastamme, ja että tämän kansan tulevaisuus on hämäräperäinen ja täynnä salakareja. Ja se tulee olemaan tällaisena niin kauan kuin kaikenlaiset hämäräperäiset henkilöt saavat harjoittaa edesvastuutonta kiihoitustyötänsä kansan syvien rivien keskuudessa. Tämä tuntuu sen tähden niin tavattoman raskaalta kun moni tosi isänmaan ystävä on saanut uhrata kaikkensa nykyisen vapautemme puolesta...”

Kamppailu kansa-käsitteestä liittyi hallitusmuotokamppailuun, jossa etenkin maalaisliitto loi retorisia vastapareja monarkia/kansanvaltaisuus ja harvainvalta/tasavalta. Larssonin ilmaisut – ”hämräperäiset henkilöt” ja ”edesvastuuton kiihoitustyö” – olisivat yhtä hyvin voineet olla luettavissa maalaisliittolaisista lehdistä, joissa väritettiin monarkistien pyrkimyksiä ja tehtiin niistä ”kansan” tahdon vastaisia. Larsson säilytti jyrkkää aktivistihenkeään vielä 1920-luvun lopulle saakka, mutta A.H. Saastamoinen, joka vietti 1920-luvun taitteessa vuosia lähettiläänä Yhdysvalloissa, siirtyi vastoin aktivistien enemmistöä tasavallan ja demokratian kannalle, kunhan sitä ei päästettäisi ajelehtimaan itsekseen vaan ohjailtaisiin kyvykkäiden ja koeteltujen miesten toimesta. Kokoomukselta tämä olisi edellyttänyt Saastamoisen mukaan maaseudun roolin vahvistamista, kun siitä oli tullut varsin avointa maalaisliiton ja sosialistien temmellyskenttää. Saastamoinen arvostelikin kotimaan politikoinnin kaudellaan vuosina 1921 – 1926, eli Yhdysvaltain ja Englannin diplomaatinurien välillä, puolueen Helsinki-keskeisyyttä ja Helsingin puolue miesten ja -lehden heikkoa maaseudun tarpeiden tuntemusta. Saastamoisen myöhempää tasavaltalaisuutta voi pitää diplomaatinuran vaikutteena, sillä siinä työssä hän havaitsi parlamenttien odotusauloissa tapahtuvan teollisuuspiirien etujärjestöyden painoarvon ja tuloksellisuuden.²

Kokoomuslaisten aktiivien vahvimmat pettymyksen ja turhautumisen tunteet liittyivät 1920-luvulla paitsi hävittyyn hallitusmuotokamppailuun ja sitä seuranneeseen miltei säännölliseen tasavaltalaisen lehdistön mustamaalaukseen

¹ K.H.O. Larsson A.H. Saastamoiselle 16.7.1918, Saapuneet kirjeet, A.H. Saastamoisen kokoelma, Yksityisarkistot, KA.

² Päiväkirjat 1919 – 1932. A.H. Saastamoisen kokoelma, Yksityisarkistot, KA; Puhe, jossa käsitellään porvarillisten puolueiden yhteistoiminnan aikaansaamista. Kansio 32, A.H. Saastamoisen kokoelma, Yksityisarkistot, KA.

ja loanheittoon kokoomuslaisia toimijoita kohtaan, olivat nämä sitten enää monarkian kannattajia tai eivät, myös siihen seikkaan, miten parlamentaarinen politiikka sivutti yksilön kulttuuriset, eettiset ja siveelliset ominaisuudet ja päästi päättävään asemaan täysin vastuuntunnottomia oman tai kapean ryhmän etuja ajavat ja kansaa löyhillä lupauksilla lämmittelevät puoluepukarit. A.H. Saastamoinen ilmaisi todennäköisesti monen puoluekumppaninsa tunteja kuvaillessaan mihin etupolitiikoinnin voimistuminen oli johtanut: porvarilliseen hajaannukseen ja sosialistien sekä kommunistien menestymiseen sen kustannuksella. Näin pääsi vallalle materialistinen, persoonallisuuden periaatteita kunnioittamaton poliittinen käytäntö, jolle puutteellisesti kirjoitettu laki oli korkeampaa eettistä lakia määräävämpi. Samalla porvarilliset puolueet – piikki oli kohdistettu etupäässä maalaisliitolle – päästivät riitelemisellään kansakunnan itsenäisyydelle vaaralliset sosialistit ja kommunistit niille lehtereille, joilla lait muuttuivat yhä puutteellisimmiksi.¹

Kokoomuksen sisällä eli korkea käsitys omista kyvyistä ja toisaalta uhri- valmiudesta. Kokoomusta ja sen aktiiveja ohjailivat sivistys, perinteet ja kristillisuus. Kansa, johon tasavaltalaiset puolueet perustivat kaiken, oli herkästi harhaanjohtettavissa, kiihotukselle altista. Kokoomuksessa vaadittiinkin ohjailevaa yhteiskuntapolitiikkaa, joka palvelisi kokonaisuutena kansakunnan etuja – ei luokkia, eturyhmiä tai lyhytkantoisia taloudellisia tavoitteita. Toisaalta kokoomuslainen sivistyneistö asetti myös itselleen korkeita päämääriä ja odotuksia, mikä näkyi muun muassa ensimmäiseen puolueohjelmaan kirjatulla kulu- tusverolinjalla, jossa *”varakkaiden kansanluokkien ylläilystavarat pannaan tehokkaan verotuksen alaisiksi”*². Kokoomus olikin ankara paitsi muille myös itselleen.

Kommunisminvastaisuus kulminoitui juuri siihen, miten heidän katsottiin rikkovan kaikkia kokoomuksessa korkeampina pidettyjä päämääriä, kristillis- siveellistä moraalialueita, kansallishengen ruumiillistumana nähtyä itsenäistä valtiota ja yksilönvapauksiin johdettua vapaata omistusoikeutta vastaan.

3.2 Maakunnan punaisuuden sietämisestä Lapuan mallin hal- tuun ottoon

3.2.1 Orastavaa oikeistolaistumista alun yksituumaisuuden keskellä

Lapuan liikkeen alku juonnettiin myöhemmin marraskuun 23.-24. päivään 1929, jolloin lähiseudun porvarillinen väestö keskeytti nuorkommunistien haas- tejuhlat riisumalla ohjelmansuorittajilta punapaidat ja tunkeutumalla haju- pommein työväentalolle.³

¹ Puhe, jossa käsitellään porvarillisten puolueiden yhteistoiminnan aikaansaamista. Kansio 32, A.H. Saastamoisen kokoelma, Yksityisarkistot, KA.

² Kuopion läänin Kokoomuksen 60-vuotishistoriikki (Kirj. Kauko Mikkonen), s. 1. Kuopion läänin Kokoomus ry, PTA.

³ Leinonen 1960, s. 26-27; Siltala 1985, s. 51.

Lapuan tapahtumat aktivoivat välittömästi maakunnan kommunisminvastaista ydinjoukkoa, joka ei halunnut hukata selkkauksen porvarillisessa lehdistössä saavuttamaa myönteistä julkisuutta. Jo viikon kuluttua Lapualla järjestettiin koko Etelä-Pohjanmaan käsittävä kansalaiskokous, jossa oli tarkoitus pohtia *"kommunistien yhä yltyvää kiihotustoimintaa"*. Kokouksen puheenjohtajana toimi maalaisliittolainen Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen ja alustajaksi oli kutsuttu sortovuosien aktivisti ja lakonmurtajien organisaattori, maalaisliittolainen maanviljelijä Vihtori Kosola. Kokous hyväksyi ilmeisen kiihtyneiden tunnelmien jälkeen kommunistien toiminnan rajoittamista vaativat ponnet, joissa annettiin tuki valtiovalle. Ponsiin sisältyi kuitenkin myös uhkaus ulkoparlamentaarisesta toiminnasta: hallitukselle ilmaistiin, että mikäli se ei ryhdy ponsien viitoittamiin toimiin, *"on mitä vakavin aihe pelkoon, että se menettää omaloitteisen otteensa tilanteen hallitsemiseksi ja hillitsemiseksi"*.¹

Lapuan ensimmäinen kokous sai lehdistössä aikaan vilkkaan polemiikin. *Reijo Perälä* on todennut, että samalla alkoivat hahmottua porvarillisen lehdistön mielipidejako koskevat rintamalinjat. Kommunismi tuomittiin yli puoluekentän, mutta sosialidemokraattiset ja muutamat keskustalaiset lehdet paheksuivat suoran toiminnan vaatimuksia, kovasanaisia puheita ja hallitukselle esitettyjä uhkauksia. Maalaisliiton ja edistyspuolueen lehdet pitivät Lapualta alkaneen liikehdintää *"tervehenkisenä, oikeutettuna ja ymmärrettävänä"*, mutta varsinkin maalaisliittolaiset lehdet kehottivat *"kansanliikettä"* tukemaan hallitusta ja luottamaan valtiovaltaan. Muista lehdistä poiketen kokoomuslehdistö hyökkäsi Lapuan kokousta myötäillen hallitusta vastaan.² Kansalaiskokouksen tavoittelemassa porvarillisessa yhtenäisyydessä olikin alusta alkaen pinnanalaisia halkeamia, vaikka yhtenäisyyden henki näytti ulospäin laajalta ja lujalta. Tilkitsemisaineeksi tuli seuraavan vuoden aikana yhä useammin väite kommunismin välittömästä uhasta, josta muodostui eräs Lapualta alkaneen liikkeen retoriikan peruskivistä.

Lapuan liikkeen retoriikan toiselta peruskiveltä – koko kansan tukeen vetoamiselta, johon jo nimitys *"kansanliike"* vetosi – olisi pudonnut pohja ja liikkeen voittokulku olisi loppunut lyhyeen, jos se olisi jäänyt yhden maakunnan sisältä vaatimuksia sinkoavaksi protestiliikkeeksi. Lapuan esimerkki kuitenkin aktivoi kommunisminvastaista ydinjoukkoa muuallakin, ja hallitukselle ponsia muotoilevia kansalaiskokouksia pidettiin joulukuun alkupuolella muun muassa Oulussa, Kemissä, Joensuussa, Kuopiossa, Mikkelissä, Savonlinnassa, Sortavalassa, Viipurissa, Kymissä, Riihimäellä, Forssassa, Hämeenlinnassa, Turussa, Porissa, Tampereella ja Jyväskylässä. Liikkeen menestys olikin sidoksissa sen valtakunnalliseen levinneisyyteen, vaikka osanottajajoukko ei muualla aina tavoittanutkaan Pohjanmaan mittasuhteita. Kommunisminvastaisen taistelun vaatimus kuitenkin kaikui pääkaupungin valtaapitäville kaikkialta maasta, ikään kuin yhdestä suusta.

Pohjois-Savon kokoomuslaiset ja maalaisliittolaiset piirit vastaanottivat tyytyväisyydellä Lapuan ensimmäisen kansalaiskokouksen perustavan vaati-

¹ Leinonen 1960, s. 20-21; Perälä 1998, s. 70-71; Siltala 1985, s. 53.

² Perälä 1998, s. 72-73.

muksen kommunismin juurimisesta. Maalaisliittolainen Savon Sanomat tuki Lapuan liikkeen liikkeellelähtöä, mutta kritisoi samalla tiettyjen ponsien jyrkkyyttä: erityisesti lehdessä kavahdettiin Lapuan kokouksessa esillä ollutta äänioikeuden rajoittamiskysymystä. Kokoomuslaisessa Savossa seisottiin puolestaan vapautuneemmin "Lapuan miesten" esitysten takana. Savon päätoimittaja, aktivistitaustan omaava Heikki Kokko maalaili, että kansallista suojeluskuntaviikkoa ei voi aloittaa selvemmin ja varmemmin kuin *"ilmaisemalla syöän inhomme kommunistien jatkuvaa vallattomuutta ja hulinoimista vastaan"*. Kokko vaati pontevasti oman maakuntakokouksen järjestämistä, jotta pohjoissavolaistenkin ääni pääsisi kuuluville Lapuan tapausten johdosta.¹

Kokon toiveista huolimatta Pohjois-Savossa ei saatu aikaiseksi yhtenäistä maakuntakokousta kuten monen muun läänin alueella. Sitä vastoin Helsinkiin matkaavaan kansalaislähetystöön valittiin edustajia kunnallisissa kansalaiskokouksissa, joista ensimmäinen pidettiin Kuopiossa 1.12.1929. Muualla maakunnassa kansalaiskokouksia järjestettiin Leppävirralla 10.12., Juankoskella, Muuruvedellä, Riistavedellä, Tuusniemellä ja Varkaudessa 11.12., Iisalmessa, Suonenjoella, Nilsiässä, Kaavilla, Pielavedellä, Vesannolla, Keiteleellä, Kuopion maalaiskunnassa ja toisen kerran Kuopiossa 12. joulukuuta. Lisäksi Helsinginlähetystöön valittiin edustajia Vehmersalmelta, Varpaisjärveltä, Lapinlahdelta, Kiuruvedeltä, Rautalammilta, Vieremältä ja Iisalmen maalaiskunnasta. Siten edustettuina olivat lähes kaikki maakunnan kunnat. Kuopion ensimmäisessä kansalaiskokouksessa oli ollut läsnä yli 800 henkeä, ja Kuopion maalaiskunnassa, Varkaudessa, Pielavedellä ja Suonenjoella kokous oli kerännyt paikalle 200 kuulijaa. Pienimmilläänkin paikkakunnilla kokousyleisöä ilmoitettiin olleen yli sata henkeä.²

Kuopion kokous julisti, että kommunisminvastaisessa liikkeessä oli kyse *"kansan tahdosta"*. Liike haluttiin muovata puoluepolitiikan yläpuolella olevaksi, laajaksi isänmaalliseksi rintamaksi. Sortovuosien aktivisti, maisteri Antti Sarvi esitti muutoin laillisuutta painottavan puheensa lopuksi, että *"kai on meidän itse toimeenpantava puhdistus"* ellei hallitus ja eduskunta *"pysty mihinkään"*. Myös agronomi Aarne Mikander arveli, että kansan on uskallettava ajaa kommunismin levittäjät pois eduskunnasta, jolleivät isännät uskalla sitä tehdä. Puheiden uhmakkaista osuuksista huolimatta kuopiolaisten ponnet asettuivat lopulta laillisuutta tukevalle linjalle; laillisuutta painotti erityisesti kuopiolaisen kunnallispolitiikan pitkäaikainen vaikuttaja, kokoomuslainen neuvosmies Eero Hämäläinen, jolla oli autonomian ajan puoluepolitiikasta vanhasuomalainen tausta.³

Savon, Karjalan ja Pohjois-Pohjanmaan lähetystöt vierailivat pääministeri Kallion, sisäministeri Linturin, puolustusministeri Niukkanen ja opetusministeri Kukkonen puheilla Helsingissä 14.12.1929. Savon lähetystön vetoituksen esitti Kalliolle Eero Hämäläinen. Vaatimukset rakentuivat jo Lapuan kokouksessa esitetyille kolmelle pilarille: kommunistien julkisen toiminnan kieltämiselle, rangaistusten koventamiselle valtion- ja maanpetoksellisesta toiminnasta ja työ-

¹ Savon Sanomat 3.12.1929; Savo 30.11.1929.

² Savo 3.12.1929, 12.-15.12.1929; Savon Sanomat 12.-14.12.1929.

³ Savo 3.12.1929.

rauhan turvaamiselle. Mikäli eduskunta ei saisi aikaan uudistuksia, hallituksen ja presidentin toivottiin käyttävän lain sallimia keinoja maakunnan miesten vaatimusten läpiviemiseksi. Pääasiassa lain sallimilla keinoilla tarkoitettiin uusia vaaleja, jolloin *”kanssa saisi ratkaista suhteensa kommunisteihin”*.¹

Pääministeri Kallio ilmoitti savolaisten lähetystölle hallituksen tekevän *”voitavansa yhteiskunnanvastaisen toiminnan estämiseksi”*. Kallio tähdensi, että tämä tulisi tapahtumaan *”lain sallimissa rajoissa”*. Vastaus näytti tyydyttävän lähetystä. Ministereiden pakeilta lähetystö suuntasi tasavallan presidentin audienssille, jolloin Relander ilmaisi myötätuntonsa maakunnan miesten vaatimuksille.²

Maakunnan kansalaiskokousten organisointi oli ollut paljolti aktivistitaustan omaavien ja aktiivisten suojeluskuntalaisten harteilla. Kuopion kansalaiskokouksessa puhuneet neuvosmies Eero Hämäläinen, maisteri Antti Sarvi ja agronomi Aarne Mikander olivat kaikki kokoomuksen paikallisia vaikuttajia. Muualla maakunnassa kokouksia olivat organisoimassa sekä kokoomuslaiset että maalaisliittolaiset. Maalaisliiton piiritason vaikuttajista tulivat valituiksi Helsingin-lähetystöön muun muassa maanviljelijät Ville Hiekkala Kuopion maalaiskunnasta, Esa Vainikainen Suonenjoelta ja Heikki Jauhiainen Keiteleeltä. Kokoomuksen paikallisten puolueosastojen nokkamiehiä lähetystössä edustivat neuvosmies Hämäläisen ohella muun muassa kasööri Abel Lyytikäinen Iisalmesta, maanviljelijä Martti Zitting Tuusniemeltä, pankinjohtajat Kalle Kanninen Suonenjoelta ja Nike Riihikallio Leppävirralta sekä apteekkari Aaro Hokkanen Leppävirralta.

Helsingin-lähetystöön haluttiin luonnollisesti kaikkien kansalaispiirien edustajia, jotta kokousten puheissa kaiutetulla kansan tahdolla olisi konkreettista ulottuvuutta. Lähetystön sosiaalinen jakauma on esitetty seuraavassa taulukossa.

TAULUKKO 3 Pohjois-Savosta joulukuussa 1929 valittu lähetystö ammattiryhmittäin

Ammattiryhmä	n	%
Julkinen virka tai vapaa ammatti	15	46
Teollisuuden ja liike-elämän johto	5	15
Kauppiaat, käsityöläiset, työnjohtajat	0	0
Maanviljelijät	11	33
Työläiset	2	6
Yhteensä	33	100

Lähde: Savon Sanomat ja Savo 3.12.1929, 12.-14.12.1929

Pohjois-Savossa kommunisminvastaiseen liikkeeseen reagoitiin ensimmäisenä sivistyneistön ja talonpoikaiston keskuudessa. Kyseiset ryhmittymät olivat muodostaneet myös maakunnan suojeluskuntien ytimen niiden perustamisesta

¹ Savo 15.-17.12.1929.

² Id.

lähtien. Erityisesti sivistyneistön puheissa kommunismi vertautui ”huliganismiin” ja ”vuoden 1917 svobodaan”. Siten kommunismi koettiin sekä poliittisena että yhteiskuntamoraalisena uhkana. Kommunismi yhdistettiin usein modernisoituvan, eriytyneemmän yhteiskunnan sekä kaupungistumisen synnyttämiin lieveilmiöihin kuten rikollisuuteen, vanhojen moraalikoodien löystymiseen ja ympärillä koettuun tapainturmelukseen.¹

Runsaslukuisimmin lähetystössä olivat edustettuina julkisen viran haltijat ja vapaan ammatin harjoittajat: ammattiryhmään kuului jäseniä pastoreista opettajiin, kunnan eläinlääkäristä apteekkariin ja agronomista tuomariin. Ryhmän jäseniä yhdisti korkea koulutus ja ainakin periaatteellisesti korkea sosiaalinen status paikallisyhteisössä. Ammattiryhmään kuuluvien tärkeänä tehtävänä oli ollut aina sosiaalisen kiinteyden luominen ja olemassa olevia institutionaalisia järjestelyjä tukevan arvojärjestelmän ylläpitäminen, joita kommunismi oli pilkannut koko julkisen toimintansa voimalla. Tähän ryhmään kuuluvia henkilöitä yhdistävänä tekijänä oli lisäksi aktiivinen kokoomuslaisuus. Ryhmässä oli selkeimmin edustettuna arvokonservatismi, johon kuului oppineiston sivistystehtävän korostaminen ja patriarkaalisesta ylhäältäohjautuva kasvatustuote. Työläisten ja pienviljelijäväestön viehtymys kommunismiin selitettiin pikemminkin tietämättömyydestä ja yhteiskunnallisesta kypsymättömyydestä kuin todellisista yhteiskunnallisista ristiriidoista ja niiden korjauspaineista johtuvaksi.²

Sivistyneistön voi katsoa vaaliseen *Risto Alapuron* kuvailmaa totalistista isänmaakäsitystä, jonka mukaan isänmaa oli pyhä ja solidaarisuuden puute sitä kohtaan oli moraalinen puutetta. Kommunistien asettaminen isänmaata vastaan tältä pohjalta sisälsi viime kädessä koko politiikan ymmärtämisen moraalisenä kysymyksenä. Pappien, monien opettajien ja kirkonkylien oppineiston lapuolaisuus osoitti, että kansallisen yhtenäisyyden romahdus 1918 oli iskenyt kipeästi sitä vaalineeseen ryhmään.³ Tavoitteena oli kansakunta, jossa vaikuttaisi yhteistä hyvää koskeva yhteisymmärrys eikä ristiriitojen kompromissi, mihin eduskuntatyö oli johtanut itsenäistymistä seuraavina vuosina.

Seuraavaksi suurin edustus lähetystössä oli maanviljelijöillä. He edustivat vakaata talonpoikaista, joka erosi tilakokonsa ja varallisuutensa puolesta maanviljelijästä, joka erosi pienviljelijäväestöstä, joiden mielenkiintoa kansalliskokoukset eivät herättäneet. Puoluekannaltaan lähetystöön valitut maanviljelijät olivat sekä kokoomuslaisia että maalaisliittolaisia. Talonpojille kommunismi oli uhka sekä poliittisesti, yhteiskuntamoraalisesti että taloudellisesti, uhkasihan se perittyä omaisuutta ja yksityisyritteliäisyyttä sekä omalla ja esi-isien työllä menestyneen tilan tuomaa arvovaltaa. Kommunismi heitti syrjään isien uskon, yksilön saavutukset ja kotiseuturakkauden, suorastaan halvensi niitä, ja toi tilalle mielipuolisen ateismin, epämääräisen luokan – vaikka sen jäsen olisi ollut yksinään kuinka kyvytön – ja juuret rikkovan kansainvälisyyden.

¹ Savo ja Savon Sanomat 3.12.1929.

² Savo ja Savon Sanomat 3.12.1929; Alapuro 1973, s. 10.

³ Alapuro 1994, s. 282 ja 288.

Teollisuuden ja liike-elämän johto koostui lähetystössä liike- tai säästöpankkien pankinjohtajista ja teollisuuden toimihenkilöistä. Teollisuuden aivan ylintä johtoa lähetystössä ei ollut mukana. Lähetystön kaksi työläisjäsentä tulivat työnantajien suosimasta Riippumattomasta ammattiyhdistysliikkeestä. Teollisuuden toimihenkilöt olivat nähneet kaikkein selkeimmin kommunistisen liikkeen yhteyden 1920-luvun lopulla yleistyneisiin lakkoihin. Kommunismi edustikin heille poliittisten uhkatekijöiden lisäksi työrauhaa ja tuotannon jatkuvuutta vaarantavaa liikettä. Maan etu edellytti vientiteollisuuden etuja, joita kommunistinen ammattiyhdistysliike oli häirinnyt vetämällä kiihotuksellaan mukaan kunnollisiakin työläisiä, jotka voitaisiin toisenlaisissa olosuhteissa sosiaalistaa jalostajan näkökulmia huomioivammiksi.

Kommunisminvastaisen liikkeen hengen toivottiin pysyvän yllä myös joulukuun jälkeen. Kuopiossa valittiin 12.12.1929 pysyvä toimikunta, jonka oli määrä olla kommunisminvastaisen taistelun kärkijoukkona: kyseiseen kaaderiin kuuluivat kuopiolaiset neuvosmies Eero Hämäläinen, työmies Otto Pitkänen, varatuomari G.W. Hellen, maisteri Väinö Hirvensalo, kamreeri J.B. Jauhiainen, maisteri Antti Sarvi ja insinööri P.J. Rinkinen. Kokoomusvetoiselle toimikunnalle annettiin valtuutus harkita, miten maakunnan ja Kuopion oli edustauduttava koko maan käsittävässä myöhemmin pidettävässä yleiskokouksessa.¹

Pohjois-Savon kommunisminvastaiselta rintamalta ei kuulunut vuosikymmenen vaihtuessa mitään uutta. Vasta Lapuan toisen kansalaiskokouksen lähestyminen terävöitti maakunnan aktivistien yhteydenpitoa ja synnytti kokoontumisia, joissa valittiin Lapualle lähtijöitä ja julistettiin kommunisminvastaisen taistelun jatkuvuutta. Eduskunta oli hylännyt ruotsalaisten ja vasemmiston äänin painovapaus- ja rikoslakia koskevat muutokset maaliskuussa 1930, ja Lapualle suunniteltiin miltei välittömästi toista kansalaiskokousta alkuperäisen viestin vahvistamiseksi.²

Lapuan liike esiintyi Pohjois-Savossa viholliskuvien lietsomisen suhteen vaitonaisesti vuoden 1930 alkupuolella, mutta kuopiolaiset radikaalikommunistit pitivät huolen siitä, että kommunistisesta liikkeestä näkyi ulospäin juuri sen kiivain ja kitkerin puoli. Mikäli SKP:lle kuuliuisimpien tarkoituksena oli peittää sisäiset linjariitansa taistelu-uhollaan, niin siinä he yhdeltä osin onnistuivatkin, nimittäin vastapuolen osalta. Savo-lehti piti huolen siitä, että provokatoriset tilaisuudet päätyivät otsikoihin, ja EK välitti niistä tietoa viranomaisportaalle, jolla oli tiivis keskusteluyhteys suojeluskuntiin ja sitä kautta myös moniin hahmottuvan Lapuan liikkeen aktiiveihin. Jos EK osasi tarkastella sanailua kommunistien tyypillisenä retoriikkana ja suhteutti ne liikkeen sisäiseen hajaannukseen, niin vähemmän asiantilaan vihkiytymättömille niissä kaikuivat vuoden 1917 kapinavalmistelut.

Marraskuussa 1929 Kuopion työväentalolla vietettiin "amatillista valitusviikkoa", mikä oli tarkoitettu epäviralliseksi Neuvostoliiton 12. vuosipäivän juhlaiksi. EK:n Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa totesi viikon vietosta, "että alkuotteetkaan eivät voineet tyydyttää käskijän, SKP:n oletuksia". Myös

¹ Savo 13.12.1929.

² Savo 27.2. ja 9.3.1930.

SAJ julistamasta suurlakosta tuli Korpimaan sanoin maakunnassa *"täysi pannukakku"*. Hieman vilkkaampaa oli osanotto Tammisaaren vankien syömälakon vastalausekokouksiin ja työttömien kokouksiin, joita pidettiin Kuopion lisäksi Varkaudessa ja Iisalmessa. Puolueen tavoittelemia laajoja työläisjoukkoja näkään eivät tosin temmanneet mukaansa. Korpimaa pani merkille, että työttömien kokouksissa esitetyt *"usutukset porvarillista yhteiskuntajärjestystä vastaan ja pelottelut fasismilla ja sodanvaaralla"* olivat *"langenneet huonoon maaperään"*.¹

Lapuan liikkeen nousu pakotti SKP:n taistelemaan monin paikoin maata kahdella rintamalla. Pohjois-Savossa, jossa Lapuan liike vaikutti alkuun hillitysti sen ydinalueisiin verrattuna, taistelun pääsuunta oli yhä omassa *"hoiperteli-jaoppositiossa"*. Kuopiossakin kuitenkin tajuttiin, että rivien tiivistäminen oli elintärkeää, kun *"porvariston vaino yltyi"* ja tiukentunut viranomaisrepressio ulotti silmukkansa kommunistien lehtien ja johtoportaan ylle. EK oli jo aloittanut kommunistipidätykset Helsingissä, jonka turvin *"hoipertelijat"* olivat saaneet omia miehiään pidätettyjen tilalle muun muassa Oy Työn kirjapainon johdotunkaan. Repressio tuntui Pohjois-Savossakin, jossa maaherra kielsi maaliskuussa seitsemän kommunistisen opintokerhon toiminnan. SKP levitti Pohjois-Savoinkin tiukkasanaista julistusta, jossa *"luokkataistelusta hoipertelu"* leimattiin *"luopuruudeksi"* ja *"ennenkuulumattomaksi häikäilemättömyydeksi"*.²

Maanalaisen kommunismin äänenpainot näkyivät ja kuuluivat vuoden 1929 jälkeen ainoastaan Kuopiossa, Karttulan Syvänniemessä, Kuopion maalaiskunnan puolella sijaitsevassa Jynkän sahataajamassa ja Varkaudessa. Otollisena pidettiin pulan kasvattamaa työttömien joukkoa, jota yritettiin koota virallisten järjestöjen kautta erityisiin työttömien kokouksiin vuoden 1930 alkupuolella. Työttömyyden torjumiseksi esitettyjen kannanottojen lisäksi niissä julistettiin *"porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän mädännäisyyttä, fasismin uhkaa ja sodanvaaraa"*, sillä Lapuan liikkeeseen sitoutuneiden *"taantumuspöytä"* uskottiin vievän Suomen sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Etsivän Keskuspoliisin mukaan kokoukset keräsivät paikalle *"vain kourallisen varsinaisia työttömiä"*. Työttömyys hellitti Kuopiossa vuoden vaihteen jälkeen kommunistien julistuksista huolimatta, kun Sammon saha aloitti seisokin jälkeen toimintansa ja hevostmiehet pääsivät myöhäisen lumen tulon jälkeen lopulta metsätöihin. Epävarmojen työsuhteiden rasittamien työläisten mielenkiinto kohdistui työnturvaamiseen ja perheen elättämiseen, ei poliittisiin kokouksiin. Työläisten enemmistö pelkäsi – ja useimmiten aiheellisesti – julkikommunistin leiman vievän työpaikan ja johtavan työnantajien boikottiin. Monet työläiset, jotka olivat nousukaudella rakentaneet lainavaroilla pientaloja Kuopion reunamille, seurailivat sydän pamp-paillen korkojen nousua, eräänntyviä kuoletuksia ja omaisuuden arvon laskua, sillä Kuopiossa oli pidetty tammikuussa 1930 jo 15 pientalojen pakkohuuto-kauppaa. Aiemmin lyhennyksiä oli rahoitettu uusilla lainoilla, mutta talouspu-

¹ EK:n Kuopion ed. tk 30.11.1929 ja 1.2.1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset 1928 – 1932, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk 1.4.1930 ja 3.5.1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset 1928 – 1932, EK-Valpo I, KA.

lan myötä pankit laittoivat rästien pelossa rahahanat kiinni. Maakunnan väestö oli paikoin – etenkin maaseudulla – pahasti ylivelkaantunutta.¹

Työttömien kokousten järjestämisiä jatkettiin nihkeästä vastaanotosta huolimatta keväällä 1930. Nämä olivat myös porvareiden huolen kohteita, kun työttömien pelättiin herkästi syttyvän kommunistiagitatoittoreiden lupauksille.

Pelko oli kuitenkin turhaa. Kuopion työväentalossa vietettyyn kokoukseen saapui 19.2. ainoastaan 18 kuulijaa, joiden innostajiksi oli kutsuttu Savon Työn entinen päätoimittaja Kalle Kusti Korhonen ja SAJ:n järjestäjä Eino Kock. Kokouksen jälkeinen iltama sen sijaan veti paikalle toista sataa tanssijaa, joille juhlapuheen pitänyt Kock esitelmöi muun muassa sodanvaarasta ja piti Neuvostoliittoa vastaan tähdätyn sodan syttymistä täysin varmana. Kock tähdensi kuulijoille *”tinkimättömän luokkataistelun horjumatonta jatkamista, huolimatta että joudutaankin vuosikausiksi muurien sisälle, tai vaikkapa menettäisimme kaikkemme ja ainamme”*.²

Maaliskuun perinteiset kommunistiset juhlapäivät – työttömäin päivä, kansainvälinen naisten päivä sekä valtiollisten vankien huoltotyölle ja pääsiäisen seutuun uskontokritiikille omistetut päivät – antoivat joukkojen kokoamiselle lisäpontta. Niistä tuli myös ennen näkemättömän provosoivia, eräänlaisia sietokyvyn ääri rajoilla liikkuvia ilkkujaisia, joista varmasti keskusteltiin Kuopiossa.

Kansainvälinen naisten päivä 8.3. keräsi Kuopion työväentalolle 150 osanottajaa. Tilaisuudessa jaettiin Etsivän Keskuspoliisin mukaan Kominternin linjan mukaisia kiihotusjulistuksia, joita tavattiin saman päivän aikana myös muutamilta lähitiemien sahoilta. Sankassa väkijoukossa levittäjiä ei luonnollisesti saatu kiinni itse teosta.³

Maalikuun juhlista sytyttävimmän piti edellisenä vuonna perustettu Kuopion kirkosta eronneiden yhdistys, joka järjesti Marianpäivänä Kuopion työväentalossa uskonnonvastaisen tilaisuuden. Avauspuheen pitänyt Juho Hämäläinen painotti työväenluokan velvollisuutta erota kirkosta. Etsivä Keskuspoliisi kuvaili tilaisuudessa esitettyjä joukkolauluja ja lausuntaa *”hyvin loukkaavaksi”*: eräs laulu oli sisältänyt kohdan, jonka mukaan *”sitten kun kirkot vallataan, ne työväentaloiksi muutetaan, punalippu katolle hulmuamaan, ja alttaritauluiksi laitettaiisiin Lenini ja Marxi”*. Kaupungin porvarilliset piirit ihmettelivät julkisuudessa, miksi poliisi ei ollut keskeyttänyt näin julkeaksi käynyttä tilaisuutta. Poliisiviranomaiset olivat kuitenkin voimattomia estämään tilaisuuden viettoa, kun sille oli jo myönnetty huvilupa.⁴

Vaasalaisen Työn Äänen kirjapainon särkeminen ja sen jälkeinen Lapuan liikkeen radikaalisiiven järjestäytyminen huhtikuussa 1930 kaatoivat vettä myl-

¹ EK:n Kuopion ed. tk 1.2.1930. EK:n Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA; EK:n Po:n tk 1/1930 ja 2/1930, EK:n pääostaston tilannekatsauksia, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk 1.3.1930. EK:n Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

³ EK:n Kuopion ed. tk 1.4.1930. EK:n Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

⁴ EK:n Kuopion ed. tk 1.4.1930; Savo 20.4.1930. EK:n Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

lyyn kommunistien fasismin vaara –puheille. Kuopion SKP:n linjan kommunistit masinoivat koolle vastalausekokouksen, jonka päätteeksi perustettiin Savon Kansan kirjapainoa turvaamaan itsepuolustusjärjestö. Pelko toimi järjestön perustavana voimana, sillä viranomaisten repressio oli jo kieltänyt väliaikaisesti Savon Työn painamisen ja kommunististen opintokerhojen toiminnan ja Vaasan kaltaisia tapahtumia odotettiin tapahtuvan muuallakin Suomessa. Porvarillisissa piireissä tällainen järjestö nähtiin tyystin muuna kuin kommunistiseen liikkeeseen hiipineen pelon ilmentymänä: Etsivän Keskuspoliisin Kuopion osaston päällikkö Aarne Korpimaa kertoi saaneensa suojeluskunnilta runsaasti *”uteliaita tiedusteluja”*, joissa epäiltiin, että kommunistit *”niillä tunnustelevat maaperää uusien punakaartien perustamiselle”*. Porvarilliset piirit olivat olleet yhteydessä myös maaherra Gustaf Ignatiukseen. EK tiesi kertoa, että Kuopion itsepuolustusjärjestöön oli liittynyt noin 50 henkeä, joiden kantajoukkona toimi lakkautettu työläisnuorten opintokerho. Järjestön toiminta oli rajoittunut yölliseen vahdinpitoon Savon Kansan kirjapainon pihalla. Vartiomiehet olivat ilmoittaneet poliisimestarille ainoastaan suojelevansa työväen omaisuutta ja henkeä.¹

SKP:n linjan kommunistien jyrkillä toimilla oli lopulta paradoksaalinen vaikutus: ne lisäsivät pikemminkin muiden kuin omien joukkojen radikalismia ja vain vahvistivat vastapuolella eläneitä pelkoja ja uhkakuvia. Työläisjoukkojen ja pienviljelijöiden mielialoja oli tulkittu idealismin ja korkealentoisten teorioiden sumentamina. Vaikka SKP:n linjan kommunistit ruoskivat itseään myöhemmin siitä, että he eivät olleet panneet Lapuan liikkeelle kamppailuun tarpeellisella lujudella, heidän vimmainen mutta varsin vähälukuinen esiintyminen keväällä 1930 vertautui porvarillisten piirien silmissä lakkovuoden 1917 alkutunnelmiin ja herätteli puheita uuden kapinan mahdollisuudesta. Kommunistiradikaalien ulospäin antama viesti vahvistikin monin kerroin Lapuan liikkeen sanomaa kommunismin vaarallisuudesta. Kevään 1930 lopulla kommunistinen liike oli kuitenkin jo melko lamaan tunteissa tilassa sisäisten kiistojen ja viranomaisrepression jäljiltä. Ulospäin se tosin saattoi näyttää voimakkaalta, olihan kommunistinen järjestökenttä yhä olemassa, useissa kunnissa runsaasti kommunistisia valtuutettuja ja luottamusmiehiä, eduskunnassa yhä kommunistitiedustajia ja osa kommunistisista kirjapainoista lehtien väliaikaisista julkaisukielloista huolimatta painovalmiina. Myös kaikki kommunistiset työväentalot olivat yhä auki ja valmiina todelliselle tai oletetulle toiminnalle.

Pohjoissavolaisten osaksi ei tullut näkyvää roolia Lapuan toisessa kansalaiskokouksessa 15.-16.3., eikä heitä myöskään valittu kommunisminvastaiseksi kattojärjestöksi perustetun Suomen Lukon² valtuuskuntaan. Suomen Lukon perustaminen otettiin kuitenkin innolla vastaan, etenkin maakunnan oikeistopiireissä; Savo suitsutti pääkirjoituksessaan 20.3. Suomen Lukon perustamista

¹ EK:n Kuopion ed. tk 3.5.1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA; Huttula 2000, s. 105.

² Suomen Lukon valtakunnallinen organisaatio syntyi työnantajapiirien lakonmurtajajärjestö Yhtymä Vientirauhan pohjalle ja päämajana toimi Vientirauhan toimisto Helsingissä ja sihteerinä lakonmurtajien pääorganisaattori, vanha jääkäriaktivisti Martti Pihkala. Järjestön puheenjohtajaksi – tosin vailla pitkäaikaista vaikutusvaltaa – valittiin laillisuuslinjan maalaisliittolainen lehtimies Artturi Leinonen.

terveeksi toimenpiteeksi *”sen rämettymisen vastapainoksi, joka on jo ehtinyt levitä eduskuntaan ja maan hallitukseenkin”*.¹ Suomen Lukon toivottiin kohoavan isänmaallisia kansalaisia yhdistäväksi järjestöksi, joka olisi puoluejuonittelujen yläpuolella ja ilmaisisi alkuperäisen suojeluskuntaideaalin mukaista puolustustahtoa. Savo jätti mainitsematta, että kokoomuspiireissä Suomen Lukko koettiin myös oivaksi välineeksi puolueen vaikutusvallan kasvattamiseksi maalaisliitolaisten ja kommunistien hallitsemassa maakunnassa.

Lapuan toisessa kokouksessa oli sanailtu kiivaastikin Kallion hallitusta puoltavien ja vastustavien sekä odotteluun tyytyvien ja suoraa toimintaa vaativien aktivistien kesken. Erimielisyydet tavoitteista ja keinoista alkoivat repiä samanaikaisesti Lapuan liikettä hajalle. Puheet porvarillisesta yhtenäisyydestä ja koko kansan varauksettomaan tukeen nojautuvasta *”kansanliikkeestä”* olivatkin Lapuan toisen kokouksen jälkeen silkkaa sanoilla maalailua. Alkuperäisessä ohjelmajulistuksessaan Suomen Lukko kuitenkin liputti vielä laillisuuden puolesta.²

Lapuan liike oli esiintynyt alkuun hallitusta ja valtiovaltaa tukevana *”kansanliikkeenä”*. Kulissien takana – eikä aina kovin peiteltyistään – se oli toiminut myös valtiojohtoa ravistelevana liikkeenä ja kohottanut maakunnat hetkeksi poliittisen suunnanmäärittelyn keskiöön. Tendenssi korostui Lapuan toisen kokouksen jälkeen. Kyösti Kallion hallitus oli joutunut, ainakin Kallion ja muiden laillisuutta ja esivallan auktoriteettia painottavien poliitikkojen mielissä, pahaan välikäteen, jossa sen oli reagoitava *”kansanliikkeen”* kuohuntaan parlamentaarisen järjestelmän puitteissa. Oli ollut ennakoitavissa, että siten kommunismin juurimisen nopeus ei tyydyttäisi kaikkia Lapuan liikkeeseen kytkeytyneitä tahoja. Lapuan liikkeestä tulikin yhdeltä osin kevään 1930 aikana Kyösti Kallion vastainen liike. Näin kävi siitä huolimatta, että Kallion hallituksen esitys yhdistyslaiksi oli hyväksytty joulukuussa 1929 ja kommunismia tukahdutettiin piilevänä prosessina muun muassa työläisnuorten opintokerhojen väliaikaisilla lakkauttamisilla ja kommunististen sanomalehtien julkaisukielloilla keväällä 1930. Yhdistyslain muutokset sallivat yhdistyksen lakkauttamisen hallinnollisella päätöksellä ja kielsivät uuden yhdistyksen perustamisen lakkautetun tilalle. Laki katkaisi juridisesti kommunistien 1920-luvulla yleisesti harjoittaman peitejärjestötoiminnan. Ensimmäisenä sitä sovellettiin kommunistisiin opintokerhoihin, jotka Turun Hovioikeus oli katsonut jo syksyllä 1929 aiemmin lakkautetun nuorisoliikkeen jatkajiksi. Etsivä Keskuspoliisi oli saanut valtuudet opintokerhojen vastaisen materiaalin keräämiseen saman vuoden lokakuussa.³

Lapuan liikkeen julkisuudelta peitossa tapahtuva organisoituminen alkukeväällä 1930 kuvasti jo selkeästi liikkeeseen kytkeytyneiden henkilöiden valta-

¹ Savo 20.3.1930.

² Kansio 4. Martti Pihkalan kokoelma, Yksityisarkistot, KA.

³ Hyvämäki, Lauri. Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 – 1939. Toim. Päiviö Tommila. Porvoo 1964, s. 155; Mylly, Juhani. Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2: Maalaisliitto 1918 – 1939. Hämeenlinna 1989, 256-257; Perälä 1998, s. 85; EK:n Pääosaston tiedonanto n:o 158 koskien kommunististen opintokerhojen lakkauttamista. Kiertokirjeet, EK:n Kuopion alaosaston arkisto, EK-Valpo I, KA.

poliittisia tavoitteita. Kallion hallitus oli saanut näkyvämmän syyn moitteille ja sitä voitiin painostaa pontevammin eroamaan kommunisminvastaisen taistelun kilven alla.¹

3.2.2 Lempeät lähetystöt väistyvät, luja Suomen Lukko nousee

Kommunisminvastaisen taistelun juuttuminen parlamentaaristen edustuselinten kabinetteihin ja istuntosaleihin oli turhauttanut monia Lapuan liikkeen jyrkimpiä kannattajia. Kallion hallitus oli kuitenkin kyennyt tasapainoilemaan Lapuan liikkeen kanssa auktoriteettinsa säilyttäen alkuvuodesta 1930. Tasapainoilu ei enää onnistunut eduskunnan maaliskuisen päätöksen jälkeen, jolloin kommunistiset kirjapainot saivat yhä jatkaa toimintaansa lehtien väliaikaisista julkaisukielloista huolimatta. Kommunistiset lehdet olivat nousseet työväentalojen ohella Lapuan liikkeen radikaalien aktivistien erityisiksi kiukun kohteiksi.

Vaasalaisen Työn Äänen kirjapainon hävitysretki 28.3.1930 merkitsi eräänlaista vedenjakajaa Lapuan liikkeen toiminnassa: sitä ennen oli välttytty omavaltaisilta otteilta, mutta nyt niiden uhka oli realisoitunut äärimmäisen näyttävällä tavalla. Vaikka radikaalin siiven johtajaksi lähiviikkoina nouseva Vihtori Kosola oli ilmeisesti vastustanut alun alkaen kirjapainon moukarointia, hän käänsi nopeasti kelkkaansa ja organisoi Lapualta pääministerille joukkosähkeen, jossa tunnustettiin, että painotalon hävitys oli ”*maakunnastamme päin järjestetty*”. Ristiriidat Kallion ja Lapuan liikkeen radikalisoituneiden johtomiesten välillä syvenivät entisestään, kun pääministerin varauksellinen asenne Lapuan liikkeeseen muuttui jyrkän vastustavaksi. Kulisseissa alkoi kiihkeä poliittinen peli, joka jatkui kesäkuun loppuun saakka.²

Juha Siltala on pitänyt 9.4.1930 Lapuan liikkeen varsinaisena alkamisajan kohtana, koska silloin muotoutui myöhemmin noudatettu radikaali painostuspolitiikka 72 miehen ilmoittautuessa Kosolan, Vihtori Herttuan, Iivari Koiviston ja Yrjö Nikulan johdolla syyllisiksi Työn Äänen särkemiseen. Ilmoittautujat pyrkivät välttämään rangaistustoimet luomalla viranomaisille pelotteen moraalista joukkokannatuksesta. Lapuan liikkeen radikaalisiipi alkoi voittaa kamppailun julkisuudessa käydystä tahtotilasta, jolloin Suomen Lukkoon linkittyneet laillisuuslinjat joutui yhä enemmän syrjään.³

Lapuan liikkeen radikalisoitumisen myötä kommunisminvastaisessa taistelussa otettiin käyttöön ulkoparlamentarisemmat otteet. Hallitusvallan painostamiseksi järjestettiin yhä maakuntien lähetystöjen vierailuja pääkaupunkiin mutta myös vähemmän virallisiin muotoihin sidottua toimintaa. Helsingissä majaansa pitävien poliitikkojen korviin kantautui mitä häkellyttävimpiä huhuja ja arvailuja Lapuan liikkeen voimasta ja suunnitelmista.

Maakunnissakin kuohui pinnan alla. Liminkalalaisännät veivät Lapuan haastejuhlien käytännön astetta pitemmälle riistämällä vapun juhlapuhujaksi saapuneen Pohjan Voiman toimittajan Toivo Sormusen miesjoukolla autoon ja

¹ Hyvämäki 1964, s. 155; Siltala 1985, s. 59-60 ja 68-78.

² Leinonen 1960, s. 63-68; Siltala 1985, s. 68-78; Mylly 1989, s. 258-261; Hokkanen, Kari. Kyösti Kallio 1930 - 1940: Osa 2. Juva 1986, s. 25.

³ Nygård 1982, s. 79-80.

kuskaamalla hänet takaisin Ouluun. Samalla isännät vannottivat, että Sormunen ei ”saa koskaan tulla Limingan lakeuksille”. Lehdistö ohitti tapauksen vähin äänin, vaikka sitä voi pitää koko maan ensimmäisenä poliittisena kyydityksenä.¹

Kommunistiasianajaja Asser Salon vapaudenriisto Vaasassa kesäkuun alussa 1930 aloitti kommunistien tai sellaisiksi epäiltyjen henkilöiden laajemman kyyditsemisen itärajalle tai pitäjän rajojen ulkopuolelle. Organisoituina kyyditykset olivat reaktio valtakunnallista politiikkaa ja erityisesti Kallion hallitusta vastaan.²

Yksityishenkilöiden vapauden riiston ohella myös kommunististen järjestöjen kokoontumisvapautta rajoitettiin Etelä-Pohjanmaalla, jossa maakunnan miehet naulasivat kiinni muutamia kommunistisia työväentaloja tai painostivat nimismiehiä perumaan kommunististen yhdistysten iltamalupia. Työväentalojen naulaamisissa oli *Tapio Huttulan* mukaan tuolloin pikemminkin kyse paikallisista mielenilmauksista kuin järjestelmällisestä painostuspolitiikasta.³

Lapuan liikkeen johdolla oli jo jonkinasteiset suunnitelmat ja toiveet uudeksi hallitukseksi, kun joukko ”kansanliikkeen” edustajia kokoontui 10.6. Helsinkiin pohtimaan vallitsevaa tilannetta ja suunnittelemaan ulkoparlamentaarisen toiminnan laajentamista koko maahan. Kokous pidettiin Suomen Lukon ja Vientirauhan yhteisessä päämajassa, ja avauspuheen piti Vihtori Kosola. Suomen Lukkokin oli lopulta luisunut radikaalin linjan haltuun. Maakuntien kansalaiskokouksilla oli hyväksytetty ponnet, joissa vaadittiin muun muassa kommunististen kirjapainojen ja lehtien sekä järjestöjen lakkauttamista ja kommunististen toimihenkilöiden ja kiihottajien pidättämistä. Maakuntien edustajat toivat seuraavana päivänä vaatimukset julki Helsingin kokouksessaan.⁴

Lapuan liikkeen ulkoparlamentaarisista joukkoesiintymisistä ensimmäiset suunniteltiin käytäväksi kommunististen kirjapainojen edustalla 16.6., jolloin vaasalaisen Työn Äänen oli sallittu käynnistää jälleen painokoneensa. Tällä kertaa hallitusvalta reagoi suunniteltuun painostukseen ennakoivasti, ja vastahakoinen Kallio taivuteltiin antamaan Vaasan, Kuopion, Oulun ja Uudenmaan läänien maaherroille poikkeusvaltuudet estää kommunistilehtien julkaiseminen. Kommunististen kirjapainojen edustalle suunnitelluista mielenosoitusmarsseista tuli siten hallitukselle ja viranomaisille kiitoksensa ilmaisevia kokoontumisia, joissa tosin osoitettiin myös kommunisminvastaisen liikkeen joukkovoima. Vaasassa marssi 1200 henkeä Kosolan johdolla, ja Oulussa marssijoita oli yli 3000. Ilman hallituksen myönnytyksiä Lapuan liikkeen radikaaleimmat aktivistit olisivat todennäköisesti rikkoneet painotalot.⁵

Koska kommunismin laajamittaiselta kriminalisoinnilta puuttui vielä lain kirjain, oli ennakoitavissa, että se veisi viranomaisia ja lapualaisaktivisteja yhä enenevässä määrin vastakkain yhtenevistä tavoitteista huolimatta. Jännitteitä

¹ Perälä 1998, s. 92.

² Hyvämäki 1964, s. 157-158; Siltala 1985, s. 92-93, 135-136.

³ Huttula 1996, s. 112-116.

⁴ Siltala 1985, s. 83; Kokko 1930a, s. 34.

⁵ Siltala 1985, s.86 - 90.

lisäsi Lapuan liikkeen johdon ja pääministeri Kallion välinen luottamuspuola. Pinnan alla käytiin kovaa kamppailua kommunismin tukahduttamisen aloitevallasta ja keinojenmäärittelystä. Kamppailu ulottui myös abstraktimmalle tasolle, retoriseen identifiointiin, jossa yhä näkyvämmiin kilpailivat keskenään hallitusta tukeva laillisuuslinja ja hallituksen vastainen radikaali lapualaisuus.

Eräs keskeisimmistä retorisen kamppailun areenoista oli muotoutunut kansa-käsitteen ympärille. Hallitusmuodon mukaan kansaa edusti eduskunta, mutta Lapuan liike oli pelannut sen osittain kansa-käsitteestä ulos epäilemällä sen kykyä "kansan haluamiin" päätöksiin. Jo Lapuan liikkeen itselleen omaksuma nimi "kansanliike" kuvasti sitä, kenen kansaa katsottiin todella edustavan. Lapuan liikkeen retoriikkaan kiteytyi samankaltaista kansa-käsitteen haltuun ottoa kuin *Ilkka Liikasen* kuvailemilla fennomaaneilla, kun he olivat tehneet Yrjö-Koskisen johdolla kansasta osapuolen, jonka tahto ja toiveet asetettiin vallan ylimmäksi perustaksi.¹ Tämä historiallinen juonne oli vahvasti läsnä Lapuan liikkeen julkilausumissa. *Henrik Steniuksen* sanoin poliittinen kamppailu koski kyseisessä poliittisessa tilanteessa sitä, kenellä oli oikea tulkinta kansakunnan ja kansan haluista ja tarpeista.²

Toinen tärkeä retorinen juonne kulki vallan ja kyvykkyyden suhteessa. Kansansuvereenisuuden periaatteesta johdettuna hallituksen valta oli lähtöisin kansasta, mutta Lapuan liikkeen radikaalisiiven mukaan Kallion hallitus ei käyttänyt tätä oikein. Hallituksesta oli tullut kyvytön, siltä puuttui mahdollisuus luoda uutta. Se oli korvattava uudella hallituksella, jolla taas olisi valta, vallan oikeutus ja kyvykkyys. Vanhan valtionhoitajan P.E. Svinhufvudin nimi vilahti yhä useammin Lapuan liikkeelle pääministeriksi kelpaavien listoilla.

Pohjois-Savon kommunisminvastainen liike oli ollut horroksen kaltaisessa tilassa Lapuan toisesta kansalaiskokouksesta lähtien. Hiljaiseksi oli käynyt meno myös vastapuolella, jota suitsivat joukkokokoonkootumiskiellot, joilla Kuopion poliisimestari vastasi hänelle Marianpäivän jälkitunnelmissa esitettyyn kritiikkiin liian löysästä huvilupien myöntämisestä. Vappua vietettiin Kuopiossa niin rauhallisesti, että Aarne Korpimaan sanoin yleisöä näki torilla "*tuskin enemppää kuin kesäisinä lauantapäivinä*". Mielenosoituskiellon vastalausekokous Kuopion työväentalossa tyrehtyi 16.5. alkuunsa ja 40-päivinen yleisö hajautui salista, kun se huomasi paikalla neljä univormupukuista poliisia ja EK:n etsivän. Radikaaleista otteistaan tunnetun Kuopion työläisten purjehdusseuran jäsenet, jotka olivat entisiä nuorisoliikkeen toimijoita, eivät enää uskaltaneet liikkua Kuopion kaduilla neuvostomallisilla tunnusmerkeillä varustetut päähineet päässään kuten edellisinä kesinä. Korpimaa oli kuullut suojeluskuntalaisten uhkailleen riistää heiltä tavattaessa punalakit päästä "*Lapuan malliin*". Korpimaa tosin epäili, että tokkopa savolaiset sortuisivat tilaisuuden tullen samanlaisiin tekoihin kuin kuumaverisemmät pohjalaisisännät.³

¹ Liikanen, Ilkka. *Kansa. Teoksessa Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Tampere 2003, s. 280.

² Stenius 2003, s. 357.

³ EK:n Kuopion ed. tk 3.5.1930 ja 31.5.1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

Suurin kevään 1930 kommunistinen yleisötilaisuus pidettiin 18.5. kuopio-laisten suosiman, työväenyhdistyksen omistaman Rönön tanssilavan avajaisissa. Paikalle oli tullut 500 henkeä, jotka tosin EK:n mukaan olivat enemmistöltään *”sellaisia, jotka enemmän huvittelu kuin puoluemielessä olivat lähteneet saareen”*. Yleisön herättelijäksi oli kutsuttu kommunistinen kansanedustaja Asser Salo, joka selosti sitä, miten *”fasistiporvaristo turvautuu heikkoutensa ja mädännäisyytensä tunnossa yhä avoimempaan väkivaltaan ja terroriin”*. Salo lietsoi yleisöä jatkaamaan luokkataistelua. Puhe kaikui Korpimaan mukaan enimmäkseen kuuroille korville.¹

Vaikka Lapuan liikkeen itäisemmältä rintamalta ei kuulunut paljoa, niin merkittävää oli, että yhteyksiä tunnusteltiin muun muassa Lapuan toisen kokouksen osanottajia valittaessa. Näille yhteyksille luotiin vankempi pohja kesäkuussa 1930, jolloin radikaalimmat keinot otettiin käyttöön myös Pohjois-Savossa.

Valtiovallan ja Lapuan liikkeen kilpajuoksu kommunismin tukahduttamiseksi kiihtyi myös Pohjois-Savossa kesäkuun puolivälin tienoilla, jolloin polttopisteeseen joutuivat kommunistiset kirjapainot. Maakunnan lapualaisaktivistit vaativat valtakunnallisten esikuvien mukaisesti kuopiolaisen Savon Kansan kirjapainon sulkemista suuntaamalla viestin pääasiassa maaherra Gustav Ignatiukselle. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun muutoin varsin samanhenkiset maakunnan aktiivilapualaiset ja maaherra joutuivat vastakkain laillisuutta ja virallista päätösoikeutta koettelevan arvovaltakamppailun merkeissä.

Erilaiset lähetystöt olivat olleet Ignatiukseen niin usein yhteydessä kevään 1930 jälkeen, että hän oli jo varsin hyvin perillä maakunnan lapualaisaktivistien aikeista. Hän soitti 14.6. yhdessä Oulun läänin maaherra E.Y. Pehkosen kanssa pääministeri Kalliolle ja pyysi lupaa kommunististen kirjapainojen sulkemiselle. Ignatiuksen mukaan pääministeri vastasi, että hän *”ei juokse torikokousten perässä”*. Lapuan liikkeen omavaltaisten toimien uhka jäi yhä päälle.²

Ignatius muisteli myöhemmin, että suunniteltua sulkemismarssia edeltävänä päivänä *”useampia autoja saapui”* hänen Haminalahden huvilalleen ja *”seasta tuli Kiuruveden miehiä”*, jotka ilmoittivat, että *”kansa aikoo tehdä vaarattomaksi Savon Kansan kirjapainon ja että maakunnan miehet ovat matkalla Kuopioon”*. Ignatiuksen mukaan hän puhui miesten kanssa ja huomautti, että *”oli järjetöntä vahingoittaa kirjapainoa, kun lehti oli lakkautettu”*. Vaikka maakunnan miesten lähetystö epäili pelkän lehden lakkauttamisen pysäyttävän kommunisteja, he sanoivat luottavansa Ignatiukseen, pitäjän kunniasuojeluskuntalaiseen. Ignatius lähti välittömästi Kuopioon ja kutsui virkahuoneeseensa poliisimestarin ja lääninsihteerin, joiden kanssa neuvoteltuaan hän otti puhelun sisäministeri Arvo Linturille, joka antoi lopulta luvan painotalon ovien sulkemiselle. Sen jälkeen maaherra antoi *”poliisimestarille toimeksi sulkea painon ja panna vahdit ovelle”* ja kutsui luokseen *”Suojalinnasta maakunnan miesten lähetystön”*. Ignatius muisteli puhuneensa heille järkeä ja saaneensa *”heitä taivutetuksi antamaan kirjapainon olla rau-*

¹ EK:n Kuopion ed. tk 31.5.1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

² Muistelmien käsikirjoitusta. COLL 86.14, Gustav Ignatiuksen kokoelma, Helsingin Yliopiston kirjasto.

hassa”. Marssi sujuikin seuraavana päivänä ilman välikohtauksia. Savon Kansan kirjapainon edustalle kokoontuneet maakunnan miehet – heitä oli yhteensä 600 – ylistivät vuolaasti maaherraansa ja kommunistipesän vaihtamista.¹

Savon Kansan kirjapainon sulkemismarssista tuli tavallaan ennakkotapaus maaherran ja Lapuan liikkeen aktivistien myöhemmille kohtaamisille kesällä 1930. Vaikka tapaamiset verhoiltiinkin ystävällisiin sanankäänteisiin ja molempinpuolisiin kunnioituksen osoituksiin, kyse oli ennen kaikkea painostuksesta, jollaisen kohteeksi maakunnan viranomaiset eivät olleet aiemmin joutuneet. Lapuan liikkeen aktivistit saivat hetken nauttia huumaavasta vallan tunteesta, kun heidän liikehdintänsä näytti taivuttavan viranomaisia haluttuun suuntaan. Virkakunnalle ei jäänyt epäselväksi, että pahimmassa tapauksessa päätäntävalta karkaisi heidän käsistään.

Pohjois-Savon lapualaishenkisten tahojen organisoituminen käynnistyi välittömästi mielenilmausmarssin jälkeen. Maakunnan edustajat siirtyivät Savon Kansan kirjapainon edustalta Kuopion suojeluskuntatalolle Suojalinnaan, jossa lausuttiin Suomen Lukon piirijärjestön syntysanat.²

Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestöön valittiin osittain samoja henkilöitä, jotka olivat olleet puolen vuoden takaisten kansalaiskokousten puuhamielisiä. Perustavan kokouksen avajana toimi neuvosmies Eero Hämäläinen Kuopiosta, puheenjohtajaksi valittiin lakonmurtajien värjääjänä toiminut opettaja Santeri Sahlström Iisalimesta ja pöytäkirjan pitäjäksi pankinjohtaja Nike Riihikallio Leppävirralta. Sahlström ja Riihikallio olivat jo olleet järjestämässä maakunnan kyydityksiä: edellinen oli toiminut Iisalmen etapin yhteysmiehenä, jälkimmäisen asuntoa oli puolestaan käytetty kyyditysten taukopaikkana Leppävirralla.³

Suomen Lukon piirijärjestön toimikuntaan valittiin 32 kuntien edustajaa. Kuopio sai siihen peräti viisi jäsentä, joita olivat neuvosmies Hämäläinen, herra Matti Jalkanen, johtaja K.O.A. Larsson, johtaja Otto Eloranta ja johtaja W.A. Niinivaara. Leppävirtaa edustivat johtaja Nike Riihikallio ja maanviljelijä Veikko Kansanen, Karttulaa maanviljelijä E. Tervola ja opettaja A.W. Karttunen. Muut kokouksessa paikalla olleet kunnat saivat yhden edustajan: Iisalmi opettaja Santeri Sahlströmin, Iisalmen maalaiskunta maanviljelijä Herman Kiiskisen, Kiuruvesi pastori Elias Simojoen, Vieremä kauppias Herman Räisäsen, Sonkajärvi metsänhoitaja Emil Tuompon, Varpaisjärvi rovasti Hyvämäen, Nilsiä pastori A. Alikosken, Juankoski tohtori K. Purasen, Kaavi opettaja Kilpeläisen, Muuruvesi maanviljelijä Yrjö Zittingin, Tuusniemi maanviljelijä Martti Zittingin, Riistavesi maanviljelijä T. Smolanderin, Siilinjärvi tohtori Elon Enrothin, Maaninka maanviljelijä Frans Anderssonin, Pielavesi eläinlääkäri Lauri Durchmanin, Keitele opettaja Lauri Kukkoson, Vesanto liikemies Yrjö Turdénin, Tervo agronomi Väinö Purasen, Rautalampi pankinjohtaja Jussi Jalkasen, Suonenjoki pankinjohtaja Kalle Kannisen, Varkaus osastonjohtaja L. Oinaksen ja Veh-

¹ Id; Savo ja Savon Sanomat 17.6.1930.

² Savo ja Savon Sanomat 17.6.1930.

³ Iisalmen kaupungin poliisikomisarion laatima kuulustelupöytäkirja 13.2.1931 ja Leppävirran nimismiehen päiväamätön kuulustelupöytäkirja. Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat, KLHA, JOMA; Savo 17.6.1930.

mersalmi maanviljelijä E.F. Rautaharjun. Edustajaa vaille jäivät kokouksesta poissa olleet Säyneinen ja Rautavaara.¹

Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestö kallistui alusta alkaen Kosolan edustaman aktivismin kannalle. Sahlströmin, Riihikallion ja päätoimittaja Heikki Kokon muotoilemalla sähkösanomalla lähestyttiin Lapuaa ilmoittamalla, että *“Pohjois-Savon maakunnan miehet lähettävät Suomen Lukon paikallisen piirin perustajaisista Etelä-Pohjanmaan miehille veljien tervehdyksen”*. Eteläpohjalaisten aloitteen mainittiin jatkuvan *“voittoisana täälläkin”*.²

Piirijärjestön kautta pohjoissavolaiset saivat edustajansa myös Suomen Lukon valtuuskuntaan, kun Lapuan seurahuoneella 21.6. kokoontunut valtuuskunta otti pohjoissavolaisina jäseninä mukaan kuopiolaiset O. Larssonin ja O. Korpijaakon. Tämän jälkeen maakunnassa oltiin entistä paremmin perillä Lapuan liikkeen johdon kulloisistakin tavoitteista ja niiden ajamiseksi suunnitelluista keinoista.³

Maakunnan kommunisminvastaisessa liikkeessä oli hahmottunut uusi johtoryhmä, joka erosi hieman sosiaaliselta taustaltaan joulukuussa 1929 Helsinkiin matkanneesta kansalaislähetystöstä. Eron huomaa, jos vertaa Suomen Lukon piiritoimikunnan ja puolen vuoden takaisen Helsingin-lähetystön koostumusta ammattiryhmittäin (Taulukko 4).

TAULUKKO 4 Joulukuun 1929 kansalaislähetystön ja Suomen Lukon piiritoimikunnan jäsenet ammattiryhmittäin

Ammattiryhmä	Joulukuu -29		Piiritoimikunta	
	n	%	n	%
Julkinen virka tai vapaa ammatti	15	46	12	39
Teollisuuden ja liike-elämän johto	5	15	9	29
Kauppiaat, käsityöläiset, työnjohtajat	0	0	1	3
Maanviljelijät	11	33	8	26
Työläiset	2	6	0	0
Ei ilmoitettua ammattia	0	0	1	3
Yhteensä	33	100	31	100

Lähde: Savo ja Savon Sanomat 3. ja 12.-14.12.1929 ja 16.-18.6.1930.

Teollisuuden ja liike-elämän johto lisäsi tuntuvasti osuuttaan maakunnan kommunisminvastaisessa ydinryhmittymässä. Joulukuussa 1929 Helsingin-lähetystössä mukana olleita maalaisliittolaisia aktiiveja jättäytyi sitä vastoin useitakin kesäkuisen lukkolaisuuden ulkopuolelle. Tämä johtui siitä, että maalaisliiton puoluekokous oli kehottanut jo huhtikuussa puolueen kannattajia py-

¹ Savo 17.6.1930.

² Id.

³ Promemoria kokouksesta 21.6.1930 Lapuan Seurahuoneella. Suomen Lukko, Kansio 4, Martti Pihkalan kokoelma, Yksityisarkistot, KA.

symään erossa Suomen Lukosta. Kaikin paikoin maata näin ei käynyt. Pohjois-Savossa maalaisliittolaisten aktiivien irtautumiseen Kosolan johtamasta lukkolaisuudesta oli kuitenkin vaikuttamassa maltillisen, oikeistoradikalismia uhkana pitävän suunnan enemmistöasema maakunnassa. Maltillista, laillisuutta painottavaa ja kokoomuksen Suomen Lukossa kasvattamaa roolia kritisoivaa otetta piti yllä muun muassa Savon Sanomat ärhäkän päätoimittajansa Eero Hiekkalan johdolla.¹ Puolueen vankimpiin laillisuusmiehiin lukeutui myös kentällä laajaa luottamusta nauttiva kansanedustaja ja maanviljelijä P.V. Heikkinen, joka oli sen aikaisista pohjoissavolaisista maalaisliittolaisista kenties painoarvoisimmassa asemassa puolueen sisällä: muuruvetinen Heikkinen oli toiminut puolueen puheenjohtajana vuodesta 1919 ja kansanedustajana vuodesta 1924 sekä kauppa- ja teollisuusministerinä vuosina 1927 - 28 ja 1929 - 30. Heikkinen olikin nähnyt varsin läheltä, millaista painetta oli kasattu Kallion ja koko puolueen ympärille loppuvuodesta 1929 lähtien. Heikkinen oli valittu piirin puheenjohtajaksi - ensin Kuopion läänin läntisen ja vuodesta 1926 Kuopion alueen - kautta 1920-luvun.²

Suomen Lukon päättävien elinten sisälle jääneet maalaisliittolaiset alkoivat vähitellen irtautua puolueen otteesta. Myöhemmin kesällä he lähentyivätkin kokoomusta ja ottivat paikoin osaa eduskuntavaaleihin kokoomusjohtoisen Isänmaallisen vaaliliiton kylkiäiseksi muodostetulla *”lapualaismaalaisliittolaisten hajotuslistalla”*, joka sai virallisesti nimen Maalaisliitto puolueettomana isänmaan hyväksi.³ Pohjois-Savossa maalaisliitto lähti puolueena eduskuntavaaleihin omilla listoilla karttaen tiiviimpää yhteistyötä kokoomuksen kanssa. Tällä taktisella vedolla se halusi herättää luottamusta pienviljelijöiden keskuudessa, joiden äänistä kilpailivat kommunistien vaalikelpoisuuden kieltämisen jälkeen myös sosialidemokraatit.⁴ Maalaisliiton puoluehistorian kirjoittajan *Juhani Myllyn* mukaan puolueen hajotusyritykset tuottivat lopulta laihan tuloksen. Suoranaisempi seuraus hajotusyrityksistä oli Maalaisliiton ärsyntyminen ja vastakohtaisuuksien kärjistyminen lapualais-oikeistolaiseen rintamaan.⁵

Suomen Lukosta tuli hetkeksi väylä, johon moni kansallisyhdistyksen nokkamies suuntasi yhteiskunnallisen aktiviteettinsä: heihin lukeutuivat muun muassa Suomen Lukon piirijärjestyön valitut kuopiolaiset Larsson ja Hämäläinen, leppävirtalainen Riihikallio, iisalmelainen Sahlström, muuruvetinen Zitting, keiteleläinen Kukkonen, varkautelainen Oinas ja vehmersalmelainen Rautaharju.⁶ Suomen Lukko edusti sitä porvarillisen yhtenäisyyden ja kansallisen asenteen kohoamisen ihannetta, jota kokoomuslaiset olivat odottaneet turhaan

¹ Siltala 1985, s. 73; Piironen, Kaija. Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II: Kuopion sanomalehdistön historia 1918 - 1979. Kuopio 1982, s. 72 - 73; Kursorisesti luetut Savon Sanomat huhti-kesäkuussa 1930.

² Mylly 1989, s. 259, 268 ja 420.

³ Mylly 1989, s. 267-268.

⁴ Kansallisen Edistyspuolueen Pohjois-Savon piiritoimikunnan kirjelmä Maalaisliiton Kuopion läänin läntisen vaalipiirin Piiritoimikunnalle 5.8.1930 liitteineen. Muilta saapuneet kirjeet, Eb 7, Maalaisliiton Kuopion piiri, Suomen Keskustan arkisto.

⁵ Mylly 1989, s. 269.

⁶ Kuopion läänin läntisen piirin päiväämätön kirje puoluetoimistolle syyskuussa 1930. Yleinen kirjeenvaihto, PTA.

tapahtuvaksi kautta 1920-luvun. Tätä kautta heidän liittymisensä lukkolaisiin oli luontevin valinta. Samalla Suomen Lukossa alkoivat korostua äänenpainot, joissa kommunismin pysäyttämisen yhdistyi saumattomasti porvarillisen hajanaisuuden voittamiseen. Maalaisliittolaisten enemmistölle tällainen kanta olikin jo vieraampi kuin pitäjien oikeistolaisemmille naapureille.

Kommunisminvastainen henki oli Pohjois-Savossa korkealla kesäkuun puolivälissä 1930. Muutamat maakunnan miehet olivat valmistautuneet jyrkkiinkin toimiin yksittäisiä kommunistiaktiiveja kohtaan. Karttulalaiset lapualaisaktivistit painostivat mielenilmausmarssin kotiinpaluumatkallaan Syväniemen työväen osuuskunnan hoitajaa ja kommunistisen opintokerhon vetäjää Uljas Jäppistä lähtemään paikkakunnalta. Kiuruvetisen pastori Elias Simojoen johtama iskuryhmä puolestaan kyyditsi 16.6. kuopiolaiset kommunistiaktiivit Aarne Hiltusen ja Emanuel Juutin Leppävirran kautta "ikitielle" Neuvostoliittoon. Kyyditsijät olivat pitäneet kyydittyjä salaisen työväen järjestyskaartin päällikköinä. Juutin myöhemmin ilmoittamien tietojen mukaan kyyditsijät oli johdattanut hänen asunnolleen EK:n Kuopion alaostalon etsivä Oiva Pajari.¹

Pohjoissavolaisten lapualaisaktivistien kiihkeätunnelmainen kuukausi huipentui 7.7.1930 järjestettyyn valtakunnalliseen talonpoikaismarssiin, jossa tervehdittiin mieluisia hallitusvoimia ja valtiovallan rinnalle paluun tehnyttä valkoista kenraalia C.G.E. Mannerheimia. Lukkolaisten ydinryhmittymästä iisalmelainen Santeri Sahlström toimi sotilaallisesti järjestäytyneen paraatijoukon komppanianpäällikkönä. Kaikkiaan pohjoissavolaisia osallistui marssiin 318 henkeä. Marssijoukko koostui, toisin kuin Suomen Lukon ydinryhmittymä, valtiolliselta puoluekannaltaan niin kokoomuslaisista, maalaisliittolaisista kuin edistyspuoluelaisistakin. Lapuan liike oli marssin aikana valtansa kukkuloilla. Tai siltä kaikki ainakin näytti. Radikaaleilla otteilla oli saavutettu Kallion ero ilman että laittomuuksista olisi jouduttu tilille.²

Mitä sitten kuului itse kohteelle, kommunistiselle liikkeelle, jonka vaaraa korostaen Lapuan liike nousi lain yläpuolelle? Aarne Korpimaa kirjoitti kesäheinäkuun taitteessa maakunnan järjestysviranomaisille, että *"kommunistien julkinen järjestötoiminta - mikä yllensäkin kesäkuukausina on ollut laimeata - on edustuksen piirissä kesäkuulla ollut kokonaan lamassa"*.³ Lapuan liikkeessä - ja yleisemminkin porvarillisissa piireissä - ei kuitenkaan uskottu, että kommunistien yhteiskunnallinen toiminta ajautuisi itsestään tiensä päähän. Lapuan liikkeen myötä tuli tunnetuksi julkilausuma, jonka mukaan kommunismille piti antaa lopullinen kuolinisku ja taistelu kommunistista liikettä vastaan oli vasta alkutekijöissään. *Murray Edelman*in mukaillen poliittisen vihollisen näkymättömyyksen oli muuttunut todisteeksi sen kansakuntaa vastaan harjoittamasta maanalaisesta työstä.⁴ Tässä mielessä kommunistien maanalainen toiminta, tai tietoisuus sen olemassa olostsa, oli ruokkinut paisuvia olettamuksia ja huhupuheita kommunistien suunnitelmista ja yhteiskunnan sisällä toimivista myyristä.

¹ Savo 17.6.1930; Siltala 1985, s. 303, 344, 681.

² Kokko 1930, s. 119-122.

³ EK:n Kuopion ed. tk 3.7.1930. EK:n Kuopion alaostalon tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

⁴ Edelman 1988, s. 3, 67-68.

Lapuan liikkeen katsannoissa maailma nähtiin hyvän ja pahan taistelukenttänä, ja peloista päästiin parhaiten, kun paha juurittiin kertakaikkisesti maan päältä. Kommunisminvastaisen liikkeen iskut kohdistuivat rajuin niihin tekijöihin, joita pidettiin kommunistisen aatteen levittäjinä ja radikalismien ilmentäjinä ja jotka olivat antaneet kommunismille kasvot: kommunistisiin paikallistoimijoihin, kirjapainoihin ja työväentaloihin. Samat tekijät olivat olleet myös viranomaisvalvonnan kohteina ennen kuin ne joutuivat Lapuan liikkeen painostuspolitiikan vauhdittamina varsinaisen repression kohteiksi.

3.3 Savo-lehti lietsoo radikaalin lapualaisuuden mallia, Savon Sanomat toppuuttelee

Lehdistöllä oli ollut merkittävä vaikutus Lapuan liikkeen etenemiselle sekä kommunisminvastaisten viholliskuvien levittämiseen ja oikeuttamiselle. Osa porvarillista lehdistöä tempautui mukaan suoranaiseen viholliskuvien levittämiseen Lapuan liikkeen rinnalla, ja lehdistö oikeutti viholliskuvia koko ajan, kun se osoitti hyväksyntää Lapuan liikkeen vaatimuksille ja toimille.

Lehdistö tarjosi Lapuan liikkeelle radion ohella laajimman mahdollisen viestintäväylän, mutta sen tuki osoittautui kokoomuslehtiä lukuun ottamatta horjahtelevaksi ja varaukselliseksi jo liikkeen alkua ajoista lähtien. Yhtä lailla lehdistöstä tuli Lapuan liikkeen ärhäkin kritisoija, jossa burkelaisittain ilmaistut kilpailevat identifikaatiot saivat tehokkaimman levityskanavan. Lapuan liike alkoikin suosia retorisen viestinnän välineinään paremmin hallittuja instrumentteja kuten joukkokokouksia ja -ilmoittautumisia, joilla korostettiin myös liikkeen spontaanisuutta. Lehdistö - vaikka se olisikin asettunut näitä painostuspolitiikan muotoja vastaan - piti joka tapauksessa huolen siitä, että niistä levisi tietoutta välittömästi varsinaiseen painostuspolitiikkaan osallistumattomille kansalaisillekin. Lapuan liike oli ja pysyi kestopuheenaiheena Lapuan haastejuhlia seuraavana vuonna, oli suhtautuminen siihen mitä tahansa.

Pohjois-Savossa, jossa ei ollut organisoitua aktiivilapualaisuutta ennen kesäkuuta 1930, lehdistö sai entistäkin korostuneemman aseman tulevien suunnanmuotoilujen kannalta. Innostuneimmin "kansannousun" otti vastaan kokoomuslainen Savo ja sen pohjalaissyntyinen päätoimittaja Heikki Kokko. Kokko siirtyi varsin pian Lapuan liikkeen radikaalin siiven puolelle ja antoi suoran tukensa Kallion hallituksen vastaiselle retoriikalle keväästä kesäkuun loppuun 1930. Hän liittyi kesäkuussa maakunnan Lapuan liikkeen ytimeen ottamalla osaa Suomen Lukon piirijärjestön syntyyn ja Kosolalle lähetetyn tervehdyksen muotoiluun sekä Savon Kansan kirjapainon sulkemismarssin järjestelyihin. Lapuan liikkeen nousu poliittiselle näyttämölle tuli jääkäriaktivismia sortovuosina tukeneelle Kokolle kuin tilauksesta: se täyttäisi rauenneet toiveet ja johdattaisi kansan yksimielisyyteen ja pois itsekkäistä puoluejuonitteluista. Kokko ei pitänyt kokoomuslaisten tavoitteiden ajamista puolue-etuiluna, koska niissä oli kyse kansallisista eduista, ei maalaisliiton tuottajaintresseistä, sosialidemokraatti-

en luokkapolitiikasta tai edistyspuolueen laillisuusharhasta, jossa kansa oli lakia varten eikä laki kansaa varten. Lapuan liike saattoi rikkoa lakia muttei kansan oikeustajua.

Savon kommunisminvastainen kirjoittelu jakaantui kolmeen aktiiviseen vaiheeseen, joista ensimmäinen liittyi Lapuan marraskuisen kokouksen jälkimaininkeihin, toinen kesäkuun alun Vaasan mellakoiden jälkeiseen aikaan, jolloin Kallion hallituksen vastainen painostuspolitiikka terävöityi kyyditysterroirin myötä, ja kolmas elo-syyskuuseen vaalitaisteluun.

Kokko oli marraskuusta 1929 lähtien mukana siinä myyttien rakentamisessa, jossa Lapuan liike esittäytyi *"kansannousuna"* ja kansaa jaettiin *"kommunisteihin sekä heidän suojelijoihinsa"* ja *"muuhun kansaan"*. Rakentuva identifiointi toimi burkelaisittain vastapariensa kautta, jossa määrittävimmäksi alkoi kohota *"isänmaallinen, kansallinen/isänmaaton, epäkansallinen"*. Kommunismi edusti marraskuisessa kirjoittelussa *"Venäjältä johdettua, maanpetoksellista ja kulttuuriviohollista"* toimintaa sekä *"siveellisten arvojen pilkkaa"*. Kokon mukaan joku muuta väittämällä *"paljastaa vain tietämättömyytensä tahi kommunisteille antautumisensa pelon ja raukkamaisuuden vuoksi (...) tahi yhtyy hän jo ennakolta heidän kumoukseensa, jota tähän asti ei ole juljennut tunnustaa vaan valhetellut väristään"*.¹ Kommunistien arvoa alennettiin vertaamalla heitä *"pirtutrokareihin"*, joina oli Savon mukaan toiminut todistettavastikin kommunisteja, ja heidän aatettaan verrattiin pirtuun, jota kuljetettiin salaisia teitä Suomeen.²

"Kansannousua" oikeutettiin vuoden 1930 vaihteen jälkeen korostamalla kommunismin vaarallisuutta ja uuden kapinan mahdollisuutta. Lukijoita muistutettiin punakapinan ajoista, jonka *"häpeä ei tule tekemättömäksi milloinkaan"* ja joka *"antaa alituisesti perustellun aiheen arvostella vasemmistoa, etenkin kuin sen taholta vieläkin puuskuu aivan sama henki"*.³ Häpeän poispyyhkimättömyys oli määre, josta vapauduttiin vain vapaussodan voittajien ehdoilla. Kun kommunistinen työväenliike ei tätä ymmärtänyt vaan päinvastoin sysäsi häpeän taakkaa valkoisille, se oli samalla loukannut voittajien oikeutettua kunniantuntoa ja aiheuttanut heille alituista nöyryytystä. Nöyryytetty yhteisö - aivan kuten yksilökin - oli itseoikeutettu hakemaan hyvitystä, joka Lapuan vuonna tarkoitti oikeistoradikaalimmassa hengessään rankaisua tai kosta.

Kommunisteja ei myöskään koskettanut sama lain suoja kuin muita, sillä *"ken on kavaltanut maansa ja kansansa, on luopio, ei enää veli ja kansalainen"*. Uuden kapinan tyrehdyttämistä vaativat jo vapaussodan urhot, *"jotka työstään, perheestään, kodistaan luopuen kuulivat isänmaan ja kunnian kutsun, riensivät rintamalle tahi rintaman vaatimaan muuhun työhön, uhrasivat kaikkensa, haavoittuivat, kaatuivat tahi voittivat, kuten Leonidaksen joukot uskollisina isänmaan laelle"*.⁴ Kommunistien vaarallisuudesta kertoivat myös salaiset puuhastelut, joiden kohteeksi oli joutunut jopa armeijamme. Kokko korosti, että *"tämä vaara tulee vuosi vuodelta suuremmaksi jos annetaan kommunistisen toiminnan maassa häiriytymättä jatkua, minkä seurauksena kommunisteilla on kohta sotilaskiihoitus- ja vakoilutyössään käytettävissä"*

¹ "Vasemmisto ja isänmaa", Savo 13.12.1929.

² "Trokari-kommunisminkin on kukistettava", Savo 11.12.1929.

³ "Tehty ei tule tekemättömäksi", Savo 23.1.1930.

⁴ Id.

ne ikäluokat kommunistista asevelvollista nuorisoa, jotka perusteellisesti ovat lasten- ja varhaisnuoriso sekä nuorisjärjestöissä muokatut ja valmennetut tätä työtä suorittamaan”.¹ Vanhana tuttuina keinona kommunistien vaarallisuuden osoittamiseksi toimivat myös Neuvostoliittoa käsittelevät kauhu-uutiset, joissa levitettiin samalla viholliskuviin kuuluvia vastapareja ”kristillinen/pakanallinen” ja ”länsi/itä”. Kommunismi leimattiin länttä uhkaavaksi ”Antikristukseksi”, jolla oli käskyläisenään joukko kotimaisia kommunisteja.²

Uskontoa ja siveellisyyttä auktoriteettina korostava retoriikka oli ollut erityisen käytettyä jo vapaussodan valkoisessa propagandassa.³ Siihen huipentuneeseen kansalliseen traditioon – Venäjän vaikutusvallan katkaisemiseen – Savo liitti myös kommunisminvastaisen Lapuan liikkeen. Suomen kehittymistä oikeaan suuntaan oli ollut aina ajamassa taistelu oikeudesta, ei vallasta, jonka ”päämääräksi on kohotettu oikeudelle vieras aate”. Kokon kirjoittelussa alkoi paistaa läpi asenne, jonka mukaan kansa ei ollut kypsä avoimelle puoluelaitokselle, koska ”sivistyksellinen muokkaus on meillä hyvin pinnallista”. Vasemmiston eteneminen myös ”todellisesti selittää ja todistaa sen, että lainkuuliaisuus, kansalliset hyveet, jumalanpelko, hyvät tavat ja kunnialliset menot ovat luhistuneet ja rikostilastomme muuttuneet pelottaviksi pohjoismaisine ennätyksineen vankien luvuissakin”.⁴ Sekularisoituminen ja traditionaalisen yhteiskunnan vähittäinen modernisoituminen jäyivät syvästi Kokon kaltaisten konservatiivis-idealisticen maailmankatsomuksen omaavien vanhan polven edustajien mieliä. Kokolta jäi mainitsematta, että vankimäärän kasvu oli vuoden 1930 alussa jo paljolti yhteydessä kommunismin piileviin tukahduttamistoimiin.

Vaasan tapahtumat aiheuttivat ensi alkuun hämmennystä kokoomuslehdissäkin, joka oli siihen saakka tukenut varauksettomimmin Lapuan liikettä. Savo piti kommunistikirjapainon avauspäivän tapahtumia ”valitettavina”, joskin ”ymmärrettävinä”. Syypäiksi nähtiin viime kädessä kommunistit ja kirjapainon avaamisen sallineet porvaripuolueet, jotka olivat teoillaan aiheuttaneet sen, että ”vakava mielenmalti ja harkinta saivat väistyä” ja ”loukatun isänmaallisen mielen ja oikeustajunnan kiihdyttämä mieliala ja alkeiset vaistot pääsivät liaksi valloilleen”.⁵ Lapuan lain oikeuttamisesta tuli osa Savon kirjoittelua seuraavina viikkoina, jolloin Vaasaan vaadittiin lujaoitteista maaherraa ja Kallion hallitus joutui yhä ahtaammalle. Kokon viesti oli, että ”eteläpohjalaista, pohjaltaan rehellistä ja pyhää tunnetta ei enää liaksi ärsytetä ja kiusata vaan sitä vihdoinkin uskotaan.” Pohjalaisia kuvailtiin kansaksi, joka oli ennenkin ohjannut eturintamassa Suomen oikeaan suuntaan – esimerkkeinä huovien vallan vastustus, Kalajoen käräjät tai vapaussota. ”Kansannousua” verrattiin samanlaiseksi luterilaista, oikeaoppista maailmaa puolustaneeksi tapahtumaksi kuin aikoinaan Augsburgin tunnustusta tai Kustaa II Aadolfin Saksan sotaretken aloittamista.⁶

¹ ”Kommunistit ja armeija”, Savo 11.4.1930.

² ”Uskonnonvainot Venäjällä”, Savo 2.2.1930.

³ Manninen 1982, s. 155-156.

⁴ ”Yleisen mielipiteen muodostuminen”, Savo 6.2.1930.

⁵ ”Vaasan tapahtumat”, Savo 6.6.1930.

⁶ ”Mihin ryhdyttävä?”, Savo 11.6.1930, ”Tilanteen seljetessä”, Savo 14.6.1930 ja ”Muis-tojen ja velvoitusten juhannus lähestyy”, Savo 21.6.1930.

Kokon ja Savon kommunismin vaaran korostamisen aatteelliset lähtökohdat olivat paitsi konservatiivis-kristillisessä maailmankatsomuksessa myös edellisen vuosisadan lopulta koko Eurooppaan levinneessä Darwinin evoluutio-opin väärinymmärtämisessä, sosiaalidarvinismissa, joka korosti olemassaolon taistelua kansojen kesken ja aiheutti sivutuotteenaan suunnatonta degeneroitumisen pelkoa. Kokko kirjoitti, että *"rauhakin on veretöntä sotaa, kilpailua ja kiihvasta taistelua olemassaolosta"*. Kansakunnan sairastumisen peikko vaani alituisen keskuudessamme, ja sille antautuminen oli nolla-summa-peliä, jossa ainoastaan toinen säilyy. Kokko jatkoi, että *"jokaisen valtion ja kansakunnan on, kuten yksilönkin, alituisesti huollettava itsestään ja varottava taantumistaan tahi liikaa nukkumistaan"*. Kansakunta oli päässyt torkahtamaan puoluejuonittelujen ja laillisuusharhan seurauksena, mutta nyt sen oli – viime hetkellä – herättänyt valpas ja oikeamielinen kansa.¹

Päätoimittaja Kokko puki elämän kohtalonomaisuuden Juhannuksena runoksi, joka osoitti ihailuaan ja kunnioitustaan, millekä muullekaan kuin Suomen lipulle, suven juhlan symbolisoijalle:²

*"Nyt selkeni kesäkuumme
myös meidätkin seljentäin,
ja minkä me näimme – siitä
me sulle laulamme näin:
vie meitä uhmalla taiston
nyt häpeät häätämään,
ole vaate voiman ja vaiston
päin valtaa hallan ja jään!*

*Pyhä lippu, pilviin piirry,
kunis täyttyy vuossadan yö,
kunis salkosi juurta enää
ei ruoste raiskaa ja syö.
kunis soittimme pohjaan asti
on isketty isku ne,
jotka verta velvoittavasti
ovat pakkona rintamme.*

*Sinun valkeuttasi koskaan
ei häpeä varjota saa,
sun sineäs tahrata herja
ei vieraan, ja vieras maa,
ei allasi viihtyä saasta,
joka julkesi paisua niin,
ett' oli jo osa maasta
sen kuihtunut kahleisiin.*

*Nyt raikkaat Pohjan tuulet
yli soisen Suomen käy,
on noussut myrsky, jonka
ei viime aaltoa näy...*

¹ "Päivän tunnus", Savo 18.6.1930.

² "Lippuväla", Heikki Kokko, Savo 22.6.1930.

*Mut tuuli se tullut meille
suven suuren tuomana on,
vie taiston ja voiton teille
ja teille tuomion.*

Retorinen identifikaatio kiihtyi kesäkuun lopulla, kun eduskunta kokoontui kesken kesälomansa keskustelemaan kommunistilakiesityksistä. Savon kirjoittelu toisti eduskunnan olevan *"kansan eduskunta"* ja Lapuan liikkeen edustavan *"kansan ääntä"*. Eduskunta kuitenkin pelaisi itsensä ulos tästä kansasta, jos se ei suostuisi kuulemaan *"kansan äänen"* vaatimuksia kommunismin tukahduttavan lainsäädännön aikaansaamiseksi. Tällainen lainsäädäntö nähtiin jo eurooppalaisuuttakin puolustavana tekona, johon oli ryhdytty muun muassa Saksassa ja Virossa.¹

Hallituksen vaihdos oli Savolle mieluisa uutinen: maalaisliiton vasemmisto väistyi, ja maan johtoon astui vanha valtiomies Svinhufvud, jonka kyvykkyydestä ei ollut epäilystäkään. Talonpoikaismarssin piti olla jo maaperäämme paalutettujen vaatimusten ilmentymä ja osoitus *"kansan heräämisestä"* sekä *"uudesta yksimielisyydestä"*.² Kokko haaveili maailmanlaajuisesta bolševisminvastaisesta liitosta ja tuolle aatteelle annettavasta kuoliniskusta, sillä *"muuten eivät kansat voi elää ihmisarvon mukaisesti"*.³ Lapuan liikkeen työ ei ollut vielä kesken. Kokko vaati Suomen Lukon osastojen perustamista Savoinkin, jotta *"yhä lukuisimmat nukkujat heräävät ja että kansa on valmis, kun isänmaa sitä kutsuu työhön, jonka saavutukset johtavat meitä kaikkia Suomen kohottamiseen parhainten unelmiensa ja korkeinten toivojensa mukaiseen uuteen elämään"*.⁴

Lapuan liikkeen jatkamisen velvoitteeseen liittyi ajatus siitä, että kaikki ei menisikään niin kuin pitäisi. Pahin tapahtuikin, kun kommunistilait kaatuivat sosialidemokraattien ja ruotsalaisten yhteisrintamaan. Lapuan liikettä tarvittiin jatkossa myös porvarillisen yksimielisyyden herättelemiseen, jonka lujuus osoitettaisiin uuden eduskunnan valitsemisessa. Porvarillinen yksimielisyys osoitautui kuitenkin seuraavien viikkojen aikana toiveajatteluksi.⁵

Porvarillisen yksimielisyyden tilkeaineena oli käytetty Lapuan liikkeen alkuajoista lähtien kommunistien välittömän uhan pelotetta. Samaan keinoon turvautui myös Savo-lehti julkaistessaan heinäkuun lopulla runsaasti kommunistien salaisista puuhista kertovia artikkeleita ja suoranaisia huhuja; eräs huhuista koski Sodankylän likeisestä metsästä tavattua yöllistä nuotiota, jota epäiltiin kuloaikana kommunistien tahallaan sytyttämäksi. Vaikka lehti täsmensi, että myöhemmissä tutkimuksissa nuotio sytyttäjiksi paljastui joukko humalaisia, ensivaikutelma oli jo annettu.⁶ Yksimielisyyttä haettiin myös painostuspolitiikan kautta, jossa Savo toimi suoranaisten Suomen Lukon piirijärjestön äänitorvena.

¹ "Eduskunnan ja kansan kokoontuessa", Savo 29.6.1930.

² "Aika on kääntynyt", Savo 6.7.1930.

³ "Bolševismien on kuoltava", Savo 10.7.1930.

⁴ "Työ ei ole päättynyt", Savo 12.7.1930.

⁵ "Porvarillisten vaaliliittohanke", Savo 10.8.1930.

⁶ Savo 22.7.1930.

Kun Suomen Lukko aloitti organisoidut kunnanvaltuustojen puhdistukset, Savo oli alusta alkaen mukana toimenpiteitä puolustelevien ja oikeuttavien viholliskuvien levittämisessä: lehti esitti 22.7. kunnanvaltuustoissa toimivat kommunistit Moskovasta johdettuna kapinallispesäkkeenä, ja 2.8. – jolloin puhdistukset oli jo aloitettu maakunnassa – se piti kommunistien vapauttamista luottamustoimistaan yleisen mielipiteen täyttämisenä ja vertasi kommunistien ja sosialistien etenemistä rikkakasvien rehottamiseen. Kirjoittelussa heijastui konservatiivien vanha tyytymättömyys kunnallishallinnon äkillisenä pidettyä demokratisoimista kohtaan, jonka Kokko ilmoitti johtaneen siihen, että *"tietämättömät ja harhaanjohdetut äänestäjät ovat heitä [kommunisteja] saattaneet valtuustoihin suuta soittamaan ja ajamaan Moskovan asioita"*. Kokon arvomaailman perusteella kommunistien valta oli ollut Pohjois-Savossa *"heidän kunnallisiin veroihin ja vastuisiinsa verraten"* *"suhteettoman suuri"*.¹ Näissä kannoissa toistui Vesa Varesen meritokraattis-konservatiivisiin monarkisteihin liittämä yhteiskunnallinen asenne, jonka mukaan demokratiaa piti hillitä eikä antaa sen edetä täysin vapaasti ylilyöntien käytäntöön sekä pätemättömien, itsekkäiden ja sivistymättömien puoluejuonittelijoiden otteeseen.² Tämä ei tietenkään tehnyt Kokon kaltaisista konservatiiveista monarkian palauttajia, saaticka antidemokraatteja, vaan pikemminkin he kannattivat tietyn asteista ohjattua demokratiaa³, johon kuului kansakunnan ja sen edustuselimet läpäisevä isänmaallinen asenne sekä vakaa ja vahva, porvarillisten kokonaisetujen ohjaileman eduskunnan tukema hallitus. Tätä näkemystä voitiin luonnollisesti kritisoida kavennetuksi demokratiaksi tai jopa demokratian vastaisuudeksi, mutta vastapuolen esittämiksi fasis-teiksi Kokkoa ja hänen aatekumppaneitaan ei saanut tekemälläkään. He eivät koskaan havitelleet suoranaista vallankaappausta tai vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän perinpohjaista muuttamista vaan ainoastaan oikeita miehiä jo olemassa olevien instituutioiden sisälle ja sen varmistamista, ettei demokratia jatkossa luisuisi väärälle tielle.

Jos Savo ja monia muita kokoomuslaisia lehtiä oli uskomisen, kansakunnan kohtalo oli sidottu Isänmaallisen vaaliliiton onnistumisen varaan. Kokko propagoi Isänmaallista vaaliliittoa ainoana takeena kommunismin tukahduttamiselle ja piti kommunismin uhkaa edelleen todellisena. Taistelun tuli *"kohdistua täydellä voimallaan ja laajalla rintamallaan koko sitä yhteiskunnallista ja taloudellista harhaliikettä vastaan, jonka kärkijoukkona kommunismi esiintyy"*. Todisteeksi siitä, ettei kommunismia vielä oltu lyöty, kävi tuon aatteen *"kierous"*, *"pettävyys"* ja *"sairaus"*. Nyt oli aika käydä päättäväisesti tuon liikkeen *"juuriin kiinni"* ja lopettaa sen porvarillisen suunnan jatkuminen, joka oli katsonut *"sitä muka*

¹ "Kommunistit ja kunnalliselämä", Savo 22.7.1930 ja "Kunnalliselämän puhdistaminen", Savo 2.8.1930.

² Vares, Vesa. Kuninkaan tekijät: Suomalainen monarkia 1917 – 1919. Myytti ja todellisuus. Juva 1998, s. 64-65.

³ Sivujuonteena varsinaiselle tutkimustyölle mainittakoon, että Venäjän kehitys kulki Vladimir Putinin toisella presidenttikaudella jonkinlaisen ohjatun demokratian suuntaan. Tämä merkitsi yritystä saattaa edustuselimet ja tiedotusvälineet yhtenäisen asenteen ilmentäjiksi, myyttien käyttöön ottoa kansakunnan identiteetin rakentamisessa ja harvainvaltaisuusustendenssin oikeuttamista muutoin uhkaavalla sekasorrolla, kansakunnan heikkenemisellä ja ulkoisen vihollisen toimilla.

vaarattomana ja aatteellisena liikkeenä". Talonpoikiin vedottiin erityisesti korostamalla kommunismin uhkaa omistusoikeudelle ja yrittäjyydelle, ja työläisille haluttiin osoittaa, että paheneva työttömyys oli viime kädessä kiinni bolševikkien dumpppaushinnoilla suoritetusta hyökkäyksestä Suomen puutavaraliikettä vastaan. Identifikaatiopiiriä yritettiin laajentaa jopa sosialidemokraattien ja entisten kommunistien suuntaan. Vaa'ankieliasemassa olivat kuitenkin maalaisliittolaiset, joihin kohdistuikin tiukkaa vetoamista ja painostusta ennen elokuisia piirikokouksia. Isänmaallisen vaaliliiton propagointi jatkui sen kariututtuakin maalaisliiton rivien hajottamiseksi ja äänestäjien mielten muokkamiseksi.¹

Maalaisliittolainen lehdistö ei luonnollisesti voinut siirtyä yhtä varauksettomasti Lapuan liikkeen taakse kuin kokoomuslehdet, sillä sen vartioitavana olivat myös hallituspuolueen edut ja Kallion yhä julkeammaksi käyvän arvostelun osoittaminen turhaksi. Maalaisliitto joutuikin pahaan välikäteen, sillä sen kannattajat ja osin aktiivitoimijatkin olivat näkyvästi mukana Lapuan liikkeessä, joka kulki kevään 1930 jälkeen myös Kallion vastaisen liikkeen suuntaan. Nämä tehtävät – mukana olo "talonpoikasliikkeessä" ja lojaalisuus hallitukselle – eivät onnistuneet ilman ristiriitoja. *Toivo Nygårdia* lainaten "maalaisliitto joutui-kin kesään 1930 saakka aluksi kannattamaan, sitten myötäilemään ja lopuksi sietämään liikettä".²

Pohjois-Savon laajimmin levinyt porvarillinen lehti Savon Sanomat ja sen maltillinen päätoimittaja Eero Hiekkala huomasi varsin varhain Lapuan liikkeeseen sisältyvät vaarat puolueensa yhtenäisyydelle. Lehden käytännöksi tulikin seuraavina kuukausina puhua ensin ylistäviä sanoja kansan heräämisestä ja alentavia sanoja kommunistien puuhasteluista, mutta niitä seurasivat varoittavat jälkisanat, joissa peloteltiin vanhan monarkisminvastaisen propagandan tavoin taantumuksellisten piirien vallantavoittelusta ja laittomuuden tiestä. Lehti tarjoi jo vuoden 1930 alusta lähtien vaihtoehtoja identifikaatiota Savon retoriikalle, jolle isänmaallisuudessa ei ollut sävyeroja ja jolle kommunismi muodosti vielä kesän 1930 jälkeenkin välittömän uhan.

Savon Sanomat tervehti Lapuan ensimmäistä kokousta tervetulleena reaktiona kommunistien vallattomuutta ja räikeyttä vastaan, mutta se kaipailli myös "malttia ja harkintaa, ettei asiaa kestävämmillä otteilla vahingoitettaisi". Kommunismi edusti Savon Sanomille "rikollista kiihotustoimintaa", mikä teki asiasta ensisijassa juridisen ja siirsi vastuun eduskunnalle ja hallitukselle. Kyse ei ollut samankaltaisesta vastaparien luonnista kuin Savon retoriikkaan sisältyneissä sairaus- tai paholaismetaforissa.³

Hiekkala muistutteli jo joulukuun alkupuolella – kun hallitukselle viestiä vieviä kansalaiskokouksia järjestettiin ympäri maata – vapaussodan jälkeisistä monarkistien toimista ja varoitteli "niistä 'pimeistä voimista', jotka suomalaisen talonpojan vapaudenrakkauteen ja isänmaallisuuteen vedoten yrittävät kalastella sameassa vedessä". "Taantumukselliset piirit" ja "kansanvoallan viholliset" edustivatkin

¹ "Isänmaallinen vaaliliitto", Savo 31.7.1930 ja "Porvarillisten vaaliliittohanke", Savo 10.8.1930.

² Nygård 1982, s. 80.

³ "Kaksitoista vuotta", Savon Sanomat 5.12.1929.

Savon Sanomille samanmittaista poliittista vihollista kuin kommunismi.¹ Retoriikan muotoilu tukeutui vahvoihin monarkistien vastaisiin tasavaltalaisiin mielipiteisiin ja myytteihin sekä samankaltaiseen demokratian vastaisilla toimilla pelotteluun kuin kommunisminvastainen retoriikka tahollaan. Maalaisliitolla tasavaltalaisuuden korostaminen ja pahoihin monarkisteihin vetoaminen juontui puolueen itsenäisyyden ensivuosisikymmenellä rakentamaan valtionhoitaja-puolueen rooliin.²

Savon Sanomien kommunisminvastainen retoriikka heijasteli maalaisliiton omaksumaa kansanvallan suojelijan asennetta: kommunismi nähtiin *"kansanvallan vastaisena ja maanpetoksellisena liikkeenä"*, jota oli johdettu *"Neuvosto-Venäjältä käsin"*. Kommunismin alentamiseen kuului Neuvostoliiton osoittaminen diktatuuriksi, jolloin ei ollut ymmärrettävää, että sieltä levinyt liike sai elää Suomessa. Maalaisliiton retoriikka piti kommunismin etenemistä yksinomaan kiihotuksen tuloksena sekä – pakinoitsija Maan-Jussin sanoin – suoranaishen *"typeryytenä"* tai *"haihatteluna"* niiden maatyömiesten ja pienviljelijöiden osalta, joiden *"toimeentulo ja elämisenmahdollisuudet kokonaan riippuvat järjestyneistä yhteiskunnallisista oloista"*.³

Kun Savo kannatti retoriikassaan täydellistä leikkausta ja piti kommunismin uhkaa alituisena, Savon Sanomat tuki vain räikeimpien kommunistikihoittajien vangitsemista ja sellaisen lainsäädännön pystyttämistä, ettei tuolle kiihotukselle enää olisi jatkossa sijaa. Pakinoitsija Maan-Jussi sanaili maaliskuussa 1930 – Lapuan toisen kokouksen aikoihin – , että *"järjetön paholaisten seinille maalaileminen sekä hillitön kiivailu ja jalottelu on vain asialle vahingoksi"*. *"Kommunismin kirouksesta"* päästäisiin parhaiten uutteralla valistustyöllä.⁴ Maan-Jussi totesi kommunistien liki vuoden jatkuneesta kiivailusta, että *"suuta on räävittömillä sittenkin enemmän kuin pontta ja puhtia takana"*.⁵

Työn Äänen kirjapainon rikkojia ja heidän puolelleen liittyvää *"Lapuan parlamenttia"* päätoimittaja Hiekkala suitsi jo selväsanaisesti pitäen heidän tekoaan *"harhapolkuna"*, *"jesuiittamaisena"* ja *"luihuna"*, johon oli johtanut *"harkitsematon ja sairaaloinen kiihotus"*. Kiihotuksesta – jota oli käytetty tiuhaan kommunistien yhteydessä – alkoi tulla alati esiin nouseva peikko yhteiskuntajärjestykselle. Nyt tuo peikko väijyi selvästi sekä vasemmalta että oikealta. Lapuan liikkeen radikaalisiiven vastainen retoriikka kohotti maalaisliiton ja hallituksen toiminnan vastaavasti *"miehekkääksi"*, *"suoraksi"* ja *"tinkimättömästi lakiin ja oikeuteen pohjaavaksi"*.⁶ Lapuan liikkeen toiminta alettiin nähdä suoranaisesti koko maata vahingoittavaksi, sillä se antoi *"Vaasan harhapiston"* jälkeen kommunisteille lisäsytykettä *"jumalattomalle riekkumiselle"* ja *"suupalttina"* esiintymiselle sekä loi *"kommunistivaaralla meluamisellaan"* ulkomailla käsitystä, *"että tämä maa on ihan sortumaisillaan Moskovan kaikennielevään kitaan"*. Tämän pelättiin johta-

¹ "Varokaa provokaattoreita ja kiihoittajia!", Savo 10.12.1929.

² Vares 1998, s. 15, 18-25 ja 27-37.

³ "Maan-Jussin mietteitä", Savon Sanomat 21.12.1929 ja "Kommunismin tilinpäätös", Savon Sanomat 4.1.1930.

⁴ "Maan-Jussin mietteitä", Savon Sanomat 22.3.1930.

⁵ "Maan-Jussin mietteitä", Savon Sanomat 12.4.1930.

⁶ "Pohjalaiset harhapoluilla", Savon Sanomat 5.4.1930.

van siihen, etteivät länsivallat *"anna meille niitä lainapennosia, joita me nyt kipeästi tarvitseisimme raha-asiaimme järjestämiseksi"*.¹

Kommunistien kiihotustoimista kirjoittaessaan Savon Sanomat korosti samalla tilanteen hallintaa ja hallituksen kyvykkyyttä.² Tämä johtui siitä, että maalaisliittolaiset kokivat olevansa kevään 1930 jälkeen yhä selkeämmin puolustuskannalla kokoomuslehdistön alati kiihtyviä hyökkäyksiä vastaan, joissa epäiltiin Kallion kommunisteille antaman iskun jäävän liian heiveröiseksi. Savon Sanomat ei ylipäänsä elätellyt kommunismista samanlaisia pelkoja kuin kokoomuslehti. Hietala kirjoitti 17.5. että kommunistivaarasta *"on puhuttu oikeastaan liikaakin ja sekoitettu käsitteitä keinoista, joilla kommunismia on vastustettava"*. Hietalan mukaan *"jo nykyisin voimassaolevan lainsäädäntömme turvin voidaan tehdä sangen tehokasta työtä kommunismin juurruttamiseksi pois kansamme keskuudesta"*.³

Vaasan tapahtumat kesäkuun alussa toimivat Savon Sanomille varoittavana tuloksena *"kiihotustyöstä"*, jota *"muutamattamattomat yltiöpäät"* ja *"laittoman hurmahenkisyyden polulle hairahtuneet"* olivat jatkaneet hallituksen kommunisminvastaisista ponnisteluista huolimatta. Hallituksen ja viranomaisten kyvykkyyden pitäisi olla selviö, sillä EK:n päällikkö oli sanomalehdille antamassa tiedotteessa ilmoittanut jo sadan kommunistiagitaattorin joutuneen telkien taakse, saman määrän uusia juttuja olevan vireillä ja useiden kommunististen yhdistysten tultua lakkautetuiksi.⁴ *"Hurmahenkisten kiihottajien"* ja *"laittomien tekojen"* varomista korostettiin pitkin kesäkuuta, jolloin Lapuan liikkeen painostuspolitiikka sai väkivaltaiset muodot ja osoitti yhä enemmän hallitusta vastaan. Hiekkala muotoili selkeämmin vaihtoehtoista identifikaatiota Lapuan seireeninkutsujen keskellä kumoamalla myyttiä koko Pohjanmaan tuesta: hän pohti, että *"malttinsa menettäneiden ja laittomuuksiin hairahtaneiden pohjalaisten lukumäärä on varmaan sittenkin rajoitetumpi kuin kaukaa katsoen näyttää"*. Lapuan liikkeen taustalla näyttäytyi Hiekkalan mukaan kokoomuksen kaksinaamainen peli, kun se yhtäältä tuomitsi laittomuudet mutta toisaalta vieritti niiden syyt hallituksen toimeentuloon siinneiksi.⁵ Maalaisliittolainen lehti ei lopulta kuitenkaan voinut väittää, että oman puolueen piirissä kannatusta nauttiva liike olisi tietoisesti syyllistynyt kyyditysten valmisteluihin. Se otti omalla tahollaan osaa *"lievemiesmyytin"* rakentamiseen ilmaisemalla, että *"väkivaltaisuuksiin taipuvaiset, ylirajojen innoittuneet yltiöpäät eivät näytä olevan nyt enää lapualaisliikkeen johdonkaan hallittavissa"*. Hyvän *"kansannousun"* vastavoimaksi kohosi paha, kasvoton liike, joka oli taipuvainen laittomuuksiin ja väkivaltaan. Tällä liikkeellä ei ollut vielä nimeä kesäkuussa 1930.⁶

Maalaisliiton Pohjois-Savon piirin, jota Savon Sanomatkin edusti, radikaalilapualaisuuden ja sitä tukemaan käyneen Savon vastainen retorinen identifioituminen muuttui konkreettiseksi teoksi elokuun alussa, kun piiri päätti lähteä

¹ "Maan-Jussin mietteitä", Savon Sanomat 12.4. ja 26.4.1930.

² Savon Sanomat 1.5.1930.

³ "Kommunistit lapsia villitsemässä", Savon Sanomat 17.5.1930.

⁴ "Laillinen oikeus on turvattava", Savon Sanomat 7.6.1930.

⁵ "Varokaa hurmahenkisiä kiihottajia!", Savon Sanomat 12.6.1930 ja "Kavahtakaa laittomia tekoja!", Savon Sanomat 14.6.1930.

⁶ "MielivaltaisuuDET on lopetettava", Savon Sanomat 22.6.1930.

eduskuntavaaleihin Isänmaallisen vaaliliiton ulkopuolella. Retorinen kamppailu ulottui tämän jälkeen pääasiassa isänmaallisuuden-käsitteeseen, jota Lapuan liike oli koko ajan koettanut omia itselleen. ”Kansanliike” nähtiin edelleen hyvänä, jolloin pahaksi leimattiin vain sen liepeille asettuneet omavaltaisuuksien harjoittajat. Kommunismia pidettiin poliittisena vihollisena, jota vastaan piti yhä käydä vain laillisin keinoin ja virkavallan toimesta. Kokousedustajat ilmaisivat, että *”jo yksistään Savon räikeä ja yleistä pahennusta herättävä esiintyminen on tehnyt vaaliliiton tässä vaalipiirissä mahdottomaksi”*. Vaaliliittoon lähtö koettiin taktisestikin harkitsemattomaksi ratkaisuksi, koska *”osa maaseudun pieneläjiä, jotka aikaisemmin ovat äänestäneet maalaisliittoa, siten suorastaan työnnettäisiin vasemmiston syliin”*. Vaaliliitto ei myöskään edesauttaisi entisten kommunistien vetämistä maalaisliiton puolelle.¹ Maalaisliiton aktiivit olivat nähneet tuottajajärjestöjen ja osuustoiminnallisten yritysten suhdeverkostojen kautta piirin kokoomusvaikuttajia selvemmin sen kehityksen, joka oli taittanut maaseudun pienviljelijäväestöstä jyrkimmän radikalismiin. Kokoomuksen puolella kommunistien sanat otettiin kirjaimellisemmin ja pienviljelijöiden poliittiseen kyvykkyyteen sisältyi suurta epäilyä.

Kesällä 1930 oli syntynyt tilanne, jossa kommunismia tai sen oikeuksia ei puolustanut enää kukaan. Lehdistön linjat erottautuivat osana retorista identifiointumista, jossa vastakkain oli kaksi porvarillista tulkintaa kansalaisten velvoitteista ja oikeaoppisesta isänmaallisuudesta. Eroavaisuudet kulminoituivat siihen, millaisena vaarana kommunismi nähtiin ja kuinka laaja-alaisesti Lapuan liikkeen koettiin edustavan ”kansan” tahtoa.

3.4 Miten nyt käy Lapuan liikkeen, kun maalla on oikeistohengessään ponteva pääministeri

3.4.1 Kommunisminjuurijan suitset siirtyvät viranomaisille

P.E. Svinhufvudin kokoomushallituksen nimittäminen 4.7.1930 merkitsi kaikin puolin vedenjakajaa valtiovallan suhteissa Lapuan liikkeeseen ja kommunisminvastaisen taistelun aloitteellisuuteen. Kallion hallitus oli toki kiristänyt kommunisminvastaista politiikkaansa kesäkuussa, mutta sittenkin lähinnä painostuksen alaisena. Uskottavuutensa se oli menettänyt jo keväällä. Svinhufvudiin sitä vastoin luotettiin vahvasti jo historiallisten kokemusten valossa.

Svinhufvud ilmoitti linjapuheessaan ryhtyvänsä määrätietoiseen kommunisminvastaiseen työhön sellaisen lainsäädännön aikaansaamiseksi, ettei kommunisteilla olisi enää mahdollisuuksia julkiseen toimintaan. Uusi hallitus tukeutui paljossa jo Kallion hallituksen esittämiin kommunistilakiehdotuksiin. Lapuan liikkeeseen Svinhufvud ilmoitti suhtautuvansa myötätuntoisesti, sillä myös hänen etujensa mukaista oli kumouksellisten voimien poisjuuriminen maasta. Svinhufvud kuitenkin täsmensi, että hallitus piti toiminnalleen välttä-

¹ ”Maalaisliitto käy itsenäisenä vaaleihin”, Savon Sanomat 12.8.1930.

mättömänä kaikenlaisten laittomien tekojen loppumista. Hallitus halusi palauttaa itselleen toimintarauhan ja sen auktoriteetin, jota Kallion hallitusta kohtaan tunnettu epäluottamus oli vienyt viranomaisilta.¹

Muutamia yksittäisiä omavaltaisuuksia lukuun ottamatta Svinhufvudin hallitus aloittikin rauhoittuneessa ilmapiirissä.² Näennäisesti rauhoittuneesta ilmapiiristä huolimatta hallitus ei voinut kaikilta osin tuudittautua odottamaan eduskunnan päätöksiä, sillä kulissien takainen viranomaispainostus jatkui ja toi julki uusia tavoitteita. Tosiasia oli, että kommunisminvastainen mieliala oli yhä herkästi syttyvää ja kohdistui kaikkialle, missä kommunisteilla vielä oli julkista toimintaa. Hallituksen oli reagoitava nopeasti, mikäli se halusi välttää Kallion kabinetin kohtalon.

Lapuan liikkeen vaatimuksiin oli lähes alusta alkaen kuulunut kommunistikansanedustajien poistaminen eduskunnasta. Vielä puoli vuotta aiemmin Suomalaiselle klubille kokoontuneet kokoomusvaikuttajat olivat pitäneet esitystä liian radikaalina.³ Kesällä 1930 mielialat olivat muuttuneet uuden hallituksen pääpuolueen sisällä. Sisäministeri E.V. Kuokkanen määräsi heti hallituksen nimittämistä seuraavana päivänä Etsivän Keskuspoliisin ryhtymään viipymättä toimenpiteisiin kommunistisen eduskuntaryhmän jäsenten pidättämiseksi.⁴

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton edustajien pidättämistä perusteltiin heidän omalla turvallisuudellaan. Samalla kuitenkin pantiin myös lopullinen sulku sille, miten kommunistit olivat vuodesta toiseen voineet käyttää eduskunnan puhujalavaa valtionvastaisen agitaationsa foorumina. Laillista pohjaa toimenpiteelle ei ollut, mutta sitäkin laajempi tuki porvarillisissa piireissä.⁵

Useat sisäasiainministeriön virkamiehet valjastettiin pelkästään kommunismin juurimisen suunnittelutyöhön. Ministeriön lapualaismielinen apulaisesittelijä, hovioikeudenasesori Mikko Lampén oli valmistellut kommunistien järjestöjen lakkauttamista jo Kallion hallituksen toimesta. Svinhufvudin hallituksen nimittämisen jälkeen Lampénin kaltaiset Lapuan liikettä sympatisoivat viranomaiset saivat yhä enemmän liikkumatilaa. Kommunististen järjestöjen kriminalisointi aloitettiin korkeimmalta portaalta, kun Etsivä Keskuspoliisi sai määräyksen lakkauttaa Työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön ja sen keskuselimen, Helsingin työväen vaalikomitean. Myös sosialidemokraattien edellisenä vuonna hylkäämä SAJ lakkautettiin 6.7.1930 ja sen alaisten ammattiliittojen ja ammattiosastojen lakkauttaminen pantiin vireille Helsingin raastuvanoikeudessa. Kyseisillä toimenpiteillä hallitus vastasi paljolti Lapuan liikkeen alkupe- räisiin vaatimuksiin.⁶

¹ Jääskeläinen, Mauno. Demokratian kriisi. Valtioneuvoston historia 1917 - 1966. Helsinki 1977, s. 474; Hyvämäki 1964, s. 160; Siltala 1985, s. 125.

² Siltala 1985, s. 685, 690; Huttula 1996, s. 123 - 125.

³ Vares, Vesa. Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996, s. 419.

⁴ Kirjediaarit, SM KD 301/657 1930. Sisäasiainministeriön arkisto, KA.

⁵ Hyvämäki 1964, s. 161.

⁶ Siltala 1985, s. 149 - 150.

3.4.2 Kun kirjapainot on jo suljettu, voidaan tarpeen vaatiessa sulkea työväentalojakin

Tapio Huttula on todennut, että talonpoikaismarssinalustunnelmissa järjestysviranomaiset pelkäsivät paikoitellen suoria yhteenottoja kaupunkikeskusten työläisten ja oikeistoliikkeen välillä. Kahakoiden todennäköisimpinä syntypaikkoina pidettiin joko työläiskaupunginosia, joissa ”lapualaiset” voisivat provosoida radikaaleja työläisnuoria, tai työväentaloja, joissa vasemmiston julkinen esiintyminen voisi jo sinällään lietsoa väkivaltaisuuksia. Kipinä saattaisi tulla myös ulkoapäin, maakunnan iskujoukkojen muodossa, kuten oli tapahtunut Vaasassa kesäkuun alussa. Lähimpänä vertauskohtana toimivat kommunistiset kirjapainot, joilla oli äskettäin estetty omavaltaisuudet sulkemalla painotalot.¹

Maaherrat viestittivät sisäasiainministeriöön toistuvasti kaupunkien kuumenneista mielialoista kesäkuussa 1930. Vaikka poliisi oli tiukentanut kommunistien julkisten tilaisuuksien valvontaa toukokuusta alkaen, sitä pidettiin maaherrojen taholla riittämättömänä ehkäisemään yhteenottoja. Kesän alkupuolella pelkoa herättivät työväestön mahdolliset joukkokokoukset tai katumielenosoitukset sekä puheet työväentalojen suojeluskaarteista, jollaisia oli perustettu keväällä painotalojen suojelemiseksi. Lapuan liikkeen retoriikka kommunistien aikeilla pelotteluineen tuotti satoa. Yhä useammin maaherrat raportoivat pelkkien kommunististen toiminnasta liikkuneiden huhujenkin nostattamista hermostuneista tunnelmista kaupunkien porvarillisen väestön keskuudessa. Maaherra Ignatius kirjoitti sisäministeri Linturille jo keväällä 1930 ”*lainkuuliaisten yhteiskuntajärjestyksen kannalla olevien kansalaisten*” olleen häneen yhteydessä punakaartien henkiinherättämisyrityksinä nähtyjen suojelusjärjestöjen tiimoilta.²

Viranomaiset olivat ottaneet kirjapainojen vastaisesta liikehdinnästä opiksi, sillä suurin osa kaupunkikeskusten - muun muassa Helsingin, Viipurin, Kotkan, Turun, Tampereen, Oulun, Porin, Jyväskylän, Mikkelin, Kemin, Tornion ja Rovaniemen - kommunistisista työväentaloista suljettiin ennaltaehkäisevinä toimina jo kesäkuun lopulla. Maaherra Ignatius määräsi Kuopion työväentalon suljettavaksi 30.6.1930, vaikka välitöntä painostusta sen sulkemiseksi ei ollut esiintynyt. Kuopion työväentalo jäi maakunnassa ainoaksi kommunistiseksi toimipaikaksi, joka sinetöitiin Kallion hallituksen aikana ennen työväentalojen sulkemisen oikeuttavaa erityisvaltuutta.³

Svinhufvudin hallitus muotoili kantansa työväentalokysymykseen pian kommunistikansanedustajien pidättämismääräyksen ja SAJ:n lakkauttamispäätöksen jälkeen. Kysymyksen katsottiin kuuluvan järjestystä ja turvallisuutta valvovien viranomaisten määräysvaltaan, eli käytännössä maaherroille ja paikallisille poliisiviranomaisille.

¹ Huttula 2000, s. 316.

² Huttula 2000, s. 105 ja 317.

³ Ibid., s. 316-317; Ruuskanen 1996, s. 23.

Maaherroille lähetettiin 9.7.1930 kiertokirje, jossa heidät valtuutettiin sulkemaan kommunistisia työväentaloja tietyin reunaehdoin. Kiertokirje kuului kokonaisuudessaan seuraavasti¹:

Maassa nykyään vallitsevan kärjistyneen tilanteen johdosta on sisäasiainministeriö katsonut tarpeelliseksi oikeuttaa maaherran, milloin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sitä vaatii, väliaikaisesti sulkemaan sellaiset työväentalot sekä muut kokous- ja seurahuoneistot, jotka ovat kommunististen elinten hallinnassa. Ennen kuin tällaiseen toimenpiteeseen saadaan ryhtyä on sen seikan selvittämiseksi, missä määrin asianomainen yhdistys tai muu elin todella on kommunistinen, hankittava Etsivän Keskuspoliisin pääosaston taikka sen lähimmän alaosaston tai edustajiston lausunto sekä sen lisäksi hankittava myös paikallisilta poliisiviranomaisilta saatavissa oleva muukin selvitys.

Sisäasiainministeri Kuokkasen mukaan päätökseen oli vaikuttanut halu ottaa vastuu työväentalojen sulkemistoimenpiteistä ministeriölle: hän viittasi maaherroilta saapuneisiin ilmoituksiin, joiden mukaan he eivät voi enää vastata järjestyksen säilymisestä lääneissään, jolleivät saa oikeutta tarpeen vaatiessa sulkea toistaiseksi kommunistien toimitaloja ja kokoontumispaikkoja. Kuokkanen oli kokenut tärkeäksi, että maaherrat saivat haluamansa oikeuden, kun kaupunkikeskusten työväentaloja oli jo jouduttu sulkemaan maaherroille annetuin erityisluvin.² *Tapio Huttulan* mukaan ”pääöksessä heijastui epäilemättä myös talonpoikaismarssin laukaisema naulausaalto” Etelä-Pohjanmaalla.³

Työväentalojen sulkemisvaltuus muistutti sitä erityisvaltuutta, joka maaherroille oli myönnetty muutamaa viikkoa aiemmin kommunististen kirjapainojen sulkemiseksi. Erityisvaltuus oli lähtökohdiltaan selkeästi ennaltaehkäisevä ja yhdenmukaisti tilannetta, jossa maaherroilta ja poliisiviranomaisilta olivat puuttuneet täsmälliset ohjeet kommunististen kokouspaikkojen sulkemisesta.

Kiertokirjeessä ilmaistiin, että tiettyjen ehtojen tuli täytyä ennen työväentalojen sulkemista. Ensinnäkin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen piti olla selkeästi uhattuna, jollei tiettyjä työväentaloja suljettaisi. Uhalla viitattiin tuolloin enemmänkin Lapuan liikkeen painostuspolitiikkaan kuin itse kommunistien toimintaan. Lapualaisaktivistit olivat ottaneet paikoin Etelä-Pohjanmaalla ohjat työväentalojentalojen sulkemisissa omiin käsiinsä, kun viranomaisten oli koettu vain vitkuttelevan ja luottavan liiaksi kommunistien näennäiseen lamaanukseen.

Sulkemistielle käydessään viranomaisten oli hankittava todisteita talon omistajayhdistyksen kommunistisuudesta. Näin muodostettiin työväentalojen sulkemisten virkatie, jossa maaherran ennen päätöstä oli kuultava asiassa EK:n pääosastoa tai alaosastoa ja paikallisia poliisiviranomaisia. Itse omistajayhdistykselle ei jätetty mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksentekoon; niiden kannalta oli lohdullista ainoastaan se, että sulkemispäätös oli tarkoitettu tilapäiseksi.

¹ Kirjediaarit, SM KD 299/656 1930. Sisäasiainministeriön arkisto, KA; EK/KD 729/103 1930. Kiertokirjeitä 1921 - 1931, Kuopion alaosaston arkisto, EK-VALPO I, KA.

² Uusi Suomi 11.7.1930.

³ Huttula 2000, s. 151.

Työväentalojen sulkemiset oikeuttanut erityisvaltuus jatkoi Svinhufvudin hallituksen lakiin perustumattomien hallinnollisten ohjeiden ja määräysten sarjaa. Suhteellisen tiukasti rajattuja reunaehtoja voi kuitenkin pitää eräänlaisena myönnytyksenä muodollisille oikeusperiaatteille.¹ Omistajayhdistyksen kommunistisuuden selvittämällä haluttiin varmistaa erityisesti se, ettei epähuomiossa suljettaisi sosialidemokraattisia työväentaloja ja jouduttaisi siten SDP:n vastalauseeryöppyjen kohteeksi.

Työväentalojen sulkemisten virkatietä täsmennettiin muutaman päivän kuluttua EK:n pääosaston päätöksellä, jossa lausunnon antaminen siirrettiin suoraan alaosastoille. Epäselvissä tapauksissa alaosastojen oli käännyttävä EK:n pääosaston puoleen. Pääosastossa painotettiin, että alaosastojen oli annettava pyydettyssä lausunto ainoastaan omistajayhdistyksen aatteellisesta linjasta. Alaosastojen tehtävänä ei ollut työväentalojen suljettavaksi esittäminen.²

Kommunististen työväentalojen sulkemisissa annettiin vaikutusvaltaa useille tahoille. Lopullinen päätösvalta oli maaherroilla. Sitä vastoin paikallisten poliisiviranomaisten osalta kiertokirje oli alusta alkaen hyvin tulkinnanvarainen, pyydettiin heiltä vain epämääräisesti "saatavissa oleva muukin selvitys". Lähinnä heidän kauttaan saattoi siten välittyä tieto pitäjien mielialoista maaherroille. Paikallisille poliisiviranomaisille luotiinkin eräänlainen aloitteen-tekijän rooli, jollainen EK:n alaosastoilta kiellettiin kokonaan.

Erityisvaltuuden antohetkellä kommunisminvastaisessa liikehdinnässä elettiin yksittäisistä omavaltaisuuksista huolimatta suhteellisen rauhanomaista kautta. Tilanne mutkistui, kun eduskunnan sosialidemokraatit ja osa RKP:n edustajista äänestivät kommunistilakiesitykset lepäämään 15.7.1930. Kyyditykset alkoivat välittömästi uudestaan, ja muilutettavaksi joutui muun muassa eduskunnan sosialidemokraattinen varapuhemies Väinö Hakkila. Juha Siltalan mukaan kyyditykset *"jatkuivat koko loppukesän harvaihkona tulituksena, kuin muisuttuaen "puoluejuonittelijoita" ja muita vastustajia poikkeustilan pysyvyydestä"*.³ Uuden hallituksen ja Lapuan liikkeen poliittinen kuherruskuukausi oli päättynyt lyhyeen. Lapuan liike saattoi jälleen kerran osoittaa oman välttämättömyytensä, koska hallitus ei yksin kyennyt viemään läpi "kansan tahtoa".

Monin paikoin havaittiin, että työväentalojen sulkemisvaltuus ei riittänyt enää hillitsemään kireiksi käyneitä tunnelmia työväentalojen ympärillä. Useimpien kommunististen työväentalojen ovet olivat kuitenkin yhä avoinna, vaikka Lapuan liikkeen pelottelemat kommunistit välttivätkin julkisia esiintymisiä.

Sisäasiainministeriö reagoi nopeasti poliittisen tilanteen muutokseen: se täydensi työväentalojen sulkemisvaltuutta 17.7. hallinnollisella määräyksellä, joka puuttui myös työväentalojen valvontaan. Tällä kertaa kyse oli puhtaasti repressiivisestä toimenpiteestä, jolla kiellettiin *"kommunististen yhdistysten ja järjestöjen sekä yksityisten kommunistien ulkosalle suunnittelemat kokoukset ja huvitilaisuudet*

¹ Tiihonen, Seppo. Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanoval-
lan käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki 1990, s. 22.

² EK/KD 729/103 1930. Kiertokirjeitä 1921 - 1931, Kuopion alaosaston arkisto, EK-
Valpo I, KA.

³ Hyvämäki 1964, s. 162; Siltala 1985, s. 133 - 134.

sekä kulkueet ja muut julkiset esiintymiset”. Samassa määräyksessä kiellettiin myös *”kokous- ja huvihuoneistoissa pidettäväksi suunnitellut kommunistien kokoukset, huvitilaisuudet ja muut esiintymiset”*. Määräyksen taustalla oli Työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön keskuselimen, Helsingin työväen vaalikomitean lakkauttaminen valtion- ja maanpetoksellisena. Sitä kautta sisäasiainministeriössä katsottiin, ettei yksittäistenkään kommunistien voinut sallia *”lain varjolla harjoittaa valtion- ja maanpetoksellista kiihotusta”*. Kyseisen määräyksen valvonta kuului poliisiviranomaisille. Lisäohjeita määräykseen lähetettiin 18.7., jolloin kiellettiin myös *”kommunistien mahdollisesti suunnittelemat vaalikokoukset sekä kommunistien vaalitoiminta”*. Kumpikaan määräys ei perustunut varsinaisesti mihinkään lakiin. Itse asiassa yhtään Työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön jäsenyhdistystä ei oltu vielä haastettu oikeuteen, kun niiden julkiselle esiintymiselle pantiin sulku keskusjärjestön valtion- ja maanpetoksellisuuteen vedoten.¹

Kommunististen työväentalojen valvonnassa vaikutti heinäkuun puolivälin jälkeen rinnakkain kaksi erilaista ohjetta. Käytännössä poliisiviranomaisille 17.-18.7. lähetetyt määräykset vaiensivat kaikki kommunistiset työväentalot, kun ne oikeuttivat automaattisesti hylkäämään kommunististen järjestöjen lupanomukset ja valvomaan esiintymiskieltoa. Työväentalojen ovien sinetöintiin määräys ei kuitenkaan oikeuttanut. Siihen tarvittiin yhä maaherroille 7.7. myönnettyä erityisvaltuutta.

3.5 Viranomaiset luottavat ennaltaehkäisevien toimien tyyntävään voimaan

Työväentalojen sulkemiset valtuuttava hallinnollinen määräys otettiin Pohjois-Savossa ensimmäistä kertaa käyttöön Kuopion maalaiskunnassa, jossa nimismies sai luvan sinetöidä Hiltulanlahden, Kurkimäen, Toivalan ja Vehmasmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistysten talot 17.7.1930. Lähteet vaikenivat täysin talojen sulkemisperusteista. Maalaiskunnassa oli esiintynyt ajoittain radikaalia kommunistien toimintaa 1920-luvulla, ja EK oli paljastanut sieltä edellisenä vuonna kommunistien salaisen solun. Varsinaista painostusta talojen sulkemiseksi ei ollut ilmaantunut, eivätkä kommunistitkaan liikehtineet enää näkyvästi talojen edustalla. Todennäköisimmin päätöksen taustalla vaikutti kaupungin läheisen sijainnin synnyttämä pelko levottomuuksien leviämisestä tai Kuopion radikaalikommunistien siirtymisestä kokoontumaan lähiseutujen avoimille työväentaloille.²

Samalla periaatteella suljettiin 25.7. Kuopiota ympäröivien Siilinjärven kirkonkylän ja Pöljän sekä Vehmersalmen Mustinlahden ja Kuuslahden työväentalot sekä läänin toisen kaupunkimaisen keskuksen, Iisalmen työväentalo.

¹ SM KD 303/656 1930 ja SM KD 304/656 1930. Kirjediaarit, Sisäasiainministeriön arkisto, KA.

² Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista. N:o 634, Kirjekonseptit 1931 I, KLHA, JOMA; EK:n Kuopion ed. tk n:o 3/1929 ja 4/1929. SKP:n toiminta Kuopion piirissä, EK-VALPO I, KA.

Niitä oli edeltänyt EK:n Kuopion alaosaston omistajayhdistyksistä suorittama aatteellisen linjan määrittely. Mitään välitöntä painostusta näitäkään taloja vastaan ei ollut esiintynyt. Myös kommunistien toiminta oli niissä täysin hiljentynyt.¹

Kommunististen työväentalojen sulkemiset synnyttivät heinäkuun puolen välin tienoilla virkatien, jossa hallinnollinen prosessi eteni kohti lopullista päätöstä. Aloitteentekijöinä toimivat useimmiten nimismiehet, joilta maaherra Ignatius pyysi, mikäli anomus johti jatkotoimiin, myös lisäselvitystä. Painoarvoisimman selvityksen antoi kuitenkin EK:n Kuopion alaosasto, joka toimi omistajayhdistyksen aatteellisen linjan määrittäjänä.

Hallinnollisesta prosessista muotoutui varsin hidas tutkintaketju, koska kommunististen yhdistysten taustalta löytyi usein epäselviä järjestyhteyksiä, nimenvaihdoksia tai jopa puolueenvaihdoksia, ja talon omistajayhdistyksen kääntäminen ei sujunut aina mutkattomasti, jos todellinen omistajuus oli peitetty taloudellisen yhdistyksen nimen taakse. Työväentalojen sulkemisalitteet lisäsivät EK:n Kuopion alaosaston tarvetta kerätä systemaattisesti tietoa talojen omistajayhdistysten aktiiveista ja niiden silloisista ja aiemmista järjestyhteyksistä, joiden perusteella illegaali kommunistisuus määriteltiin, jollei taloilla suoritetuissa tarkastuksissa löytynyt muuta raskauttavaa aineistoa – SKP:n toimittamia maanalaisia julkaisuja ja kirjoja tai kirjeitä ja pöytäkirjoitteita, jotka todistivat yhteyksistä Moskovaan. Käytännössä EK:n Kuopion alaosaston kannan muotoili sen päällikkö Aarne Korpimaa.

Työväentalojen sulkemisten virkatie toimi halutulla tavalla, kun siihen ei kohdistunut ulkoa välitöntä painetta: tällöin omistajayhdistyksen aatteellinen linja voitiin määritellä tarkoin ja aloitevalta pysyi tiukasti viranomaisilla. Muutamana työväentalon sulkeminen viittaa siihen, että hallinnollista määräystä ei käytetty ennen heinäkuun loppua osana suunnitelmallista kommunismin tukahduttamista vaan täysin ennaltaehkäisevässä hengessä. Viranomaiset tukahduttivat kommunismia muiden valtuuksien nojalla.

Poliisiviranomaisille 17. ja 18.7. lähetetyt määräykset kommunististen tilaisuuksien kieltämisistä olivat vaientaneet suurimman osan maakunnan työväentaloista, joten työväentalojen sulkemiset oikeuttavan erityisvaltuuden käyttöön ottoa ei pidetty kaupunkikeskuksia ja niiden välittömässä läheisyydessä sijaitsevia kyläyhteisöjä lukuun ottamatta tarpeellisena. Suurin osa maakunnan kommunistisista työväentaloista oli yhä avoinna, vaikka varsinainen toiminta talojen sisällä olikin hiljentynyt kieltojen johdosta. Ilmeisesti poliisiviranomaiset eivät kohdanneet työväentalojen valvonnassa hankaluuksia, koska sen suuntaisia ilmoituksia ei saapunut lääninkansliaan.²

Tilanne vaikeutui viranomaisten kannalta heinäkuun loppupuolella, jolloin Lapuan liikkeen kunnanvaltuustojen puhdistukseen keskittynyt liikehdintä ulotti painostustoimet myös työväentaloihin.

¹ Ruuskanen 1996, s. 26.

² Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista. N:o 634, Kirjekonseptit 1931 I, KLHA, JOMA.

4 TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISET POLIITTISEN RETORIIKAN NÄYTTÄMÖINÄ

4.1 Työväentaloilla lymyävät samat pirut, jotka on jo savustettu kunnanvaltuustoista

4.1.1 Kunnanvaltuustojen puhdistukset alkavat Lapuan päämajan yllytyksestä

Kommunistilakien hylkääminen sosialidemokraattien ja ruotsalaisten äänin heinäkuun 15. päivänä nostatti kommunisminvastaisissa piireissä vahvoja pettymyksen tunteita, jotka purkautuivat välittömästi omavaltaisuuksina. Kyyditettäväksi joutui muun muassa eduskunnan sosialidemokraattinen varapuhemies Väinö Hakkila 18.7.1930. Lapuan liikkeen johto asettui tukemaan Hakkilan kyyditsijöitä, vaikka se samalla kiistikin osuutensa kyydityksen suunnitteluun. Hakkilan kyyditys toimi lähtösignaalina muillekin ”tuntemattomille miehille”, joiden kohteeksi joutuivat entistä useammin myös sosialidemokraatit. Teot olivat jyrkimpien lapualaisten avoin uhman osoitus hallitukselle, jonka tehokkuuteen ei enää täysin luotettu.¹

Lapuan liikkeen valtuuskunta kielsi viikon jatkuneet kyyditykset vaalijulistuksensa yhteydessä 24.7.1930, kun hallituspuolueet ja ”kansanliikkeen” johto olivat päässeet jonkin asteiseen sopuun tulevien eduskuntavaalien luonteesta. Kyse oli myös julkisesta silmänkääntötempusta, jolla haluttiin kiistää kyyditysten poliittinen vastuu ja kasvattaa samalla sädekehää osoittamalla, ketä kansanjoukot kuuntelivat ja pitivät siten moraalisenä johtajanaan. Svinhufvudin hallitus ei ollut kyennyt hillitsemään kyydityksiä millään lailla. Tosin ei niitä lopetettu nyt aina edes Lapuan päämajan sanalla, kun kesäkuussa toiminut kyyditysverkosto oli lamaantunut osittain Svinhufvudin vaatiessa yhtä ja Kosolan toista.² Mikään elin ei voinut estää halukkaita jatkamasta ”Lapuan kesän”

---

¹ Siltala 1985, s. 135-136.

² Ibid., s. 143-148.

poikkeustilassa, missä julkinen sana ja paljolti oikeuslaitoskin vähätelivät tai jopa mitätöivät poliittisia omavaltaisuuksia.

Lapuan liikkeen kyydityskieltoon sisältyi myös paljon puhuva jälkiosa, jossa vaadittiin kommunistien poistamista kuntien valtuustoista ja kaikista luottamustoimista *“siveellisellä pakoituksella”*.¹ Vaikka Lapuan liikkeen valtuuskunta ei sitä ääneen ilmaissut, niin todennäköisesti julistuksen loppuosalle haettiin juridista tukea eduskunnan 15.7. tekemästä päätöksestä, jolla se muut kommunistilait hylätessään hyväksyi muutosesitykset kunnallislakeihin. Kommunistit kunnalliselämän ulkopuolelle rajaava laki oli kuitenkin yhä tasavallan presidentin vahvistamista vailla, eikä sen muutoinkaan pitänyt astua voimaan ennen marraskuisia vaaleja.

Lapuan liikkeen johto pyrki heinäkuun lopulla kaikin keinoin takaisin siihen suunnan määrittelyyn keskiöön, jossa se oli ollut muutamaa viikkoa aiemmin Kallion hallituksen aikana. Talonpoikaismarssin jälkeen se oli joutunut jossain määrin syrjään, kun Svinhufvudin hallitus otti ohjelmalistalleen kommunismia tukahduttavia toimia ja vei samalla Lapuan liikkeen johdolta aloitevaltaa. Lapuan liike otti kunnanvaltuustojen toimintaan ulottuvalla suosituksellaan ennakoivasti tilanteen hallintaansa ja antoi sytykkeen laajamittaiselle kunnanvaltuustojen puhdistusaallolle. Järjestelmällisinä toimenpiteinä viranomaisien oli lähes mahdotonta estää painostusta, kun tarkoitus oli vielä saada kommunistivaltuutetut anomaan itse eroa. *“Siveellisen pakoituksen”* kehotus tuli saamaan erilaisia piirteitä lääneittäin, mutta yhteistä kehotukselle oli pyrkimys pikaiseen ja koko maan kattavaan kommunistien poistamiseen kunnallisista luottamuselimistä.

Aiemmin kunnanvaltuustojen kommunistijäsenten eroon painostamiset olivat liittyneet kyyditysterroriin eivätkä ne siten olleet vielä osa Lapuan liikkeen erillistä ja suunnitelmallisempaa puhdistusoperaatiota. Heinäkuun lopulla puhdistukset levisivät koko maahan. Vaikka ne piti viedä läpi ilman omavaltaisuuksia ja väkivaltaa, kyyditysterrorin tumma pilvi leijui koko ajan painostustoimien yllä.²

4.1.2 Suomen Lukon ruoskalla kommunististen kunnallismiesten kimppuun

Koska Svinhufvudin hallitus oli nauttinut ensiviikkoinaan laajaa luottamusta ja sen kommunisminvastaiseen taisteluun oli todella uskottu, Lapuan liikkeeseen nivoutuneet tahot eivät olleet kokeneet enää tarpeelliseksi Kallion hallituksen aikana aloitetun organisoitumisen kiirehtimistä. Käytännössä tämä organisoituminen oli tapahtunut Pohjois-Savossa Suomen Lukon paikallisosastojen kautta.

Pohjois-Savon ensimmäinen Suomen Lukon paikallisosasto oli perustettu Suonenjoelle talonpoikaismarssin valmistelutunnelmissa 1.7.1930; jäseniä osastoon oli liittynyt 65, heistä suurin osa paikallisten sahojen virkailijoita, maanvil-

¹ Kokko 1930a, s. 66.

² Savo 1.7.1930; Uusi Suomi 16.7.1930; SSd 19.7.1930.

jelijöitä ja kirkonkylän sivistyneistöä.¹ Seuraava osasto perustettiin Keiteleelle 2.7., myös talonpoikaismarssille lähtöä tehtäessä. Keiteleellä lukkolaisiksi ilmoitautui 28 henkilöä.² Tämän jälkeen seuraava Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin Varkauteen 15.7. parinkymmenen A. Ahlström Oy:n tehtaanvirkaileijan toimesta, puheenjohtajanaan kansallisyhdistyksen johtokunnan jäsen, maisteri Lauri Oinas.³ Muutoin maakunnan Lukko-rintamalla oli hiljaista. Katseet oli suunnattu eduskuntaan, jossa valmisteltiin kauan odoteltuja kommunistilakeja. Talonpoikaismarssin jälkeisinä viikkoina ei ilmennyt mitään sytykettä uuteen liikehdintään tai aktiiviseen esillä oloon.

Oleellinen syy Pohjois-Savon lapualaisten hiljaiselolle löytyi myös itse kohteesta, kommunismista. EK:n Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpi-maa raportoi heinäkuisessa tilannekatsauksessaan, että *”kommunistien julkinen toiminta on edustuksen piirissä aivan tyrehdyksissä”*.⁴ Ilmapiiri oli viranomaisten kannalta luonnollisesti huojentava kesäkuiseen myllerrykseen verrattuna.

Pohjois-Savossa kunnanvaltuustojen puhdistusten käynnistyminen ei johonut kommunistien toiminnasta sinällään vaan Lapuan liikkeen yllykkeestä. Puhdistukset alkoivat läänin pääkaupungista Kuopiosta, jossa valtuusto tarjosi kommunisteille Savon Kansan kirjapainon ja työväentalon sulkemisten jälkeen ainoan julkisen esiintymispaikan.

Kuopio oli Pohjois-Savon lapualaisaktivistien keskuspaikka, josta vaikutteet levisivät usein muualle maakuntaan. Kuopiolaiset olivat saaneet vahvan edustuksen Suomen Lukon piiritoimikuntaan jo kesäkuussa, ja kaupungin painoarvo vain lisääntyi piirijärjestössä heinäkuun loppupuolella, kun se valitsi kokouksessaan 27.7. johtokolmikokseen kuopiolaiset Eero Hämäläisen, W.A. Niinivaaran ja Otto Elorannan. Kokouksessa käsiteltiin Lapuan liikkeen valtuuskunnan vaalijulistusta ja päätettiin toimia porvarillisen vaaliliiton hyväksi maakunnassa ja aktivoita Suomen Lukon paikallisosastojen perustamista. Paikallisosastoista kaavailtiin tukipilareita Isänmaalliselle vaaliliitolle suojelemaan ilmapiirin muokkaamisessa ja moraalisia muistuttajia porvarillisille puolueille kommunisminvastaisen taistelun jatkumisesta. Piirijärjestö myös ohjaili Kuopion kaupunginvaltuuston puhdistusta kommunistivaltuutetuille lähettämällä kirjeellä, jossa heitä kehoitettiin jo ennen elokuusta valtuuston kokousta sanoutumaan irti luottamustoimistaan. Kirjeen pelotevaikutus oli tuntuva, sillä kaikki 11 kommunistivaltuutettua pyysivät eroa ennen kokousta. Jalkinetyöläinen Kalle Kortelainen totesi erokirjeessään lakonisesti, että *”syyt erohakemukseen ovat tiedettävoissa”*. Viilaaja Elias Rihu pyysi puolestaan eroa, *”koska nykyisen valtuuston jäsenenä työskentely ei liene mahdollista”*. Suomen Lukon piirijärjestö postitti kirjeensä myös kommunistisille varavaltuutetuille, jotka pyysivät eroa saman

---

1 Savo 2.7.1930.

2 Savo 5.7.1930.

3 Savo 17.7.1930.

4 EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus 7/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

päivän kuluessa. Valtuusto täydennettiin porvarillisilla ja sosialidemokraattisilla varajäsenillä.¹

Kuopion kommunistiset kaupunginvaltuutetut olivat olleet vastapuolen silmissä huonossa huudossa kautta 1920-luvun. Jopa sosialidemokraatit tukivat puhdistusta. Porvarillisissa piireissä juhlittiin sitä, että enää valtuustossa eivät istuneet punakaartilaisista tunnetut Rihu, kuorma-ajaja Otto Tissari, varastonhoitaja Salomo Savolainen ja kirvesmies Yrjö Niskanen. Lisäksi valtuustoryhmän jäsen, varastotyöläinen Martti Miettinen oli tuomittu 1920-luvun alkupuolella SKP:n salaisen aineiston levittämisestä vankeuteen. Lukkolaisten katsannoissa suuri osa kommunistivaltuutetuista muistettiin myös marraskuun 1917 suurlakon toimeenpanijoina.²

Kuopion esimerkki vaikutti siihen, että Suomen Lukko tuli ottamaan tiiviisti osaa maakunnan kunnanvaltuustojen puhdistuksiin. Isänmaallisen vaali-liiton takeeksi perustetuilla Suomen Lukon paikallisosastoilla oli välitön vaikutuksensa kunnanvaltuustojen puhdistuksiin muun muassa Karttulassa, Maaningalla, Pielavedellä ja Varkaudessa.³

Porvarillista yhtenäisyyttä havitteleva lukkolaisuus muuttui Pohjois-Savossa heinäkuun lopulla miltei täysin kokoomuslaisen sivistyneistön ja talonpoikaiston projektiksi, kun maalaisliitto päätti lähteä eduskuntavaaleihin omilla listoilla. Esimerkiksi Karttulassa, jossa paikalliset maalaisliittolaiset olivat tukeneet vahvasti Lapuan liikettä vielä kesäkuussa 1930, Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin 27.7. pitäjän kokoomusaktiivien, maanviljelijöiden Elmar Tervolan, J. Liljan, J. Eskelisen, E. Lyytikäisen ja opettaja J. Tarkkasen voimin. Tervola oli pitäjän suurimpia yksityisiä maanomistajia ja metsänhoitoyhdistyksen puuhamiehiä, ja Eskelinen lukeutui pitäjän vakaisiin talollisiin ja toimi muun muassa kirkonisäntänä. Poissa perustavasta kokouksesta oli esimerkiksi vielä kesäkuussa Suomen Lukon piirijärjestössä mukana ollut maalaisliiton piirin tason vaikuttaja, maanviljelijä P.J. Jäntti, joka tunnettiin muun muassa karttulalaisen osuusliikkeen pioneerinä ja myllytoiminnan kehittäjänä. Ylipäänsä Suomen Lukon paikallisosastot epäonnistuivat Pohjois-Savossa maalaisliiton houkuttamisessa ja painostamisessa Isänmaallisen vaali-liiton kannalle muutamaa riveistä horjunutta jyrkän linjan maalaisliittolaista lukuun ottamatta.⁴ Sitä vastoin kunnanvaltuustojen puhdistuksissa ja niitä seuranneissa työvälentalojen sulkemisissa Suomen Lukko toimi tehokkaasti. Olennaista oli, että paikallisosastot kanavoivat pitäjien kommunisminvastaisen hengen yhtenäisen ja suunnitelmallisen toimintamallin alle.

¹ Savo 29.7.1930; Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestön kirje kommunistisille kaupunginvaltuutetuille 2.8.1930, Elias Rihun kirje kaupunginvaltuustolle 3.8.1930, Kalle Korttelaisen kirje kaupunginvaltuustolle 4.8.1930, Suomen Lukon Pohjois-Savon piirin johtokunnan kirje kommunistisille varajäsenille 4.8.1930 ja kaupunginvaltuuston ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 4.8.1930. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 4.8.1930, Cb:72, Kuopion kaupunginarkisto.

² Kunnanvaltuustot EK:n Kuopion alaosaston piirissä. II F, Kommunismi kunnalliselämässä, EK-Valpo I, KA.

³ Ruuskanen 2000, s. 63-75.

⁴ Savo 29.7.1930; Mylly 1989, s. 267 - 268.

Koska maalaisliitto lipesi Pohjois-Savossa jo alkuunsa yhtenäisestä porvarillisesta rintamasta, lukkolaisten piti saada muulla tavoin laajapohjaisen kannatuksen mandaatti ohjelmajulistukselleen. Näkyvyys pitäjien sisällä olisi jäänyt heikoksi, mikäli niissä olisi tyydytty ainoastaan perustamaan paikallisosastoja ja sinkoamaan sieltä uhmakkaita vaatimuksia. Ilman maakunnassa vahvan maalaisliiton tukea tällainen toiminta olisi näyttäytynyt vanhakantaisen ylhäältä ohjautuvana, millä ei olisi luotu uskottavaa pohjaa lukkolaisten väitteelle kansan tahdon tulkitsemisesta. Vaadittiin konkreettisempaa esillä oloa, sillä lukkolaisten ydinryhmien statusarvo ei ollut enää yhtä suuri kuin ennen kunnallishallinnon avautumista ja osuustoiminnallisen yritystoiminnan liikkeellelähtöä. Kunnanvaltuustojen puhdistukset palvelivatkin mainiosti lukkolaisten tarkoituksia: niiden kautta saatiin kohtalaisen helposti ja nopeasti pitäjäläisiä kuulolle ja luotiin näkymä siitä, että Suomen Lukko hallitsi ja johti kommunisminvastaisia mielialoja.

Suomen Lukon tavoitteeksi nousi Pohjois-Savossa erityisten kunnanvaltuustojen puhdistusta ajavien kansalaiskokousten masinoiminen heinä-elokuun vaihteessa 1930. Sellaisia saatiinkin koolle monin paikoin. Niillä haluttiin osoittaa kommunisminvastaisten mielialojen voimakkuus ja kärsivällisyyden kerta-kaikkinen loppuminen paitsi pitäjien maalaisliittolaisille ja viranomaisille, myös itse kohteelle eli työväenliikkeelle. Kokoukset olivat jo nimensä puolesta osa sitä kansa-käsitteestä käytyä kamppailua, joka oli kiihtynyt maalaisliittolaisten livettyä radikaalin lapualaisuuden ulkopuolelle.

Kunnanvaltuustojen puhdistusaalto levisi Kuopiosta ensimmäiseksi Koillis-Savoon Kaaville ja Tuusniemelle, jossa työväenliikkeen hallitseva rooli kunnallishallinnossa oli ruokkinut pitäjän kommunisminvastaisia mielialoja 1920-luvun alusta alkaen. Tuusniemi oli koko maan punaisimpia kuntia, jossa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoa äänesti enimmillään 1920-luvulla peräti 60 % äänioikeutetuista. Vilkkaalla sahateollisuuspaikkakunnalla toimi kolme SAJ:n osastoa ja yhdeksän Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistystä. Vuonna 1928 jopa 12 kunnanvaltuuston 19:stä jäsenestä oli valittu Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton listoilta, ja valtuuston puheenjohtaja, palstatilallisen poika Otto Savolainen lukeutui pitäjän kommunisteihin. Sosialidemokraateilla ei ollut valtuustossa yhtään jäsentä.¹

Kommunisminvastaisuus oli purkautunut Tuusniemellä ensimmäisen kerran väkivallaksi talonpoikaismarssin jälkitunnelmissa 7.7., jolloin kunnankirjuri Ananias Happonen oli yritetty kyyditä ikitielle. Savon Sanomien kirjeenvaihtaja raportoi, että reilusti viinaksia maistelleet talolliset Otto Hyvärinen ja Kasper Nissinen olivat siepanneet puujalkaisen kunnankirjurin alusvaatteisillaan asuinhuoneistostaan kunnantalolta keskellä yötä matkalle, joka lopahti päivän kajossa Lieksaan. Lehti tuomitsi teon *”humalaisten, edesvaastuuttomien hu-*

---

¹ SVT XXIX, Eduskuntavaalit 1919 - 1929; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisuja. Helsinki 1934; Lakio, Matti. Teollisuuden kehittyminen Itä-Suomessa 1830 - 1940. Itä-Suomen instituutti: Sarja A:5. Mikkeli 1975, s. 57-60.

ligaanien mielijohteesta sekä yksityisvihasta johtuvana”, jolla ei ollut mitään tekemistä “kansannousun” kanssa.¹

Happosen kyyditysyritys ei johtanut lisätoimiin, koska kyyditsijät ilmoitautuivat jo seuraavana päivänä nimismiehelle ja kunnankirjuri luopui syytteistä. Kyyditsijät sanoivat ottaneensa Happosen ajelulle *“huvin vuoksi”*. Rajunpuoleinen leikinlasku oli kuitenkin pelottanut kunnan kommunistiaktiiveja, ja useita paikallisten työväenyhdistysten johtoportaan miehiä ja kunnallisten hallintoelinten jäseniä oli paennut metsiin Happosen kyyditysyönä. Lopulta kyydityksen jälkiselvittely purkautui vihamielisyytenä Savon Sanomien kirjeenvaihtajaa kohtaan, jota vihjailtiin yleisönosastokirjoituksessa jopa *“kommunistiksi”* tai ainakin *“vasemmistodemokraatiksi”*. Allekirjoittajina oli *“joukko Tuusniemen Lapuan liikkeen kannattajia”*. He sanoivat ymmärtävänsä kyyditsijöitä, vaikka eivät tekoa hyväksyneetkään. Kunnankirjuria syytettiin *“kommunistiseksi diktaattoriksi”*, joka oli loukannut pitäjän *“valkoisia”* käytöksellään.²

Kunnanvaltuuston puhdistusta ajava kansalaiskokous pidettiin paikallisessa suojeluskuntatalossa Suojaharjulla valtuuston kokousta 4.8.edeltävänä päivänä. Paikalla oli 250 pitäjäläistä, jotka paheksuivat yhteen ääneen sitä, miten *“kaikista kunnallisista asioista on määrännyt kommunistinen ja niin ollen epäisänmaallinen ja nykyistä porvoarillista kunnallisjärjestelmää vastustava suunta”*. Kokouksen alustajana toimi suojeluskunnan aluepäällikkö A. Smolander.³ Saman kokouksen päätteeksi perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto.⁴

Kansalaiskokous valtuutti opettaja Paul Haapkyän sekä maanviljelijät Simo Mustosen ja Juho P. Happosen laatimaan kunnallisissa luottamustoimissa oleville kommunisteille erokirjelmän; siinä viitattiin kommunistien toiminnan saaneen *“isänmaallisten kansalaisten taholta paheksumista ja syvää halveksuntaa osakseen”*, minkä vuoksi kirjelmän saaneiden toivottiin eroavan omasta aloitteestaan. Ellei kommunistivaltuutetuilla ollut *“kunnian tuntoa”* erota *“suosiollisesti”*, kansalaiskokouksen osanottajat olivat *“pakotetut ryhtymään voimatoimenpiteisiin”*.⁵

Kansalaiskokouksen erovaatimus pelästytti Tuusniemen työväen ja pienviljelijäin listoilta valitut luottamusmiehet niin, että kunnanvaltuuston kokouksesta 4.8. olivat poissa valtuuston puheenjohtaja Otto Savolainen, palstatilallinen Kalle Hakkarainen, työmies Aaro Hätinen, lampuodin poika Juho P. Mustonen, suutari Taavetti Ihalainen ja palstatilallinen Imanuel Räsänen, jotka olivat lähettäneet etukäteen kirjalliset eronpyyntönsä. Kun valtuuston puheenjohtaja oli poissa, kokousta valittiin johtamaan lapualaismielinen maanviljelijä Martti Zitting. Eroa pyysivät lisäksi suullisesti palstatilallinen Juho Pekka Smolander, palstatilallinen Juho Holopainen, työmies Matti Vartiainen, palstatilallinen Matti Rissanen, mäkitupalainen Taavetti Keränen ja palstatilallinen Olli

¹ Savon Sanomat 8.7.1930.

² Savon Sanomat 10.7.1930 ja 15.7.1930.

³ Valtuuston pöytäkirja liitteineen 4.8.1930. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Tuusniemen kunnanarkisto.

⁴ Savo 4.8.1930.

⁵ Valtuuston pöytäkirja liitteineen 4.8.1930. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Tuusniemen kunnanarkisto.

Heiskanen. Lopulta näiden varajäseniäkään ei voitu kutsua paikalle, koska he olivat myös pyytäneet eroa etukäteen. Sen jälkeen paikalle kutsuttiin porvarillisten listojen varamiehet, jotka olivat odotelleet koko ajan salin ulkopuolella. Tuusniemen poliittiset valtasuhteet muuttuivat perusteellisesti, kun siitä tuli hetkessä porvarillisesti johdettu kunta. Sosialidemokraatteja ei voitu valita varajäseniksi, koska he eivät olleet aikaisemmin ottaneet osaa vaaleihin.¹

Kunnanvaltuustojen puhdistukset jatkuivat Pohjois-Savossa kautta elokuun 1930 saattaen naapurikuntien vielä valtuustossa istuvien kommunistien aseman koko ajan tukalammaksi. Viimeisimpiä kansalaiskokouksia pidettiin Sonkajärvellä 18.8., jolloin tulilinjalle joutuivat myös sosialidemokraattiset valtuutetut ja maalaisliittolainen kunnankirjuri Eino Rahikka, jota syytettiin kommunistien äänillä valituksi. Sosialidemokraattisia valtuusmiehiä pidettiin puolestaan ”*piilokommunisteina*”. Kansalaiskokouksen valitsemina edusmiehinä valtuuston kokousta painostivat läsnäolollaan metsänhoitaja Emil Tuompo ja kauppias Iisak Kumpulainen, molemmat Suomen Lukon Ylä-Savon paikallisjärjestön vaikuttajia. Lisäksi kunnantalon pihalla hyrиси kauppias Kaarakaisen Nash-merkkinen henkilöauto. Samaisella autolla oli kyyditty sosialidemokraattinen kunnallismies Heikki Timonen kesäkuussa Neuvostoliittoon.²

Varsin suora kyydityksellä pelottelu johti siihen, että valtuusto tyhjeni lopulta kaikista vasemmistolaisista jäsenistä; kommunistivaltuutettu Pekka Kaarakainen oli pyytännyt eroa jo etukäteen, ja kokouksessa eroa pyysivät myös Lauri Huttunen, Ville Räikkönen, Pekka Komulainen ja Kalle Eskelinen. Heistä Eskelinen ja Räikkönen ilmoittivat tosin olevansa sosialidemokraatteja. Eroihin myönnyttiin lyhyen keskustelun jälkeen yksimielisesti.³

Maalaisliittolaisten painostuksessa lapualaisaktivistit eivät sitä vastoin onnistuneet. Kunnankirjuri Rahikka mittautti kannatuksensa valtuuston kokouksessa äänestyksellä, jolloin hänen eroaan vaati valtuutetuista vain lapualaismielinen opettaja Eero Tuovinen. Lapualaisaktivistien syytöksiltä katosi pohja, kun Rahikka osoitti arkistojen perusteella hänen valintaansa tukeneen ainoastaan porvarillisten valtuutettujen.⁴

Kunnanvaltuustojen puhdistukset johtivat Pohjois-Savossa lopulta kaikkien kommunistivaltuutettujen eroihin. Paikoitellen – esimerkiksi Sonkajärvellä ja Tervossa – eroamaan joutui myös sosialidemokraatteja, joita syytettiin kommunistien tuella valituiksi. Sosialidemokraateilla olikin selittelemistä, mikäli he olivat olleet joskus yleisehdokkaina kaikilla työväenliikkeen listoilla. Tämä käytäntö oli ollut melko yleistä ennen 1920-luvun loppua, jolloin kommunistit ja sosialidemokraatit ottivat toisiinsa tuntuvaan etäisyyttä. Luonnollisesti SDP kritisoi äänekkäästi omien valtuutettujen joutumista tulilinjalle: pelkona – eikä aina ihan aiheettomanakaan – oli puhdistusten ulottuminen heihin ja yleinen oikeistoliikkeen kasvu. Sosialidemokraateille valtuuston puhdistus näyttäytyi oikeistoliikkeen projektina, miksi sitä myös kritisoitiin. Kommunistien eroa so-

---

1 Id.

2 SSd 23.9.1930.

3 Valtuuston pöytäkirja 19.8.1930. I Cb:3, Sonkajärven kunnanarkisto.

4 Id.

sialidemokraatit sitä vastoin eivät vastustaneet. Esimerkiksi Varkaudessa ero myönnettiin kommunisteille valtuuston sosialidemokraattisen enemmistön toimesta, ja Iisalmen maalaiskunnassa sosialidemokraattisen valtuuston puheenjohtajan kannatuksella. Siten kommunistien eroamisesta vastustettiin kunnallislain muotojen rikkomista eikä niinkään kommunistien toimintaoikeuksien kaventamista. Kommunistit olivat omalla sanaradikalismillaan aiheuttaneet sen, että sosialidemokraatit todellakin pitivät heitä vihollisinaan.¹

Suomen Lukko vaikutti puhdistuksiin joko suoraan tai välillisesti useissa pohjoissavolaisissa kunnissa. Tämä käy ilmi seuraavasta taulukosta:

TAULUKKO 5 Suomen Lukon paikallisosastojen osuus kunnanvaltuustojen puhdistuksiin Pohjois-Savossa

Kuopio	aloite
Kaavi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Pielavesi	aloite
Tuusniemi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Vesanto	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Maaninka	aloite
Suonenjoki	taustalla
Karttula	aloite
Iisalmi	aloite
Iisalmen mlk	aloite
Sonkajärvi	aloite
Vieremä	aloite
Varkaus	aloite
Kiuruvesi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Riistavesi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa

Lukkolaiset ottivat aloitteen käsiinsä yleensä siinä tapauksessa, jos kunnassa ei järjestetty erityistä kunnanvaltuuston puhdistusta vaativaa kansalaiskokousta. Kansalaiskokouksien organisoijinakin oli usein samoja henkilöitä, jotka järjestäytyivät myöhemmin Suomen Lukon aktiivijäseniksi.

Suomen Lukon paikallisosastojen osuus Pohjois-Savon kunnanvaltuustojen puhdistuksissa oli kaiken kaikkiaan merkittävä: painostuspolitiikan muotoihin ne vaikuttivat yli puolessa maakunnan kunnista. Maaninkaa lukuun ottamatta lukkolaisten aloite johti kunnallisten hallintoelinten kommunistijäsenten eroihin kaikissa esimerkkitapauksissa. Suomen Lukon taustavaikutus painostuspolitiikassa pelästytti valtuustojen kommunistiset jäsenet huomattavasti suuremmassa mittakaavassa kuin niissä tapauksissa, joissa puhdistusaloite tuli esimerkiksi pelkästään valtuustojen porvarillisilta jäseniltä.

Pohjois-Savossa lapualaisuus yhdistyi heinäkuun lopun jälkeen yhä ratkaisevammassa määrin Suomen Lukkoon. Tällaisen virallisen järjestöverkoston kautta painostuspolitiikka muuttui entistä aloitteellisemmaksi, yhdenmukai-

¹ Ruuskanen 2000, s. 60-115; Kunnanvaltuustot EK:n Kuopion alaostaston piirissä. Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, EK-Valpo I, KA.

semmäksi ja suunnitelmallisemmaksi. Heinäkuun puolivälin jälkeistä lukkolaisuutta voi pitää paljolti kokoomuslaisen sivistyneistön, teollisuuspiirien ja talonpoikaiston projektina, jossa oli tarkoituksena tukahduttaa kommunismia kansalaistasolla viranomaisrepression rinnalla ja kenties hieman sitä vauhdittain. Kokoomuslaisesta ilmiasusta johtuen Suomen Lukon paikallisosastot eivät kuitenkaan saaneet pohjoissavolaisia laajemmin liikkeelle, joten niiden retoriikka tukeutui paljolti kansan potentiaalisella kommunisminvastaisuudella maailmaan ja siihen, että lukkolaiset edustivat ja tunsivat näitä ”kansan enemmistön mielialoja”. Tässä suhteessa lukkolaiset yrittivät pysyttäytyä puoluepolitiikan yläpuolella, samalla kun he kuitenkin sitoutuivat tiiviisti kokoomusvetoiseen Isänmaalliseen vaaliliittoon.

Lukkolaisia yhdisti kommunisminvastaisuuden lisäksi kansallisen yhtenäisyyden ideaaliin tukeutuminen. Kansallisen yhtenäisyyden romahdus vuonna 1918 oli iskenyt kipeästi sitä vaalineisiin ryhmiin, sivistyneistöön ja maata omistaviin talonpoikiin. Kommunistien toiminta loukkasi pyhäksi ymmärrettyä kansakuntaa. *Risto Alapuron* mukaan pitäjän hallitsevaan kerrokseen oli patoutunut moraalisen ja poliittisen puhdistautumisen tarvetta kansalaissodan tilanteen etäännyessä ja arkipäivän hajaannuksen vakiintuessa ja lisääntyessä.¹

On tosin tulkinnanvaraista, voiko sivistyneistöä – kenties kirkkoherroja lukuun ottamatta – enää pitää pitäjien hallitsevana ryhmänä 1920 – 30-lukujen Suomessa. Pitäjänyhdistysten porvarillisten piirien suunnannäyttäjiksi tulivat yhä enemmän myös maaseudun tuottajien tarpeisiin linkittyneiden ammattiryhmien edustajat, joista tärkeitä olivat muun muassa osuustoiminnallisten yritysten – meijereiden, osuuskassojen ja -kauppojen sekä metsänhoitoyhdistysten – johtajat ja hallintomiehet. Sivistyneistön liikehdintään liittyi siten myös omaan statusasemaan liittyvän laskun aiheuttamaa tyytymättömyyttä. Teollisuuspiirien ja osittain myös vanhojen tilallissukujen vesojen mukanaolo on ymmärrettävä lisäksi siitä arkipäivän työmarkkinasuhteissa muotoutuneesta kaunasta, jota kommunismin perinteisen järjestelmän, vapaan yritteliäisyyden, omistusoikeuden ja työrauhan loukkaukset ruokkivat.

Kyyditysten varjo loi lukkolaisuudelle tietyn väkivallan leiman, vaikka järjestönä pohjoissavolaiset Suomen Lukon paikallisosastot eivät niitä olleet organisoimassa, nämä osastot kun perustettiin pääsääntöisesti vasta laajimman kyyditysterrorin jälkeen. Kyyditsijöiden melko näkyvä rooli ja sitä kautta myös toimenpiteiden hyväksyminen Suomen Lukon paikallisosastoissa tekee kuitenkin ymmärrettäväksi kommunistiaktiivien suoranaisen pelon joissain kunnanvaltuuston puhdistuksiin liittyvissä eroanomuksissa. Maakunnan aktiivisista lukkolaisista kyyditysten etappiverkostossa olivat olleet mukana mm. pielaveläinen pankinjohtaja Yrjö Penttinen, kiuruvetinen talollinen Paavo Jauhiainen, iisalmelainen opettaja Santeri Sahlström ja leppävirtalaiset pankinjohtaja Nike Riihikallio ja eläinlääkäri Aaro Hokkanen. He olivat näkyvästi mukana myös pitäjiensä kunnanvaltuustojen puhdistuksissa.²

¹ Alapuro 1994, s. 282, 288.

² Ruuskanen 2000, s. 65-115; Siltala 1985, s. 300-303.

Kokoomuksen piirijohto oli syksyllä 1930 täysin selvillä omiensa mukana olosta kyyditysaktiivisissa: piirisihteerin vakanssia hoitanut päätoimittaja Heikki Kokko esitteli puoluetoimistolle presidentin valitsijamiesehdokkaista ”kyyditsijöiksi” Riihikallion ja Zittingin. Tämä ei kuitenkaan estänyt heidän valintaansa puolueen luottamusta nauttivien listalle. Puoluesihteerit tunnusti myös Lapuan liikkeen roolin puolueen sisällä, sillä hän kuvaili kiuruvetistä Jauhiaista ja kuopiolaista Hämäläistä ”Lapuan ja Lukon johtomiehinä”.¹

Suomen Lukon paikallisosastot eivät siirtyneet syrjään parrasvaloista kunnanvaltuustojen puhdistusten jälkeen. Ne muistuttivat äänestäjiä vaalien alla porvarillisen yksimielisyyden tärkeydestä, jonka ainoana takaajana nähtiin Isänmaallinen vaaliliitto. Oma lukunsa oli vasemmistolaisten aktiivien tai rivi-kannattajien painostamisella, jotta nämä eivät asettuisi kunnallis- tai eduskuntavaaleissa ehdolle tai unohtaisivat vanhat puolueuskollisuutensa ja antaisivat äänensä listalle, joka ei herättäisi epäilyjä isänmaallisuudesta. Lukkolaisten systemaattinen painostuspolitiikka löysi purkautumisväylän kuitenkin jo paljon ennen marraskuun eduskuntavaaleja. Kun eroamaan painostetut vasemmistolaiset kunnanvaltuutetut olivat omakohtaisella eroamisellaan tavallaan myöntäneet illegaalien kommunistisuutensa, sellaisina saattoi pitää myös samojen henkilöiden johtamia yhdistyksiä ja niiden omaisuutta. Tulilinjalle joutuivatkin seuraavaksi kommunistisen työväenliikkeen näkyvimmit tunnusmerkit, työväentalot.

4.2 Jos näitä paheen pesiä ei suljeta, maamme kohtalo on onneton

4.2.1 Etelä-Pohjanmaalla naulattiin, mutta meillä vedotaan ensin maaherraan

Työväentalojen vastaisuus oli osa Lapuan liikettä alusta alkaen: tämä ilmeni jo Lapuan haastejuhlien yhteydessä marraskuussa 1929, jolloin pitäjän kommunistinen työväentalo naulattiin kiinni samalla kun kommunistinuoret karkotettiin paikkakunnalta. Työväentalojen sulkemisista tulikin kunnanvaltuustojen puhdistusten ohella keskeisin osa Lapuan liikkeen paikallista painostuspolitiikkaa. Paikallisen painostuspolitiikan luonteeseen kuului, että Lapuan liikkeen johdon vaikutus oli sysäävä, ei välttämättä ohjaava. Kunnanvaltuustojen puhdistukset ja työväentalojen sulkemiset saivat paikallisia variaatioita eri puolilla maata ja ne toteutettiin ensisijaisesti paikallisin voimin ilman muualta tulleita iskujoukkoja. Tässä mielessä ne erosivat kyydityksistä, jotka olivat syntyneet Kallion hallituksen painostamiseksi ja joihin kuului paikallisen aspektin lisäksi pitäjien ja maakuntienkin rajat ylittävien iskujoukkojen ja etappien käyttöönotto. Kunnanvaltuustojen puhdistuksia ja työväentalojen sulkemisia ei oltu ainakaan Pohjois-Savossa tähdätty valtiovaltaa vastaan. Enemmänkin ne toteutuivat ti-

¹ Kuopion läänin läntisen vaalipiirin piirisihteerin päiväämätön kirje puoluetoimistolle marraskuussa 1930. Yleinen kirjeenvaihto (puoluetoimisto) 1930, PTA.

lanteen synnyttäminä ratkaisuina, joihin sysäsivät Lapuan liikkeen vaikutteiden ohella pitkäaikaiset pelot ja kaunat.

Tapio Huttula on tutkinut ansiokkaasti työväentalojen sulkemisten yhteyttä Lapuan liikkeen painostuspolitiikkaan ja sulkemisliikkeen alueellisia eroja. Sulkemistapauksissa Huttula on erotellut puhtaat sulkemiset, jotka tapahtuivat aina viranomaisten toimesta, sekä omavaltaisemmat naulaukset, tuhopoltot, räjäytykset ja muun väkivallan.

Lapuan haastejuhlien naulaus toimi esimerkkinä muiden paikkakuntien samanmielisille ensisijaisesti Etelä-Pohjanmaalla joulukuun aikana 1929; ”Lapuan laki” otettiin käyttöön muun muassa Peräseinäjoella, Kurikassa ja Kauhavalla, jolloin työväentalojen toimintaa pyrittiin estämään niihin kohdistetulla ilkivallalla ja omistajayhdistysten aktiivien häirinnällä. Ensimmäinen varsinainen naulaus haastejuhlien jälkeen tapahtui Ylihärjän Kosolan kylässä, jossa miesjoukko ilmoitti sulkevansa talon Lapuan lain nojalla. Ilkivallan lisäksi osittain suojeluskuntakiväärein varustautuneet miehet pelottelivat paikallisia työväenaktiiveja. Yhdistyksen toiminta loppui naulaukseen, ja talo jäi lahoamaan ja purettiin myöhemmin pois. Huttulan mukaan Lapuan liikkeen työväentaloihin ja niillä pidettyihin tilaisuuksiin kohdistamat väkivallanteot laantuivat vuoden vaihteessa.¹

Keväällä 1930 Lapuan liikkeen miesten ei enää tarvinnut varsinaisesti marssia työväentaloille ja lyödä lankkuja niiden oviin ja ikkunoihin, sillä kommunistiset työväentalot pysyivät varsinkin Etelä-Pohjanmaalla kiinni pelkän painostavan ilmapiirin vaikutuksesta, jonka Työn Äänen kirjapainon hajottaminen oli synnyttänyt. Lapuan liikkeen silmätikkuina olivat tuolloin kommunistiset sanomalehdet, mutta kuohuvassa tilanteessa kohteeksi kelpasi tarpeen vaatiessa myös kommunistinen työväentalo, joita löytyi huomattavasti useammilta paikkakunnilta kuin kirjapainoja. Tällaisesta toimi esimerkkinä Turku kesäkuussa 1930, jossa maaherralta vaadittiin työväentalon sulkemista muun Suomen kerääntyneenä kommunististen kirjapainojen edustalle. Turussa ei ollut ääriivasemmiston omaa painotaloa.²

Viranomaiset reagoivat kuumementuneisiin tunnelmiin myös työväentalojen osalta pian kommunististen kirjapainojen sulkemisten jälkeen. Vaasan läänin uusi maaherra Erik Heinrichs lähetti ensimmäisenä työpäivänään läänin poliisiviranomaisille kiertokirjeen, jossa käskettiin tiukentamaan kommunististen järjestöjen huvilupien saantia. Samanlaisia määräyksiä annettiin Oulun sekä Turun ja Porin lääneissä.³

Kyyditysten laajamittainen käynnistyminen kesäkuun alussa 1930 loi poikkeustilan Pohjanmaan työväentaloille. Huttula on kuvannut, kuinka ”*talojen oville naulatut lankut loivat täysin uuden, yhden kansanosan mielipiteestä nousseen, laillisuuden rajat*”. Naulausten yhteydessä paikallisia nimismiehiä painostettiin usein pitämään työväentalot hiljaisina, ja monin paikoin työväenyhdistysten aktiivit pakotettiin itse naulaajiksi; naulauksia tapahtui muun muassa

¹ Huttula 2000, s. 67-73.

² Huttula 2000, s. 113, 123 ja 305.

³ Huttula 2000, s. 123.

Jalasjärvellä, Kauhavalla, Kuortaneella, Lapualla ja Peräseinäjoella, ja työväentaloja pakkoliputettiin Alavudella, Evijärvellä, Kurikassa, Laihialla ja Vaasassa. Pakkoliputuksia säästivät työväentaloista löydettyjen kommunististen ideologi-
en kuten Leninin ja Rosa Luxemburgin kuvien polttajaiset talojen piholla.¹

Työväentalojen sulkemisiike levisi kesäkuun lopulla Hämeeseen, jolloin työväentaloja naulattiin kiinni muun muassa Ruovedellä ja Somerolla, ja Keski-Pohjanmaalle, jossa lapualaismielisen joukon vihan kohteeksi joutuivat Perhon Oksakosken ja Sievin Kiiskilän työväentalot. Talonpoikaismarssi innosti useampienkin talojen naulauksiin Etelä-Pohjanmaalla, kun marssilta palanneet joukot hakkasivat heti kotiin palattuaan pitäjiensä työväentaloja kiinni.²

Huttula on pitänyt kommunistisiin työväentaloihin kohdistunutta sulkemisiikettä joulukuussa 1929 – heinäkuussa 1930 ”paikallisena” ja ”spontaani-
na”. Eteläpohjalaisilla iskujoukoilla tosin oli vaikutuksensa naulausliikkeen leviämässä Hämeen suunnalle. Huttulan mukaan naulaajien toiminta kuitenkin etenkin maaseudulla ja Etelä-Pohjanmaalla ”kohdistui samassa yhteisössä toimineeseen kommunistiseen liikkeeseen”. Huttulan mielestä maaseudulla tuntuivat kaupunkoja selvemmin yhdenmukaistamispaaineet ja siellä elettiin edelleen jonkinlaisessa yhtenäiskulttuurissa. Oma lukunsa oli myös järjestysvallan tehokkuudella, joka oli kaupungeissa eri luokkaa kuin pitkien välimatkojen pitäjissä. Lisäksi kaupunkien työväentalot suljettiin ennaltaehkäisevinä toimina ennen talonpoikaismarssia.³

Pohjois-Savo erosi työväentalojen sulkemisiltaan monin tavoin Lapuan liikkeen ydinalueesta Pohjanmaasta, jossa jo pelkkä painostava ilmapiiri ja aktiivinen toimijajoukko olivat luoneet poikkeustilan, jonka vuoksi omavaltaisuuksiin ei uskallettu puuttua. Pohjois-Savossa työväentaloihin ei ollut kohdistunut omavaltaisuuksia tai viranomaisien tietoon tullutta systemaattisempaa häirintää vuoden 1930 alkupuoliskolla. Väkivaltaisuuudet eivät saaneet maakunnassa kannatusta muutamia kyydityksiä lukuun ottamatta, joissa tarvittava rohkaisu tuli usein maakunnan ulkopuolelta. Pohjoissavolaisten Lapuan liikkeen aktiivien täytyi myös huomioida työväenliikkeen joukkokannatus, joka oli aivan eri suuruusluokkaa kuin Pohjanmaalla. Olennaisinta kuitenkin oli, että kommunismin juuriminen ei saavuttanut koskaan Pohjois-Savossa yhtä varauksetonta tukea kuin ydinalueillaan. Huttulan kuvaama yhtenäiskulttuuri vaikuttikin Pohjois-Savossa 1920 – 30-lukujen taitteessa pikemminkin ideaalitasolla kuin jokapäiväisessä elämässä. Tuottajaetujen suhteen keskikokoisten tilojen maalaisliittolaisilla isännillä alkoi olla eriytyneeseen maatalouteen siirtyvän yhteisön arjessa paikoitellen enemmän yhtäläisyyksiä kommunisteja äänestäneiden pienviljelijöiden kuin kokoomuslaisen sivistyneistön ja liikeyritysten johdon kanssa. Suojeluskuntalaitoksesta ei ollut tullut toiveista huolimatta vuoden 1918 poikkeustilan jälkeen yksimielisyyden ilmentäjää ja taetta: suojeluskunnat lähtivät Pohjois-Savossa liikkeelle varsin vähäisellä aktiivijoukolla, kun porvarillisen maailmankatsomuksen omaavien talonpoikien toimintatarmo

¹ Huttula 2000, s. 124-127.

² Huttula 2000, s. 127-137.

³ Huttula 2000, s. 312-317.

suuntautui omien tilojen kehittämiseen ja maailmankaupan suhdanteisiin temmattujen tuottajaetujen vaalimiseen.¹

Maalaisliiton ja kokoomuksen välit muuttuivat maakunnassa vuoden 1930 aikana niin jännittyneiksi, että maalaisliitto lähti kokoomuslaisten toiveista ja painostuksesta huolimatta vuoden 1930 vaaleihin omilla listoillaan. Kommunisminvastaisuus olikin miltei ainoita tekijöitä, joka piti porvarillista yhtenäisyyttä vielä kasassa. Tämä natiseva liitto pysyi koossa ainoastaan niin kauan kuin kyse oli pelkästään kommunisminvastaisuudesta. Isänmaa olikin alkanut merkitä maanviljelijöille jotain muuta kuin sivistyneistön totalistisena säilyneessä maailmankuvassa, joka piti isänmaata muut pyyteet ylittävänä ja pakottavana rakenteena. Maanviljelijäväestön maailmankuvassa ja identiteetissä isänmaallisuus sisältyi omalla maalla toteutuvaan tuottajuuteen, oman maan liittymisellä kotiseutuun ja laajemmin maakuntaan ja valtioon sekä vapaiden kansalaisten demokraattiseen asioiden hoitoon. Yksinkertaistetusti ilmaistuna politiikassa ei ollut kyse asenteesta vaan asioiden hoidosta ja yhteistoiminnasta. Isänmaallisuus kohotti talonpoikaistonkin mieltä usein liikutuksiin asti, mutta oman maan lipun rinnalle voitiin nostaa myös omien puolueiden, järjestöjen ja tuottajajärjestöjen tunnukset.

Pohjois-Savossa kunnanvaltuustojen puhdistuksissa Lapuan liikettä edustamaan syntynyt Suomen Lukon paikallisosastojen verkosto kumpusi osittain kommunisminvastaisuudesta ja kesän 1930 poliittisesta tilanteesta, jossa kansalaispainostus toimi – ainakin omasta mielestään – valtiovallan herättelijänä ja moraalisen muistuttajana. Lukkolaisten nousemisella paikallispolitiikan keskiöön oli myös muita syitä. Osaltaan Suomen Lukon paikallisosastojen toiminnan voi nähdä pitäjien sivistyneistön tyytymättömyyden ilmauksena, joka kumpusi rauenneiden odotusten synnyttämistä turhautumista ja henkilökohtaisista pettymyksistä. Nyt sivistyneistö nousi jälleen kerran pitäjien suunnanmäärittelyn keskiöön ja moraalisesti edellä kävijäksi. Yhtenäisyyden vetoisuus esitettiin kommunisminvastaisuuden nimissä. Maaseudun sivistyneistönä itseään pitävä oppineisto oli kokenut vieraaksi sen yhteisön kehityskulun, joka oli liittynyt kunnallishallinnon avautumisen jälkeiseen ristiriitaisuuksien esille nousuun ja ryhmätöiden korostumiseen. Lapuan liike olikin hätähuuto modernisoitumista vastaan ikuisiksi miellettyjen arvojen puolesta ja yritys palauttaa vapaussodan voittajien yksimielisyys vallitsevaksi olotilaksi. Taustalla oli pyrkimys puoluekartan muuttamisesta yleisporvarillisen Isänmaallisen vaaliliiton ohjaamaksi. Kommunistit suljettaisiin puolue-elämästä kokonaan pois ja pitäjät puhdistettaisiin kommunistisista tunnuksista, jolloin jäljellä olisi kuntakokousten kaudelta tuttu jaotelmä sosialisteihin ja ei-sosialisteihin ja turmiollinen aate ei enää pistäisi siveellisten kuntalaisten silmiin.

Pohjois-Savossa työväentalojen toiminnan rajoittamisaloitteen olivat ottaneet ensiksi haltuun viranomaiset. Lääninkansliassa koettiinkin yllättäen hämmennystä, kun työväentaloilla vallinnut rauha rikkoutui heinä-elokuun tait-

¹ Suojeluskuntien kannatuksesta katso mm. Helsingin yliopiston kirjasto, Gustaf Ignatiuksen kokoelmat, COLL. 86.16, Kuopion läänin maaherran vuosikertomus 1923; Pielaveden ja Keiteleen historia II, s. 175.

teessa 1930. Levottomuuden aiheuttajina toimivat kokoukset, joita niiden järjestäjät kutsuivat osanottajamääristä riippumatta kansalaiskokouksiksi.

Ensimmäinen työväentalojen vastainen kansalaiskokous pidettiin maan kunnan tulenpunaismalla paikkakunnalla Tuusniemellä heti kunnanvaltuustojen puhdistusta ajaneen kokouksen päätteeksi 3.8.1930, kun suojeluskuntatalolle ”Suojaharjulle” jääneet 70 pitäjäläistä hyväksyivät kommunististen työväentalojen sulkemista vaativan adressin, joka totesi talojen aukiolon vaarantavan ”yleisen turvallisuuden”. Julkilausuma osoitettiin nimismiehen kautta maaherralle. Työväentalojen sulkemisvaatimuksen olivat muotoilleet Suomen Lukon paikallisosastoksi järjestäytyneet suojeluskunnan paikallispäällikkö A. Smolander, opettaja Paul Haapkylä sekä maanviljelijät Simo Mustonen ja Juho P. Happonen. Osa kokousyleisöä tunkeutui lukkolaisten johdolla myös kirkonkylän työväentalolle, josta saaliiksi saadut punaliput ja punaiset paidat poltettiin suojeluskuntatalon edustalla Kuullos pyhän valan säestämänä. Väkijoukko vannotti samalla, että ”nyt Tuusniemellä puhaltavat uudet tuulet ja kommunistinen hapatus on paikkakunnalla kertakaikkiaan lopussa”.¹

Työväentalojen sulkemisiike levisi Tuusniemeltä Vieremälle, Suonenjoelle, Kiuruvedelle, Lapinlahdelle, Kuopion maalaiskuntaan ja Sonkajärvelle. Kriteerinä oli, että näillä paikkakunnilla oli vielä avoimia kommunistisia työväentaloja. Karttulassa, jossa ei saatu koolle kansalaiskokousta, työväentalojen sulkemisvaatimus lähetettiin maaherralle Suomen Lukon paikallisosaston toimesta 11.8.1930. Karttulalaisten ponnassa todettiin, että toimenpide olisi omiaan rauhoittamaan pitäjän ”isänmaallisia aineksia”.²

Kansalaiskokoukset saivat paikoin sangen laajan väkijoukon taakseen. Suonenjoella kunnanvaltuustojen puhdistusta ajaneen kokouksen päätteeksi 10.8. pidetty työväentalojen sulkemiskokous keräsi 200 kuntalaista kuulemaan sahanhoitaja Aleksi Nykäsen alustusta, jossa hän ihmetteli, miksi työväentalot olivat yhä auki, vaikka kommunistien julkinen esiintyminen oli muutoin kielletty. Kokousyleisö syttyi ajatukselle ja pohti ääneen, miten työväentaloilla voitiin yhä kokoontua perhejuhliin, jotka nähtiin vain naamiona laittomalle poliittiselle toiminnalle. Maaherralta vaadittiin yksimielisesti Suonenjoen, Iisveden, Lietemäen ja Lyytilänmäen työväentalojen sulkemista. Vaatimuksen muotoilu jätettiin Nykäselä ja johtaja Hugo Lindforsille.³

Kiuruveden kansalaiskokous veti nuorisoseurantaloon 13.8.1930 myös toista sataa kuulijaa. Alustajina kokouksessa toimivat vapaussodan veteraanit ja suojeluskunta-aktivistit, maanviljelijä Paavo Jauhiainen ja talonomistaja Antti Tikkanen. Kokouksessa hyväksyttiin yksimielisesti vaatimus kommunististen työväentalojen sulkemisesta, jonka muotoilijoiksi valittiin Jauhiainen ja Tikkanen sekä pitäjän tunnettua pappissukua edustava teologian ylioppilas Paavo

¹ Jäljennös Tuusniemen kansalaiskokouksen adressista 4.8.1930. KD II 1621/299 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA; Savo 4-5.8.1930 ja Warkauden Lehti 6.8.1930.

² Jäljennös Karttulan Suomen Lukon paikallisosaston pöytäkirjasta 11.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

³ Jäljennös Suonenjoen kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 10.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

Malmivaara. Pitäjän kommunististen työväentalojen sulkemisvaatimus toimitettiin nimismies Vilho Heinolle samana päivänä, kun kunnanvaltuusto oli tyhjentynyt kommunisteista.¹

Pienimuotoisempia kansalaiskokouksia pidettiin Lapinlahdella 14.8. ja Sonkajärvellä 18.8.1930. Lapinlahdella kansalaiskokouksen taakse saatiin 60 osanottajaa, joille piti avauspuheen agronomi Hemmo J. Salmi; kokouksella hyväksyttiin Lapinlahden kirkonkylän, Mäntylahden ja Pohjois-Ollikkalan työväentalojen sulkemista vaativa ponsi, jossa omistajayhdistysten linjan määrittelyssä viitattiin siihen, että niiden johtokuntien jäseniä oli juuri eronnut kunnanvaltuustosta kommunisteina. Erityisenä ärsykkeenä lapualaismielisille oli ollut Lapinlahden kirkonkylän työväentalon kahvila, josta oli voitu jakaa kommunistisia oppeja. Kokousyleisö kehotti viranomaisia pitämään silmällä myös sosialidemokraattisia työväentaloja, jottei niihin pesiytyisi kommunistista toimintaa. Kokouksen jälkeen päätettiin perustaa Suomen Lukon paikallisosasto, johon kaikki paikallaolijat eivät kuitenkaan liittyneet, sillä jäseniksi ilmoittautui vain 20 paikkakuntalaista. Suomen Lukon paikallisosaston toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin kansanopistonjohtaja Vilho Pesonen, sihteeriksi rovasti Kaarlo Parikka ja jäseniksi nimismies Vilho Räsänen, maanviljelijä Juho Martikainen ja maanviljelijä Juho Mykkänen.² Lapinlahdella lukkolaisuus sai Kiuruveden tapaan sisälleen vahvan herännäisyyden leiman, sillä Pesonen oli tunnetusti puolueessaankin *"körttikansan edustaja"*.³

Sonkajärven kansalaiskokoukseen kerääntyi 18.8.1930 saman verran yleisöä kuin Lapinlahdella. Työväentalojen sulkemista vaatinut ponsi hyväksyttiin samassa kokouksessa kuin kunnanvaltuuston kommunistijäsenille esitetty erovaatimus, jossa työväentalokysymystä alusti opettaja Eero Tuovinen. Ponsilauselmaa muotoilemaan valittiin kahdeksanhenkinen toimikunta, johon kuului tasapuolisesti pitäjän maanviljelijöitä, elinkeinonharjoittajia ja sivistyneistöä. Lapualaisten ydinryhmittymää - lukkolaisia - toimikunnassa edustivat kauppias Iisak Kumpulainen ja metsänhoitaja Emil Tuompo. Toimikuntaan otti osaa myös suojeluskunnan paikallispäällikkö O. Hänninen. Ponnassa ei eroteltu kommunistisia ja sosialidemokraattisia työväentaloja toisistaan, sillä molempien koettiin vaarantavan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden paikkakunnalla.⁴

Kansalaiskokousten aallon suojissa järjestettiin myös pienimuotoisempia kokoontumisia, joiden kansalaiskokous-statusta voi pitää kyseenalaisena. Esimerkiksi Vieremän Haajaisten kylällä 5.8.1930 järjestäytynyt kokous käytti itsensä nimitystä kansalaiskokous, vaikka siihen osallistui vain kymmenen paikallista talollista sekä suojeluskunnan osastopäällikkö R. Ahonen. Adressin laatijat

¹ Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen pöytäkirjaotteesta 13.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

² Jäljennös Lapinlahden kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 14.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA; Savo 16.8.1930.

³ Kuopion läänin läntisen vaalipiirin piirisihteerin päiväämätön kirje puolue toimistolle marraskuussa 1930. Yleinen kirjeenvaihto (puolue toimisto) 1930, PTA.

⁴ Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokouksen pöytäkirjaotteesta 19.8.1930 ja Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokouksen valitseman toimikunnan anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 19.8.1930. KD 1742/311 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

väittivät nähneensä Haajaisten työväentalolle viedyn *“kiihoituskirjallisuutta”*, ja työväentalon pelättiin olevan muutoinkin etenkin vaalien alla *“taas erinomainen kiihoituksen pesäpaikka, mikä johtaisi lopulta rauhattomuuteen”*. Maaherralta vaadittiin talon sulkemisen lisäksi sen takavarikoimista valtiolle.¹

Kansalaiskokoukset eivät syntyneet tyhjästä vaan niitä oli usein organisoimassa samoja toimijoita kuin aikaisemmissa kunnanvaltuustojen puhdistuksissa. Suomen Lukon osuus Pohjois-Savon työväentalojen sulkemisliikkeeseen näkyy seuraavasta taulukosta (Taulukko 6).

TAULUKKO 6 Suomen Lukon paikallisosastojen osuus työväentalojen sulkemisvaatimukseen Pohjois-Savossa

Suonenjoki	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Karttula	aloite
Tuusniemi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Maaninka	aloite
Sonkajärvi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Kiuruvesi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Lapinlahti	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa

Suomen Lukon paikallisosasto vaikutti työväentalojen sulkemisliikkeen kärjessä kaikissa niissä kunnissa, joissa ylipäänsä esiintyi laajempaa viranomaisten painostusta. Paikallisosastot toimivatkin eräänlaisina moottoreina, joiden ylläkeestä kommunisminvastaiset mielialat kanavoituivat painostustoimiksi, ja napoina, joissa viranomaisille suunnattu painostus sai kirjallisen muotonsa.

4.2.2 Ruttoa, iivanansaastaa ja demonisuutta - vaihtoehdottomuuden retoriikka

Pohjoissavolainen Lapuan liikkeen ydinryhmittymä oli alusta alkaen tietoinen siitä, keneen työväentalojen sulkemisissa piti vaikuttaa. Voi olettaa, että tämä informaatio kulki Suomen Lukon piirijärjestön ja paikallisosastojen kautta ja sai myös niiden välityksellä muodon, jossa kuljettiin perinteisiä anomusportaita. Tämä merkitsi samalla Pohjanmaalla toteutuneen omavaltaisuuksien tien hylkäämistä - ainakin hetkeksi. Lain rikkomusten alttiutta kukaan tuskin osasi selvittää olettamuksia pidemmälle.

Kansalaiskokousten viestintä sijoittui jo omien pitäjiensä sisällä retoriikan alueelle: ne pyrkivät vaikuttamaan useampiin henkilöihin, suuntaamaan ajattelua, herättämään tunteita tai ohjaamaan toimintaa.² Kansalaiskokoukset eivät olleet kuitenkaan syntyneet pelkästään oman pitäjän mielialoihin vaikuttamiseksi vaan ne antoivat sysäyksiä ja malleja myös naapuripitäjiin. Viime kädessä niillä oli myös selkeä päämäärä, jonka kohteena oli maaherra. Lääninkansliaan tulvineet vaatimukset eivät jättäneet epäselvyyttä siitä mitä niissä haluttiin:

¹ Jäljennös Haajaisten kyläläisten adressista Kuopion läänin maaherralle 5.8.1930. KD 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

² Perelman 1996, s. 181.

*"Niiden [työväentalojen] toiminta, varsinkin tänä aikana on jo yleisen järjestyksen ja turvallisuuden kannalta osoittautunut vaaralliseksi, ja koska nämä yhdistykset varmasti tulevissa valtiollisissa vaaleissa tulevat peittämään kiihoituksensa muun toiminnan varjoon."*¹
Kaavin kansalaiskokous 22.7.1930.

*"Kuten on tunnettua ovat Tuusniemen työväenyhdistykset kommunistisia ja niiden taloissa on harjoitettu epäisänmaallista kiihoitusta jo vuosikymmenet ja näyttää edelleenkin jatkuvan ellei niitä järjestysviranomaisten toimesta suljeta. – Ellei näin tapahdu näyttää järjestyksen pito Tuusniemen pitäjässä vaikealta."*²
Tuusniemen kansalaiskokous 4.8.1930.

*"Toiminta tälläkin talolla (...) on ollut pidemmän aikaa siksi silmään pistävää ja sen kunnan maanviljelijöille sekä muille toisin ajatteleville kansalaisille sangen vastenmielistä. -- Aivan viime aikoina on havaittu tulevan mainitulle talolle osoitettuja kääriä kiihotuskirjallisuutta (...) -- Lähestyvien vaalien aikana olisi siinä taas erinomainen kiihoituksen pesäpaikka mikä johtaisi lopulta rauhattomuuksiin."*³
Vieremän Haajaisten kylän kansalaiskokous 5.8.1930.

*"Päätettiin yksimielisesti ehdottaa poliisiviranomaisille, että viranomaiset ryhtyisivät tarmolla toimimaan kommunistien työväenyhdistysten lakkauttamiseksi ja heidän huoneistojensa sulkemiseksi Sonkajärven kunnassa, koska on hyvin todennäköistä, että heidän toimintansa saattaa paikkakunnan olot vaaranalaisiksi."*⁴
Sonkajärven kansalaiskokous 19.8.1930.

Edellisissä kansalaiskokousten anomuksissa tiivistyi jotain olennaista Pohjois-Savon työväentalojen vastaisen liikkeen retoriikasta. Kommunismista levitettyyn viholliskuvaan liitettiin vanhastaan käytössä olleen isänmaattomuuden ja jumalattomuuden rinnalle vaarallisuus ja petollisuus, jolla oli onnistuttu hämäämään herkkäuskoisimpia aina siihen saakka. Kansalaiskokousten retoriikan voi katsoa kuljettaneen mukanaan kristillistä käsitystä maailmasta hyvän ja pahan taistelukenttänä, jossa erilliseksi ja muuttumattomaksi mielletty paha juoni jatkuvasti hyvää vastaan ja pahasta päästiin vain se lopullisesti tuhoamalla. Personoitua paha edustivat maanpäällä kommunistikiihottajat ja heidän itäinen pesäpaikkansa Neuvosto-Venäjä sekä paikallista työväenliikettä symbolisoivat työväentalot. Työväestöä sinällään ei sisällytetty samaan pahan kategoriaan, sillä siitä tehtiin patriarkaaliseen tapaan ohjaamista kaipaava objekti, eräänlainen harhaan johdettu lapsi. Tämä näkyi muun muassa anomuksissa toistuvana kiihotuksen vaaraan vetoamisella, mihin sisältyi ajatus alempien kansanryhmien poliittisesta kypsymättömyydestä ja arvostelukyvyyn puutteesta.

Kansalaiskokousten mukaan pahan eliminoimiseksi oli välttämätöntä sulkea työväentalot lopullisesti. Aiemmin niin oli tehty vapaussodan kuukausina, mutta melko pian ne olivat jälleen alkaneet suoltaa saastaa yhteisön turmioksi.

¹ Jäljennös Kaavin kansalaiskokouksen anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 22.7.1930. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat, KLHA, JOMA.

² Jäljennös Tuusniemen kansalaiskokouksen anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 4.8.1930. KD II 1621/299 1930, Saapuneita kirjeitä (lännsihteri) 1930, KLHA, JOMA.

³ Jäljennös Haajaisten kyläläisten anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 5.8.1930. KD 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lännsihteri) 1930, KLHA, JOMA.

⁴ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lännsihteri) 1930, KD II 1742/311 1930, Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 19.8.1930.

”Sen johdosta, että kommunistinen kiihoitus on vuosi vuodelta seutukunnallammekin käynyt yhä julkeammaksi ja häikäilemättömämmäksi maanalaisen toiminnan ohella, mikä sekkin on jo levittänyt kylvönsä saloseutujenkin sopukoihin, on tärkeimpinä tämän ruton henkisenä saastuttajana useimpaan kyläkuntaamme rakennetut työväentalot, mitkä talot ovat enimmäkseen sosialidemokraattinen työväki rakentanut, mutta sittemmin kun kommunistinen kiihotus on voittanut työväestön enemmistön, ovat ne sosialidemokraateilta vallattu, sekä sen jälkeen joutuneet kumouksellisen toiminnan pesäpaikoiksi ja kiihotuskeskukseksi, missä venäläisillä rahoilla palkatut organisaattorit ja agentit ovat saaneet työväestömme mielen myrkyttää, sammuttaen heidän sydämistään isiemme uskon, Jumalan pelon, sekä lähimmäisen ja isänmaanrakkauden.”¹

Kiuruveden kansalaiskokous 15.8.1930.

Vanhurskasta, isänmaallista yhteisöä oli koetellut idästä levinnyt tauti, joka oli jo tartuttanut työväestön miltei parantumattomasti. Ruton kaltaisen taudin lailla kommunismilta ei ollut suojassa kukaan ellei sen tartuttajia tuhottaisi ja saastuneita pesäkkeitä puhdistettaisi. Herännäisyydestä tunnetun Kiuruveden pitäjän talolliset ilmaisivat nousseensa *”yhtenä miehenä päättävään toimintaan”* *”kaameana liikkeenä”* pitämäänsä kommunismia ja sen *”moskovalaisia kätyreitä”* vastaan *”kautta isiemme maan”* kiirineen kansannousun rinnalla. Kommunismiin *”valtioelämää sekä kristinuskon pyhiä totuuksia perinpohjin kumoava toiminta”* oli tullut tiensä päähän *”kansanliikkeessä”*, johon olivat liittyneet *”kaikki isänmaalliset kansalaiset”* ja *”kansamme olemassa oloa säilyttävää ainesta”*. Oli sanomattakin selvää, kenen katsottiin edustavan kansakunnan terveitä ja puhdistavia voimia.²

Kansalaiskokousten argumentaatio ei pyrkinyt varsinaisesti todistamaan esittämiään johtopäätöksiä vaan siirtämään premisseille osoitetun hyväksynnän koskemaan myös johtopäätöksiä. Viestintä rakentuikin paljolti otaksumille, jotka riittivät perelmanilaisittain tarjoamaan perustan mielekkäälle vakaumukselle, kun otaksumat koskivat useimmiten sitä, mitä tilanteessa normaalisti tapahtuisi – eli minkä varaan oli mielekästä laskea. Kansalaiskokousten otaksumien perusteella kommunististen työväentalojen auki jättäminen olisi kohtalokas erehdys, jota yksikään isänmaallinen kansalainen ei voisi sallia. Isänmaan korostamisen voi lukea Perelmanin esittämiin konkreettisiin arvoihin, jotka liittyvät aina substanssin ainutkertaisuuden korostamiseen ja kääntäen kaiken muun kyseenalaistamiseen. Perelmanin mukaan konkreettisiin arvoihin perustuva päättely on tyypillisintä konservatiivisille yhteisöille. Yhdeltä osin Pohjois-Savon Lapuan liike olikin leimallisesti arvokonservatiivinen liike, joka oli syntynyt ajan heilurin hidastamiseksi ja paikoitellen taaksepäin kääntämiseksikin.³

Perelmanin retoriikka-teoria lähtee siitä, että argumentaatiolla pyritään vaikuttamaan yleisöön, muuttamaan sen vakaumuksia tai taipumuksia ja hakemaan sen kannatusta sen sijaan, että oma tahto yritettäisiin toteuttaa pakon tai painostuksen avulla. Täältä osin Pohjois-Savon kansalaiskokousten retoriikkaa ei voi selittää täysin perelmanilaisen teorian puitteissa. Toki kansalaiskokoukset tähtäsivät omien viholliskuvien levittämiseen ja oikeuttamiseen retorisen

¹ Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 – 31, KLHA, JOMA.

² Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 13.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 – 31, KLHA, JOMA.

³ Perelman 1996, s. 28, 32 ja 35.

suostuttelun kautta, mutta ne olivat kuitenkin syntyneet painostuksen välineiksi, ja osana valtakunnallista Lapuan liikettä niitä varjosti myös väkivallan uhka. Siten perelmanilaisittain asetellun kohdeyleisön, viranomaisten, mielipiteiden kunnioittamista voi pitää kyseenalaisena. Varteenotettavan lisän maakunnan kansalaiskokousten ymmärtämiselle tarjoaakin astetta sosiologisemman – tai sosiaalipsykologisemman – retoriikan teoreetikko ja identifikaatioteorian kehittäjä Kenneth Burke.¹

Kenneth Burke on tulkinut retoriikkaa kohdeyleisölle suunnattua argumentointia laajemmin ymmärrettynä, eräänlaisena sosiaalistumisen välineenä ja ikuisena vastakohtien tarjoajana. Tämä näkyi myös Pohjois-Savon kansalaiskokousten viestinnässä, joissa toistuvat vastaparit isänmaallinen/epäisänmaallinen, kristitty/ateistinen, säilyttävä/tuhoava ja rauha/epäjärjestys voi nähdä burkelaisittain identifikaation keinoina, joilla haluttiin saattaa päätöksentekijät valintatilanteeseen ja lopulta työntää heitä oman ryhmän jäseniksi. Ongelmana oli nimittäin se, että pelkän kommunisminvastaisuuden yhdistämänä syntyvä ryhmä koostui normaalioloissa varsin heterogeenisestä ihmisjoukosta. Burkea mukaillen identifikaation keinot laajentuivatkin tällaisissa tapauksissa idealistiseen maailmaan, johon myös vastaparit liittyivät.² Kommunismin eliminoimisen tuloksena oli lupaus harmonisesta yhteisökokonaisuudesta, johon ei enää sisältyisi aiemmin piinanneita ristiriitoja ja joka sopisi paremmin kaikenkattavan isänmaa-käsityksen alle.

Burke on käsitellyt runsaasti retoriikan mukana jo antiikin ja Raamatun mytologioista alkaen kulkevaa objektin surmaamista, jonka hän liittää muutoksen kuvastoon. Objektin vertauskuvallista eliminoimista seuraa Burken mukaan aina ryhmän puhdistautuminen ja uudelleen syntyminen.³ Objektin surmasta oli tavallaan kyse myös pohjoissavolaisten kansalaiskokousten vaatimuksissa, vaikka ne ilmaisivatkin itsensä neutraalimmin, sillä työväentalojen sulkemisten jälkeen näistä taloista oli tuleva myös paikallisyhteisöistä poistettuja. Samalla yhteisö puhdistettaisiin sitä loanneista tekijöistä.

Burkelaisittain ajatellen kansalaiskokousten retoriikkaan sisältyvät arkaaiset pelot – kulkutaudit, luhistuminen, kaaos - olivat osa identifioitumista. Retorinen viestintä loi kesän 1930 tilanteesta poikkeustilan, joka muistutti sotaa poteroihin ajettuine mutta edelleen vaarallisine vihollisjoukkojen rippeineen. Näillä kuvilla haettiin ”kansanliikkeelle” lisää kannattajia ja pedattiin sijaa levitettyjen viholliskuvien oikeuttamiselle.

Burkea mukaillen retorista suostuttelua tapahtui myös varsinaisen ydinryhmän sisällä, Itsen moraalisesti vakuuttamiseksi, sillä retorisen identifikaation tavoitteena oli olennaiselta osin myös ryhmän kiinteyden vahvistaminen.⁴

”Jokaisen isänmaallisen kansalaisen vakaa mielipide ja vaatimus on se, että koko maassa kaikki kommunistinen toiminta (...) on saatava ehdottomasti lopetetuksi. Vaikka järjestysviranomaisten toimesta tämän paikkakunnan kommunististen järjestöjen julkinen toiminta (...) onkin nyt väliaikaisesti keskeytetty, niin on näihin järjes-

1 Ibid., s. 17-18.

2 Burke 1969, s. 45-46.

3 Ibid., s. 20 ja 45.

4 Ibid., s. 38-39.

töihin kuuluvilla yksityisillä henkilöillä vielä edelleenkin tilaisuus kokoontua yhteen täkäläisillä työväentaloilla pohtimaan nykyhetken tärkeistä kysymyksistä ja tarkoitustensa mukaan tietysti punomaan juonia kommunismia hävittävää kansanliikettä vastaan (...)”¹

Suomen Lukon jäsen, sahanhoitaja Aleksi Nykänen Suonenjoen kansalaiskokoukselle 10.8.1930.

”(...) rohkenemme pyytää ja toivoa, että kommunistiset työväentalot Karttulan nimismiespiirin alueella isänmaallisen aineksen rauhoittamiseksi sulettaisiin toistaiseksi.”²

Karttulan Suomen Lukon paikallisosasto 11.8.1930.

”(...) me jäämme odottamaan, että eduskunnan nykyinen isänmaallisten puolueiden enemmistö, unohtaen puoluevastakkaisuudet ja muistaen vastuunalaisen tehtävänsä, vakavasti ryhtyisi yhteisin voimin yksimielisesti lainsäädännön kehittämiseen sellaiseen terveeseen suuntaan, ettei kansalaisten enää tarvitse ryhtyä oma-aloitteeseen toimintaan oikeuden ja vanhurskauden vaatimusten toteuttamiseksi kansan elämässä.”³

Sonkajärven kansalaiskokouksen allekirjoitettavaksi laadittu adressi 19.8.1930.

Lähes kaikkien kansalaiskokousten anomuksiin sisältyi kohteliaisiin sanankäänteisiin verhoiltu uhkaus järjestyksen ja turvallisuuden rikkoutumisesta, mikäli ”kansanliikkeen” pinnaa venytettäisiin liiaksi. Uhka siirrettiin kuitenkin viime kädessä kommunismin taholta tulevaksi leimaamalla heidät miltei kaikin mahdollisin negatiivisin luonteenpiirtein ja arvoin. Aatehistorioitsija *Quentin Skinneriä* lainaten tällainen arvottava kieli oikeutti yhtä hyvin kuin kuvaili kansalaiskokouksiin linkittyneen ryhmän tekoja ja asenteita.⁴ Kirjailija *Philip Rothin* tematiikan mukaisesti Toisen alentamisella Itse ylennettiin sankariksi kuten oli tehty jo antiikin mytologioissa.⁵ Tämä synnytti tunteen siitä, että oltiin pitkästä aikaa mukana jossain suuressa hetkessä, jossa ratkaistaisiin koko kansakunnan kohtaloa. Kukapa ei haluaisi lopulta olla hetken sankarina, kun aikakausi oli muuten syvenevän talouspulan vaikeuksien leimaama. Kommunismin vaaraan vetoamalla Lapuan liike teki itsestään välttämättömyyden siinä poliittisessa tilanteessa, jossa oli yhä enemmän tarjolla myös kilpailevia porvarillisia retoriisia identifikaatioita.

Kommunismin leima oli muutaman viikon kuluttua kunnanvaltuustojen puhdistusten alkamisesta ja työväentalojen vastaisen liikkeen leviämisestä jo niin vahvasti kielteinen ympäri Pohjois-Savo, että pelkkä nimeäminen riitti kannanotoksi ilman erityisiä perusteluja. Kommunismin tiivistyneen viranomaisrepression myötä viholliskuvien oikeuttaminen helpottui koko ajan, vaikka julkikommunismin tuhoaminen oli vielä juridista sinettiä vailla. Valtakunnan tasolla oli kuitenkin käynnissä Työväen ja pienviljelijäin vaalielinten ja SAJ:n osastojen lakkauttaminen, mistä lehdistö piti kansalaisia jatkuvasti ajan

¹ Jäljennös Suonenjoen kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 10.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 – 31, KLHA, JOMA.

² Jäljennös Karttulan Suomen Lukon paikallisosaston anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 11.8.1930. Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 – 31, KLHA, JOMA.

³ Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokoukselle laaditusta adressista 19.8.1930. KD II 1742/311 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihiteeri) 1930, KLHA, JOMA.

⁴ Skinner 1988a, s. 131.

⁵ Roth, Philip. Ihmisen tahra. Suom. Kristiina Rikman. Juva 2003, s. 47.

tasalla. Suomen Lukon paikallisosastojen verkoston kautta lapualaisaktivistit olivat varsin hyvin perillä naapuripitäjiensä tapahtumista. Todennäköisesti heille tihkui tietoja myös maaherran muuttuneesta linjasta, joka kulki työväentalojen osalta yhä enemmän kohti laajamittaista repressiota. Työväentalojen sulkemisvaatimuksia perusteltiin elokuun loppupuolella pelkästään talojen aatteellisella linjalla. Tulilinjalle joutuivat paikoitellen myös sosialidemokraattiset työväentalot.

“(…) Lapinlahden kirkonkylän, Mäntylahden ja Pohjois-Ollikkalan työväentalot ovat heti suljettavat, sillä ne toimivat kommunistisessa hengessä.”¹
Lapinlahden kansalaiskokous 14.8.1930.

“(…) anomme kunnioittaen (...) että Herra Maaherra määräisi kiireellisesti poliisiviranomaiset tutkimaan Sonkajärven kunnan alueella olevien työväenyhdistysten toimintaa ja arkistoja sekä sulkemaan heti ainakin Sukevan ja Kainuunmäen työväenyhdistysten talot, sillä nämä yhdistykset ovat virallisestikin kommunistisia. Sonkajärven ja Kauppilanmäen työväenyhdistykset lienevät viime aikoina toimineet Sos. dem. yhdistysten nimellä, mutta toiminta siitä huolimatta lienee näissäkin yhdistyksissä ollut rikoksellista.”²
Sonkajärven kansalaiskokous 19.8.1930.

Työväentalojen sulkemista vaatineissa adresseissa tiivistyivät näkyville vapaus sodan voittajien pelot ja haaveet. Kommunistien leimaaminen yksinomaan rikolliseksi oli tehokas viholliskuvien oikeuttamiskeino, sillä rikollisethan mielletään yleensäkin yhteiskunnan vihollisiksi, joiden rankaiseminen on viranomais ten vastuulla. Viholliskuvien oikeuttaminen olikin viimekädessä viranomaisista kiinni, sillä he tekivät repressiota virallista ja lopulta myös muodoiltaan laillista. Retorisen viestinnän levittyä vaa’an kieli asemaan asettuivat työväentalojen sulkemisissa nimismiehet ja maaherra.

4.2.3 Pitäjien virkanyrkki on hankalaa pysyä tästä asiasta sivussa

Työväentalojen sulkemisliikkeen vaatimukset kulkeutuivat maaherra Ignatiukselle paikallisten nimismiesten kautta, jotka värittivät välittyvää informaatiota omalta osaltaan. Vaikka nimismiehiä tavallaan painostettiin vaikuttamaan asiassa, he kokivat usein kansalaiskokousten vaatimukset myös ammatillisten ja maailmankatsomuksellisten intressiensä mukaisiksi.

Sulkemisliikkeen esiin nousu ei tullut maakunnan nimismiehille yllätyksenä. Esimerkiksi Tuusniemen ja Riistaveden piirin nimismies Väinö Sellgren oli anonut piirinsä kommunistien työväentalojen sulkemista jo heinäkuun lopulla, jolloin hän oli viitannut pitäjien kiihtyneisiin mielialoihin, joiden valvominen muuttui päivä päivältä vaikeammaksi. Samankaltaisista ongelmista viestitti myös Kuopion maalaiskunnan nimismies, jonka mukaan yhden poliisi konstaapelin voimin oli mahdotonta valvoa syrjäisimpien kylien työväentaloja.

¹ Jäljennös Lapinlahden kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 14.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

² Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokouksen anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 19.8.1930. KD II 1742/311 1930, Saapuneita kirjeitä (lännsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

Uhkaa pidettiin paitsi radikaaleimpien kommunistien taholta tulevana myös Lapuan liikkeen toimintamallien synnyttämänä. Nimismiehet olivat tietoisia Pohjanmaalla levinneestä työväentalojen naulausliikkeestä ja talojen rikkomisista, joten he pelkäsivät väkivaltaisuuksien leviämistä myös omaan maakuntaan. Työväentalojen sulkemista puollettiinkin usein ennaltaehkäisevinä toimina, jotka tukisivat järjestyksenpitoa ja viranomaisten arvovaltaa.¹

Varsin yleistä oli, että nimismiehet määrittivät sulkemisvaatimusten kohteiksi joutuneiden talojen omistajayhdistysten aatteellista linjaa maaherralle lähettämiensä anomusten yhteydessä, vaikka se ei varsinaisesti kuulunut heille. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että nimismiehet ilmoittivat pitävänsä sulkemisliikkeen kohteiksi joutuneita työväentaloja kommunistisina.²

Muutamain paikoin nimismiehet asettuivat Pohjois-Savossa tukemaan työväentalojen sulkemisliikettä enemmän kuin heidän virankuvansa olisi edellyttänyt. Esimerkiksi Lapinlahden piirin nimismies Vilho Räsänen ja Suonenjoen piirin nimismies Jussi Saarinen olivat mukana kunnanvaltuustojen puhdistuksia ja työväentalojen sulkemisia ajaneiden Suomen Lukon paikallisosastojen toimikunnissa ja siten myös muotoilemassa työväentalojen sulkemisvaatimuksia.³ Pisimmälle menivät Iisalmen pohjoisen piirin nimismies Aku Räihä, joka ajoi työväentalojen sulkemista pontevammin kuin toimialueellaan kokoontunut kansalaiskokous, sekä Pielaveden piirin nimismies Väinö Mielonen, joka otti ohjelmakseen toimipiirinsä työväentalojen vaientamisen, vaikka siellä ei syntynytäkään varsinaista sulkemisliikettä.

Räihä kannatti Haajaisten työväentalon sulkemista, kertoihan kansalaiskokouksen anomus hänen mukaansa selkeästi vallitsevista mielialoista. Räihä ei kuitenkaan tyytynyt ainoastaan puoltamaan Vieremän Haajaisten kyläläisten vaatimusta: hän liitti luetteloonsa myös muut Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalot, perusteluinaan niiden kommunistisuus.⁴

Pielavedellä nimismies Väinö Mielonen oli aktiivisesti mukana heinäkuun loppupuolella perustetun Suomen Lukon paikallisosaston toimikunnassa yhdessä kolme vuotta aiemmin Kuopiosta kunnan eläinlääkäriksi muuttaneen Lauri Durchmanin, tohtori L. Penttisen ja maanviljelijöiden Iisakki Jauhiaisen ja Juho Tossavaisen kanssa. Heidän toimestaan esitettiin vaatimus pitäjän kommunisteille kunnallisista luottamustehtävistä eroamiseksi.⁵ Tossavainen toimi

¹ Tuusniemen piirin nimismiehen kirje Kuopion läänin maaherralle 26.7.1930. KD II 1621/299 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA; Päiväämätön kirje Kuopion piirin nimismiehelle. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

² Katso esim. Kiuruveden nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle ja jäljennös kiuruvetisten anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

³ Suonenjoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1929 - 1931, liitteet. Cb:6, Suonenjoen kaupunginarkisto; Savo 12.8. ja 16.8.1930.

⁴ Iisalmen pohjoispiirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 13.8.1930. KD 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

⁵ Savo 2.8.1930.

myös loppuvuoden valtuuston puheenjohtajana.¹ Työväentalojen sulkemiseksi ei paikkakunnalla sitä vastoin syntynyt liikehdintää eikä edes Suomen Lukon muotoilemaa anomusta. Työväentalojen vaientamisten puoltajana toimikin näkyvimmin nimismies Mielonen.

Mielonen oli anonut maaherralta ensimmäistä kertaa Pielaveden, Vaaraslahden, Niemisjärven, Taipaleen, Jylhän ja Keiteleen Tossavanlahden työväentalojen sulkemista jo 26.7. yleiseen järjestykseen vedoten. Maaherra oli vaatinut lisäselvityksiä, joissa Mielonen esitti, että joukko kansalaisia oli käynyt vaatimassa häneltä Pielaveden työväentalon sulkemista. Nimismies piti taloa *”pahimpana kommunismin lietsojana paikkakunnalla”*. Kesäkuussa talosta oli yritetty kyyditä vahtimestari Jalmar Jauhiainen, mikä myös kertoi kuntalaisten mielialoista.²

Mielonen lähetti maaherralle vielä toisen lisäselvityksen, jossa luopui Jylhän työväentalon sulkemisanomuksesta, koska Jylhän työväenyhdistys oli luovuttanut talonsa 20.7. pitäjän ainoalle sosialidemokraattiselle järjestölle, Säviän työväenyhdistykselle. Muiden työväentalojen osalta Mielonen pysyi yhä kannassaan. Taipaleen työväentaloa³ hän kuvasi huliganismin keskuksiksi. Myös Niemisjärven työväenyhdistys oli hänen mukaansa aina *”osoittanut olevansa uppiniskainen tottelemaan viranomaisten antamia järjestysmääräyksiä”*. Mielonen pelkäsi, että syrjäisen sijaintinsa vuoksi molempia taloja voitaisiin käyttää *”salaisen vaalikiihotuksen pesäpaikkana”*. Vaaraslahden työväenyhdistystä Mielonen piti myös huliganismiaineksen hallitsemana. *”Isänmaallisia kyläläisiä”* oli kuohuttanut yhdistyksen tapa järjestää iltamia samanaikaisesti, *”jolloin nuorisoseuralla oli joku vakavahenkinen ja arvokasohjelmainen juhla”*. Työväentalon vahtimestaria Matti Kokkosta nimismies kuvaili intomieliseksi kommunistiksi, *”joka varsin räikein sanoin oli arvostellut nykyistä kansanliikettä”*. Tossavanlahden työväentalosta oli Mielosen mukaan muodostunut vakituinen paikka *”sellaisille kokouksille, joissa päätettiin työläkoista ym. säännöllisen elämän järjestystä häiritsevistä toimenpiteistä”*. Lähikuukausina taloilla ei ollut tosin järjestetty tilaisuuksia, koska nimismies oli hylännyt lupa-anomukset toistuvasti. Mielonen kuitenkin varoitti, että talojen sulkematta jättäminen johtaisi omavaltaisuuksiin.⁴ Mielosen anomukset johtivat toimenpiteisiin, mutta hän ei ollut niitä enää näkemässä; nimismies sai surmansa pitäjäläisiä puhuttaneessa onnettomuudessa syysmyrskyisellä Nilakalla yh-

¹ Pielaveden ja Keiteleen historia II: 1870-luvulta nykyaikaan. Kirjoittanut Kalevi Kumpulainen. Kiuruvesi 1983, s. 116.

² Pielaveden nimismies Kuopion läänin maaherralle 1.8.1930. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930, KLHA, JOMA.

³ Taipaleen työväenyhdistys oli ollut vanhan työväenliikkeen aikana pitäjän suurin ja sen sisällä oli puuhailtu myös punakaartia, jonka toiminta kuitenkin raukesi melko pian Kuopion jouduttua valkoisten haltuun. Taipalelaiset punakaartilaiset muistettiin kuitenkin helmikuun alun 1918 ruutivaraston haltuunottoreissusta kirkonkylälle, minkä nimismies G.W. Hellénin päättäväinen esiintyminen oli estänyt. Taipaleen kaartilaiset olivat yrittäneet myös katkoa pitäjän puhelinlinjoja, jotta valkoiset eivät saisi tietoa Kuopion punaisten häviöstä.

⁴ Pielaveden nimismiehen kirje Kuopion läänin maaherralle 2.8.1930. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930, KLHA, JOMA.

dessä kunnanlääkäri Oiva Walleniuksen ja farmaseutti Väinö Gyllenbögelin kanssa.¹

Lapinlahden ja Vieremän tapauksessa nimismiehet olivat selkeästi mukana poliittisten viholliskuvien levittämisessä ja oikeuttamisessa. Kommunismin arvo alennettiin huliganismi-vertauksilla matalimmalle tasolle, jossa toimintaa ohjasi täydellinen moraalittomuus. Räihän ja Mielosen katsannoissa pitäjien rahvasta pidettiin jossain määrin arvostelukyvyltään lapsenomaisena, koska sitä voitiin herkästi "lietsoa" tai "kiihottaa" kansakunnan kannalta tuhoisalle tielle. Kyse olikin siitä, kenen ääni kuului kansan keskuudessa voimakkaimmin, hyvän vai pahan. Kommunisteilla oli ollut työväentalojen kautta korpimailla keskus, josta suollettiin petollisia lauseita ja valettiin bensiniä järjestäytyneen yhteiskunnan rattaille. Niiden vaiennamisen jälkeen rahvas kuulisii paremmin ja häiriöittä "vakavahenkisten" ja "arvokkaiden" kansalaispiirien äänen, ja samalla poistuisi rikollisuus, huliganismi ja juopottelu, johon Räihä ja Mielonen pitivät syypanä työväentaloja. Tästä voi johtaa kääntäen, että ristiriidat ja epäkohdat, joita kommunistit olivat maalailleet rahvaan silmien eteen, olivat olleet puna-agitaattorien luomia, eivät todellisia. Yhteiskunta olisi eheä, kun se sulkeutuisi totalistisen isänmaa-käsityksen alle, jossa jokainen tiesi velvollisuutensa ja paikkansa.

Työväentalojen sulkemisliikkeen painostus vaikutti kaikkialla maakunnassa nimismiehiin ratkaisevasti heidän aloitteentekijän roolia vahvistaen ja vauhdittaen. Maakunnassa ei syyllistytty omavaltaisiin työväentalojen sulkemisiin, joten siinä suhteessa nimismiehiin myös luotettiin pitäjän tuntojen välittäjinä. Nimismiehet vaikuttivatkin keskeisesti siihen, että kansalaiskokousten, olivat ne olleet osanottajamääriltään minkä kokoisia tahansa, viesti otettiin ylemmällä viranomaisportaalla vakavasti. Kaikki nimismiesten maaherralle lähettämät anomukset – jopa Kuopion maalaiskunnan nimetön kirje – siirtyivät lopulta hallinnollisen prosessin piiriin.

4.3 Lapuan liikkeen tavoitteet täyttyvät, kun työväentalot sulkeutuvat hallinnollista tietä

4.3.1 EK:n mielestä kommunismi ei enää uhkaa, mutta menkööt talot kiinni

Etsivä Keskuspoliisi oli ajanut koko olemassa olonsa ajan kiristyksiä yhdistyslakiin ja tehokkaampia keinoja kommunistien toiminnan estämiseksi. Vaatimusten taustalla heijastui valtiollisen poliisin omia etuja palvelevan politikoinnin lisäksi EK:n turhautuminen siihen, miten lakkautettujen yhdistysten ja sanomalehtien toiminnan jatkajiksi syntyi miltei välittömästi uusia kommunistisia yhdistyksiä ja yhtiöitä. Tällaisessa juridisessa tilanteessa EK koki resurssinsa täysin riittämättömiksi.² Poliisin täytyi jatkossakin todentaa syytteensä syy-

¹ Pielaveden ja Keitelelen historia II 1983, s. 109.

² Huttula 2000, s. 334.

tettyjen yhdistysten ja henkilöiden yhteyksillä maanalaiseen kommunismiin eli käytännössä SKP:hen, sillä kommunistista ajattelutapaa ei varsinaisesti kriminalisoitu itsenäisyyden ensivuosisikymmenellä.¹

Lapuan liikkeen nousu merkitsi EK:lle lopultakin tilannetta, jossa sen kauan kaipaamat rajoitukset kommunismia vastaan voitaisiin kenties viedä kokonaisuudessaan läpi. EK:ssa käynnistettiin jo vuoden 1929 aikana lakialoitteiden valmistelutyö, joka pureutui etenkin painovapauden rajoittamiseen. EK:ssa kysymystä pohtinut apulaispäällikkö Ville Bang päätyi lopulta kirjapainojen lakkauttamisen kannalle, koska niitä oli huomattavasti vähemmän kuin sanomalehtiä, joita saattoi aina perustaa uudelleen ja painattaa muualla. Yhdistyslakiin marraskuussa 1929 hyväksytyt muutokset EK otti vastaan kohtalaisella tyytyväisyydellä, mutta täyttä huojennusta ne eivät vielä tuoneet, koska valtiollisen poliisin suunnitelmiin kuului kommunistien julkisen toiminnan lopettaminen kokonaan. Suunnitelmat sitä varten oli laadittu jo vuonna 1925. Tässä suhteessa EK:n tavoitteet olivat varsin yhtenevät Lapuan liikkeen kanssa. *Tapio Huttula* onkin esittänyt väitteen, että EK saattoi suoranaisesti haamukirjoittaa Lapuan liikkeen ”lakivaliokunnan” lakimuutosesityksiä kesällä 1930.²

EK:lla oli Lapuan liikettäkin olennaisemmat yhteydet niihin viranomaisiin, joiden toimesta kommunismin juurimisesta päätettiin jo Kallion hallituksen aikana. *Juha Siltalan* mukaan ”*kaikki merkit viittaavat siihen, että tasavalta oli jo ennen Lapuan kesää siirtymässä kommunistien ”jokapäiväisestä silmälläpidosta ja ahdistelusta” hyökkäykseen, jonka tarkoituksena oli ratkaista ”kommunistikysymys” lopullisesti*”. EK olikin kesällä 1930 täystyöllistetty kerätessään viranomaisille materiaalia kommunististen järjestöjen oikeusprosesseja varten. EK sai myös kauan anomansa määräyksen Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön lakkauttamiseksi heinäkuun alussa. Koska kyse ei ollut yhtenäisestä järjestöstä, lakkauttaminen vietiin läpi oikeudessa jokaisen yhdistyksen osalta erikseen. Sitä ennen EK ja sisäasiainministeriö keräsivät lääneittäin kruununvoutien, maistraattien ja järjestysoikeuksien avustuksella luettelon kommunismin kaikista julkisista ilmenemismuodoista. EK myös vangitsi vuonna 1930 tuhatkunta kommunistiseksi epäiltyä kuulusteluja varten, mikä jo yksinään vaiensi kommunistisia kaadereita. Valtiollisia vankeja kertyi vuoden 1930 aikana noin 500 – eli yhtä paljon kuin SKP:lla oli Suomessa maksavia jäseniä. Kommunististen kirjapainojen lisäksi EK oli pitänyt tehokkaimpana tukahduttamiskeinona äännekkäimpien ja joukkoja liikkeelle saavien johtohenkilöiden sulkemista julkisuudesta.³

Pohjois-Savossa EK:ta edusti Koillis-Savon Kaavia ja Ylä-Savon Sonkajärveä lukuun ottamatta Kuopion alaosasto. Sitä oli johtanut vuodesta 1927 lähtien oikeustieteiden kandidaatti Aarne Korpimaa, joka oli tullut valtiollisen poliisin palvelukseen vuonna 1921 ja toiminut sen jälkeen muun muassa kuulustelijana Viipurissa ja Hämeenlinnassa. Korpimaalla oli aktivistitausta jääkäriliikkeen

¹ Siltala 1985, s. 42-43.

² Huttula 2000, s. 83-89, 159.

³ Siltala 1985, s. 149-151.

ajoilta. Valtiolliseksi puoluekannakseen hän oli ilmoittanut alaostaston päällikön tointa hakiessaan kokoomuksen.¹

Kommunismi oli Korpimaaalle jo viran puolesta poliittinen vihollinen, jonka pysäyttämiseksi hän työskenteli lähes päivittäin rajallisten resurssien puitteissa ja usein vihamielistä väestönsää tarkkaillen. Vaikka Korpimaa ei hyväksynyt kommunismia alkuunkaan, hän oli oppinut ymmärtämään sen leviämistä piirinsä työläisten ja pienviljelijöiden keskuuteen. Korpimaa jaotteli pohjoissavolaiset kommunistit kahteen lohkoon, joista toiset edustivat maaseudun maltillista *"talonpoikaiskommunismia"* ja toiset kaupunkien jyrkempää *"työläiskommunismia"*. Korpimaa epäili suuresti pientalonpoikien liittymistä aseellisen vallankumouksen puolelle, vaikka kommunismi olikin lähtökohdiltaan kumouksellinen liike, sillä maaseudulta puuttuivat *"räikeät luokkavastakohtat"*. Yleisesti ottaen Korpimaa piti pohjoissavolaisia maltillisena joukkona, joka lähti liikkeelle *"vasta kun lähtölaukaukset oli jo muualla ammuttu ja silloinkin johtajiltaan neuvoa kysellen"*. Kaupunkien työläiskommunismi oli Korpimaan mielestä sitä vastoin huomattavasti luokkatietoisempää ja radikaalimpaa.²

Korpimaa erotteli kommunistisessa liikkeessä myös joukot ja johtajat, joiden väliin jäi useita, erilaisen aatteellisen sisäistämisen asteen omaksuneita ryhmiä. Uloimpana olivat valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa äänioikeuttaan käyttävät, jotka olivat osallistuneet hyvin vähän kommunistiseen järjestötoimintaan; Korpimaan mukaan he tuskin tulisivat piittaamaan SKP:n ja Komininternin ohjeista. Seuraavana olivat yhdistystoiminta-aktiivit, joista enemmistö liittyisi Korpimaan mukaan sosialidemokraattisiin yhdistyksiin omien tultua lakkautetuiksi. Ainoastaan jyrkimpiä SKP:n linjalaisia, *"härkäkommunisteja"*, hän piti siinä määrin *"maailmanvallankumousopin rienaamina"*, *"etteivät he usko hyvää lähtevän muualta kuin Moskovasta"*.³

Oikeistoliikkeisiin EK:n suhde oli huomattavasti yksiselitteisempi. Maalaisliittolaisen Uno Hannulan sanoin valtiollinen poliisi *"näkee kyllä erinomaisen kirkaasti vasemmalla silmällä, mutta oikea on miltei umpisokea"*.⁴ Myös Kuopiossa EK:n rooli muodostui Lapuan liikkeen nousun jälkeen pakostakin ristiriitaiseksi, jakoivathan sekä alaostaston henkilökunta että Suomen Lukkoon ryhmittäytyneet lapualaisaktivistit samansuuntaiset arvot, maailmakatsomuksen ja tavoitteet.

Korpimaa otti *"kommunisminvastaisen kansanliikkeen"* vastaan myönteisesti. Lapuan liikkeen väkivaltaisuuksiinkin hän suhtautui hyväksyvästi tekojen jyrkkyyttä vähätellen ja niiden moraalista oikeutusta puolustellen. Itse Korpimaa piti aktiivisimpaan Lapuan liikkeen ydinryhmittymään tiettyä etäisyyttä, vaikka olikin heihin varsin usein kosketuksissa vanhojen suojeluskuntayhteyksien kautta. Sitä vastoin alaostaston etsivä Oiva Pajari otti mitä ilmeisimmin osaa kyyditysaktivismiin avustamalla kiuruvetisen pastori Elias Simojoen iskuryh-

¹ Aarne Korpimaa. Henkilömapit, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1929. Alaostastojen tilannekatsauksia, EK-Valpo I, KA.

³ EK:n Kuopion ed. tk n:o 3/1931. Alaostastojen tilannekatsauksia, EK-Valpo I, KA;

⁴ Siltala 1985, s. 354.

män kuopiolaisen kommunistiaktiivi Emanuel Juutin asunnolle kesäkuussa 1930. Näin ainakin Juuti väitti myöhemmissä oikeusprosesseissa.¹

Työväentalojen sulkemisprosessissa olennaisin kysymys liittyy siihen, miten EK:n alaosastot pystyivät käytännössä pitäytymään aloitteentekijän roolista. Valtiollisen poliisin pääosasto oli tiedostanut kiusauksen vaaran ja määrännyt alaosastoja ainoastaan määrittämään hallinnolliseen prosessiin otettujen työväentalojen omistajayhdistysten aatteellisen linjan.

Yleensä ottaen EK:n Kuopion alaosasto pysytteli hyvin pääosaston määrittelemissä raameissa; aloitevallan käytön kiusaukseen sortui ainoastaan EK:n Kajaanin alaosasto, joka esitti elo-syyskuun taitteessa 1930 Sonkajärven kommunististen ja sosialidemokraattisten työväentalojen sulkemista kansalaiskokouksen painostukseen vetoamalla. Kajaanin osaston päällikkö sai kuitenkin pian pääosaston moitteet toimivaltansa ylittämisestä.²

EK:n Kuopion alaosasto ilmoitti maaherralle ainoastaan, oliko hallinnolliseen prosessiin päätyneen työväentalon omistajayhdistys kommunistinen vai sosialidemokraattinen. Se omaksui jo viranomais toimina suljettujen työväentalojen osalta käytännön, jonka perusteella se luki kommunistiseksi automaattisesti kaikki Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistykset. Tätä periaatetta voi kutsua poliittisia oikeudenkäyntejä tutkineen *Lars Björnen* käyttämä termiä lainaten ketjuuntumisperiaatteksi: siinä vaaliliittoon kuulumisen sinänsä toimi kommunistisuuden perusteena ja jäsenyhdistysten toiminta tavallaan jo kriminalisoitiin, vaikka rikosoikeudellisesti raskauttavia todisteita - eli SKP-yhteys - oli löydetty vasta helsinkiläistä keskusvaalielintä vastaan. Talon omistajayhdistyksen kommunistisuuden osoituksena alettiin pitää myös aiemiltakin toimikausilta todennettuja kontakteja mihin tahansa muuhun vuoden 1930 aikana kommunistiseksi osoitettuun yhdistykseen, mikä tarkoitti käytännössä talon vuokraamista tai vierailevien ohjelmansuorittajien käyntiä talolla. Tämä periaate tuli asettamaan vaaravyöhykkeelle myös sosialidemokraattiset työväentalot. Länsimaisten oikeusperiaatteiden vastaisesti menneisyyden toiminta käännettiin rikolliseksi, vaikka se teon hetkellä oli ollut sallittua.³

Maaherra Gustaf Ignatius luotti varauksettomasti EK:n Kuopion alaosaston erityisasiantuntemukseen työväentalojen sulkemisissa. Korpimaan voi katsoa toimineen hyvin ammattimaisesti ja pysytelleen koko ajan painostuspolitiikan ulkopuolella ja muodollisesti puolueettomana. Kun kommunismia kriminalisoitiin, toisaalta pelkkä kommunistiseksi osoittaminen riitti sulkemaan talon ja riistämään kommunisteilta yhteydenpitokanavat.

EK:n syvin haave - julkisen kommunismin poistaminen - toteutui kesällä 1930 ilman diskriminaatiolakeja. *Juha Siltalan* sanoin se, "mikä vuotta aikaisemmin

¹ EK:n Kuopion ed. tk n:o 6,7,8/1930. Alaosastojen tilannekatsauksia, EK-Valpo I, KA; Siltala 1985, s. 344.

² EK:n Kajaanin alaosasto Kuopion läänin maaherralle 4.9.1930. KD II 1742/311, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

³ Björne, Lars. "...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...": Tutkimus Turun Hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918 - 1939. Vammala 1977, s. 3, 104, 327-328 ja 336; Ruuskanen 1996, s. 56. - Björnen mukaan ketjuuntumisperiaatetta käytettiin Sosialistisen Työväenpuolueen lakkauttamisessa 1920-luvun alussa, jolloin jäsenyhdistysten vallankumouksellisuus oli osoitettu emojärjestön perusteella.

oli ollut laillista, oli nyt laitonta, vaikka lait olivat samat".¹ EK:ssa pohdittiin heinäelokuun taitteessa jo kauaskantoisempia tavoitteita: suljettujen työväentalojen saamista valtiolle tai jonkin muun vastuullisen piirin haltuun, jotta niiltä ei enää koskaan kaikuisi kommunistien kiihotuspuhe.²

4.3.2 Nimismiesten pelot leviävät lääninkansliaan

Nimismiesten rooli oli työväentalojen sulkemiseksi syntyneellä virkatiellä kaikkein epämääräisin. Maaherra Ignatiuksen tavaksi ottama lisäselvityspyyntö kattoi lopulta myös aatteellisen kannan määrittelyä, vaikka nimismiehillä ei ollut siitä parhainta mahdollista tietoa ja periaatteessa tämä tuli ilmi jo EK:n selvityksestä. Usein nimismiehet olivat myös kyseenalaisia pitäjien mielialojen kuvaajia, etenkin silloin, kun he olivat itse sisällä aktiivilapualaisuudessa Suomen Lukon paikallisosastojen kautta.

Nimismiehet toimivat selvityksissään burkelaisittain tarkasteltuna retorisen identifikaation puitteissa, kun he samaistuivat tavoitteiltaan kansalaiskokousten muodostamaan laajempaan kokonaisuuteen tai kansalaiskokouksena esiintyneeseen ryhmään. Yksikään nimismies ei halunnut ainakaan erottautua kansalaiskokousten vaaliman arvo- ja tavoitekokonaisuuden ulkopuolelle. Tätä voi pitää monista tekijöistä johtuen luonnollisena valintana, varsinkin kun kansalaiskokousten toiminta ei aktualisoitunut koskaan maakunnan alueella omavaltaiseksi. Identifikaatio oli helpohkoa niin kauan kuin nimismiesten ja Lapuan liikkeen ydinryhmän kohtaamiset pysyivät konfliktittomina. Suuressa maakunnassa nimismiesten suhtautumisissa kansalaiskokousten vaatimuksiin oli tietysti eroja.³

Maaherra Ignatius pyysi nimismiehiä kuvailemaan lisäselvityksissään yksityiskohtaisemmin mahdollisia ongelmia järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisessä sekä kansalaiskokousten luotettavuutta. Niiden välityksellä nimismiehet toimivat paikoitellen myös kansalaiskokousten levittämien viholliskuvien uudelleenlevittäjinä tai jopa oikeuttajina.

Nimismiehet ilmoittivat kaikissa tapauksissa pitävänsä kansalaiskokousten sulkemistalalle joutuneita työväentaloja kommunistisina, jos niiden omistajayhdistys vain kuului Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon tai niiden johtoon kuului aiemmin kunnanvaltuustoista kommunisteina eronneita henkilöitä. Alun perin hallinnollisen määräyksen henkeen kuulumattomalla mutta myöhemmin tavaksi muodostuneella käytännöllään he samalla oikeuttivat työväentaloihin liitettyjä viholliskuvia ja veivät taloja askeleen lähemmäksi väliaikaista sulkemista. Maaherra Ignatius arvosti nimismiesten arvioita paitsi toimipiiriensä mielialoista myös talojen aatteellisesta linjasta varsin asiantunteviksi. Kommunistisen työväenliikkeen yleisen kriminalisoinnin nopeutuessa kommunistiseksi nimeäminen löi hallinnollisen prosessin piiriin joutuneisiin työväentaloi-

¹ Siltala 1985, s. 150-151.

² Huttula 2000, s. 162.

³ Burke 1969, s. xiii-xiv; Summa 1998, s. 56 - 59.

hin myös kriminaalisuuden leiman, vaikka omistajayhdistystä ei oltukaan vielä haastettu oikeuteen.¹

Varauksellisinta identifikaatiota edustivat nimismiehet, jotka kannattivat kansalaiskokousten vaatimuksia mutta eivät nähneet kommunismin uhkaa viholliskuvien mukaiseksi ainakaan oman pitäjänsä alueella. Esimerkiksi Karttulan piirin nimismies ei pitänyt paikallisten lukkolaisten lailla kommunististen työväentalojen sulkemista järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen edellytyksenä, koska omistajayhdistysten toiminta oli lopahtanut jo juhannuksen jälkeen. Toisaalta hänellä ei ollut mitään talojen sulkemista vastaan. Nimismies ei näyttänyt pelästyneen myöskään lukkolaisten verhottua uhkausta talojen omavaltaisesta sulkemisesta, mikäli ne jätettäisiin sinetöimättä.²

Varauksettominta identifikaatiota suhteessa Lapuan liikkeeseen edustivat Iisalmen pohjoispiirin, Pielaveden ja Kuopion maalaiskunnan nimismiehet, jotka harjoittivat kansalaiskokousten rinnalla suoranaista viholliskuvien levittämistä, tai Lapinlahden ja Suonenjoen nimismiehet, jotka olivat mukana kansalaiskokouksia organisoineissa Suomen Lukon paikallisosastoissa. Oman lukunsa muodosti Leppävirran nimismies Tyko Havas, joka ajoi yhdessä paikallisten lapualaisaktivistien kanssa kahden sosialidemokraattisen työväentalon sulkemista piilokommunistisena.

Nimismiesten levittämät viholliskuvat rakentuivat olettamuksille kommunistien vaarallisuudesta ja salakavaluudesta sekä täydellisestä moraalittomuudesta. Perelmanilaisittain tarkasteltuna heidän argumentaationsa pyrki siirtämään olettamuksille osoitetun hyväksynnän koskemaan myös johtopäätöksiä. Siten retoriikka siirsi mielet väkisinkin tulevaan: mitä sattuisikaan, jos kommunistien petollisuus yhdistyisi poliisin riittämättömiin resursseihin?³

”Tuppurinmäen työväenyhdistyksen talo sijaitsee noin 20 km päässä lähimmän poliisikonstaapelin asunnosta. Vaikkakin mainittu konstaapeli olisikin tilaisuudessa olemaan läsnä niissä tilaisuuksissa, joihin on lupa tarpeen, niin ei hän epäjärjestyksen sattuessa voi yksinään selviytyä tilanteesta. Sitä paitsi on aina vaara tarjona, että sanotulle talolle järjestetään salaisia kokouksia, joista ei aina saa nopeasti tietoakaan. Vielä mainittakoon, että vielä mainittuun yhdistykseen kuuluu tunnettuja kommunisteja.”⁴

Leppävirran piirin nimismies 31.8.1930.

”Mainittakoon vielä, että etenkin Autiorannan työväentalo, sijaitsee selän takana ja sellaisella puolella, jossa ei konstaapeli asu, on jo antanut suurta mielenvaivaa ja pelkoa järjestyksen häiriintymisestä, sillä siellä tapahtuvaa toimintaa on suorastaan mahdotonta valvoa pienellä poliisivoimalla, ollen kuulunut huhuja siitä, että siellä olisi jonakin yönä pidetty jonkinlainen tilaisuus.”⁵

Kuopion piirin nimismies 18.8.1930.

¹ Ruuskanen 1996, s. 30-45.

² Karttulan nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

³ Perelman 1996, s. 28, 32 ja 35.

⁴ Leppävirran piirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 31.8.1930. KD II 1749/312 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteri) 1930, KLHA, JOMA.

⁵ Kuopion piirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 18.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

Leppävirran tapauksen lupa-viittaus liittyi siihen, että mainittu työväenyhdistys oli nimellisesti sosialidemokraattinen. Työväen ja pienviljelijöiden vaaliliittoon kuuluvien yhdistysten kohdalla samankaltaista ongelmaa ei olisi päässyt edes syntymään, koska niiltä oli kielletty automaattisesti kaikki julkiesiintymiset ja kokoukset heinäkuun puolivälin jälkeen.

Kuopion maalaiskunnan tapaus liittyi nimismiehen maaherralle lähettämään nimettömään työväentalojen sulkemisanomukseen, jonka oli allekirjoittanut ”*joukko maltillisia isänmaallisia kansalaisia*”. Anomus ympäröitiin lääninkansliassa kysymysmerkein, sillä senhän olisi saattanut laatia kuka tai miten suppea joukko tahansa tai vaikka nimismies itse. Ihmetystä herätti myös se seikka, miksi työväentalojen sulkemista vaadittiin nimimerkin takaa, kun Kuopion maalaiskunnan kunnanvaltuusto oli puhdistettu kommunisteista muutamaa päivää aikaisemmin avoimen kansalaiskokouksen vauhdittamana, jonka järjestäjinä oli ollut paikallisia Suomen Lukon piirijärjestön jäseniä.¹

Kun kysymyksessä oli tunteita kuohuttava ja omia arvoja ja maailmankatsomusta sivuava asia, nimismiehet eivät luonnollisestikaan voineet välttyä siltä, että he levittivät lopulta maaherralle myös omia kommunismiin liittyneitä viholliskuviaan. On eri asia, missä määrin viholliskuvien levittäminen oli tietoisista, tilaisuutta hyväksi käyttävää kommunismin tukahduttamista, jolloin uhkaa olisi jopa liioiteltu. Ylipäänsä kommunismin uhan asteen arvioiminen oli vaikeaa, kun viholliskuvat olivat levinneet kauttaaltaan paikallisyhteisöön ja kommunistien pahuus oli saavuttanut jo myyttiset ulottuvuudet. Sosiologi *George Lakoffia* mukaillen kommunismi oli muuttunut käsitteenä sosiaalisesti stereotyyppiaksi, joka määritteli kulttuurisia odotuksia.²

Lapuan liikkeen uhan arvioiminen oli myös tulkinnanvaraista. Tosiasia oli, että siihen liittyi uhan konkreettisuus liikkeen valtakunnallisen verkoston ja iskuryhmien myötä. Nimismiehet saattoivatkin kysellä itseltään, mitä auttoi, vaikka oman kylän miehet saataisiin pysymään rauhallisina, jos työväentaloille ilmaantuisi vieraan pitäjän miehiä. Nimismiehet korostivat paikoin – muun muassa Tuusniemellä, Vieremällä ja Pielavedellä – mielialojen hillitsemistä ylivoimaiseksi, jos työväentalojen vastaisen liikkeen toiveita ei täytettäisi. Tuusniemellä ja Pielavedellä oli jo ollut kyydityksiä, ja Tuusniemellä oli poltettu kirkonkylän työväentalolta löydetty punaliput ”isänmaallisten kansalaisten” keskellä Kuullos pyhää valaa veisaten.³

Tuusniemen kaltaisessa tapauksessa nimismies saattoi vedota hyvinkin todistusvoimaisesti siihen uhkaan, mikä liittyi työväentalojen sulkematta jättämiseen. Arveluttavampaa uhalla spekulointia harjoitti Iisalmen pohjoispiirin nimismies Aku Räihä, joka oli esittänyt Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan kaikkien Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton hallitsemien työväentalojen sul-

¹ Ruuskanen 1996, s. 41.

² Lakoff 1987, s. 85.

³ Tuusniemen piirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 5.8.1930 ja Iisalmen pohjoispiirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 30.8.1930. KD II 1621/299 1930 ja KD 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lännsihtööri) 1930, KLHA, JOMA; Pielaveden piirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 2.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

kemista elokuun alkupuolella Haajaisten työväentalon sulkemiseksi syntyneeseen kymmenhenkiseen "kansalaiskokoukseen" vetoamalla. Lääninsihteeri Väinö Mielonen oli pyytänyt Räihältä lisäselvityksiä niistä syistä, *"jotka järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen vuoksi vaativat kysymyksessäolevan talon väliaikaisesti suljettavaksi"*. Mielonen ei pitänyt tarpeellisena nimismiehen lisäselvityksiä omistajayhdistysten aatteellisesta linjasta. Tämän roolin Räihä oli ottanut ensimmäisessä anomuksessaan.¹

Räihä ei kuitenkaan malttanut pysytellä erossa hallinnollisen prosessin piiriin siirtyneiden työväen ja pienviljelijäin yhdistysten kommunistiseksi leimaamiselta. Räihä näytti tunteneen EK:n käyttöön ottaman ketjuuntumisperiaatteen, sillä hän piti Haajaisten ja Laidinmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistyksiä kommunistisina siksi, että niiltä löytyi yhteys aiemmin kommunistisina lakkautettuihin opintoyhdistyksiin. Muina argumenttiensa auktoriteetteina hän viittasi muun muassa Haajaisten *"anomuksen allekirjoittaneiden tunnetusti isänmaallisten kansalaisten mielipiteeseen"* sekä siihen, että Laidinmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistyksen puheenjohtaja oli ilmoittanut elokuun lopulla iisalmelaisessa Salmettaressa luopuneensa *"kommunistisista toimintamuodoista"*.²

Räihän mukaan *"se määräys, että poliisiviranomainen on oikeutettu kieltämään kommunistien erilaiset esiintymiset, pysyy (...) kuolleena kirjaimena siihen saakka, kunnes kommunististen yhdistysten talot on saatu suljetuiksi"*. Räihän havaintojen perusteella talojen auki jättäminen oli herättänyt *"yleisössä ymmärrettävää pahennusta"*. Hän jatkoi, että *"onpa täälläkin uhkailtu suoranaishalla epäjärjestyksellä, ellei asian tila muutu"*. Lääninsihteeri Väinö Mielosen soitettua seuraavalla viikolla Räihälle tämä täsmäsi tarkoittaneensa uhkailulla yhtä nimetöntä kirjettä. Mielonen ilmoitti maaherralle Räihän kertoneen, että kommunistien valvontakaan ei ollut tuottanut vaikeuksia, koska nämä eivät olleet yrittäneet pitää Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan työväentaloissa yhtään tilaisuutta heinä-elokuussa 1930. Mielonen esitti tapauksen kirjaamista sellaiseksi, ettei se anna aiheita lisätoimenpiteisiin.³

Kaiken kaikkiaan nimismiesten lisäselvitykset toimivat painoarvoisina viiholliskuvien oikeuttajina, kun pitäjien ylimmät poliisiviranomaiset asettuivat kaikissa tapauksissa toimipiirinsä kommunististen tai sellaisina pidettyjen työväentalojen sulkemisten puolelle. Oikeutus syntyi nimismiesten virallisesta asemasta. Hallinnollisen valtuuden ehtojen täyttyminen vaihteli pitäjittäin, mutta hallinnollisen prosessin kautta toisiinsa liittyneinä väkivallan uhka siirtyi kaikkien maakunnan työväen ja pienviljelijäin talojen ylle. Ratkaiseva kysymys kuului, kenen taholta tuota uhkaa pidettiin oletetuimpana ja riittikö lääninkansliaan tulvinut aineisto hallinnollisen päätöksen käyttöön? Päätös oli viime kädessä maaherran kädessä.

¹ Lääninsihteeri Väinö Mielonen Iisalmen pohjoispiirin nimismiehelle 16.8.1930. KD 1696/306 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

² Iisalmen pohjoispiirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 30.8.1930, N:o 1251-1255. KD 1696/306 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

³ Iisalmen pohjoispiirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 30.8.1930, N:o 1253 ja Lääninsihteeri Väinö Mielosen kirjelmä Kuopion läänin maaherralle 19.9.1930. KD 1696/306 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

4.3.3 Maaherran lyhykäinen Jaakobin paini: kuinka olla samalla antisosialisti ja pedantti lainoppinut

Kuopion läänin maaherra Gustaf Ignatiuksen kokemukset sortovuosilta – erityisesti virasta erottaminen Bobrikofin aikana – olivat synnyttäneet häneen syvän epäluulon ja kaunan venäläisiä kohtaan. Bolševikkien valtaannousun jälkeen hänen Venäjän-antipatiansa sulautuivat kiihkeään sosialisminvastaisuuteen, joka oli syventynyt vapaussodan aikaisissa hallintotehtävissä valkoisten päämajassa Seinäjoella. Myöhemmin Ignatius muisteli aikaa valkoisen talonpoikaisarmeijan kutsuntojen järjestelijänä *”suurena ja mieltä ylentävänä”*. Kommunismi muodosti hänen mielestään suomalaiselle kansankokonaisuudelle selkeimmän uhan, jota piti itsenäistymisen jälkeen jatkuvasti yllä bolševikkien maailmanvallankumouksellisuus ja siitä tartunnan saaneet kotimaiset sosialistit. Ignatius toivoi ja odotti 1920-luvulla Neuvosto-Venäjän pirstoutumista *”alkutekijöihinsä”*, jonka ennusmerkkeinä hän näki muun muassa porvarillisen lehdistön ja emigranttien välittämät kuvaukset ruokapulasta sekä uutiset maatalouden kollektivisointia kohdanneista vaikeuksista. Ignatiuksen yhteiskuntakäsityksen mukaan kommunismi oli pahinta mitä Suomelle saattoi koitua: se oli *”tietämättömyyttä, joka monin paikoin edelleen yhteiskunnan alimmissa kerroksissa vallitsee”*. Kommunismia vastaan taistellakseen kansan tuli hylätä sosialistien etuja palveleva *”puoluetaktikointi”*, jota edusti hänen mielestään etenkin *”maalaisliiton vasemmisto”*.¹

Ignatius tuli itsenäisyyden ensivuosina tunnetuksi kommunisteille jyrkkiä rajoituksia vaativana kokoomuspoliitikkona; hän esitti valtioneuvostolle jo vuonna 1922 toimia julkikommunismien lakkauttamiseksi ja piti kannastaan kiinni vuosikymmenen lopulle saakka. Suurin osa hallituksista toimi kuitenkin Ignatiuksen mielestä *”maalle vahingoksi”* sallimalla kommunistien julkisten järjestöjen olemassa olon. Ignatius kirjoittikin ystävälleen, kuopiolaiselle teollisuusmiehelle ja Lontoon-lähettiläälle A.H. Saastamoiselle SAJ:n lakkoliikkeen voimistumisen jälkeen, ettei *”tuota liikettä päänsilittelyllä pidetä aisoissa”*. Eduskunnan työ haaskaantui Ignatiuksen mielestä turhanpäiväiseen puolue-etujen vaalimiseen.²

Pohjois-Savon paikoitellen puutteen alaista maaseutua kiertäessään Ignatius alkoi nähdä kommunismin taustalla myös yhteiskunnallisia epäkohtia kuten loisväestön perillisten vaikeat asutusolot, kausityöttömyyden ja pientalonpojille epäsuotuisan verotuksen. Hän ei pitänyt niitä kuitenkaan osoituksina luokkavastakohtaisuuksista tai kapitalistisen yhteiskunnan toimimattomuudesta vaan pikemminkin lainsäädännöllisinä epäkohtina, joita korjattaisiin parhaiten kyvykkäiden lainsäätäjien ja virkamiesten toimesta. Ignatius paneutuikin

¹ Muistelmien käsikirjoitusta. COLL. 86.14, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto; Kuopion läänin maaherran vuosikertomus 1923. COLL. 86.13, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto; Kirje A.H. Saastamoiselle 12.7.1927, 30.5.1928 ja 3.2.1929, COLL. 86.16, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

² Kirje valtioneuvostolle 6.2.1922. COLL. 86.13, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto; Kirje A.H. Saastamoiselle 12.7.1927, 30.5.1928 ja 3.2.1929. COLL. 86.13, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

varsin tarmokkaasti lääninsä elinolojen kohentamiseen ja sai valtiiovallan muun muassa kiinnittämään huomiota Itä-Suomen muuta maata korkeampaan verotukseen. Uudistukset edesauttoivat myös kommunisminvastaista kamppailua, sillä tuolta aatteelta voitiin Ignatiuksen mukaan viedä otollinen maaperä osaltaan siten, että *"alimmat kerrokset"* saataisiin parempien asutusolojen piiriin ja niitä sivistettäisiin kansakouluissa kansakuntakokonaisuuteen.¹ Pelkät yhteiskunnalliset uudistukset eivät kuitenkaan riittäneet kommunismin poistamiseksi Suomesta. Kyse oli lopultakin paiseesta, josta ei päästy ainoastaan kansakuntaruumista pesemällä vaan leikkaamalla paise kokonaan siitä irti.

1920-luku ja sen vähemmistöhallitukset olivat Ignatiuksen kaltaiselle porvarillista yhtenäisyyttä varjelevalle poliitikolle henkisesti raskasta aikaa. Hän tunsii ajoittain hautautuneensa *"Kuopion taakse"*, jonne jääneenä *"sai pysyä päältä katsojana"* suomalaisessa sisäpolitiikassa, joka Ignatiuksen mielestä etenkin vuosikymmenen lopulla oli tuskallista seurattavaa. Ignatius oli kutsuttu Kyösti Kallion toisen hallituksen sisäministeriksi vuosina 1925 – 1926, mutta sen jälkeen hän oli jättäytynyt yhä enemmän ulkopuolelle Helsingin kabineteista. Kuopiossa Ignatiusta rasitti erityisesti Savon Sanomien maalaisliittolaisen päätoimittajan Eero Hiekkalan hyökkäily kokoomusta ja Ignatiuksen nimityskäytäntöä vastaan.²

Lapuan liikkeen nousu ja sen puoluetaktikointia ravistelevat äänenpainot tulivat Ignatiukselle tervetulleena ilmiönä. Hän muisteli myöhemmin, kuinka *"talonpoikaismarssin aikaan tuntui kuin uusi aika olisi nousemassa ja kansa yhtyi yli puoluerajojen"*.³ Toisaalta *"kansanliikkeen"* omavaltaisuudet aiheuttivat myös huolia, joita Ignatius ei voinut pyyhkäistä mielestään järjestyksen valvontaan sitoutuneena viranomaisena. Ignatius kuvailikin joutuneensa – kuten suurin osa valtiolle virkaa tekevästä henkilöistä – kesällä 1930 sovittamattomaan ristiriitaan lain ja oman tunnon välillä.⁴

Ignatiukselta löytyi tiettyyn rajaan asti ymmärrystä jopa kyyditsijöille heidän väkivaltaisista ja lain rikkovista otteistaan huolimatta, sillä kyydityksiin oli hänen mielestään innoittanut *"voimakas isänmaallinen suuttumus"* ja niiden suorittajat olivat *"täysin kunniallisia, isänmaallisen innostuksen kiihottamia kansalaisia"*, jotka *"olivat toimineet puhtaista motiiveista"*. Juha Siltalan sanoin maaherrojen *"vallassa ei ollut tukahduttavaa yhteiskunnan legitimizeettiiä vaarantavaa "pahaa" Lapuan liikettä tukahduttamatta samalla yhteiskuntaa lujittavaa "hyvää kansanliikettä", koska ne olivat yhdestä ja samasta ihmisryhmästä lähtöisin"*.⁵ Yhteiskunnallista etua silmällä pitäen kansaa ei kuitenkaan tullut saattaa lainrikkomusten tielle. Ignatius kirjoitti 19.6.1930 A.H. Saastamoiselle, että kahdesta pahasta oli lopulta parempi, jos hallitus rikkoisi lakia kuin että sen tekisi kansa.⁶

¹ Kuopion läänin maaherran vuosikertomukset 1923 – 1936. COLL: 86.16, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

² Kirje A.H. Saastamoiselle 30.5.1928 ja 3.2.1929. COLL. 86.13, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

³ Muistelmien käsikirjoitusta. COLL: 86.14, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

⁴ Hietaniemi 1992, s. 151.

⁵ Siltala 1985, s. 387-388.

⁶ Vares 1996, s. 423.

Ambivalentti suhde Lapuan liikkeeseen oli osaltaan niiden päätösten taustalla, joiden perusteella Ignatius kieltäytyi hänelle tarjotuista korkeista viroista kesällä 1930. Sisäministeri Arvo Linturi oli alkuun ehdottanut 10. kesäkuuta Ignatiusta Vaasan läänin maaherraksi. Kun tasavallan presidentti Relander ja pääministeri Kallio olivat toistaneet pyynnön, esille oli noussut poliitikko Ignatius, joka oli vaatinut maalle uutta hallitusta ja ”valkoista julistusta” eli kommunistien toiminnan lakkauttamista. Tämä olisi Ignatiuksen mukaan ainoa tie olojen rauhoittamiseen ja laillisuuden palauttamiseen. Ehtoon ei luonnollisestikaan suostuttu. Ignatiuksen tunnot maalaisliittoa kohtaan olivat kyllä tulleet entistäkin selvemiksi. Hänelle tarjottiin myös oikeuskanslerin tointa, mutta hän kieltäytyi vastaanottamasta sitä, vaikka ulkoministeri Hjalmar Procopé siihen yllyttikin. Ignatius jäi seurailemaan valtakunnan politiikan kehitystä Kuopiosta käsin. Svinhufvudin hallituksen nimittäminen ja kommunisminvastaisen ohjelman hyväksyminen olivat hänelle ilahduttavia uutisia.¹

Svinhufvudin hallitus myönsi heti Ignatiukselle ja muille maaherroille kauan odotettuja valtuuksia julkikommunismien juurimiseksi. Työväentalojen sulkemiset oikeuttava erityisvaltuus oli niistä Savon Kansan kirjapainon sulkemisoikeuden jälkeen painoarvoisin, sillä sen kautta kommunisteilta voitiin viedä näkyvimmit julkisen toiminnan keskuksat ja potentiaaliset joukkoliikehdistyksen kokoajat. Kun yhdistysten talous oli vielä omien toimitalojen varassa, niiltä voitiin katkaista samalla pitkäaikaisemmatkin toiminnan edellytykset.

Ignatius - vaikka inhosikin kommunismia syvästi - ei kuitenkaan määrännyt heti kaikkia läänin kommunistisia työväentaloja suljettaviksi. Yhdeltä osin se johtui siitä, että tuolloin viranomaisilla ei vielä ollut olemassa yksiselitteistä käytäntöä omistajayhdistyksen kommunistisuuden osoittamiseksi. Kun yksistään Pohjois-Savossa oli liki 60 työväen ja pienviljelijäin yhdistysten omistamaa toimitaloa, niiden aatteellisen linjan määrittäminen ei käynyt käden käänteessä. Etsivä Keskuspoliisi keräsi koko ajan materiaalia omistajayhdistysten vanhoista ja olemassa olevista järjestöyhteyksistä. Kommunistiseksi määrittely osoittautui varsin tulkinnanvaraiseksi, jos yhdistystä vastaan ei löytynyt raskauttavaa aineistoa kuten laittomia julkaisuja tai yhteyksiä maanalaisiin SKP:n toimijoihin. Määrittelytyö oli vielä kesken heinäkuun ensimmäisinä viikkoina, ja ketjuuntumisperiaate hahmottui vähitellen, kun SSTP:n lakkauttamista alettiin tarkastella eräänlaisena ennakkotapauksena Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton hajottamiselle.

Ignatiuksen heinäkuun alkupuolella osoittama varovaisuus työväentalojen sulkemiset oikeuttavan erityisvaltuuden käyttöön otossa johtui yhtä lailla myös siitä, että hän oli paitsi kommunisminvastaisuudessaan ehdoton myös pesunkestävä autonomian ajan pedanttinen lakimies, jolle lain kirjainten rikkominen oli miltei yhtä kuin moraalinen rikkomus. Työväentalojen sulkemiselle piti löytää ainakin muodollinen syy, jotta kaikki sulkemisvaltuuden reunaehdot täytyisivät. Kuopion ja sen naapurikuntien osalta voitiin soveltaa pitkälti ennaltaehkäisevyyden periaatetta järjestyksen turvaamiseksi, mutta maaseu-

¹ Muistelmien käsikirjoitusta. COLL: 86.14, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

dulla sulkemisista tulikin jo tulkinnanvaraisempia, koska siellä oli vielä voitto-puolisesti rauhallista.

Ignatius määräsi suljettaviksi Kuopion, Kuopion maalaiskunnan, Siilinjärven ja Iisalmen työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitaloja varsinkin paineetomassa viranomaisympäristössä aina heinäkuun lopulle saakka. Kansalaiskokouksissa muotonsa saanut työväentalojen vastainen liike muutti kuitenkin kaiken. Lääninkanslia oli luottanut työväentalojen valvonnassa kaupunkikeskusten kommunististen talojen ennaltaehkäiseviin sulkemisiin ja maaseudun osalta sisäasianministeriön 19.7. määräämään kokous- ja huvikieltoon, mutta nyt niihin tukeutuminen oli vaakalaudalla, koska Lapuan liikkeelle vallitseva viranomaislinja ei riittänyt. Kautta maakunnan maaherralle saapuneet kommunististen työväentalojen sulkemisvaatimukset tavallaan pakottivat Ignatiuksen burkelaisen identifikaatio/erottautumis -tilanteen eteen.

Hallinnolliseen määräykseen turvautuakseen maaherran oli arvioitava järjestyksen ja turvallisuuden vaarantumisen todenperäisyys sekä konkreettisen vaaran aiheuttaja. Tässä suhteessa hänen oli luotettava toisen käden tietoon ja omiin tuntoihin.

Retoriikka vaikutti maaherraan monelta taholta: kansalaiskokousten adresseja seurasivat nimismiesten ja EK:n lausunnot, ja yhden anomuksen ponnet sekoittuivat muiden anomusten toistamaan viestiin. Tämä muistutti *Quentin Skinnerin* holistisen näkemyksen mukaista tilannetta, jossa yksittäinen uskomus liittyi kokonaisvaltaisesti uskomusten verkkoon. Sitä kautta eri asiat saivat tukea toisiltaan.¹

Todistamiskelpoisimmat tosiseikat kommunistisesta liikkeestä tarjosi sitä yli vuosikymmenen tarkkaillut Etsivä Keskuspoliisi, jonka raporteista oli käynyt ilmi pitkin kesää, että kommunistien toiminta ei enää muodostanut konkreettista vaaratekijää valtionturvallisuudelle. EK:n alaosaston päällikkö Arne Korpimaa oli kirjoittanut maaherralle ja muille korkeille viranomaisille arvioinaan heinäkuun lopulla 1930, että kommunistien harvat jäljellä olevat johtomiehet ja -naiset *"arkailevat, peläten kansanliikkeen omavaltaisia toimenpiteitä tai ohraanaa"*. *"Mitään yhtenäistä esiintymistä ei täkäläisten kommunistien taholta"* ollut Korpimaan mielestä ajateltavissa, koska *"entiset johtajat ovat poissa näyttämöltä ja uusista kyvyistä on auttamaton puute"*. Kuopio, maakunnan radikaalein kommunistikeskus, oli hiljentynyt, kun osa johtajista oli kääntynyt *"hoipertelijoiksi"*, aktiivisimmat agitaattorit Kalle Kusti Korhonen, Emanuel Juuti ja Arne Hiltunen oli kyyditetty itärajan taakse ja Antti Kinnunen, Paavo Leskinen, Taimi Kuusivirta, Helmi Launonen ja Liinu Väisänen olivat pidätettyinä lääninvankilassa. Vaalikomitean piirijärjestäjä Esa Hietanen piileksi jossakin maaseudulla.²

EK:n Kuopion alaosasto oli pitkälti luottanut kommunistisen johdon pidätyksiin ja kirjapainojen sulkemisiin radikaaleimman ääriaineen taltuttamisessa. Maaseudun kommunistien se ei uskonut lähtevän vastaiskuun, koska siihen kommunistien rivit pysyivät liian hajanaisina sisäisten kiistojen jatkuessa jo

¹ Skinner 1988b, s. 248.

² EK:n Kuopion ed. tk 7/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset 1930, EK-VALPO I, KA.

kolmatta vuotta, yhä syventynyt talouspula ja koko ajan paisuvat velkarästit olivat pakottaneet pienviljelijät kamppailemaan tilojensa elinkelpoisuudesta, ja ylipäänsä "kansanliikkeen" sekä "ohranan" paine hillitsivät näyttäviä esiin nousuja. EK:n katsannoissa kommunistinen järjestökenttä oli jo viimeistä iskua – juridista kieltä – vaille tuhottu ja uusi yhdistyslaki esti edellisen vuosikymmenen kaltaisen tilanteen uusiutumisen. EK oli jo kääntänyt katseensa siihen, miten kommunistit voisivat yrittää soluttautua sosialidemokraattisiin tai pienviljelijäin yhdistyksiin ja miten tätä ehkäistäisiin parhaiten. Kommunististen työväentalojen sulkemisiin EK vältti ottamasta kantaa, vaikka sillä tuskin oli mitään sulkemisia vastaan. Kommunistiset työväentalot eivät muodostaneet EK:lle uhkatekijää siitä päätellen, että niitä ei sivuttu lainkaan tilannekatsauksissa kesällä 1930. Työväentalot vietäisiin kommunisteilta kuitenkin ennemmin tai myöhemmin omistajayhdistysten lakkauttamisten yhteydessä. Järjestöjen lakkauttaminen oli jo alkanut vaaliliiton huipulta.¹

Kansalaiskokousten retoriikka tarjosi maaherralle vaihtoehtoisia identifiointumista kommunistien hiljaiselosta kertovien ja laillisiin prosesseihin luottavien lausuntojen rinnalle: työväentalojen sulkemisliikkeen sanomana oli kommunistien ikuinen vaarallisuus ja petollisuus, josta ei päästäisi ilman lopullista, kansan yksimielisyyden voimin annettua iskua. Työväentaloihin oli latautunut vuosikymmenten aikana niin vahvoja epäluuloja, että taloihin kätkeytyneen pahan ei uskottu häviävän ilman oviin ja ikkunoihin lyötyjä lankkuja ja nimismiehen sinettiä, jotka vakuuttivat "kansanliikettä" tehokkaammin kuin pape-reilla olevat huvi- ja kokoustoiminnan kiellot tai hitaat oikeusprosessit omistajayhdistysten ympärillä. Kommunistit olivat aiemminkin kiertäneet lakia ja määräyksiä - oli vain ajan kysymys, milloin näin tapahtuisi jälleen kerran. Vaalit lähestyivät ja työväentaloja voitaisiin käyttää taas työväestön mielten turmelmiseksi ja kääntämiseksi kansakuntakokonaisuutta vastaan. Kommunistit olivat ennenkin toimineet salaa. Ja näennäinen hiljaisuus kertoi vain uusista, entistä kierommista juonista, joilla peiteltiin todelliset aiheet. Kansalaiskokousten tehtävänä oli paljastaa viimeisillekin porvarillisille epäröijille se paha, mikä ruumiillistui työväentaloissa. Käynnissä oli taistelu, jossa laillisuuden taakse piiloutuminen oli sitä samaa päättämättömyyttä ja sokeutta, joka oli ollut vallalla kautta 1920-luvun. Se antoi ainoastaan aseita viholliselle, joka omalla lain halveksunnallaan oli tehnyt itsestään lainsuojattoman.

EK:n ja joidenkin nimismiesten lausuntojen perusteella työväentalojen sulkemisille ei näyttänyt olevan välittömiä perusteita ainakaan kommunistien toiminnan perusteella. Ignatiuksen aisaparina työväentalojen sulkemisia valmistelevalle lääninsihteerille Väinö Mielosen mielestä talojen valvonnassa riitti sisäasianministeriön 18.7. määräämä kokous- ja huvikielto, joka oli jo pitänyt kommunistiset toimipaikat hiljaisina. Saman määräyksen tehoon luotti myös aiemmin radikaalikommunismistaan tunnetun Karttulan nimismies, jonka mukaan kommunistit olivat olleet täysin lamaannuksissa kevään jälkeen. Jopa kommunismin uhalla varoitellut Pielaveden piirin nimismies Väinö Mielonen

¹ EK:n Kuopion ed. tk 5-8/1930. EK:n Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-VALPO I, KA.

ilmoitti, että kommunistit eivät olleet järjestäneet toimitaloillaan minkäänlaisia tilaisuuksia, koska hän oli evännyt heiltä automaattisesti huviluvat.¹

Kommunismi ei ollut kuitenkaan ainoa uhkatekijä, johon vedoten työväentaloja vaadittiin suljettaviksi. Kansalaiskokousten retoriikka oli luonut valintatilanteesta tavallaan vaihtoehdottoman vastapariensa kautta, jotka johtivat vertauskuvallisesti ultimaatumiin, jossa työväentalojen sulkematta jättäminen veisi myös ”kansaa” vastaan. Burkelaisittain ajateltuna kansalaiskokousten retoriikka teki erottautumisen jokaiselle isänmaalliselle kansalaiselle sulaksi mahdollisuudeksi, sillä vaihtoehtoina olivat lopulta aina pelastuminen/tuho, tarkoittipa viimeksi mainittu sitten kommunismin uhan konkretisoitumista tai viranomaisten ja ”kansan” välirikkoa.

Saksalainen käsitehistorioitsija *Reinhart Koselleck* on luonnehtinut kansakuntaa poliittiseksi kokonaisuudeksi, joka on tietyn hallitusmuodon alainen ja jonka piiriin lasketaan myös hallitsijat. Sen sijaan kansa-käsitettä on käytetty kuvaamaan poliittista yhteisöä hallitsijasta erillisenä kokonaisuutena. Tämän vuoksi kansa-käsitteen avulla on usein myös haastettu vallitseva valtarakenne tai nostettu esiin kysymys siitä, mikä on yhteisön ja hallitsijoiden suhde. Samankaltainen tilanne oli syntynyt Lapuan liikkeen esiin nousun myötä.²

Kansalaiskokousten retoriikan ”isänmaallisiin kansalaisiin” tukeutuminen piti sisällään ajatuksen siitä, että kokoukset edustivat koko kansaa – isänmaattomillahan ei ollut kansakuntakokonaisuudessa sijaa. Kokonaisuus syntyi vain rajaamalla erilliset osat sen ulkopuolelle tai pakottamalla ne kokonaisuuden sisälle. Oli tietysti tulkinnanvaraista, miten tarkasti kansalaiskokoukset tosiasiasa kuvastivat omien pitäjiensä porvarillisen väestön tuntoja. Painoarvo syntyi kuitenkin muusta kuin yhden kokouksen osanottajamäärästä käsin. Kansalaiskokoukset muodostivat ketjun, jonka vahvuus rakentui Burken kuvaileman piilevän retorisuuden, toiston ja kertautumisen välityksellä. Toisiinsa liittyneinä työväentalojen vastaisen liikehdinnän esiin nousut vakiinnuttivat identifikaatioiden kokonaisuutta, joka sai usein myös vahvistusta kansalaiskokousten puolelle asettuneilta nimismiehiltä.³

Ignatius näytti todella pelkäävän työväentalokysymyksen ajautuvan siihen pisteeseen, että viranomaiset ja ”kansanliike” joutuisivat vastakkain; näinhän oli käynyt pitkin kevättä ja alkukesää Kallion hallituksen aikana. Ignatius oli tähdentänyt viranomaisten ennaltaehkäisevien toimien merkitystä keväästä 1930 lähtien, jolloin hän oli varoittanut kommunistien itsepuolustusjärjestöjen synnyn sallimisen vievän lainalaisen yhteiskuntajärjestyksen kannalla olevia kansalaisia harkitsemattomiin tekoihin.⁴

Tuusniemen ja Kaavin osalta Ignatius saattoi vedota varsin todistusvoimaisesti ”isänmaallisten kansalaisten” kiihtyneisiin mielialoihin pitäjiensä työvä-

¹ Pielaveden piirin nimismiehen kirjelmä Kuopion läänin maaherralle 2.8.1930 ja Karttulan piirin nimismiehen kirjelmä Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjasiakirjat, KLHA, JOMA; Lääninsihteeri Väinö Mielosen kirjelmä Kuopion läänin maaherralle 19.9.1930. KD III 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

² Liikanen 2003, s. 280 ja 282.

³ Summa 1998, s. 57-59.

⁴ Huttula 2000, s. 105.

en ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalojen sulkemiseksi. Tuusniemi oli kaikin tavoin maakunnan räjähdysherkimpiä kuntia, sillä siellä vapaussotaa oli seurannut kunnallishallinnon siirtyminen kommunistien – toisin sanoen sodan häviäjien – haltuun. Vapaussodan voittajien mieliä kuohuttanut kausi oli päättynyt väkivallan uhan sävyttämään kunnanvaltuuston puhdistukseen, ja kommunistinen kunnankirjuri Ananias Happonen oli riistetty virka-asunnostaan autokyytiin ennen eroamistaan. Nimismiehen selvitykset tukivat ”isänmaallisten kansalaisten” väitteitä siitä, etteivät he kestäisi enää yhtään takaiskua. Samansuuntaisia viestejä kantautui maaherralle myös naapuripitäjä Kaavista. Työväentalojen vastaisuus oli saanut molemmissa pitäjissä ilmiasunsa laajoissa kansalaiskokouksissa, mikä lopulta vakuutti Ignatiuksen. Tuusniemen työväen ja pienviljelijäin yhdistysten talojen ovet sinetöitiin 16.8. Kaavin Kortteisten ja Viitaniemen työväenyhdistysten ja Mäntyjärven työväen ja pienviljelijäin yhdistyksen toimitalot maaherra oli määrännyt suljettaviksi jo 28.-30.7.1930.

Tulenarkoina pitäjänä saattoi pitää myös Kiuruvettä ja Sonkajärveä, joissa oli tapahtunut kyydityksiä jo kesäkuussa 1930 ja joissa talojen sulkemista vaadittiin useiden kymmenten pitäjäläisten voimin. Kiuruvedellä kommunisminvastaisuus yhdistyi pitäjän sisällä laajalti levinneeseen herännäisyyteen ja suoje-luskuntahenkeen. Taistelurumpua paukutti muun muassa kiivasmielinen pastori Elias Simojoki, joka oli johtanut kyyditsijöitä Kuopioon saakka Savon Kansan kirjapainon sulkemisliikkeen aikoihin. Maaherra päätyi Kiuruveden kirkonkylän, Kalliokylän, Koivujärven, Rytbyn, Remeskylän ja Luupuveden työväen ja pienviljelijäin yhdistysten talojen sulkemisen kannalle 25.8. Sonkajärven Kainuunmäen työväen ja pienviljelijäin ja Sukevan työväenyhdistyksen toimitalot Ignatius määräsi suljettaviksi 13.9.1930. Sitä ennen EK oli osoittanut talojen omistajayhdistykset kommunistisiksi.¹

Maaherra päätyi kaikkien työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalojen sulkemiseen Lapuan liikkeen potentiaaliseen uhkaan vetoamalla myös Karttulan ja Pielaveden osalta elokuussa 1930. Nämä tapaukset olivat jo tulkinnanvaraisempia, sillä niissä ei ollut esiintynyt laajempaa työväentalojen vastaista liikehdintää: Karttulassa ”kansan” tahtoa edusti kokoomusjohtoinen Suomen Lukon paikallisosasto, ja Pielavedellä ”isänmaallisten kansalaisten” tunnot välittyivät pelkästään nimismiehen kuvailujen kautta. Karttulan nimismies ei myöskään tuntunut pitävän lukkolaisia potentiaalisena uhkana turvallisuudelle. Maaherra päätti kuitenkin sulkea kuuden karttulalaisten työväen ja pienviljelijäin yhdistyksen toimitalot syyskuun alkupuolella, kun EK:n Kuopion ala-osasto oli osoittanut ne kommunistisiksi. Päätöksensä hän ilmaisi tehneensä ”isänmaallisia piirejä rauhoittaakseen”. Pielaveden työväentalot maaherra oli määrännyt sinetöitäviksi jo muutamaa viikkoa aiemmin.²

Työväentalojen vastaisen liikehdinnän synnyttämän pelotteen heijastuminen toteutui Karttulan ja Pielaveden lisäksi Kuopion maalaiskuntaa, Suonenjo-

¹ Ruuskanen 1996, s. 29-31 ja 34-39; Kaavin kansalaiskokous Kaavin piirin nimismiehelle 22.7.1930. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat, KLHA, JOMA.

² Maaherran päätös Karttulan työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalojen sulkemisesta 12.9.1930. KD III 363/342/1930, Lääninsihteerin konseptit 1930, KLHA, JOMA; Ruuskanen 1996, s. 58.

kea ja Lapinlahtea koskevissa päätöksissä. Kuopion piirin nimismies oli viitanut nimettömään kirjeeseen tuohtuneiden mielialojen kuvaajana, ja Suonenjoen sekä Lapinlahden nimismiehillä oli jääviysoongelma ilmapiirin välittäjänä, koska he molemmat kuuluivat Suomen Lukon paikallisosastojen kautta paikallisen lapualaisuuden kovaan ytimeen. Maaherraan pelote upposi, sillä hän määräsi 20.8. Kuopion maalaiskunnan Autiorannan, Haminalahden ja Niemisjärven, 23.8. Suonenjoen Iisveden, Lietemäen ja Lyytilänmäen ja 4.9.1930 Lapinlahden kirkonkylän, Mäntylahden ja Pohjois-Ollikkalan työväentalot suljettaviksi niiden omistajayhdistysten kommunistisuuden ja omavaltaisuuksien hillitsemisen perusteella.¹

Etenkin Karttulan, Kuopion maalaiskunnan ja Pielaveden tapaukset osoittivat, että kommunististen työväentalojen sulkemiset oikeuttavan hallinnollisen määräyksen preventiivinen luonne oli muuttunut varsin kyseenalaiseksi. Lapuan liikkeen nimissä ei liikehtinyt niissä laajoja kansanjoukkoja, ja kommunistit oli jo suljettu julkisen politiikan kentältä ja osoitettu miltei vaiennetuiksi. Järjestyksen ja turvallisuuden vaarantumisen todenperäisyys lepäsi täysin olettamusten varassa. Konkreettista näyttöä siitä ei vielä ollut, kun näihin pitäjiin ei oltu saatu masinoitua edes työväentalojen vastaisia kokouksia. Hallinnollisen määräyksen käyttäminen tällaisissa tapauksissa rikkoi määräyksen alkuperäistä henkeä. Tämän huomioi myös lääninsihteerin Väinö Mielonen, joka kävi maaherran kanssa periaatteellista keskustelua sulkemisten linjasta syyskuun puolivälissä Iisalmen maalaiskunnan ja Vieremän työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalojen käsittelyprosessin yhteydessä.

Iisalmen pohjoispiirin nimismies Räihä oli rakentanut lisäselvityksensä sille perusteelle, että työväentalojen valvonta ilman niiden sulkemista jättäisi kommunisteille väylän julkiselle tai salaiselle vaalikiihotukselle, jota hän odotti ilman muuta tapahtuvaksi. Räihä ilmoitti myöhemmin lääninsihteerille puhe-limitse, että sulkemislistalle joutuneissa työväentaloissa ei ollut *"pidetty eikä edes yritettykään pitää minkäänlaisia kokouksia"*, ja Räihän väitteet *"isänmaallisten piirien"* uhkailusta osoittautuivat lopulta yhdeksi nimettömäksi kirjeeksi. Räihä ilmoitti Mieloselle ainoastaan halunneensa osoittaa maaherralle piirinsä alueelta löytyvät kommunistien hallussa olevat talot.²

Mielonen kirjoitti maaherralle, että Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan tapauksissa nimismiehen esittämät perusteet eivät *"riitä sulkemisten perusteeksi, sillä, jos yksi tällä perusteella suljettaisiin, silloin olisivat kaikki läänissä olevat kommunistien omistamat talot suljettava"*. Tämä olisi Mielosen mukaan hallinnollisen

¹ Kuopion piirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 18.8.1930 ja mukaan liitetty päiväämätön kirje Kuopion piirin nimismiehelle, Jäljennös Lapinlahden kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 14.8.1930 ja Jäljennös Suonenjoen kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 10.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930, KLHA, JOMA; Taulukko Kuopion läänin alueella vuonna 1930 suljetuista kommunistisista työväentaloista . N:o 634, Kirjekonseptit 1931 I, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930, KLHA, JOMA.

² Lääninsihteerin kirjelmä Kuopion läänin maaherralle 19.9.1930. KD III 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

määräyksen reunaehtojen ylittämistä. Havainto oli varsin oireellinen tulevien tapahtumien valossa.¹

Mielosen kantana oli viranomaisauktoriteetin korostaminen eduskunnan ja hallituksen palvelijana ja laillisuuden kaikinainen kunnioittaminen lakien, asetusten ja määräysten muotoseikkojen ehdottoman noudattamisen perusteella. Tämä kanta vei jossain määrin Lapuan liikkeen ulkopuolelle, sillä siinä liikkeen luomia uhkakuvia pidettiin liioiteltuina. Samalla torjuttiin välillisesti Lapuan liikkeen määritykset kansasta ja sen tuntojen tulkkina toimimisesta.

Mielosen vastustama kanta, jota edustivat työväentalojen sulkemisiike ja jotkut nimismiehet, julisti puolestaan, että nyt ei ollut aika piiloutua lain taakse, oli aika toimia, ja vaikka lakia paikoin jouduttiinkin kiertämään, tarkoitus pyhitti keinot ja moraaliset periaatteet kruunaisivat teot myöhemmin oikeiksi ja välttämättömiksi. Uuden eduskunnan säätämäksi uskotut kommunistilait tulisivat joka tapauksessa kriminalisoimaan kommunismin muutaman kuukauden kuluttua. Lapuan liikkeen aktivistien - jotka olivat jo ylittäneet laillisuuden rajat kyyditysterrorillaan - moraaliseen puhdistautumiseen kuului, että viranomaiset vedettiin tiukemmin osaksi "heitä". Nyt oli viranomaisten aika näyttää, että he olivat osa Lapuan liikkeen "kansaa". Kansalaiskokousten, Suomen Lukon paikallisosastojen ja lapualaismielisten nimismiesten viesteihin sisältyi Burken kuvailema retoristen identifikaatioiden salakavaluus, jonka perusteella retorinen teho ei läheskään aina perustunut vakuuttavuuteen tai taidokkaaseen argumentointiin. Sellaiset argumentoinnin näkökulmasta toisarvoiset tekijät kuin toisto ja jatkuva tietyn viestin vahvistaminen merkitsivätkin paljon enemmän kuin varsinaiset retoriset taidot.²

Maaherra kallistui Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan tapauksissa nimismiehen alkuperäisen selvityksen kannalle. Ignatius kirjoitti lääninsihteerille 20.9.1930, että *"mielestäni kyseessä olevat talot (Vieremän, Kaarakkalan, Laidinmäen, Poroveden ja Varpasten, lisäys E.R.) voidaan sulkea samoin kuin Haajaisten"*, joka oli sinetöity 15.9; Haajaisten talon sulkemista oli perusteltu kyläyhteisön pienen kansalaiskokouksen todistuksella taloon kuljetetusta kiihotuskirjallisuudesta, vaikka sitä ei tosin oltu koskaan tavoitettu paikan päältä. Maaherra jatkoi, ettei *"ymmärrä miksi jäätäisiin odottamaan epäjärjestyksiä"*. Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalot sulkeutuivat 30.9.-7.10.1930 ilman näkyviä merkkejä järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidon vaarantumisesta.³

Vieremän ja Iisalmen maalaiskunnan työväentalojen sulkemisten jälkeen hallinnollinen määräys olisi yhtä hyvin voinut kuulua niin, että kaikki kommunistisiksi osoittautuneet työväentalot on suljettava. Määräystä käytettiin jo puhtaasti repressiivisessä hengessä. Lääninsihteerin huomiot jäivät yksinäisiksi kannanotoiksi, kun kellään muulla ei tuntunut olevan mitään kommunistiseksi osoitettujen talojen sulkemista vastaan. Omistajayhdistykset vaikenivat täysin, sosialidemokraateille sulkemisista oli hyötyä talojen siirtämiseksi SDP:n hal-

¹ Id.

² Summa 1998, s. 57-59.

³ Kuopion läänin maaherran vastaus lääninsihteerin kirjelmään 20.9.1930. KD III 358/342 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

tuun, ja porvarilliset piirit todennäköisesti vain kiittivät maaherraa sulkemis- päätöksistä. Sisäasianministeriö oli puolestaan jättänyt talojen sulkemiset täysin läänien järjestysviranomaisten omaan harkintaan.

Nilsin ja Varpaisjärven tapaukset marraskuussa 1930 osoittivat lääninsihteerin epäilykset tosiksi. Nilsin piirin nimismies Olavi Nikkilä oli anonut maaherralta 5.11.1930 Nilsin Halunan, Palonurmen ja Siikajärven sekä Varpaisjärven Korpijärven ja Sutelan työväentaloja suljettaviksi, koska ne ”*kuuluvat Työväen ja Pienviljelijänyhdistyksille, joiden toiminta on alusta alkaen ollut kommunistista ja koska on hyvin luultavaa, että jos nämä talot saavat olla auki, kommunistista toimintaa niissä yhä edelleen jatkettaisiin (...)*”. Nimismies lisäsi, että ”*suurempia järjestyshäiriöitä ei k.o. taloilla viime aikoina tosin ole sattunut (...)*” ja ”*mainituille taloille ei kuluvaan kesän aikana ole enään myönnetty minkäänlaisia iltamia tai kokoontumislupia (...)*”. Nikkilä piti kuitenkin talojen sulkemista suotavana ”*kaikenlaisten sanomalehtikirjoitusten ja muiden riitaisuuksien lopettamiseksi*”. Maaherra määräsi Nilsin ja Varpaisjärven työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalot suljettaviksi 29.12.1930.¹

Elokuiset työväentalojen sulkemiset osoittivat, että kommunismi käännettiin uhaksi sinällään, vaikka näyttö uhkaavista teoista puuttuikin. Siten maaherran päätöksissä näkyi se, miten Lapuan liike oli määrittänyt järjestyksen ja turvallisuuden käsitettä omilla viholliskuvillaan. Koko kommunistinen työväenliike leimautui vaaralliseksi, maanpetokselliseksi ja moraalittomaksi. Tätä myötä työväentalojen sulkemisista tuli yhä enemmän osa kommunismin tukahduttamista. Näin ei olisi käynyt ilman Suomen Lukon paikallisosastojen väliin tuloa ja painostusta. Maaherran päätökset tavallaan oikeuttivat lukkolaisten levittämiä viholliskuvia.

Maaherran kanta muotoutui kansalaiskokousten ja nimismiesten retoriikan mukana. *Pertti Haapalaa* mukaillen Lapuan kesä oli luonut tilanteen, jonka mukaan ratkaisut tehtiin. Siten päätöksiä ei pidä nähdä vain suunnitelmana, joka pantiin toimeen tilaisuuden tullen. Toki tilanne täytti monia pitkäaikaisia toiveita.²

Kansalaiskokousten viholliskuviin sisältyvä kommunismin pelko ei ollut täysin vieras maaherra Ignatiuksellekaan: hän kuului niihin sukupolviin, joille vapaussodan rinnalla käyty punakapina oli ollut kuin tikarinisku sivistyneen maailman selkään; se oli painanut lähtemättömän arven tunnemuistissa sijaitsevaan turvallisuudentunteeseen. Alempien luokkien kapinan pelko ei ollut haihtunut minnekään. Kansalaiskokousten lailla Ignatius kannatti päättäväisiä ja lujia otteita. Ilman tunnollisten kansalaisten ja virkamiesten väliintuloa rahvasta voitiin yhä kiihottaa turmiolliselle tielle.³

Retoriikan valossa tilanne näytti siltä, että vaihtoehtoina olivat lopulta aina pelastuminen/tuho, tarkoittipa viimeksi mainittu sitten kommunismin uhan konkretisoitumista tai viranomaisten ja ”kansan” välirikkoa. Jälkimmäistä Igna-

¹ Nilsin piirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 5.11.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930-31, KLHA, JOMA.

² Haapala, Pertti. Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914 - 1920. Helsinki 1995, s. 250-254.

³ Muistelmien käsikirjoitusta. COLL: 86.14, Gustaf Ignatiuksen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto.

tius pelkäsi todenteolla. Päätöksissä ei kuitenkaan vedottu siihen vaan kommunismin uhkaan. Lapualaisuhan myöntäminen olisi ollut samalla painostuksen myöntämistä, mihin Ignatius ei kertaakaan viitannut.

4.3.4 Sosialidemokraattiset työväentalot sulkemisliikkeen kohteena

Kommunististen työväentalojen sulkemiset eri puolilla maata joko viranomais-toimin tai Lapuan liikkeen omavaltaisuuksina eivät lopulta synnyttäneet sosia-lidemokraattien keskuudessa vastaansanomisia kesällä 1930. Suomen Sosiali-demokraatti uutisoi kommunististen kokouspaikkojen sulkemisista viileästi ja lyhyesti: jutuissa kerrottiin ainoastaan paikkakunta ja sulkemisajankohta ja vii-tattiin maaherroille myönnettyyn erityisvaltuuteen. Sitäkin äänekkäämmin rea-goitiin, jos sulkemisyrityksen kohteeksi oli joutunut oma toimitalo, kuten kävi paikoin Pohjanmaalla.¹

Kommunististen työväentalojen sulkemisten voi katsoa jopa hyödyttäneen sosialidemokraatteja, jotka olivat aloittaneet kommunistisen työväenliikkeen vuoden 1928 jälkeisen hajaannuksen myötä vastaiskun työväentalojen takaisin-valtaamiseksi. Yksikään sosialidemokraatti ei asettunut Lapuan kesänä julkises-ti puolustamaan kommunistien oikeutta jatkaa poliittista toimintaansa; SDP:n johto päinvastoin vakuutti utterasti puolueensa kommunisminvastaisuutta, millä haluttiin osittain suojata puolueen jäseniä Lapuan liikkeen väkivaltai-suuksilta. Puoluetoimikunnan jäsenen Väinö Tannerin sanoin sosialidemokraa-tit voivat olla yhtä mieltä lapualaisten kanssa siitä, että kommunismi on saatava hävitetyksi. Siihen yksituumaisuus sitten loppuikin. Lapuan liikkeen menettely-tavoille ei löytynyt tippaakaan ymmärrystä ja lopulliset tavoitteetkin näyttäy-tivät suorastaan pelottavina.²

Kommunismिन nopeutunut kriminalisointi kesällä 1930 tuli jättämään lä-hikuukausina useita työväentaloja vaille omistajaa. SDP:n puoluejohto havaitsi pian mahdollisuutensa tilanteesta hyötymiseen ja kehotti heinäkuussa 1930 pii-rejä aktivoimaan uusien puolueosastojen perustamista ääriivasemmiston aiem-min hallitsemille paikkakunnille ja ottamaan puolueen rakentamat toimitalot haltuunsa. Samanaikaisesti joidenkin kommunististen yhdistysten taholta oltiin oltu yhteydessä sosialidemokraatteihin talojen siirtämiseksi SDP:lle. Ongelma-na oli, että uutta yhdistystoimintaa oli vaikea polkaista tyhjistä ja porvaripuo-lueet epäilivät sosialidemokraattien kyvykkyyttä suojata uusia työväentalojaan kommunistien soluttautumisilta. SDP sai kuitenkin haltuunsa luovutuksen kautta tai sosialidemokraattien vallattua entisen yhdistyksen jo kesän 1930 ai-kana 16 kommunistien toimitaloa, joista Kiuruveden Kalliokylä ja Vesannon Kuuslahti sijaitsivat Pohjois-Savossa.³ Monin paikoin havaittiin toisaalta, että kommunistit antoivat talojensa mennä mieluummin porvareille kuin sosialide-mokraateille. Tämä päti etenkin niillä paikkakunnilla, joissa SKP:n linjalaiset

¹ Kommunististen työväentalojen sulkemisista SSd 21.6., 9.-10.7., 17.-18.7., 20.7., 25.7., 29.-31.7., 3.8., 25.8. ja 4.9.1930. Sosialidemokraattisten toimitalojen sulkemisyrityksis-tä SSd 12.7. ja 14.7.1930.

² Huttula 2000, s. 138-139 ja 144.

³ Ibid., s. 139-140 ja 145.

olivat saanut yhdistykset haltuunsa. Sosialidemokraatit syyttivät tällöin kommunisteja työväenliikkeen omaisuuden hukkaamisesta.¹

Tapio Huttulan mukaan oli merkillepantavaa, että ”SDP oli vuoden 1930 aikana tyytyväinen tilanteeseen”. Puoluetoimikunta ei viitannut kertaakaan sosialidemokraattisten työväentalojen joutuneen sulkemisten tai omavaltaisuuksien kohteeksi. Ikävyyksiä aiheutti lähinnä suljettuina pidettyjen, sosialidemokratien haltuun siirtyneiden talojen taloudenhoito, kun niiden ylläpitoon ei saatu varoja normaalilla iltamatoiminnalla tai tilojen vuokraamisella.² Puoluetoimisto patisti yhdistyksiä myös huolehtimaan lainopillisten seikkojen huomioimisesta talojen omistusten suhteen, ettei tulevaisuudessa syntyisi epäselvyyksiä, jotka voisivat aiheuttaa sosialidemokraateille ikävyyksiä. Piirit valjastettiin tarjoamaan jäsenyhdistyksille juridista apua.³

Socialidemokraattiset työväentalot joutuivat Lapuan liikkeen järjestelmällisten omavaltaisuuksien kohteeksi vasta vuoden 1931 aikana.⁴ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ne olisivat olleet tyystin Lapuan liikkeen valvovan katseen ulkopuolella kesällä 1930: etenkin Pohjanmaalla viranomaisia syytettiin vitkuttelusta sosialidemokraattien haltuun siirtyneiden entisten kommunististen työväentalojen avaamisissa, ja sosialidemokraattiset työväentalot joutuivat paikoin myös ilkeiden kohteeksi syksystä 1930 lähtien.⁵

Pohjois-Savossa kiuruvetiset, lapinlahtelaiset, leppävirtalaiset, maaninkalaiset ja sonkajärveläiset lapualaisaktivistit ulottivat jahtinsa myös sosialidemokraattisiin työväentaloihin. Sonkajärvellä Suomen Lukon masinoima kansalaiskokous vaati kommunististen työväentalojen lisäksi sosialidemokraattisten Sonkajärven ja Kauppilanmäen työväenyhdistysten toimitalojen sulkemista, koska niitä pidettiin vain nimellisesti sosialidemokraattisina. Lapinlahden kansalaiskokous kehotti puolestaan viranomaisia pitämään sosialidemokraattisia taloja silmällä, mihin kansalaiskokous lupasi antaa apua. Kumpikaan anomus ei johtanut varsinaisiin toimenpiteisiin. Sitä vastoin Maaningan, Leppävuiran ja Kiuruveden sosialidemokraattiset työväentalot joutuivat hallinnollisen prosessin piiriin.⁶

Kommunistisen Kuopion ja sosialidemokraattisen Varkauden puolivälissä sekä välimatkaltaan että poliittiselta ilmastoltaan sijaitsevan Leppävuiran työväenliike oli pahasti linjariitojen sotkema, kun Lapuan liike rantautui pitäjään. Kiistoja ei käyty pelkästään kommunistisen työväenliikkeen sisällä vaan niihin oli sotkeutunut myös SDP:n jäsenkirjan omistavia aktiiveja. Tähän kiinnitti huomionsa Suomen Lukon piirijärjestöön pankinjohtaja Nike Riihikallion ja eläinlääkäri Aaro Hokkasen johdolla kytkeytynyt ydinjoukko, joka oli osoittanut huomattavaa aloitteellisuutta jo kyyditysten etappijärjestelyissä kesäkuussa

¹ SSd 6.8., 21.8. ja 1.9.1930.

² Huttula 2000, s. 142.

³ Järjestötoiminta 8/1930.

⁴ Huttula 2000, s. 142.

⁵ SSd 6.9., 11.9., 26.9., 21.10., 27.10. ja 13.-14.12.

⁶ Jäljennös sonkajärveläisten anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 19.8.1930. KD II 1742/311 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA; jäljennös Lapinlahden kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 14.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930-31, KLHA, JOMA.

1930. Kuntaan ei kuitenkaan saatu perustettua kommunisminvastaisen taistelun käsikassaraksi toivottua Suomen Lukon paikallisosastoa. Leppävirralaiset lapualaisaktivistit harjoittivat siten painostuspolitiikkaansa täysin virallisen järjestökentän ulkopuolelta.

Leppävirran lapualaisaktivistien kommunisminvastainen taistelu löysi paikalliset kohteensa heinäkuun puolivälissä kunnanvaltuuston sisältä; painostetuksi joutui kommunistien lisäksi Tuppurinmäen työväenyhdistyksen aktiivi, valtuutettu Kusti Räsänen, joka oli erotettu kirkonkylän työväenyhdistyksestä ja SDP:stä vuonna 1928 kommunisteja suosivan linjansa vuoksi. Tapauksen teki monimutkaiseksi se, että Tuppurinmäen työväenyhdistys kuului SDP:hen.¹

Räsänen pyysi 19.7.1930 eroa kunnallisista luottamustoimistaan kiistäen kuitenkin syytökset siitä, että hän oli kommunistisen puolueen jäsen tai tullut valituksi valtuustoon kommunistien äänillä. Sekavien tunteiden myllerryksessä syntyneessä erokirjeessään Räsänen vetosi taloudellisiin vaikeuksiin, yleiseen tilanteeseen, sosialidemokraattiseen taustaansa ja pasifistiseen luonteeseensa. Räsäselle myönnettiin ero valtuuston kokouksessa 21.7. sen suurimman ryhmän, sosialidemokraattien, ja valtuuston sosialidemokraattisen puheenjohtajan Aaro Kolehmaisien tuella. Räsäsen tapaus oli ollut sosialidemokraateille äärimmäisen kiusallinen. Samanaikaisesti ero myönnettiin myös kommunistivaltuutetuille.²

Tuppurinmäen ja Paukarlahden työväentalot joutuivat elokuussa Lapuan liikkeen aktiivien tulilinjalle ikään kuin luonnollisena jatkeena sille, että niiden omistajayhdistysten aktiiveja oli savustettu ulos kunnallisista luottamustoimista. Mitään laajempaa työväentalojen vastaista liikehdintää pitäjään ei syntynyt, mitä selitti se seikka, että Leppävirralla ei ollut kommunististen yhdistysten omistamia työväentaloja. Tuppurinmäen ja Paukarlahden työväentalot olivat SDP:hen kuuluvien yhdistysten hallussa.

Leppävirralla aktiivilapualaisiin lukeutui myös nimismies Tyko Havas, jonka kautta mielialat purettiin maaherralle. Havas anoi Paukarlahden ja Tuppurinmäen työväentalojen sulkemista 21.8.1930 vedoten siihen, että Räsänen oli jo eronnut valtuustosta ja Paukarlahden työväenyhdistyksen johtokunnan jäsen Herman Turunen oli tunnetusti *”mielipiteiltään kommunisti”*. Koska talot kuuluivat sosialidemokraattisille yhdistyksille, niiden sulkemisille tarvittiin konkreettisempaa näyttöä kuin kommunististen työväentalojen tapauksissa. Havas joutuikin tarkentamaan anomustaan.³

Havaksen todisteidenkeruumenetelmiä voi pitää kyseenalaisina, sillä lisäselvityksenään hän lähetti maaherralle lapualaisaktivistien Nike Riihikallion, Aaro Hokkasen, maanviljelijä Hannes Koposen ja maanviljelijä Juho Halosen kirjelmän, jossa molemmat omistajayhdistykset esitettiin kommunistisiksi, koska niiden *”johtohenkilöinä on ollut ja on yhä edelleenkin kommunisteja”*. Syytökset

¹ Hovi, Olavi. Leppävirran historia II. Pieksämäki 1995, s. 435 - 436.

² Kusti Räsänen kirje kunnanvaltuustolle 19.7.1930. Ca:6, Pöytäkirjojen liitteet, Leppävirran kunnanarkisto; Valtuuston pöytäkirja 21.7.1930. Cb:9, Leppävirran kunnanarkisto.

³ Leppävirran nimismiehen anomus Kuopion läänin maaherralle 21.8.1930. KD II 1748-49/312 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihiteeri) 1930, KLHA, JOMA.

viittasivat siihen, että yhdistykset olivat kommunistien soluttamia. Nimismiestä tuki myös Rautalammin kihlakunnan kruununvouti Gustaf Calonius, joka puolsi talojen sulkemista, koska kirjelmän laatijat olivat *”luotettavia ja Leppävirran kuntalaiset hyvin tuntevia henkilöitä”*.¹

Havas, Riihikallio, Koponen ja Halonen tunnettiin pitäjän suojeluskunnan alkuun panijoina ja aktiivitoimijoina 1920-luvulta. Leppävirran lapualaisaktivistien mielipiteet selittyivätkin paljolti vapaussodan kokemuksilla. Pitäjä erosi maakunnan pohjoisosista siinä, että siellä oli koettu nelisen viikkoa kestänyt punainen komento, jolloin punakaartilaiset olivat takavarikoineet ja tuhonneet talollisten omaisuutta ja surmanneet yhdeksän valkoisten yhdysmieheksi epäiltyä. Paukarlahti ei ollut vapautunut koskaan kunnolla kapinakuukausien punakaartilaiskeskuksen maineesta. Tiettyjen yksityishenkilöiden - kuten Kusti Räsäsen - kommunistisuuden osoituksena pidettiin myös sitä, että heitä oli tuomittu vankeuteen osallisuudesta punakapinaan.²

Leppävirran historian kirjoittajan *Olavi Hovin* mukaan suurin osa paikkakunnan sosialidemokraattisista työväenyhdistyksistä oli ollut 1920-luvulla puolueen linjaa radikaalimpia. Kirkonkylän työväenyhdistystä oli siivottu vuonna 1928 radikaaleimmista jäsenistä, joiden oli arveltu toimineen sosialidemokratiaa vahingoittavasti. Ilmeisesti puolueen kontrolli oli kuitenkin heikko pienten korpilyhdistysten suhteen; esimerkiksi Tuppurinmäen työväenyhdistyksessä vaikutti peräti neljä sellaista henkilöä, jotka oli erotettu puolueesta vuonna 1928.³

Kirjelmän laatijoilla oli puolellaan kunnallisissa pyrinnoissä hankittu arvovalta, joka ulottui suojeluskuntatoimintaa laajemmallekin. Kirkonkylällä keskievaria pitänyt Koponen oli ollut perustamassa Leppävirralle puhelinyhtiötä, sähköyhtiötä ja säännöllistä linja-autoliikennettä Varkauteen. Riihikallio toimi Leppävirralle perustetun KOP:n konttorin johtajana ja lukuisissa kunnallisissa sekä kirkollisissa luottamustoimissa 1920-luvulla. Yhdessä Halosen kanssa he muodostivat Kokoomuksen paikallisosaston aktiivisen ytimen.⁴

Maaherra Ignatius päätyi Tuppurinmäen ja Paukarlahden työväentalojen osalta EK:n Kuopion alaosaston suosittelmien poliisikuulustelujen kannalle. Omistajayhdistysten johtokunnan jäsenten kuulustelijaksi määrättiin 16.9. nimismies Havas.⁵

Maaninka oli Leppävirran ohella niitä harvoja pohjoissavolaisia pitäjiä, joissa työväenliikettä ei dominoinut sen vasemmistolaisempi linja. Sosialidemokraattien ja kommunistien valtasuhteet olivat muotoutuneet melko tasaisiksi 1920-luvun alkupuolen vaaleissa, kunnes vuoden 1927 vaalit käänisivät kannan-

¹ Lääninsihteerin lähete Leppävirran piirin nimismiehelle 27.8.1930, jäljennös Leppävirran nimismiehen läheteeseen liitetystä kirjelmästä 31.8.1930 ja Rautalammin kihlakunnan kruununvoudin lähete Kuopion läänin maaherralle. KD II 1748-49/312, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

² Hovi 1995, s. 345 - 347; Hersalo, N.V. Suojeluskuntain historia I. Vaasa 1968, s. 363.

³ Hovi 1995, s. 435 - 438.

⁴ Hovi 1995, s. 165, 167, 189, 340, 344, 402, 404, 408-410, 418-419, 433 ja 451-452.

⁵ EK:n Kuopion alaosaston lausunnot Kuopion läänin maaherralle 26.8.1930, 14.9.1930 ja 16.9.1930 ja lääninhallituksen lähete Leppävirran nimismiehelle 16.9.1930. KD II 1748-49/312 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

tuksen hienoisesti SDP:n hyväksi. Sosialidemokraatit saivat haltuunsa myös pitäjän työväentalot, kun kansalaissodan jälkeen SSTP:hen liittyneet yhdistykset siirtyivät puolueen lakkauttamisen jälkeen takaisin SDP:n helmaan. Maaningan porvarillisen talollisväestön oli kuitenkin vaikea tunnustaa äkillistä kurssin vaihdosta, vaikka se olisi ollut työväenyhdistysten aktiivien mielestä paluuta alkuperäiselle linjalle.¹

Työväenyhdistysten ja porvarillisten talollisten välille oli syntynyt juopian työväenjärjestöjen perustamisen jälkeen. Työväenliikkeen aktiivien mukaan heidän toimintaansa oli vaikeutettu järjestelmällisesti: vuosisadan alkupuolella Tuovilanlahden työväenyhdistystä oli muun muassa kielletty naulaamasta iltamajulisteitaan kylän rakennuksiin, eikä yhdistykselle ollut tahtonut löytyä talon paikkaa, kun talolliset olivat pelänneet sosialistisen aatteen juurtumista kyläyhteisöön ja maataloustyöväestön keskuuteen. 1920-luvulla Tuovilanlahden työväentaloa oli syytetty toistuvasti kyläyhteisön järjestyshäiriöistä.²

Maaninkalaiset työväenaktiivit väittivät lisäksi nimismies Eino Steniuksen tiukentaneen 1920-luvun lopulla kohtuuttomasti huvilupa-anomusten käsittelyä: Kinnulanlahden työväenyhdistyksen suunnitteleminen iltamien esteeksi tulivat syksyllä 1929 muun muassa *”pimeä vuodenaika”* ja *”aitauksen puuttuminen talon ympäriltä”*, joiden vuoksi *”järjestyksen valvonta oli hankalaa”*. Työväenyhdistyksen johtokunnan jäsenet valittivat maaherralle, etteivät nimismiehen esittämät seikat olleet ennen aiheuttaneet huvilupien perumista. Nimismiehen myös väitettiin valvovan nuorisoseuran iltamia tehokkaammin kuin työväenyhdistyksen vastaavia. Lähimetsiköiden tarkkailu oli omien järjestysmiesten voimin mahdotonta, jolloin sinne pesiytyi aika ajoin humalaisia ja viinantrokaajia, joiden houkuttelemisesta työväenyhdistys sitten sai syyt niskoilleen.³ Ristiriidat työväenyhdistysten ja nimismiehen väliltä poistuivat vasta, kun Stenius siirtyi muihin tehtäviin ja nimismieheksi tuli maltillisempana pidetty Jussi Laaksonen.

Aktiivilapualaisuuden ensi-ilmaukset tulivat Maaningalle kunnanvaltuustojen puhdistusliikkeen muodossa elokuun alkupuolella 1930. Pitäjään perustettiin 6.8. Suomen Lukon paikallisosasto, jonka toimikuntaan valittiin maanviljelijät Frans Andersson, Yrjö Airaksinen, P. Mykkänen, Risto Puurunen ja meijeristi Eino Mäkinen. Samassa kokouksessa muotoiltiin kirjelmä kommunistivaltuutettujen eroamisen vaateeksi.⁴

Kunnanvaltuuston puhdistus muodostui Maaningalla ongelmalliseksi, koska kaikki vasemmistovaltuutetut oli valittu sosialidemokraattien listoilta. Valtuusto päätti kokouksessaan 15.8. asettaa toimikunnan, joka selvittäisi *”onko ja missä määrin kunnallisissa luottamustoimissa kommunisteja”*. Toimikuntaan valittiin myös lukkolaiset valtuuston jäsenet Airaksinen, Antikainen ja Puurunen.⁵

Valtuusto käsitteli toimikunnan selvitystä 29.9. Toimikunta oli päätenyt siihen vakaumukseen, että valtuuston jäsenet, talollisen poika Yrjö Räsänen,

¹ Ruuskanen 1996, s. 42.

² Tuovilanlahden ty:n historiikki 1906 – 1930. Tuovilanlahden ty:n aineistoa., TA.

³ Maaningan nimismiehen päätös 30.9.1929 ja Kinnulanlahden ty:n valitus Kuopion läänin maaherralle 11.10.1929. Kinnulanlahden ty:n aineistoa, TA.

⁴ Savo 7.8.1930; Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930. I Cb:5, Maaningan kunnanarkisto.

⁵ Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930. I Cb:5, Maaningan kunnanarkisto.

työmies Adam Hyvönen ja emäntä Hilda Penttinen *”lukeutuvat todellisuudessa kommunisteihin, tai ainakin ovat niiden läheisiä kannattajia.”*. Mainittuja henkilöitä kehoitettiin eroamaan valtuustosta *”kuntalaisten yleisen mielipiteen rauhoittamisen vuoksi”*.¹

Kommunisteiksi epäillyt valtuutetut määrättiin poistumaan kokoussalista, kun valtuusto äänesti heidän erostaan. Äänin 12-4 päätettiin kehottaa Hyvöstä, Penttistä ja Räsästä eroamaan kunnallisista luottamustoimista. Vastalauseena kommunisteiksi epäillyt ilmoittivat, etteivät he tule eroamaan *”kuin pakosta tai väkivallalla, koska eivät ole kommunisteja vaan sos.dem. puolueeseen kuuluvia”*. Valtuuston sanailu päättyi siihen, että lopulta lapualaisaktivistit Antikainen ja Puurunen ilmoittivat poistuvansa kokouksesta, jolleivät Hyvönen, Penttinen ja Räsänen poistuisi sitä ennen. Nyt osa valtuustosta vaati jo tiukkasanaanaisemmin kommunisteiksi epäiltyjen eroa. Hyvönen, Penttinen ja Räsänen poistuivat kokouksesta mielten tyyntymiseksi, mutteivät pyytäneet eroa.²

Lapualaisaktivistien ja kommunisteiksi epäiltyjen valtuutettujen sanasota jatkui aina vuoden loppuun saakka. Valtuuston kokouksessa 22.12. Antikainen ja Puurunen uhkasivat lopulta erota itse, jolleivät Hyvönen, Penttinen ja Räsänen poistuisi kokouksesta ja eroaisi. Kun kommunisteiksi epäillyt eivät suostuneet eroamaan, järjestettiin Antikaisen ja Puurunen eronpyynnöstä äänestys, jossa sitä vastustettiin numeroin 7-1. Antikainen ja Puurunen poistuivat kuitenkin mielenosoituksellisesti kokouksesta ilmoittaen vastaavansa seuraamuksista. Tämän jälkeen pyysivät myös maanviljelijät Yrjö Airaksinen, Hannes Korhonen ja Väinö Valta eroa poistuen kokoussalista. Sama näytäntö toistui valtuuston kokouksessa 29.12. Kumpaakaan joulukuisista kokouksista ei voitu viedä loppuun, koska valtuusto jäi lapualaisaktivistien poistuttua päätösvaltottomaksi.³

Maaningan työväentalojen vastainen liike kohtasi saman ongelman kuin kunnanvaltuuston puhdistusten yhteydessä: kaikki pitäjän työväentalot olivat SDP:n nimissä. Kuitenkin lukkolaiset vaativat maaherralta Kinnulanlahden työväentalon sulkemista 11.8.1930 kuvaten taloa *”yleisten häiriöiden, puukottelujen, tappelujen ja muun sopimattoman elämän aiheuttajaksi”*. Työväentaloa ei vaadittukaan suljettavaksi omistajayhdistyksen väitetyn kommunistisuuden vaan yleisen yhteiskuntamoraaliin kannalta. Nimismies Jussi Laaksonen yhtyi lukkolaisten vaatimukseen. Hänen mukaansa kyseinen talo oli yleisten häiriöiden ohella myös viinanmyynnin pesäpaikka. Laaksonen totesi, että kyläyhteisö pysyi rauhallisena aina silloin kun talolla ei vietetty tanssi-iltamia. Nimismies lisäsi, että sulkemista puolsi omistajayhdistyksen puutteellinen toiminta talon valvojana, ei sen poliittisuus.⁴

EK:n Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa totesi Kinnulanlahden työväenyhdistyksen kuuluneen vuoden 1924 jälkeen SDP:hen. Korpimaa kylläkin lisäsi, että EK:n tiedot vahvistivat lukkolaisten ja nimismiehen väitteitä

¹ Valtuuston pöytäkirja 29.9.1930. I Cb:5, Maaningan kunnanarkisto.

² Id.

³ Valtuuston pöytäkirja 22.12.1930 ja 29.12.1930. I Cb:5, Maaningan kunnanarkisto.

⁴ Jäljennösote Suomen Lukon Maaningan paikallisosaston pöytäkirjasta 11.8.1930 ja Maaningan nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 19.8.1930. KD II 1763/313 1930, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KLHA, JOMA.

järjestyshäiriöistä kyseisellä työväentalolla. Korpimaa jätti päätöksen maaherran harkintaan.¹

Maaherran pohdittavana oli nyt täysin uudenlainen tapaus, jossa omistajayhdistys ei kuulunut selkeästi Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon ja rajautui siten ketjuuntumisperiaatteen ulkopuolelle. Ignatius määräsi lopulta Kinnulanlahden työväenyhdistyksen 23.10.1930 lukien kuudeksi kuukaudeksi julkisten huvien toimeenpanokieltoon. Päätöstä voi pitää kompromissina, jossa otettiin huomioon talon sulkemisvaatimusten kuvailema jännittynyt ilmapiiri sekä omistajayhdistyksen sosialidemokraattisuus. Maaherra arveli, että puolen vuoden aikana mielialat ehtisivät tyyntyä kommunismin tultua täydellisesti kriminalisoiduksi.²

Leppävirralla tilanne edistyi hitaammin kuin Maaningalla. Nimismies Havaksen suorittamissa etsinnöissä oli Tuppurinmäen työväenyhdistyksen johtohenkilöiltä löytynyt raskauttavaa aineistoa: johtokunnan jäsen Kusti Räsänen oli todistettavasti vastaanottanut useita kappaleita kommunistista Punalippulehteä, ja yhdistyksen sihteerin Vilho Miettisen kotoa tavoitettiin kommunistista kirjallisuutta ja vaalijulkaisuja. Rikosoikeudellisesti kommunistisen kirjallisuuden säilyttämistä sen edelleen levittämistä varten pidettiin avunantona valtiopetoksen valmisteluun. Kuulusteltavien puolustautumiset tietämättömyydellä kaikuivat melko kuuroille korville. Tuppurinmäen työväentalon kohtalo oli ratkaistu, kun sitä varten saatiin painoarvoinen sulkemista puoltava lausunto EK:n pääosastolta. Maaherra määräsi talon suljettavaksi 3.11.1930.³

Paukarlahden työväenyhdistyksen johtohenkilöiltä ei tavoitettu yhtä lailla raskauttavaa todistusaineistoa. EK:n Kuopion alaosastossa tosin laskettiin oma-laatusella logiikalla, että *”yhdistyksen jäsenistöä tuskin voidaan pitää sosialidemokraattisena, sillä jos paikallisen puolueyhymityksen perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä, viime eduskuntavaaleissa oli sosialidemokraateilla Paukarlahdessa 45 äänestäjää, kommunisteilla 53”*. Valtiollisen poliisin miehet unohtivat, että Paukarlahden työväenyhdistyksessä oli ainoastaan 18 jäsentä. Näin viranomaisille selvitettiin työväenyhdistyksen aktiivien taholta. Yhdistyksen aktiivit tekivät muutoinkin kaikkensa järjestönsä olemassa olon turvaamiseksi. Johtokunnan jäsen Herman Turunen oli erotettu yhdistyksestä, ja viranomaisille vakuuteltiin sosialidemokraattisuutta ja sitä, että jatkossa kyettäisiin torjumaan kommunistien solutusyritykset.⁴

¹ EK:n Kuopion alaosasto Kuopion läänin maaherralle 6.9.1930. KD II 1763/313 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

² Kuopion läänin maaherran lähete Maaningan nimismiehelle 13.9.1930. KD II 1763/313 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

³ Nimismies Havaksen laatima poliisitutkintapöytäkirja 7.10.1930. KD II 1748-49/312 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA; Läninsihteerin konseptit. KD 1749/312 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA; EK:n Pääosaston lausunto Kuopion läänin maaherralle 29.10.1930. EK/KD 17/326 1930, Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot, EK-Valpo I, KA; Björne Lars, *”... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...”*. Vammala 1977, s. 51.

⁴ Nimismies Havaksen laatima poliisitutkintapöytäkirja 19.9.1930 ja EK:n Kuopion alaosaston lausunto Kuopion läänin maaherralle 16.9.1930. KD II 1748/312 1930, Saapuneita kirjeitä (läninsihteerin) 1930, KLHA, JOMA.

Paukarlahden työväenyhdistyksen sosialidemokraattisuus varmistettiin lopulta EK:n pääosaston toimesta. Sen jälkeen talon sulkeminen oli mahdotonta, vaikka nimismies ja pitäjän lapualaisaktivistit pysyivät yhä kannassaan. Maaherra Ignatius määräsi kuitenkin myönnytykseksi Havakselle ja kumppaneille Paukarlahden työväenyhdistyksen huvilupakieltoon neljäksi kuukaudeksi 6.11.1930 lukien. Maaherra tukeutui samankaltaisiin perusteluihin myös Kiu-ruveden Ruutanan sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen osalta, jonka sulkemista oli vaatinut lapualaismielinen opettaja Jalmari Maijala yksityisanomuksessaan. Ruutanan työväenyhdistyksen huvilupakielto kesti neljä kuukautta.¹

Suurin osa Leppävirran sosialidemokraattisista työväentaloista oli jäänyt lapualaispainostuksen ulkopuolelle. Leppävirran kirkonkylän työväenyhdistyksen johdossa voitiinkin siunailla vuoden 1928 päätöstä radikaaleimpien jäsenten erottamisesta², sillä nyt samat henkilöt olivat vetäneet surman listalle Tuppurinmäen työväenyhdistyksen, joka haastettiin oikeuteen vuoden loppupuolella ja tuomittiin uuden yhdistyslain nojalla lakkautettavaksi joulukuussa 1931.³

Leppävirralla olot rauhoittuivat tuntuvasti vuoden 1930 jälkeen. Maanin-galla pitäjän sosialidemokraattiset työväentalot herättivät sitä vastoin närkähystä konservatiivisen maanviljelijäväestön keskuudessa kommunistilakien hyväksymisen jälkeenkin. Vuosien - ellei vuosikymmenten - juopa ja katkeruus purkautui 13.12.1931, jolloin 20 maaninkalaista talollista naulasi Tuovilanlahden työväentalon ovet ja ikkunat kiinni. Syylliset, joista enemmistö oli vuoden 1930 lukkolaisia, ilmoittautui jo seuraavana päivänä nimismiehelle. Kiihtyneessä mielentilassa samaiset naulaajat lähettivät maaherralle adressin, jossa vaadittiin myös Kinnulanlahden työväentalon sulkemista.⁴ Maaninkalaisten naulaajien teko vei heidät käräjille, mutta samalla se käynnisti tutkimukset Kinnulanlahden ja Tuovilanlahden työväenyhdistyksen aatteellisesta linjasta. Pitäjän konservatiiviset maanviljelijät pitivät yhdistyksiä *“valesosialidemokraattisina”*.⁵

Sosialidemokraattien joutuminen työväentalojen sulkemisliikkeen kohteeksi osoitti sen, miten hämäräksi kahden sosialismista alkunsa saaneen linjan välinen ero oli lopulta jäänyt vastapuolen silmissä. Kyse ei ollut siitä, etteikö eroa olisi tuotu kyllin selvästi julki vaan siitä, ettei sitä haluttu nähdä. Lapualaisaktivisteille kaikki oli lähtöisin yhdestä ja samasta juuresta, ja siitä oli versonut kohtalokas punakapina, jonka uusintaa tunnuttiin yhä valmisteltavan – tai niin ainakin pelättiin. Sosialidemokraattien syntiluettelossa painoivat monet tekijät, joista paikallistasolla huomio kiinnittyi yhteistoimintaan – vähäiseenkin – kommunistien kanssa kunnallisvaaleissa, valtuustojen äänestystilanteissa,

¹ EK:n Pääosaston lausunto Kuopion läänin maaherralle 16.9.1930. EK/KD 16/326 1930, Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot, EK-Valpo I, KA; Lääninsihteerin konseptit. KD 1748/312 1930, KLHA, JOMÄ; Ruuskanen 1996, s. 36.

² Hovi 1995, s. 436.

³ Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

⁴ Savon Sanomat 15.12.1931; Savon Työmies 15.12.1931; Maaningan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1932, TK §:119, Liite H. Kuopion tuomiokunnan arkisto, JO-MA.

⁵ Ruuskanen 1995, s. 143 - 145.

SAJ:laisten ammattiliittojen lakkorintamissa ja KK:laisessa osuustoimintaliikkeessä. Niitä ei suinkaan nähty pienoisena sopeutumisenä vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään vaan siellä harjoitetuksi myyräntyöksi tämän yhteiskunnan horjuttamiseksi. Pohjois-Savossa sosialidemokraattien työväentaloilla oli lisäksi usein ollut jossain vaiheessa 1920-luvun alkupuolta kommunistinen isäntä, jonka ulos ajoa ei nähty syrjäyttämisenä ja linjanvaihdoksena vaan taas kerran uudenaikaisena peitteenä vallankumousvalmisteluille. Leppävirran tapauksessa so-luttautuminen osoitettiin myös toteen. Pelko ei siten ollut aina täysin tuulesta temmattu. Epäilyksiä esitettiin tosin useimmiten aiheettomasti.

4.4 Suomen Lukko - kokonaisuutta koskevan kysymyksen kana-voijasta maineeltaan äärijärjestöksi

4.4.1 Suojeluskuntalaisia ilman suojeluskuntapukua

Lapuan liikettä käsittelevissä tutkimuksissa on usein korostettu suojeluskuntien osuutta liikehdintään joko aatteellisena lähtökohtana tai pitkälti paperille jäänyttä pesäeroa tehneenä organisaationa. Pohjois-Savossa paikallisilla suojeluskunnilla oli tietty suhde Lapuan liikkeen paikalliseen liikkeelle lähtöön, mutta siitä ei tullut välttämättä jakamattoman ymmärryksen vuoropuhelua vaan myös suoranaisen erottautumisen dialogia, jossa Lapuan liike huuteli seireenin lailla luokseen mutta suojeluskuntapäällystö ohjasti järjestöään lakiin sidottuna lapualaisuuden rantaviivaa väistellen ja miehistönsä laidan yli hyppelyjä kurinpitokeinon estäen. Koska paikallisen Lapuan liikkeen esiintymistä ei voi ymmärtää ilman huomattavasti painoarvoisemmaksi kehittynyttä Suomen Lukkoa, seuraavissa alaluvuissa syvennytään tarkemmin tähän vaikutusajaltaan lyhyeen mutta painostustoimiltaan mullistavaan järjestöön. On aika etsiä vastauksia siihen, miksi Suomen Lukko koettiin niinkin vakuuttavana, millainen oli sen jäsenkunnan maailmankuva ja aatteellinen tausta ja miksi se lopulta leimautui maineeltaan äärijärjestöksi, joka lipui ohi yhteiseksi miellettyjen tavoitteiden ja arvojen? Alkuun on täsmennettävä pohjoissavolaisen Lapuan liikkeen suhdetta suojeluskuntiin.

Suojeluskuntajärjestön suhde Lapuan liikkeeseen oli monin tavoin ongelmallinen. Vaikka suojeluskuntajohto oli yrittänyt virallisesti pitää järjestönsä puolueettomana ja kieltänyt jäseniään osallistumasta Lapuan liikkeen tilaisuuksiin suojeluskuntapuvussa, se ei voinut mitään sille, että liikehdintä nautti suojeluskuntalaisten piirissä laajaa kannatusta.¹ *Juha Siltalan* mukaan suojeluskuntapäällystö sekaantui paikoittain hyvinkin avoimesti kyydityksiin, lievemmistä painostustoimista puhumattakaan.²

¹ Hietaniemi 1992, s. 122, 148; Ahti, Martti. Suojeluskuntalain kolmas pykälä. Teoksessa Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Risto Alapuro. Porvoo 1998, s. 261.

² Siltala 1985, s. 233, 327.

Kunnanvaltuustojen puhdistuksia tai työväentalojen sulkemisia vaatineet kansalaiskokoukset tai Suomen Lukon paikallisosastojen kokoukset pidettiin Pohjois-Savossa useimmiten pitäjien suojeluskuntataloissa. Paikoitellen kommunisminvastaisen liikkeen keulassa oli kyläyhteisöjen suojeluskuntapäällystää, kuten Kiuruvedellä, Leppävirralla, Sonkajärvellä, Tuusniemellä ja Viereellä.¹ Kuitenkin on merkille pantavaa, että selkeä enemmistö maakunnan suojeluskuntapäällystöstä oli jättäytynyt lapualaisaktivismiin ulkopuolelle kunnanvaltuustojen puhdistuksiin tai työväentalojen sulkemisiin tähtäävissä painostustoimissa. *Risto Alapuroa* lainaten suojeluskuntajärjestö tarjosi lähinnä sosiaalisen verkoston ja yhteisen kokemusmaailman lapualaisaktivisteille. Siinä mielessä se oli yhteinen nimittäjä kaikille lapualaisille². Organisaationa suojeluskunta ei ollut kuitenkaan painoarvoisin väline painostuspolitiikassa, jos kysymystä tarkastellaan yhteyskanavien, toimintamallien, sysäävän vaikutuksen ja koko jäsenistön tuen kautta.

Kuopion suojeluskuntapiirin esikunta otti tiukan kannan suojeluskuntien Lapuan liike -kytköksiin pian hallituksen vaihdoksen jälkeen. Läänin sotilasohjaaja O. Rossi velvoitti 9.7.1930 kaikkia alue- ja paikallispäälliköitä *"teroittamaan alaisilleen järjestyksen ja kurin välttämättömyyttä ja valvomaan, että kaikesta omaloitteisesta toiminnasta kommunistien suhteen pidättäydytään"*. Rossi jatkoi, että *"tämänkaltainen toiminta ei ole suojeluskuntajärjestön tarkoituksen mukaista ja on se omiaan vahingoittamaan maan arvovaltaa ulospäin"*. Käskyssä ilmaistiin selvästi, että suojeluskunnat tottelivat vain ja ainoastaan hallitusta, johon piirin suojeluskuntajohto näytti luottavan.³

Piiriesikunnan käsky otettiin paikallistasolla tosissaan. Jopa Tuusniemellä, missä suojeluskuntalaiset muodostivat kunnanvaltuuston puhdistus- ja työväentalojen sulkemisliikkeen rungon ja mukana oli myös paikallispäällikkö, järjestön nimen tai tunnusten vetämisestä lapualaisaktivismiin rangaistiin välittömästi. Esimerkkinä oli kommunistisen kunnankirjuri Ananias Haposen kyyditsijöiden Kasperin Nissisen ja Otto Hyvärisen erottaminen suojeluskunnasta *"ainaiseksi syyppinä suojeluskuntalaiselle perin sopimattomaan tekoon"*. Miehet olivat esiintyneet kyydityshetkellä suojeluskuntapuvussa ja vieläpä humalassa, mikä sinällään oli valkoisen ideaalin mukaisesti tyystin sopimaton yhdistelmä.⁴

Suurin osa Pohjois-Savon lapualaisista oli todennäköisesti suojeluskuntalaisia. Järjestönä suojeluskuntalaitosta ei sitä vastoin mainittu yhdessäkään viranomaisille osoitetuista työväentalojen sulkemisponseista. Lapualaisaktivistien ei myöskään mainittu kertaakaan liikkuneen suojeluskunnan tunnukset yllään elokuisissa painostustoimissaan. Siten Lapuan liikkeen ydinjoukko oli suojeluskuntalaisia ilman suojeluskuntapukua - eli vailla järjestön suomaa auktoriteettia. Suojeluskunnat eivät suunnitelleet saatikka toteuttaneet painostusta, joka

¹ Savon Sanomat 23.8.1930.

² Alapuro 1994, s. 290-291.

³ Kuopion sk-piirin esikunnan salainen kiertokirje piirin alue- ja paikallispäälliköille 9.7.1930. Salainen kirjeenvaihto 1927 - 35, Karttulan sk, SA.

⁴ Tuusniemen sk:n kurinpitolautakunnan pöytäkirja 9.7.1930. Tuusniemen sk:n yleinen arkisto 1926 - 33, SA.

johti maakunnan kommunististen tai sellaisina pidettyjen kunnanvaltuutettujen eroihin ja vielä auki olleiden kommunististen työväentalojen sulkemisiin.

Poliittinen tilanne oli muuttunut kouriin tuntuvasti vajaan kymmenessä vuodessa. Kun kansalais sodan aikana suljettuja työväentaloja oli käyty vapauttamaan myymis- ja hukkaamiskielloista paikallisen työväenliikkeen elpymisen jälkeen, päätösvalta oli ollut viime kädessä maaherrojen käsissä.¹ Työväentalojen vastaisuus oli purkautunut tuolloin pääsääntöisesti suojeluskuntien kautta, kun maaherraan oli vedottu talojen takavarikoinnin jatkamiseksi ja siirtämiseksi valtiolle. Esimerkiksi Kiuruvedellä tällainen vaatimus lähetettiin suojeluskunnan esikunnan nimissä 14.1.1919; allekirjoittajina oli tuolloin samoja miehiä – muun muassa maanviljelijät Antti Tikkanen ja Paavo Jauhainen – kuin kesän 1930 liikehdinnässä, jolla ei enää ollut mitään virallista yhteyttä suojeluskunnan esikuntaan.²

Edes kansalaiskokousten retoriikka ei vedonnut suojeluskuntaan tai suojeluskuntalaisuuteen vaan abstraktimpiin käsitteisiin kuten ”isänmaallisiin kansalaisiin”. Suojeluskuntajärjestö ei enää tarjonnut puolue-erimielisyydet ylittävää kokonaisuutta eikä luonut kyllin tehokasta vastaparia retorisen identifikaation välineeksi. Tältä osin porvarillinen yhtenäisyys oli rakoillut jo kauemman aikaa, mikä tuli myös osoitetuksi Lapuan liikkeen jatkumisen myötä. Vapaussodan valkoiseen suojeluskuntakokonaisuuteen ei ollut enää paluuta. Yhtenäisyyttä täytyi tavoitella poliittisilta tavoitteiltaan ahtaammin rajatuissa puitteissa, jollaista edusti järjestönä Suomen Lukko paikallisosastoineen. Lukkolaisuutta voi pitää alkuperäisen suojeluskuntaideaalin mukaisen porvarillisen yksimielisyyden palautusyrityksenä. Kommunisminvastainen agenda otettiin käyttöön paljolti myös puolue-etujen ja -politiikan ulospelaajana.

Suojeluskuntajärjestö oli menettänyt vapaussodan luomaa nostetta 1920-luvun kuluessa paitsi aatteellisista myös käytännön syistä. Talonpoikia ja uusia pienviljelijöitä ei saatu etenäkään Itä- ja Pohjois-Suomessa hanakasti suojeluskuntien vapaaehtoistyöhön, kun heitä kutsuivat pellon raivaus, peltotyöt tai pakon sanelemat sivutyöt kotipitäjän ulkopuolisilla metsätyömailla.³ Arki vei voiton aatteelliselta omistautumiselta. Pohjois-Savosta puuttuivat laajat punavankien vartiointipaikat ja toisaalta suuret yhteiskuntaan kotiutetut punakaartilaisjoukot, joiden olemassaolot korostivat suojeluskuntien tarpeellisuutta rauhan oloissakin. Paikallisyhteisössä tunnettiin naapurit, joista useimmat olivat kommunismisympatioistaan huolimatta jättäytyneet punakapinasta täysin sivuun. Punakapinaan ehtijöitä oli maakunnassa lopulta vain kourallinen, joista suurin osa oli kotoisin Kuopiosta tai Varkauden-Leppävirran seudulta.

Organisaationa merkittävimmäksi kohosi kesän 1930 lapualaisuudessa Suomen Lukko, josta tuli Pohjois-Savossa alun alkaen osa Kosolan ja kumppaneiden edustamaa omavaltaisuuksille avointa uusaktivismia. Lapuan liikkeen

¹ Saarela 1996, s. 103.

² Kiuruveden sk:n esikunnan pöytäkirja 14.1. ja 8.4.1919. Esikunta- ja yleisen kokouksen pöytäkirjat 1917 – 20, Kiuruveden sk, SA.

³ Selén, Kari. Suojeluskunnat paikallisyhteisössä. Teoksessa Sarkatakkien armeija: Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918 – 1944. Kirj. Kari Selén ja Ali Pylkkänen. Juva 2004, s. 31.

johton kunnanvaltuustojen puhdistuskehotos toimi yhdeltä osin yllykkeenä Suomen Lukon Pohjois-Savon paikallisosastojen syntyyn, joskin virallisesti osastot ilmoittivat syntyneensä Isänmaallisen vaaliliiton takaajiksi. Tällä saralla niiden vaikutus jäi kuitenkin vähäiseksi, kun maalaisliitto lähti vaaleihin omilla listoilla.

Suomen Lukkoa ei polkaistu kesällä 1930 tyhjästä vaan sen henkilösuhteet rakentuivat jo koetelluille verkostoille, joissa merkittävinä nimittäjinä olivat aktivistit ja kokoomuksen paikallisyhdistykset, vaikkakin nämä eivät olleet aktiivisesti mukana koko johtokunniltaan. Kokoomusta voi kuitenkin pitää yhteisenä nimittäjänä, sillä vaikka osa piirin keskeisistä toimijoista ei kokenutkaan lukkolaisuutta niin tärkeänä, että siihen olisi liityttävä – esimerkkeinä kuopiolaiset kunnallisvaikuttajat pormestari Rudolf Zinck ja rehtori Edwin Vaarama, karttulalainen kaupanhoitaja A.H. Alve ja suonenjokinen valokuvaaja Edv. Kylönen, joiden nimiä ei ole löytynyt lapualaisuuteen yhdistyvistä lähteistä – ei sitä myöskään tuomittu tai siihen liittymistä estetty maalaisliiton tapaan.¹

Jo valmiiksi olemassa olevat yhteydet tarjosivat uudelle organisaatiolle vahvuuksia, joiden turvin se saattoi käynnistää toimintaansa nopeasti vanhoihin yhteistyökokemuksiin ja jäsentensä lojaliteettiin luottaen myös pitäjän rajojen ulkopuolella; pitkäkestoisimmat sosiaaliset verkostot hakeutuivat aina autonomian ajan nuorsuomalaisuuden passiiviseen vastarintaan ja siitä irronneeseen aktiiviseen vastarintaan Pohjois-Savossa. Tuoreemman kosketuskentän tarjosi kokoomuksen paikallisten johtomiesten piiritason yhteydenpito. Näiden päälle tulivat vielä aiemmat tai silloiset osakunta-, AKS-, työnantajajärjestö-, lakonmurtajajärjestö- ja kauppakamaritoiminnassa solmitut yhteydet sekä liiketoiminnalliset kontaktit. Nämä kaikki olivat omalta osaltaan toimineet informaation välittämisen sekä henkilösuhteiden sisäisen dynamiikan uusintamisen foorumeina. Savo-lehti korosti päätoimittajansa, Kokoomuksen piirisihteerin ja aktiivisen lukkolaisen Heikki Kokon johdolla myös puolue-elämästä ulkopuolisille Suomen Lukon tarpeellisuutta ja ajoi voimakkaasti Suomen Lukon paikallisosastojen syntyä Pohjois-Savonkin alueelle, jossa oli ennen heinäkuun loppua aktiivista toimintaa vain Kuopiossa, Suonenjoella, Varkaudessa ja Keiteleellä. Kuopiolaisten lukkolaisten toteuttama kunnanvaltuuston puhdistus ja Savon sitä tukeva kirjoittelu sai aikaan sen, että lopulta Suomen Lukon paikallisosastoja syntyi maakuntaan elokuussa 1930 kuin sieniä sateella.

Kuinka jäsenpohjaltaan kapeaksi jääneet Suomen Lukon paikallisosastot koettiin lopulta niinkin vakuuttaviksi, että ne saattoivat ainakin ulospäin näyttää koko pitäjän tuntojen edustajilta? Ensinnäkin lukkolaisuuden takana seisoivat paikallisyhteisön tuntemia henkilöitä, joiden yhteiskuntasuhteet ja arvostus oli keskivertoa laajempaa; heistä moni oli ollut näkyvästi mukana yhteisön poliittisessa liikehdinnässä silloin, kun se oli näyttäytynyt olemassaolon kysymykseltä – esimerkkeinä venäläistämistoimien vastustaminen, työväenliikkeen radikalismien patoaminen vuoden 1917 lakkojen jälkeen ja varsinaiset itsenäistymispyrinnöt.

¹ Pohjois-Savon Kokoomuspiirin piirisihteerin kirje vaaliasiamiehistä elokuulta 1930. Puoluetöimiston kirjeenvaihto 1930, PTA.

Toiseksi kansalaiskokoukset vetosivat jo nimensä puolesta asiaan, joka koettiin yhteiseksi, ja kansaan Suomen Lukko peilasi sanomansa joka käänteessä. Retoriikan kentällä järjestö olikin taitava, sillä kun se alkoi kaapata kansakäsitetä haltuunsa, se osin siinä onnistuikin, nimittäin liikehdintää sivusta katselleella viranomaistasolla, jonka kommunisminvastainen jyrä lähti kunnolla liikkeelle vasta Suomen Lukon ”herättelyn” jälkeen. Paikallistasolla retorisisella kentällä ei kuitenkaan onnistuttu yhtä hyvin, ainakaan toiminnan jatkuvuuden kannalta, koska Suomen Lukon tähtihetkiksi jäivät usein kunnanvaltuustojen puhdistusten yhteyteen masinoidut kokoukset ja niitä seuranneet työväentalojen sulkemista vaatineet jälkimainingit. Lukkolaisuus kanavoi yhteen porvarillisten pitäjäläisten jakamattoman tunnon, kommunisminvastaisuuden, varsin uskottavasti, mutta ajallisesti tätä kesti pitäjäkohtaisesti vain muutaman päivän, joka tosin sekin riitti ulospäin lähteneenä signaalina vaientamaan kommunististen järjestöjen viimeisetkin henkäykset.

Kun kommunismin näkyvimmit ilmiöt oli tukahdutettu, lukkolaisuus liikkui yhteisön porvarillisen enemmistön mielialoja huomattavasti jyrkemmäksi ja mielikuvaltaan jopa demokratialle haitalliseksi järjestöksi, jollaiseksi se oli tosin koettu maalaisliitossa jo jonkin aikaa. Maalaisliittolaiset paikallisvaikuttajat eivät kuitenkaan kyenneet estämään kansalaiskokousten syntyä tai puoluetoimintaan sitoutumatonta väestöä hakeutumasta niiden yleisöksi. On epäselvää, yrittikö maalaisliitto edes lamauttaa tätä liikehdintää, sillä se alkoi varsin nopeasti ja näytti kaiken kaikkiaan sujuvan laillista tietä. Maalaisliittolaisillahan ei ollut mitään sitä vastaan, että Suomen Lukko sulki työväentaloja, kunhan kaikki sujui laillisesti ja jäi siihen. Maalaisliittoa kiinnosti enemmän se, kuinka Suomen Lukko tuli reagoimaan vaaliliiton kariutumiseen ja maalaisliiton vaalivaiheeseen.

Arkipäiväisemmissä, työhön ja elinkeinoon sidotuissa järjestöyhteyksissä monet lukkolaiset olivat jääneet 1920-luvulla taka-alalle, sillä heidän työssään – opettajana, pappina, apteekkarina, toimittajana, pankinjohtajana, metsäteollisuuden toimihenkilönä, liikkeenharjoittajana, ja osittain jopa vakaana talollisena – ei kohdattu samalla lailla toimeentulon kytkeytymistä metsätöiden tarjoamiin sivuansioihin, rahatalouden ja omavaraistalouden yhtäaikaaisuutta ja yhteistuumin järjestettyihin liikeyrityksiin sidottua taloudellista menestymistä kuin alle kymmenen hehtaarin peltoalaa viljelevillä ja muutamaa lypsävää pitävillä tilallisilla. Lukkolainen virkakunta ja teollisuuden toimihenkilöt elivät melko erilaista arkea maataloustuotantoon kytkeytymättöminä, miltei kokonaan rahatalouteen liittyneinä kuluttajina, sivutoista riippumattomina palkansaajina ja sosiaaliselta turvaltaan paremmassa osassa olevina kansalaisina, sillä toisin kuin suurella osalla maakunnan pientilallisista heillä oli halutessaan varaa sairastaa, lähettää lapsensa oppikouluun ja vaatettaa lapsensa kunnolla. Vaikka virkakunta ja teollisuuden toimihenkilöstö ei olisi 1920-luvulla rikkautunutta, niin köyhän maakunnan keskellä he ja vakaimmat talolliset näyttivät suorastaan rikkailta. Pienviljelijöillä tai mökkiläisillä ei ollut aina varaa lähettää kaikkia lapsia yhtä aikaa edes kansakouluun, koska sisarusparvella oli vain muutamat talvikenkäparit.

Näissä arkipäivän tekijöissä piilikin ristiriita lukkolaisuuden ja paikallisyhteisön porvarillisen enemmistön välillä: toisaalta enemmistö porvarillisesti ajattelevista tilallisista suhtautui kommunismiin vihamielisesti, mutta toisaalta tämän enemmistön maanviljelijätausta piti heitä myös yhteydessä kommunismiin kallellaan oleviin, varsin samankokoisten tilojen uusiin pienviljelijöihin. Kommunismin uhkaa ei koettukaan yhtä lailla kansakunnan olemassa olon kysymykseksi kuin lukkolaisten katsannoissa tai hieman yli kymmenen vuotta aikaisemmin, kun työväenliike oli astunut ensi kertaa laillisen yhteiskuntajärjestyksen ulkopuolelle. Kansallista olemassa oloa ei määritelty ulkoisen vihollisen kautta vaan tasaveroisten kansalaisten yhteenliittymänä, joka salli tietyissä puitteissa myös erimielisyydet. Kun lukkolaisuus ei kyennyt kokoamaan lujaa porvarillista rintamaa laajalti ympäröivän punaisen aatteen täplittämässä maakunnassa, se alkoi väkisinkin kuulostaa kokoomuksen ääneltä.

Suomen Lukon paikallisosastot kuihtuivat Pohjois-Savossa pian Isänmaallisen vaaliliiton kariutumisen jälkeen. Osa niissä toimineista aktiiveista jatkoi yhdistykseksi rekisteröityneessä Lapuan Liike ry:ssä vuoden 1930 jälkeen. Kommunisminvastainen taistelu oli jo voitettu, mutta kansakunnan herätystyö koettiin yhä keskeneräiseksi: uudeksi viholliseksi kohosivat sosialidemokraatit, joiden vastaisuudella ei vain enää ollut yhtä lailla kaikupohjaa kuin oli ollut jo vaiennetulla vihollisella. Sosialidemokratian vastaisuus olikin eräällä tavoin heijastuma haavekuvasta, joka oli esiintynyt jo kesän 1930 lukkolaisuuden sanastossa. Lapuan Liikkeessä jatkoivat syksyn 1930 jälkeen enää kiihkeimmät porvarillisen yhtenäisyyden vaalijat, joiden mielessä siinsi isänmaa-ideaalin toteutuminen ja kansakunnan kokonaisetujen vastaisen puoluepolitiikoinnin väistyminen.

4.4.2 Porvarillisen yhtenäisyyden ja totalistisen isänmaan vaalijoita

Suomen Lukkoon liittyneitä henkilöitä yhdistävänä maailmankatsomuksellisena määrittäjänä toimi totalistinen isänmaa-käsitys, joka piti sisällään isänmaan ymmärtämisen kaiken kattavana asenteena ja puolue-edut ylittävänä kokonaisuutena. Termiä on käyttänyt muun muassa *Risto Alapuro* modernin Suomen syntyä käsittelevässä tutkimuksessaan¹. Termi on kuvaava, kun haetaan selittäjää Lapuan liikkeen etenemiselle varsinaisen kommunisminvastaisen agendan täytyttyä, ensin Svinfufvudin hallituksen nimittämistä seuraavina kahtena kuukautena ja myöhemmin kommunistilakien hyväksymisen jälkeen.

Yhdeltä osin Lapuan liikkeen retoriikkaan olennaisesti kuuluvassa isänmaa-käsitteessä oli kyse retorisesta argumentaatioinstrumentista. Perelmanilaisesti isänmaa lukeutuu konkreettisiin arvoihin, joiden ainutkertaisuuden korostaminen merkitsee samalla niiden arvottamista sekä kaiken vaihdettavan kyseenalaistamista. Tällöin jotkut käyttäytymistavat ja hyveet – esimerkiksi kunniallisuus, siveellisyys ja moraalisuus – voidaan määritellä ja käsittää vain suhteessa konkreettisiin arvoihin.² Burkelaisen identifikaatioteorian puitteissa

¹ Alapuro 1994, s. 273 ja 282.

² Perelman 1996, s. 35.

isänmaalla argumentointi puolestaan teki valintatilanteesta äärimmäisen vaihtoehdottoman. Lapuan liikkeen kritisoiminen näyttäytyikin monesti yhtä kuin isänmaattoman vihollisen puolelle asettumisena.

Lapuan liikkeen isänmaa-käsitettä voi pitää myös ideaalina, jonka täytyymystä vaalittiin niin lujasti, että se selitti paljon Lapuan liikkeen jäsentäytymisestä kesän 1930 aikana ja jälkeen. Kommunisminvastaisen taistelun nimekkeen alapuolella piili muitakin vaikuttimia: poliittisia pettymyksiä, turhaumia ja nöyryytyksiä, jotka kytkeytyivät puoluepolitiikointiin etupolitiikkana, vapausodan aikaisen porvarillisen yksimielisyyden hajoamiseen ja arvokonservatiivisen sivistyneistön sosiaalisen statuksen heikkenemiseen paikallisyhteisöissä. Sivistyneistön paikan olivat ottaneet paikallistasolla vallitsevaan järjestelmään ristiriidattomammin sitoutuneet maanviljelijät, jopa alkuun radikaaleiksi mielletyt pienviljelijät, jotka muotoilivat paikallisyhteisöjen kehitystä tuottajaetuihin sitoutuneissa järjestöissään ja avautuneen kunnallishallinnon sisällä. *Martti Siisiäistä* lainaten yksilöiden yhteiskuntasuhdetta määritti nyt kuuluminen erilaisiin ”sosiaalisiin piireihin”, kuten luokkiin, uskonnollisiin yhteisöihin, poliittisiin organisaatioihin, ammatillisiin korporaatioihin sekä monilukuihin vapaaehtoisten yhteenliittymien joukkoon¹. Isänmaa oli unohdettu tai painettu ainakin liiaksi taka-alalle, josta muistuttamista Lapuan liike piti ikään kuin pyhänä velvollisuutenaan tälle isänmaa-hengelle. Nurinkuriseen kehityskulkuun syy-päänä pidettiin erityisesti puoluepolitiikointia, jonka luonteen vääristyminen oli paljolti sosialistien luokkaitsekkyyden aikaansaannosta. Tämä luokkaitsekkyyys oli levinnyt muuallekin – syyttävä sormi osoitti maalaisliiton tuottajahenkistä vasemmistoa – tuhoten jatkuvasti kansakunnan yksituumaisuutta.

Totalistisen isänmaan ja porvarillisen yhtenäisyyden vaalijat olivat kokeneet erityisen sietämättömänä vapaussodan jälkeisen työväenliikkeen uuden nousun, sillä sen myötä vapaussodan hävinnyt osapuoli pääsi kunnallishallinnossa paikoitellen jopa päättävään asemaan tai ainakin sekoittamaan porvarillista yhtenäisyyttä. Monille Lapuan liikkeeseen kytkeytyneille toimijoille oli ollut vaikea sulattaa sitä, miten kansalais sodan häviäjistä olikin tullut eräällä tapaa hallitusmuotokiistan voittajia².

Porvarillisen yhtenäisyyden ideaali ei ollut haavekuvana uusi vaan sen juuret olivat jo 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun puoluepolitiikan muotoutumisessa. Sosialidemokraattien kannatuksen kasvu ja yhdenmukaistamispolitiikan kiristyminen olivat saaneet vanha- ja nuorsuomalaiset sekä maalaisliittolaiset aika ajoin keskustelemaan yhteisestä vaalirintamasta, kansallisesta kokoomuksesta, mutta hankkeet olivat kariutuneet aina epäsopuun.³ Yhtenäisyyden idea näkyi sittemmin muun muassa kokoomuspuolueen nimessä, ja Kokoomuksen puolueohjelmassa vuodelta 1919 haviteltiin porvarillista yhteisrin-

¹ Siisiäinen, Martti. Muuttuvat yhdistykset. Teoksessa Yhteiskunnallinen muutos. Toim. Harri Melin ja Jouko Nikula. Jyväskylä 2003, s. 63.

² Hyvärinen, Matti. Valta. Teoksessa Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Tampere 2003, s. 87.

³ Manninen 1982, s. 12.

tamaa sosialismia vastaan.¹ Ideaalista kiinnipitämisen voi nähdä kuitenkin kaikkein selkeimmin modernisoituvan yhteiskuntakehityksen vastaisena reaktiona. Tällainen arvokonservatismi ja monistinen yhteiskuntakäsitys oli elänyt muun muassa paikallisten kansallisyhdistysten keskuudessa, joten olikin luonnollista, että niiden keskuudesta liittyttiin aktiivisimmin vasta perustettuihin Suomen Lukon paikallisosastoihin. Suomen Lukkoon kanavoitukin Pohjois-Savossa yhtä lailla vanhasuomalaista perinnettä heijastelevaa arvokonservatismia – heistä tunnetuimpia oli kuopiolainen kunnallis- ja seurakuntaelämän vaikuttaja Eero Hämäläinen – kuin myös aktivismiin liittyvää, isänmaallisuutta asenteena ja itsenäistä valtiota korkeimpana periaatteena korostavaa radikaalia oikeistolaisuutta ilmentäviä henkilöitä kuten kuopiolaiset maisteri Antti Sarvi ja johtaja K.O.A. Larsson sekä kiuruvetinen pastori Elias Simojoki.

Suomalainen yhteiskunta, vaikka se säilyikin agraarisena, oli modernisoitunut varsin nopeasti 1800-luvun lopulta lähtien. *Pertti Haapalan* mukaan Suomesta tuli moderni kansalaisyhteiskunta 1910 – 20-luvulla: sen tunnusmerkkeinä voi pitää muun muassa paikallishallinnon demokratisoitumista, jossa kunnallishallinnosta tuli paikallisen kansalaistahdon ilmentymä, liberaalia valtiota, jossa yhteiskuntajärjestyksen perustana on vapaa kansalaisuus ja virkamiehet edustavat paitsi valtaa myös kansaa, maan vapaan omistamisen oikeutusta, joka perusteli maaudistusta myös taloudellisten erojen tasoittamisella, yhdenmukaista verotusta ja professionaalista koulutuspolitiikkaa.² Modernisoitumiseen sisältyi myös maaseudun tieteellis-tekninen edistyminen, jota maatalous hyödynsi etenkin meijerilaitoksen kehittämisessä ja tuottavuuden lisäämisessä esimerkiksi väkilannoitteilla ja karjanjalostuksella.

Luhmannilaisen systeemiteorian käsitteistöllä modernin yhteiskunnan alajärjestelmät eriytyivät toisistaan toteuttamiensa funktioiden – politiikka, talous, tiede, uskonto, taide – perusteella. Sen jälkeen kukin osajärjestelmä voi vielä eriytyä segmentaarisesti – esimerkkeinä tehtaat tai yritykset. Yksilöt kuuluivat tällaisessa yhteiskunnassa nyt osajärjestelmiin tai muihin systeemeihin – organisaatioihin, yhdistyksiin tai yhteiskunnallisiin liikkeisiin – vain siltä persoonallisuutensa tai subjektiviteettinsa osalta, joka ottaa osaa kyseessä olevan systeemin sisäiseen kommunikaatioon.³ Miten modernissa yhteiskunnassa olisi ollut edes mahdollista luoda isänmaan kaltaisesta sosiaalisesta rakennelmasta oliota, jonka puitteisiin kaikki kommunikaatio olisi asettunut? Lapuan liike yritti sitä – ja epäonnistui välittömästi, kun kommunismin uhan kokonaisuutta koossa pitävä merkitys oli pyyhkäisty pois.

Yhteiskunnan modernisoituminen herätti väkisinkin ristiriitoja. Saksalainen konservatiivinen yhteiskuntatieteilijä *Gustav Schmoller* julisti vuonna 1919 suomennetussa pääteoksessaan ”Luokkataistelut ennen ja nyt”, että jatkuvasti etenevälle työnjolle ja sosiaaliselle erilaistumiselle perustuva moderni yhteis-

¹ Saarikoski, Vesa. Ståhlbergiläinen jääkäri: Aarne Sihvo ja kansallisen eheyttämisen idea. Teoksessa *Valta, vapaus, edistys ja kasvatusta: Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin*. Toim. Vesa Vares. Jyväskylä 2002, s. 200.

² Haapala, Pertti. *Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914 – 1920*. Helsinki 1995, s. 250-254.

³ Siisiäinen 2003, s. 65.

kunta nosti myös esille väestöryhmien vastakkaiset edut ja ryhmäitsekkyyden. Schmollerilaisittain luokkataistelu koettiin konservatiivien keskuudessa ryhmäitsekkyytenä. Luokkavastakohtaisuuksien tasoittajana toimi Schmolleria mukaillen kansallinen yhdenmukaisuus ja yhteiskunnan rauhaa ja yhteyttä edustavan valtion hallinnon voima.¹ Nämä pyrkimykset näkyivät selkeästi Lapuan liikkeen toiminnassa.

Lapuan liikkeen toimijoiden voi katsoa ilmentäneen schmollerilaista konservatiivista yhteiskuntakäsitystä, jonka mukaan yhteiskunnassa syntyi ongelmia, kun alemmat luokat menettivät osan vanhoja hyveitään – uskollisuuden, kuuliaisuuden, tyytyväisyyden – saamatta heti korvaukseksi muita korkeampia ominaisuuksia.² Tämä näkyi Lapuan liikkeen herättelemänä pelkona sitä kohtaan, että työväestö ja pienviljelijät olivat alituisen alttiita kommunistiselle kiihotukselle. Alemmat väestöryhmät miellettiin lapsenomaisiksi ja kehittyneempien kansanosien holhousta tarvitseviksi, jotka ilman ohjausta suistuisivat kovin herkästi itsekkyyteen ja epäjärjestykseen. Tätä ehkäistäisiin parhaiten yksimielisellä isänmaallisella asenteella ja jatkossakin turvatulla taistelunvalmiudella, jotka voisivat näyttäytyä myös organisoituneessa muodossa, Suomen Lukkona kommunismin etenemiselle ja perinteisten suojeluskuntien muodostamana puolustuslinjana itäisille valloitusyrityksille.

Timo Soikkasen kuvailemin termein Lapuan liikkeen toimijat edustivat traditionaalista, monistista valtio- ja yhteiskuntateoreettista näkökulmaa, joka painotti valtion roolia sekä yhteiskunnallisten arvojen ja tavoitteiden yhtenäisyyttä. Tämän monistisen teorian vastakohtana oli pluralistinen teoria, joka kiinnitti huomiota myös yhteiskunnallisiin ryhmiin ja yhteiskunnallisten pyrkimysten moninaisuuteen.³ Vastoin lapualaisaktiivien odotuksia maaseutuväestön enemmistö ilmensi pikemminkin pluralistista kuin monistista yhteiskuntanäkemyksiä. Lapuan liikkeen tarjoamat ratkaisut olivat monistisen ja konservatiivisen yhteiskuntakäsityksen mukaisia: valtiiovallan lujittamista pidettiin kriisin ratkaisuna, ja uhkaavien yhteiskunnallisten murtumien paikkaajaksi vaadittiin järjestyksen palauttamista⁴.

Lapuan liikkeen aktiivien katsannoissa yhteiskuntakehitys oli mennyt 1920-luvulla pieleen. Kunnallishallinto oli saanut kansalaistahdon ilmentymänä väärän luonteen, kun siihen vaikutettiin itsekkäistä ja ei-hyveellisistä luokkalähtökohdista. Vaikka työväenliike ei saavuttanutkaan itsenäisyyden alkuaikojen oloissa joukkokannatuksensa edellyttämää painoarvoa päätöksenteossa kunnallishallinnon ulkopuolella, sekin mitä se saavutti oli liikaa ja vei kansakuntaa entistä enemmän ryhmäitsekkyyden, poliittisten lehmänkauppojen ja siveellisen näkemyksettömyyden tielle.

1920-luku oli ollut monin tavoin myös epävarmuuden ja turhautumisen aikaa. Maaseutusivistyneistön statusarvo oli heikentynyt kunnallishallinnon avautumisen ja osuustoiminnallisten järjestöjen esiinnousun jälkeen, sillä niihin

1 Haapala 1995, s. 229.

2 Ibid., s. 230.

3 Soikkanen, Timo. Yrjö Ruutu - näkijä ja tekijä: Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopolitiikan juurilla. Juva 1991, s. 179.

4 Haapala 1995, s. 230.

maaseutu pitkälti tukeutui, ja lisäksi niiden hallintoon valittiin enenevässä määrin maanviljelijöiden edustajia, jotka tarkastelivat yhteisöä ja yhteiskuntaa monessa asiassa tuottajaetujen valossa. Eriytyvän maatalouden vaatimusten lisäksi tuottajaetujen esillä oloa kasvatti entisistä vuokraviljelijöistä ja maataloustyöväestä syntynyt uusi pienviljelijäryhmä, jonka edustaminen kohosi kiihkeän poliittisen kamppailun kohteeksi. Konservatiivinen maaseutusivistyneistö ei asettanut tämän väestönosan poliittista kyvykkyyttä – vieläkkään – kovin korkealle.

Yhteiskunnallisen modernisoitumisen nostattama epävarmuus ja turhautumat toimivat pelkojen ja katkeruuden ruokkijoina, joita ilman Lapuan liike ei olisi levinnyt koko laajuuteensa. Näin Lapuan liikkeestä tuli yhdeltä osaltaan menetettyjen mahdollisuuksien palauttamisyritys. Epävarmuus koetteli vuoden 1928 jälkeen myös maaseudun talonpoikia talouspulan muodossa, minkä ansiosta heitä saatiin mobilisoidua hetkeksi mukaan kommunisminvastaisuuden nimissä nousevaan liikkeeseen. Valtiovallan riipeä kommunismin tukahduttaminen vei heiltä kuitenkin pian mielenkiinnon ”kansanliikettä” kohtaan.

Lapuan liikkeen julkisuudessa saavuttama hehkutus aikaansai muutamaksi kuukaudeksi tunteen siitä, että nyt oltiin pitkästä ajasta mukana jossain suuressa hetkessä, jossa ratkaistaisiin koko kansakunnan kohtaloa. Vuoden 1918 kokemuksista oli tunnemuistiin syöpyntä vertaansa vailla ollut yhteisöllisyyden hurma. Se oli pakostakin painunut taka-alalle 1920-luvulla, jolloin Suomi oli siirtynyt isoin askelin kohti modernia yhteiskuntaa.

Kun kesä 1930 alkoi olla ohi, Lapuan liikkeestä oli jäänyt jäljelle epätoivoinen yritys vapaussodan voittajien yhteisöllisyyden ja yksituumaisuuden palauttamiseksi. Samalla se näytti, miten Lapuan liikkeessä oli ollut alusta alkaen kyse myös agraarisessa tuottajayhteiskunnassa jossain määrin taustalle jääneen maaseutupaikattujen sivistyneistön arvonalautusprojektista. Maaseudun talonpoikaiston enemmistö oli kuitenkin jo siinä määrin kiinnittynyt moderniin yhteiskuntaan, että kommunisminvastaisuus ei riittänyt pitkäaikaiseksi agendaksi ja Lapuan liike kulki yhä enemmän sivuraiteille kansakunnan tahdosta, jota se koko ajan ilmaisi manifestoivansa. Yhtä merkittävää oli, että maaseudun nuorin yhteiskuntaryhmä, asutusreformien synnyttämät pienviljelijät, eivät kulkenetakaan kommunistien perässä yhtä tosissaan kuin nämä olivat luulleet tai Lapuan liike oli pelotellut. Tämä edesauttoi niiden suhdeverkostojen ja siteiden kehittymistä, joita pienviljelijät ja perinteiset talolliset olivat solmineet 1920-luvulla kunnallishallinnossa ja osuustoiminnallisissa yrityksissä, joissa kylä- ja elinkeino yhteisön etu asettui usein puolue-eroavuuksien edelle.

Pienviljelijäväestön laajuus oli omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että Lapuan liike jäi maan itäisempiin ja pohjoisempiin osiin levittyään varreltaan varsin hennoksi. Perinteiset talolliset eivät voineet ottaa osaa lapualaisaktiivisiin varsinaisen agendan täytyttyä työntämättä samalla pienviljelijöitä maalaisliittolaisuuden ulkopuolelle. Pohjanmaan pienviljelijöiden enemmistö oli vastoin itäsuomalaisia veljiä arvoiltaan konservatiivista ja mielipidejohtajiensa vaikutuksesta joko maalaisliittolaista tai kokoomuslaista. Etelä-Pohjanmaalla ei tarvinnut ottaa samassa määrin huomioon, mitä entiset kommunistit tekisivät vuoden 1930 jälkeen.

Lapuan liikkeen kulttuurinen identiteetti osoittautui vuoden 1930 kehityskaaren aikana varsin erilaiseksi kuin maan agraarisella enemmistöllä. Yhteiskuntatieteilijä *Benedict Andersonin* käsitteistöä lainaten Lapuan liikkeen retorisesti luoma kansallinen kulttuurikonaisuus oli ollut kuvitteellinen yhteisö kevästä 1930 lähtien. Lapuan liike oli luonut yhdistäväksi tekijäksi kansakunnan tarinan, johon kuului alituisen itäisen uhan edellyttämä taisteluvalmius ja yksituumaisuus sekä kansakunnan mieltäminen kaiken kattavana isänmaana.¹ Isänmaattomille ei ollut tässä tarinassa muuta sijaa kuin karkotus tai asenteen muutos. Ensisijaista oli, että kaikkien kansalaisten täytyi tunnustaa sama isänmaa, jota lapualaiset pitivät miltei pyhänä: tällaisia tunnustamisia harjoitettiin muun muassa kyyditysten yhteydessä, kun kyyditetyille sallittiin paluumatka kotiin ikitien sijaan vain jos nämä vannoivat luopuvansa kommunistisista eli epäisänmaallisista toimintamuodoista ja osoittivat vielä uudenlaista asennetta esimerkiksi Maamme-lauluun osallistumisella. Jatkuvan taisteluasenteen ja -valmiuden ilmauksen uskottiin pitävän huolen siitä, että isänmaallisuus iskosuisi uppinkaisimpienkin mieliin. Kommunisteille tällainen uudelleenkasvatus näyttäytyi tietenkin alistamisena ja nöyryytyksenä. Olisikohan kommunismi noussut jatkosodan jälkeen maan alta yhtä ponnekkaasti kuin tapahtui, jos siihen liittyneillä toimijoilla ei olisi ollut kannettavanaan samankaltaisia alistamisen ja vainon kokemuksia, joita he välittivät myös lähiyhteisölleen? Tilanne oli toki jatkosodan jälkeen poliittisesti toisenlainen, olihan Neuvostoliitto sodan voittajana mahtinsa kukkulan harjalla ja harjoitti asemansa turvin myös röyhkeämpää ideologista levitystyötä, ja kommunismi levisi myös Euroopan kapitalistisiin maihin liikkeenä, johon liittyi erottautumista ”vanhaan maailmaan”.

Lapuan liikkeeseen kesän 1930 jälkeen sitoutuneille ryhmille kulttuurinen henkiinjääminen näytti riippuvan kulttuurin pitämisestä suljettuna, koskemattomana, homogeenisena, sisäisesti yhtenäisenä ja selvärajaisena suhteessa ”toisiin”. Yhteiskuntatieteilijä *Stuart Hallia* mukailen ainoa käyttökelpoinen strategia oli kulttuurisista traditioista kiinnipitäminen, menneisyyteen yhteyttä ylläpitävien kulttuurin elementtien painottaminen ja ”puhtaana” pitäminen, kaikkien ”identiteetin menettämiseksi” nähtyjen synkretismin muotojen vastustaminen ja mahdollisen menetyksen ehkäiseminen ”palaamalla” ennalta kulttuuriin juuriin ja pitämällä lujasti kiinni perustavasta identiteetistä.² Tätä henkistä perintöä asettui vaalimaan Lapuan liikkeen lakkauttamisen jälkeen IKL, joka ilmaisi sanomaansa jo asusteidensakin yhdenmukaisuudella. Kuten jo Lapuan liikkeen hiipuminen oli osoittanut, tämä linja ei ollut kansan enemmistön linja, vaikka niin väitettiinkin.

¹ Hall, Stuart. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Tampere 2003, s. 94.

² Hall 2003, s. 113.

4.5 Hiljentynyt työväenliike

4.5.1 Suljettujen työväentalojen uusjako

Kommunistiset työväentalot sulkeutuivat pitkin maata syksyyn 1930 mennessä. Paikoin taloja suljettiin omavaltaisesti, paikoin keulaan asettuivat viranomaiset: määrittäjänä toimi pitkälti radikaalin lapualaisuuden saavuttama suosio, kommunistisen liikkeen kannatuksen laajuus, viranomaisiin kohdistunut painostus ja organisoituneen lapualaisuuden alkamisajankohta. Näiltä osin maan eri maakunnat erosivat suurestikin toisistaan.

Kainuun Lapuan liikettä tutkinut *Tuija Tervo* on löytänyt maakunnasta vain yhden työväentalon omavaltaisen sulkemisen, joka kohdistui Kajaanin työväentalolle kymmenen miehen särkemisretkenä 11.7.1930. Tihutyön tekijöinä kunnostautuivat samat toimijat, jotka olivat osallistuneet kaupungista järjestettyihin kyydityksiin kuukautta aikaisemmin. Teon takana ei ollut varsinaista järjestöä.¹

Oulun läänin työväentalot olivat hiljentyneet jo kesäkuun alkupuolella, jolloin maaherra Pehkonen oli suitsenut kommunistien toimintaa huvilupien rajoittamisten kautta. Osalla kommunistisista työväentaloista oli kuitenkin jatkettu toimintaa viranomaisten estämättä. Maaherra otti käyttöön preventiiviset työväentalojen sulkemiset kesäkuun lopulla muun muassa Säräisniemellä, ja kaikki kainuulaiset kommunistien omistamat työväentalot sulkeutuivat viimeistään lokakuun loppuun mennessä. Tervo ei mainitse sulkemisiin liittyneen painostuspolitiikkaa muiden kuin Kajaanin työväentalon osalta. Maakunnan aktiivilapualaiset keskittyivät puhdistamaan kunnanvaltuustoja tai työpaikkoja, joissa ristiriidat työnjohdon ja kommunististen työläisten välillä olivat olleet kärjekkäitä kautta 1920-luvun. Kunnanvaltuustojen puhdistuksissa toteutui Pohjois-Savon alueelta tuttu malli, jossa erovaatimus tuli kansalaiskokouksilta. Kunnanvaltuustojen puhdistuksia ajaneet henkilöt perustivat samanaikaisesti Suomen Lukon paikallisosastoja, jotka ottivat Kainuussa erityisen aktiivisesti osaa Isänmaallisen vaaliliiton propagoimiseen ja myöhemmin äänestyspaikkojen ”valistustyöhön”, joka tapahtui vasemmiston pelottelun hengessä, jotta nämä jättäisivät äänestämättä. Oulun läänin eteläisessä vaalipiirissä porvarillisten puolueiden vaaliliitto toteutui ja sai nimen ”Vaaliliitto isänmaan ja uskonnon puolesta”.²

Tapio Huttulan selvitykset Oulun läänistä eroavat Tervon tutkimustuloksista, sillä Huttulan mukaan lokakuussa Kainuussa oli suljettu maaherran päätöksellä vain neljä työväentaloa: Kajaanissa, Sukevalla, Suomussalmella ja Kauppilanmäellä. Nimismiehiltä ei ollut myöskään tullut aloitteita talojen sulkemiseksi. Huttula toteaa, että ”*virallisiin sulkemisiin ei ollut ilmeisesti tarvetta, sillä paikallinen lapualaisliike oli melko voimakas ja oma-aloitteinen*”. Tämä viittaisi

¹ Tervo, Tuija. Nälkämään valkaisu: Lapuan liike Kainuussa 1929 – 1932. Suomen historian pro gradu-työ. Oulun yliopisto 1999, s. 68.

² Ibid., s. 68-72, 81-84, 95 ja 184-185.

siihen, että Kainuun talot sulkeutuivat Pohjanmaan mallin mukaisesti painostavan ilmapiirin vaikutuksesta, jolloin huomattiin, etteivät kommunistit uskaltaneet enää kokoontua niihin. Huttulan selvitysten perusteella maakunnassa sulkeutui vuonna 1930 noin 15 työväentaloa, joista enemmistö sijaitsi Kajaanin maalaiskunnan, Sotkamon ja Säräisniemen alueilla.¹

Tervon ja Huttulan selvitysten perusteella maakunnassa ei syntynyt Pohjois-Savon kaltaisia työväentalojen sulkemista vaatineita kansalaiskokouksia. Kansalaiskokousten kohteeksi joutuivat ainoastaan kommunistit kunnalliselämissä tai puuteollisuuden ja metsäyhtiöiden työpaikoilla. Selittäjänä voi yhdeältä osin pitää kommunististen työväentalojen vähäistä määrää ja sitä, että viranomaisrepressio ja aktiivilapualaisuus oli pelotellut ne muutenkin hiljaisiksi.

Turun ja Porin läänin alueella toteutui kaksijakoinen tilanne, jossa osa kommunistisista työväentaloista sulkeutui viranomaistoimin ja osa lapualaispainostuksesta. Maaherran päätöksellä sinetöitiin muun muassa Marian Kärämäen ja Hirvensalon työväentalot samanaikaisesti kun eduskunta hylkäsi kommunistilait. Lapualaisterrorin keskuksiksi kohosivat Lounais-Suomessa Salo, Alastaro ja Loimaa, joissa työväentalot puolestaan suljettiin naulauksin ja tuhotöin.²

Viranomaistoimina suljettiin Huttulan mukaan muualla kuin Pohjois-Savossa lähinnä kaupunkikeskusten työväentaloja – esimerkkeinä Lahti ja Viipuri ja sosialidemokraattisen Tampereen lähistöllä sijainnut Pohjois-Pirkkala. Vaasan läänissä – jossa työväentalot olivat sulkeutuneet aikaisemmin suorasta painostuksesta – viranomaiset ryhtyivät sulkemaan järjestelmällisesti vielä auki olleita kommunistisia työväentaloja heinäkuun lopulta lähtien. Pohjanmaalla Lapuan liike säilytti kuitenkin itsellään koko ajan ”väkivaltaisen veto-oikeuden”. Sulkemisia valmisteltiin maaherra Erich Heinrichsin toimesta, ja elokuun alussa uudeksi maaherraksi nimitetty entinen Viipurin läänin lääninsihteeri Kaarlo Vilho Martonen vei ne läpi jo ensimmäisinä virkaviikkoinaan. Huttulan mukaan Vaasan läänissä suljettiin viranomaistoimina 18 työväentaloa, kun miltei yhtä monta oli suljettu naulauksin tai muilla pakkosulkemiskeinoin.³ Mikään muu lääni ei muodostanut yhtä systemaattista ja selkeärajaista viranomaistoimina läpivietyä sulkemisaluetta kuin Pohjois-Savo, sillä niissä sulkemiset toteutuivat jonkinlaisena suoran lapualaispainostuksen ja viranomais toimien välimuotona. Toisaalta yksikään toinen maakunta ei ollut yhtä selkeästi kommunistien dominoima ja kommunististen työväentalojen kattama kuin Pohjois-Savo.

Sulkemiset johtivat yhtä kaikki kommunistisen työväenliikkeen vaikenemiseen ja siihen, että suuri joukko työväentaloja oli syksyn 1930 jälkeen vailla uutta omistajaa. Talojen sulkemispäätös oli tarkoitettu väliaikaiseksi, mutta siihen ei uskonut vuoden 1930 loppupuolella enää kukaan, kun kommunismi kriminalisoitiin ja painettiin maan alle ja omistajayhdistyksiä alettiin haastaa tihevässä määrin alioikeuksiin lakkautettaviksi. Kommunistisia työväentaloja

¹ Huttula 2000, s. 170 ja 388-406. – Huttula ei ole käyttänyt väitöskirjassaan lähteenä Tervon pro gradu-työtä.

² Huttula 2000, s. 170.

³ Ibid., s. 171-183.

sosialidemokraatit pitivät itseään etuoikeutettuina talojen saajina, koska ne oli usein rakennettu jo vanhan työväenliikkeen aikana. Asia ei kuitenkaan ollut niin yksinkertainen. Työväentaloja havittelivat myös porvarilliset seurat, tarjosivathan ne usein hyvin hoidetut toimitilat mille tahansa järjestötoiminnalle sekä varojen keruulle elintärkeille iltamien pidolle ja tilojen vuokraamiselle.

Sisäasianministeriö määräsi maaherrat selvittämään lääniensä suljettujen työväentalojen aseman 5.11.1930, jolloin suurin osa maan kommunistisista tai sellaisiksi epäillyistä työväentaloista oli jo suljettu. Maaherrat velvoittivat puolestaan poliisiviranomaiset keräämään tietoa siitä, milloin ja mitkä työväentalot oli sinetöity, miten talojen hoito oli järjestetty, mitä erityistoimenpiteitä talojen hoito vaati ja millaisia kustannuksia talojen hoito aiheutti. Suljettujen työväentalojen valvonta kuului niin kauan toimipiirin nimismiehille kuin talot olivat vailla oikeuden määräämää pesänselvittäjää, omaisuuden hoitajaa tai pesänselvityksen myötä saatua uutta omistajaa. Talojen muuttunut omistaja-asema oli Pohjois-Savon alueella vielä täysin auki vuosien 1930 – 31 vaihteessa, koska selvitystyö valmistui vasta tammikuun lopulla 1931.¹

Sisäasiainministeriön laskelmien mukaan koko maassa suljettiin 202 kommunistista työväentaloa vuonna 1930.² Kuopion läänin osalta oli päädytty 65 suljettuun taloon, joista oli 59 Pohjois-Savon ja kuusi Pohjois-Karjalan puolella (Katso Taulukko 7).³

TAULUKKO 7 Pohjois-Savossa suljetut työväentalot vuonna 1930 ja 1931

- A. Nimismiehen aloite työväentalon sulkemisesta 1930
 B. Työväentalon sulkemispäivä 1930
 C. Omistajayhdistyksen lakkauttaminen alioikeudessa

Kunta/kaupunki	A.	B.	C.
<u>KUOPIO</u>			
Kuopion ty	-	30.06.	30.10.1931
<u>KUOPION MLK</u>			
Vehmäsmaen tv ja pv	-	17.07.	23.05.1931
Hiltulanlahden tv ja pv	-	17.07.	23.05.1931
Toivalan tv ja pv	-	17.07.	23.05.1931
Kurkimäen tv ja pv	-	17.07.	17.02.1933
Haminalahden tv ja pv	21.07.	20.08.	23.02.1933
Niemisjärven tv ja pv	21.07.	20.08.	23.05.1931
Autiorannan tv ja pv	21.07.	20.08.	23.02.1933
<u>IISALMI</u>			
Iisalmen ty	-	25.07.	29.09.1931
<u>KAAVI</u>			
Kortteisten ty	15.07.	30.07.	19.05.1932
Mäntyjärven tv ja pv	15.07.	30.07.	19.05.1932
Viitaniemen ty	15.07.	28.07.	19.05.1932

(jatkuu)

¹ KD 218/44 1930. Saapuneiden kirjeiden diaari, KLHA, JOMA.

² Ed. Pekkanen ym. välikysymys 9.9.1932, joka koskee erinäisten työväentalojen suljettuna pitämistä. Valtiopäivien pöytäkirjat 1932 I.

³ Taulukko Kuopion läänissä vuonna 1930 suljetuista kommunistisista työväentaloista. Kirjekonseptit 1931 I, KLHA, JOMA.

TAULUKKO 7 (jatkuu)

SIILINJÄRVI

Siilinjärven tv ja pv	22.07.	25.07.	14.03.1932
Pöljän tv ja pv	22.07	25.07.	17.03.1931

VEHMERSALMI

Mustinlahden tv ja pv	22.07.	25.07.	26.09.1931
Kuuslahden tv ja pv	22.07.	25.07.	-

TUUSNIEMI

Juurikkamäen tv ja pv	26.07.	16.08.	10.02.1932
Laukka-ahon tv ja pv	26.07.	16.08.	10.02.1932

RIISTAVESI

Melaniemen ty	26.07.	16.08.	20.10.1931
Peltonniemen tv ja pv	26.07.	16.08.	?/1932

PIELAVESI

Taipaleen tv ja pv	26.07.	26.08.	09.10.1931
Pielaveden tv ja pv	26.07.	22.08.	-
Vaaraslahden tv ja pv	26.07.	25.08.	17.03.1932
Niemisten tv ja pv		26.07.	25.08.

KEITELE

Tossavanlahden tv ja pv	-	30.08.	18.03.1932
-------------------------	---	--------	------------

SUONENJOKI

Lietemäen tv ja pv	05.08.	23.08.	22.08.1932
Iisveden ty "Soihtu"	05.08.	22.08.	11.04.1931
Suonenjoen ty "Sointu"	05.08.	22.09.	29.10.1931
Lyytilänmäen tv ja pv	05.08.	23.08.	02.06.1931

KARTTULA

Itä-Karttulan tv ja pv	11.08.	12.09.	05.11.1931
Syvänniemen tv ja pv	11.08.	12.09.	05.11.1931
Punnonmäen tv ja pv	11.08.	12.09.	05.11.1931
Pihkainmäen tv ja pv	11.08.	12.09.	03.11.1932
Airakselan tv ja pv	11.08.	12.09.	03.11.1932
Talluskylän tv ja pv	11.08.	12.09.	03.11.1932

VIEREMÄ

Haajaisten tv ja pv	13.08.	15.09.	14.12.1930
Vieremän ty	13.08.	30.09.	14.12.1932
Kaarakkalan tv ja pv	13.08.	30.09.	-

IISALMEN MLK

Laidinmäen tv ja pv	13.08.	30.09.	
Varpasten tv ja pv		13.08.	30.09.
Poroveden tv ja pv	13.08.	07.10.	-
Runnin tv ja pv	02.10.	09.10.	14.12.1932

KIURUVESI

Kiuruveden tv ja pv	16.08.	25.08.	30.10.1931
Kalliokylän tv ja pv	16.08.	25.08.	20.04.1933
Koivujärven tv ja pv	16.08.	25.08.	30.10.1931
Kiuruveden Rytlyn tv ja pv	16.08.	25.08.	03.11.1932
Remeskylän tv ja pv	16.08.	25.08.	26.04.1933
Luupoveden tv ja pv	16.08.	25.08.	-

(jatkuu)

TAULUKKO 7 (jatkuu)

<u>SONKAJÄRVI</u>			
Kainuunmäen tv ja pv	20.08.	13.09.	27.08.1931
Sukevan ty	20.08.	13.09.	27.08.1931
<u>LEPPÄVIRTA</u>			
Tuppurinmäen ty	21.08.	03.11.	07.12.1931
<u>LAPINLAHTI</u>			
Mäntylahden tv ja pv	22.08.	04.09.	07.03.1932
Pohjois-Ollikkalan ty	22.08.	04.09.	07.03.1932
Lapinlahden ty	22.08.	04.09.	10.10.1931
<u>VARPAISJÄRVI</u>			
Korpijärven tv ja pv	05.11.	29.12.	-
Varpaisjärven tv ja pv	-	14.01.(-31)	-
<u>NILSIÄ</u>			
Halunan tv ja pv 05.11.	29.12.	-	-
Siikajärven tv ja pv	05.11.	29.12.	05.12.1931
Palonurmen tv ja pv	05.11.	29.12.	15.12.1931

ty=työväenyhdistys tv ja pv=työväen ja pienviljelijäin yhdistys

Kommunistisilla omistajayhdistyksillä ei ollut talojen sulkemisten jälkeen juuri oikeuksia omaisuuteensa. Toki ne saattoivat valittaa päätöksestä, mutta sen tehoon ei uskonut koko maakunnassa kuin yksi yhdistys, Vieremän ty, joka maaherran hylättyä valituksen siirsi prosessin jopa sisäasianministeriöön saakka. Yhdistys ilmoitti liittyneensä vuonna 1929 SDP:hen, mutta näin äkilliseen linjanmuutokseen ei uskottu millään viranomaisportaalla, vaikka sitä selitettiin linjariitojen aiheuttamaksi kurssin uudelleenmäärittelyksi ja paluuksi alkupe-
räisille juurille. Maaherra Ignatius oli esittänyt, että *"kysymyksessä on vain naamio, jonka alla pyritään vanhaa toimintaa jatkamaan"*. Samoihin perusteluihin vedoten Vieremän ty:n valitus hylättiin myös sisäasianministeriössä. Yhdistysrekisteristä ei myöskään ollut löytynyt merkintää puolueenvaihdoksesta. Pelkkä yhdistyksen kokouksen pöytäkirja ei riittänyt tästä todisteeksi.¹

Omistajayhdistyksille jätettiin oikeus käydä toimitaloissaan ainoastaan niiden hoitoon liittyvissä asioissa. Lähestyvä talviaika vaati muun muassa kattojen korjailua, savupiippujen peittämistä sekä ovien ja ikkunoiden tilkitsemistä. Omistajayhdistyksiä ei kuitenkaan voitu velvoittaa hoitotöihin, joten talojen kunnosta huolehtiminen kaatui viime kädessä nimismiesten vastuulle. Tilanne oli toinen, mikäli talolla asui entuudestaan vahtimestari. Nimismiehet sallivatkin vahtimestareiden asua taloissa, koska heillä ei itsellään riittänyt aikaa niiden hoitotöihin tai suojaamiseen ilkeillä.

Toimitalojensa kunnosta huolehti nimismiesten raporttien perusteella Pohjois-Savossa 31 omistajayhdistystä. Suurimmalle osalle niistä oli yhteistä sijainti kaupunkien tai kirkonkylien keskuksissa tai välittömässä läheisyydessä. Yhdistävänä tekijänä oli myös talossa asuva vahtimestari tai -perhe. Epäselväk-

¹ KD 227/378 1931. N:o 5056, Kirjekonseptit 1930, KLHA, JOMA; N:o 3043. Lääninsihteerin konseptit 1931, KLHA, JOMA.

si jäi, miten omistajayhdistys vastasi talon rahallisista menoista, joita aiheuttivat muun muassa lämmitys ja sähkö.¹

Suuri joukko omistajayhdistyksiä jätti kalleimman omaisuutensa täysin heitteille. Tällöin viranomaiset vastasivat suljettujen talojen hoidon lisäksi myös niiden aiheuttamista kustannuksista. Näissä tapauksissa voi puhua passiivisista yhdistyksistä, joista osa ei kenties ollut koskaan toiminutkaan kovin säännöllisesti ja toimi ainakin vuoden 1930 jälkeen enää paperilla. Tällaisia talojensa hoidon laiminlyöviä yhdistyksiä oli Pohjois-Savossa 23, joista 17 omisti melko hyväkuntoisen toimitalon. Synä talon hylkäämiseen voi pitää pelon ja tukahduttavan ilmapiirin lisäksi välinpitämättömyyttä ja alistuneisuutta, jolloin uutta nousua ei enää edes odotettukaan. Omistajayhdistyksen tiedettiin joka tapauksessa saavan piakkoin haasteen oikeuteen kommunistisuudesta.

Keskeneräisiä suljetuista olivat Kaavin Mäntyjärven, Kiuruveden Luupuveden ja Varpaisjärven Korpijärven työväentalot. Näissä tapauksissa on vaikea sanoa mitään omistajayhdistysten vireydestä, koska talojen rakentamisen aloittamisesta ei ole löytynyt tietoja. Täysin retuperälle joutuneita taloja suljetuista oli kaksi: Remeskyän työväentalo Kiuruvedellä ja Pohjois-Ollikkalan työväentalo Lapinlahdella. Näiden kohdalla voinee puhua jo useita vuosia ainoastaan paperilla toimineista omistajayhdistyksistä.²

Pohjois-Savon osuus korostui koko maan alueella suljettujen työväentalojen suhteen. *Tapio Huttula* on laskenut SDP:n puoluetoimiston tilastojen perusteella, että kommunistisia työväentaloja suljettiin lääneittäin seuraavanlaisesti vuonna 1930³:

Uudenmaan lääni	13
Turun ja Porin lääni	16
Hämeen lääni	10
Viipurin lääni	7
Mikkelin lääni	4
Kuopion lääni	65
Vaasan lääni	20
Oulun lääni	65
Yhteensä	200

Suljettujen talojen luettelo toimi samalla kommunistien maakunnallisen kannatuksen mittarina. Pohjois-Savon lisäksi kommunistisella työväenliikkeellä oli ollut vahva jalansija Kainuun ja Lapin maaseuduilla ja paikoitellen Pohjois-Pohjanmaalla. Kommunistien järjestötoiminta oli puolestaan ollut erityisen heikkoa sosialidemokraattisen työväenliikkeen hallitsemisessa Etelä-Savossa ja Karjalassa.

Omistajayhdistyksen lakkauttaminen toimi lopullisena oikeuttajana työväentalon väliaikaiselle sulkemiselle. Kukaan ei ollut tosin peräänkuuluttanut

¹ Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista. N:o 634, Kirjekonseptit 1931 I, KLHA, JOMA.

² Id.

³ Huttula 1996, s. 172.

oikeudellisten muotojen perään sitä ennenkään: sulkemiset olivat saavuttaneet muutoinkin legitimitteettinsä kommunismin yleisen kriminalisoinnin ja Lapuan liikkeen levittämien viholliskuvien täyttämässä ilmapiirissä. Katseet olivat kääntyneet eteenpäin jo sillä hetkellä, kun yksittäisen talon ovelle oli ilmestynyt nimismiehen sinetti: kysymys kuului tuolloin, kuka perisi kommunistiset työväentalot, kun aiemmalta omistajalta ei jäänyt laillisia perillisiä? Toimivia työväentaloja ei Pohjois-Savossa juuri ollut vuoden 1931 alussa, sillä sosialidemokraateilla oli kokoushuoneisto ainoastaan Koillis-Savon Juankoskella, Muuruvedellä ja Säyneisissä sekä Leppävirralla, Maaningalla, Rautalammilla, Tervossa, Varkaudessa ja Vesannolla. Rautalammilla ja Vesannolla kommunistisia yhdistyksiä oli lakkautettu jo vuonna 1926 eikä niiden toimintaa ollut sittemmin elvytetty. Kuopiota, Iisalmea, Koillis-Savoa, Leppävirta-Varkaus-seutua, Maaninkaa ja Rautalampi-Vesanto-Tervo-seutua lukuun ottamatta sosialidemokraatit joutuivat polkaisemaan järjestötoiminnan käyntiin miltei tyhjistä: heillä oli voitettavanaan aiemmin kommunistien riveissä olleiden pientilallisten ja työläisten luottamus ja viranomaisien hyväksyntä sekä laajalle levinnyt poliittinen väsymys, jota pitkittynyt lama ei millään tavoin kohentanut. Pienviljelijäväestön äänistä ja suosioista kilpailivat entistä näkyvämmiin myös maalaisliitto ja erilaiset pienviljelijäpuolueet.¹

Suljettujen työväentalojen myöhemmät vaiheet hautautuvat osittain täydelliseen pimentoon tai sisältävät tilastoijasta riippuen epäyhteneväistä tietoa. Huttulan laskelmien mukaan – mukaan on otettu vain varmat tapaukset – koko maan 321 kommunistisesta työväentalosta siirtyi 81 SDP:lle, 10 KK:laisille osuusliikkeille, 8 pienviljelijäyhdistyksille ja maamiessuuroille, 13 porvarillisille yhdistyksille, 24 nuorisoseuroille, 34 suojeluskunnille ja lotille, 15 kunnille ja valtiolle, 4 VPK:lle ja 58 yksityisille. Peräti 72 tapauksessa omistaja jäi tuntemattomaksi. SDP ei luonnollisestikaan ollut tyytyväinen tapaan, jolla suljettujen talojen omistajuus ratkaistiin usein porvarillisten järjestöjen tai henkilöiden hyväksi: sosialidemokraatit saivat lopulta haltuunsa ainoastaan viidenneksen taloista, joita he pitivät ilman muuta työväenliikkeen omaisuutena. Talojen omistajajärjestelyt eivät aina kuitenkaan kertoneet sosialidemokraattien toiminnan hankaloittamisesta tai heitä kohtaan tunnetusta penseydestä. Sosialidemokraattisilla yhdistyksillä ei yksinkertaisesti ollut paikoin varaa ostaa taloja itselleen, sillä talot myytiin pesänselvityksissä varoineen ja velkoineen ja SDP:llä ei ollut resursseja rahoittaa uuteen alkuun polkaistujen maaseudun sosialidemokraattisten yhdistysten toimitalohankintoja. Käytännöllisempää oli monesti vuokrata tilat uusilta omistajilta.²

SDP sai Pohjois-Savon suljetuista työväentaloista haltuunsa noin 15 (Katso työväentalojen myöhemmistä omistajajärjestelyistä Liite 1). Maakunnan siihen saakka näkyvin ja kuuluvuin radikaalivasemmiston kokouspaikka ja pitkällisten omistajakiistojen hiljentämä Kuopion työväentalo luovutettiin sosialidemokraa-

¹ Puolueen asema vaalipiireittäin vuosina 1929 – 1931. SDP:n tilastot, TA; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

² Huttula 2000, s. 291-295, 329-333 ja 412.

teille vuonna 1934. Talo oli avattu säännölliselle toiminnalle vasta Mäntsälän kapinan jälkeen kesällä 1932. Sosialidemokraatit saivat haltuunsa myös maakunnan toisen kaupunkimaisen keskuksen, Iisalmen työväentalon: talo avattiin ja luovutettiin lokakuussa 1932 TUL:läiselle urheiluseuralle, jolta sen osti seuraavana vuonna osuusliike, joka puolestaan myi talon edelleen Iisalmen sos.dem. työväenyhdistykselle vuonna 1936.¹

Lapuan liikkeen sulkemislistalle päätyneistä taloista sosialidemokraattinen työväenliike – SDP, KK:lainen osuusliike tai TUL:n urheiluseura – sai lopulta haltuunsa Iisalmen maalaiskunnan Laidinmäen ja Poroveden, Karttulan Syvänniemen, Kiuruveden Kalliokylän, Kuopion maalaiskunnan Haminalahden ja Vehmasmäen, Lapinlahden Nerכון, Pielaveden kirkonkylän ja Tuusniemen kirkonkylän työväentalot.² Nämä olivat samalla niitä Pohjois-Savon kyläkeskuksia, joissa sosialidemokraattinen liike varmuudella ainakin yritti saavuttaa jalansijaa 1930-luvulla.³

Lapuan liikkeen välittömän tai välillisen painostuksen johdosta suljettujen työväentalojen kohtalo jäi hiertämään yli vuosikymmeneksi työväenliikkeen kollektiivista muistia. Kamppailu vuonna 1930 suljetuista työväentaloista avautui toden teolla vasta jatkosodan jälkeen, jolloin talojen omistajuutta ryhtyi penäämään myös maan alta noussut kommunistinen työväenliike. Tämä merkitsi Lapuan kesän jälkeisen uusjaon purkamista ja paluuta asetelmaan, jossa oltiin oltu 1920-luvulla, kun talojen omistajuudesta oli taitettu peistä työväenliikkeen sisällä. Kymmenet suojeluskunnille kulkeutuneet entiset työväentalot olivat samankaltaisessa tilanteessa kuin suljetut talot vuonna 1931, kun niillä ei yhtäkkiä ollutkaan legitiimejä omistajayhdistyksiä tai aatteellisia perillisiä. Noin 15 vuoden tauon jälkeen kommunistinen puhe alkoi jälleen kaikua maakunnan työväentaloilta. Sosialidemokraatit menettivät samalla etuoikeutetun asemansa työväenliikkeen ainoana laillisena edustajana.

4.5.2 Kuka perii kommunistien kannatuksen

”Kun kommunistinen liike, sellaisena kuin se on vuosikymmenen ajan esiintynyt julkisessa elämässämme, kansanliikkeen tahdosta nyt on väliaikaisilla toimenpiteillä tukahdutettu, on mielenkiintoista tarkkailla, miten sen johtajat ja kannattajat tulevat suhtautumaan muuttuneisiin oloihin”⁴

Aarne Korpimaa 2.10.1930

EK:n Kuopion alaostaston päällikön pohdiskeluun yhtyivät monet muutkin Lapuan kesän mullistuksen jälkeen. Tilanne oli todellakin muuttunut, sillä keskimäärin 15 % ja paikoin korkeampaankin vaalikannatukseen – Pohjois-Savon tulenpunaisimmista kunnissa jopa yli 50 % äänimäärään – yltänyttä poliittista liikettä ei ollut enää olemassa, ja kommunisteilta oli tulevaisuudessakin rajattu

¹ ”Aikain myrskyissä...”: Kuopion sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historia 1. Toim. Tero Tuomisto. Iisalmi 1982, s. 262 ja 265-266; Huttula 2000, s. 365.

² Huttula 2000, s. 365-377.

³ Puolueen asema vaalipiireittäin vuosina 1929 – 1931. SDP:n tilastot, TA.

⁴ EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1930. EK:N Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

kirjapainojen ja yhdistysten lakkauttamisilla, työväentalojen sulkemisilla ja kiristyneillä julkisen politiikan osallistumiskielloilla mahdollisuus vaikuttaa konkreettisesti yhteiskunnallisiin mielialoihin. Tiukan linjan kommunististen kantojen ääneen ajattelusta oli tehty rikollista muualla kuin täysin samanmielisten keskuudessa ja suljettujen ovien takana: maassa vallitsi eräänlainen kommunismin kieltolaki, joka valvoi, ettei kansa enää nauttinut tuota turmiollista aatetta, ettei sitä tarjoiltu missään muodossa ja että tilalle kannettiin jalompia aatteen maljoja.

1930-luvun alkupuolen tiedonvälityksen keinoin kommunismilla ei ollut mitään mahdollisuuksia elpyä uudelleen niin kauan kuin lainsäädäntö pysyi samana, sillä lentolehtisillä, aatteellisesti oikeiksi koetuissa piireissä lausutuilla huhuilla tai viranomaisvalvonnan silmukasta huolimatta kokoon pannuilla salaisilla kokouksilla ei voitu millään tavoittaa niitä joukkoja, jotka olivat olleet kommunistisen liikkeen takana sen sallitun kauden aikana. Kominternin julistukset ja uppiskainen kolmannen vaiheen taktiikasta kiinnipitäminen alkoivat myös tuntua yhä kaukaisemmilta, kun virta vei vastoin odotuksia oikealle eikä marxilais-leniniläistä vallankumousta syntynyt missään. Kommunistit olivat, mikäli he mielivät pelata julkisen politiikan kentällä, pakotettuja täysin uudenlaiseen tilannearvioon, mitä saatiin kuitenkin odottaa Lapuan kesän jälkeen useita vuosia.

Johtajistaan ja järjestöistään erotettujen joukkojen valintoja yritettiin ohjaila kautta poliittisen kentän: Kominternia myötäilevä SKP halusi pitää työväenliikkeen radikaalin vallankumouksellisenä maan alle painettunakin, sosialidemokraatit havittelivat tietoisten riskienkin uhalla kohdetta vaille jäänyttä äänivyöryä, maalaisliitto kamppaili yhä näkyvämmiin pienviljelijöistä osana maan selkärangaksi miellettyä tuottajuuden yhdistämää maanviljelijäväestöä ja Lapuan Liike ry:ssä jatkaneet modernisoitumisen vastustajat ja kansallishenkiset oikeistolaiset koettivat estää sosialismin uudelleen leviämisen sosialidemokratian muodossa ja jatkaa isänmaakokonaisuuden tiivistämistä. Kuten Korpimaan lausunnosta voi päätellä, kommunismi oli painettu maan alle jo ennen varsinaisten kommunistilakien hyväksymistä ja voimaan tuloa. Kilpailu kommunistien perinnöstä olikin alkanut jo kesällä 1930.

Kommunistisen liikkeen johtona esiintynyt SKP ei ollut testamentannut joukkojaan kenellekään, sillä se ei pitänyt itseään Suomesta ulos pelattuna toimijana. Virallisena linjana esiintyvän kolmannen vaiheen taktiikan mukaan sosialidemokraatteja pidettiin yhä työväestön perivihollisina ja kapitalismin kriisistä aiheutuvaan vallankumoukseen uskottiin lujasti. Yhteistyön sosialidemokraattien kanssa salliva fasismin vastainen yhteisrintamataktiikka tuli Kominternin linjaksi vasta 1930-luvun puolivälissä. SKP kehottikin vuonna 1930 jatkamaan taistelua, jota se ei ollut kenties koskaan nähnyt edes alkavankaan muualla kuin ideologisten odotusten sävyttämässä kuvitelmissaan.

EK:n mies Korpimaa, joka piti itseään pohjoissavolaisen sielunmaiseman jonkin asteisena asiantuntijana, ennusti eduskuntavaalien aikana kommunistien kääntyvän kahteen pääsuuntaan: *”yksinkertainen kannattajajoukko vastaanpanematta mukautuu tilanteeseen ja alkaa kuunnella toisten puoluejohtajien, lähinnä sosialidemokraattien, lupauksia, mutta sellaiset henkilöt, joille kommunistinen maailmanval-*

lankumousajatus on muuttunut vakaumukseksi tai joille kommunismi on merkinnyt leipäpaikkaa tai luottamusasemaa, eivät hevillä jätä taistelua." Korpimaa ja alaosaston etsivät olivat kuulleet usein kuopiolaisten rivikommunistien suista toteamuksia, että he aikoivat äänestää SDP:tä, *"koska nosket sentään ovat lähinnä meitä"*. Korpimaa arveli samoin käyvän maaseudullakin, tosin sillä erotuksella, että aiemmin kommunisteja kannattavia pienviljelijöitä siirtyisi myös maalaisliiton puolelle. Tätä ennakoi Korpimaan mukaan muun muassa maalaisliittolaisen Savon Sanomien tilausten kasvu, kun kommunistinen Savon Työmies oli lakkautettu.¹ Korpimaa arvioi myös kunnallisvaalien suhteen, että *"yleensä tulevat kommunistit äänestämään sosialidemokraattisia listoja"*. Korpimaa ei pelännyt SKP:n ohjeiden vievän kovinkaan suuria pohjoissavolaisia joukkoja maanlaiseen toimintaan tai vaaliboikotteihin, joilla olisi vaarannettu normaali elämä ja jotka yleensäkin olivat pienviljelijäväestön asenteille vieraita.²

Syksyn 1930 eduskuntavaalit sujuivat aika lailla siten kuin EK:n paikallispäällikkö oli ennustellut (Katso Kaavio 6). SKP oli kehottanut Kominternin ohjeistamana kommunisteja boikotoimaan vaaleja kirjoittamalla vaalilippuihin sen omia tunnuksia, mutta hylättyjen vaalilippujen määrä jäi kuitenkin vähäiseksi - vain muutama kymmeneen Kuopiossa ja Varkaudessa, maakunnan teollisuuskeskuksissa. Suurin osa kommunisteja 1920-luvulla äänestäneistä työläisistä ja pienviljelijöistä siirtyi SDP:n tai maalaisliiton taakse, mikä osoitti täydellistä kyllästymistä radikaalikommunistien edesottamuksiin.³

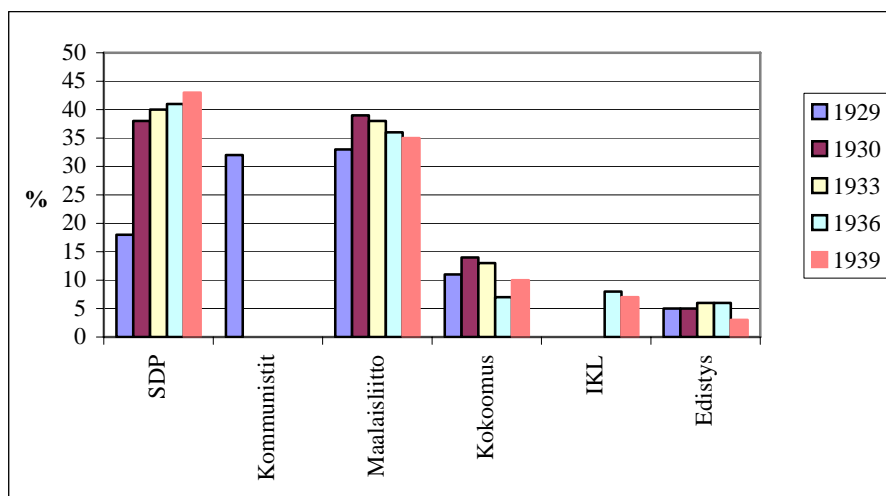
Pitkänä kehityslinjana Pohjois-Savo oli aina ollut työväenliikkeen vankan kannatuksen sija maassamme. Vasemmistolaisuus oli ollut radikaalimpaa kuin muualla, mikä oli näkynyt kommunistien korkeana kannatuksena; tämä puolestaan oli syönyt sosialidemokraattien vaalimenestystä niin kauan kuin kommunistit pitivät hallussaan työväenliikkeen järjestöjä. Toinen tendenssi oli liittynyt maalaisliiton kannatuksen äkilliseen nousuun vapaussodan jälkeen, kun nuorsuomalaisuutta kanavoitui sen perilliseksi perustettua Edistyspuoluetta laajemmalti muihin porvaripuolueisiin. Maalaisliitto kykeni imemään riiveihinsä useita nuorsuomalaisia aktiiveja sekä maanvuokrajärjestelmän purkamisen synnyttämiä pientilallisia, joiden äänenpainot pitivät pohjoissavolaista maalaisliittolaisuutta muuta maata vasenmammalla. Kun kokoomuskin tuli nuorsuomalaisuuden perinnönjaolle, Edistyspuolueen osaksi jäi kuihtuminen kuopiolaisten liikemiesten ja muutamien kirkonkylien oppineiden puolueeksi.

Nuorsuomalaisten edustama ruotsinkielisten ja perinteisen virkakunnan vastaisuus säilyivät maalaisliiton sisällä huomattavasti voimakkaampana kuin edistyspuolueessa, jonka mielikuvaksi koitui Pohjois-Savossa liika elitistisyys. Edistys sai äänensä enimmäkseen Kuopiosta, ja se oli kokoomusta suuremman puolueen asemassa maaseutukunnissa ainoastaan Pielavedellä. Maalaiskuntia dominoi porvaripuolueista maalaisliitto.

¹ EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

² EK:n Kuopion ed. tk n:o 10/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-VALPO I, KA.

³ Jäljennös SKP:n KK:n politbyron julistuksesta kunnallisvaaleista marraskuussa 1930. SKP kunnallisessa elämässä, EK-VALPO I, KA.

Lähde: SVT XXIX, Eduskuntavaalit 1929 – 1939.

Vuoden 1930 eduskuntavaalien ylivoimaisesti suurin voittaja oli Pohjois-Savossa SDP, joka sai noin kaksi kolmannesta ennen kommunisteja tukeneiden äänistä. Noin kolmannes kommunistien rivikannattajista loikkasi puolestaan Maalaisliiton puolelle, joka profiloitui maakunnassa sekä tuottaja- että laillisuuspuolueena, ärhökkänä Lapuan liikkeen kritisoijana. Kokoomuksen nousu – vaalit olivat sen historian menestyksekkäimmät Pohjois-Savossa – selittyi sillä, että se oli profiloitunut kommunisminvastaisuuden ja kommunistilakien taakkeksi, jonka puitteissa maalaisliitto näyttäytyi antikommunistisuudestaan huolimatta vasemmalle kulkeneena puolueena. Suomen Lukko ei kyennyt horjuttamaan kovinkaan syvästi vankkojen maalaisliittolaisten rivejä, mutta rivikannattajia se oli monin paikoin saanut empimään tiukemman kommunisminvastaisen vaihtoehdon hyväksi.

Kokoomuksen noususta ei kuitenkaan tullut toistuvaa voittokulkua, sillä puolueen hajottajaksi nousi paljolti juuri sen riveistä irronnut IKL, Lapuan Liikery:n nationalistinen ja demokratiakriittisin perillinen. IKL repi Pohjois-Savon kokoomusta 1930-luvulla selkeimmin Kuopiossa, Kuopion maalaiskunnassa, Iisalmessa, Iisalmen maalaiskunnassa, Leppävirralla, Suonenjoella, Vesannolla, Karttulassa, Riistavedellä, Tuusniemessä, Pielavedellä, Keiteleessä, Kiuruvedellä, Vieremässä, Sonkajärvellä, Nilsiässä ja Varpaisjärvellä, eli kaiken kaikkiaan varsin kattavasti kautta maakunnan. Tässä suhteessa Suomen Lukko oli pohjustanut oikeistolaistumistyötä, sillä IKL-myönteisimmät pitäjät – Kiuruvesi, Suonenjoki, Keitele, Karttula, Sonkajärvi, Vieremä ja Tuusniemi – olivat olleet lukkolaiskeskuksia vuoden 1930 tapahtumissa. Vanhat lukkolaiset jatkoivat usein IKL:n työssä, jolle löytyi organisaation tehokkuudella mitattuna vertailukohde ainoastaan työväenliikkeestä.

Ylä-Savon IKL-myönteinen ilmapiiri selittyi paljolti karismaattisen pastori Elias Simojoen aktiivisella roolilla kyseisen puolueen kansanedustajana ja nuo-

risojohtajana¹. IKL-henkisissä kunnissa vasemmiston ja oikeistolaisten talollisten, sivistyneistön, liikkeenharjoittajien sekä sahojen ja puunjalostusteollisuuden virkailijoiden suhteet olivat muodostuneet muita kuntia ristiriitaisemmiksi. Lapuan liikkeeseen limittyneet totalistinen kansallishenki ja antisosialismi jäi niissä elämään vuoden 1930 jälkeenkin varsin näyttävästi. Kiuruvedellä ja sen ympäristössä sosialisminvastaisuus kumpusi paljolti herännäisyydestä, ja Suomenjoella ja Karttulassa vireät sahat ja puuteollisuus pitivät jatkuvasti yllä työväenliikkeen ja tehtaanvirkailijoiden välistä vastakkainasettelua. Tuusniemellä jo pelkkä muisto Suomen kommunistisimman kunnan tittelistä 1920-luvulla riitti kauan pitämään yllä oikeistolaista vastaoffensiivia.

Varsinaiset pienviljelijäpuolueet eivät koskaan saaneet jalansijaa Savon pohjoisemmasta kolkasta: Suomen pienviljelijäin puolueen kannatus oli korkeimmillaan 2 % vuonna 1936. Pienviljelijöiden äänet kanavoituivat maalaisliiton ja SDP:n kaltaisille valta puolueille, joista tuli vuoden 1936 jälkeen myös hallituspuolueita.

Kunnallisvaaleissa tilanne oli valtiollisia vaaleja monimutkaisempi, koska useista kunnista puuttui toimiva sosialidemokraattinen yhdistys, joka olisi järjestänyt vaalityön ja valinnut ehdokkaiksi tunnettuja sosialidemokraatteja. Vastaperustetuilla sosialidemokraattisilla yhdistyksillä oli vaikeuksia käynnistää toimintaansa ilman aikaisemmin kommunisteja äänestäneiden tai jopa kommunistisissa yhdistyksissä toimineiden mukaan tuloa. Tämä merkitsi tietoisista riskeistä, sillä paikalliset vaalilautakunnat hylkäsivät herkästi koko vaalilistan, jos siitä löytyi yhdenkin kommunistiseen järjestötoimintaan osallistuneen henkilön nimi. Kuopion läänissä hylättiin vuonna 1930 lopulta 68 ehdokaslistaa, ja kokonaan vaille vasemmistoedustusta jäivät Juankoski, Kuopion mlk, Riistavesi, Suonenjoki, Tervo, Tuusniemi ja Varpaisjärvi. Aivan puhdas SDP:n ehdokaslista esitettiin EK:n mukaan tietävästi vain Varkaudessa, jossa sosialidemokraattisella järjestötoiminnalla oli pitkä perinne.²

Pohjois-Savon kommunistinen liike oli syksyn loppuun mennessä 1930 tukahdutettu. Sen toiminta ilmeni enää yöllisinä lentolehtisten jakeluina ja ponnettomina yrityksinä järjestää maanalaista vastarintaa työpaikoille. Ennen kommunistien työväentaloilla käynyt pienviljelijäväestö alkoi kokoontua aiemmin hiljaiseloa viettäneiden sosialidemokraatteja lähellä olevien pienviljelijäyhdistysten toimitaloille ja hiljalleen elvytettyjen sosialidemokraattisten järjestöjen suojiin. Poliittisia järjestöjä vetovoimaisemmiksi kohosivat TUL:läiset urheiluseurat, joita ulkopuolinen painostus ei kohdellut yhtä tukahduttavasti kuin poliittisia järjestöjä.³

Pientilusten ja asutustilojen synty ja liikkeellelähtö olivat olleet yhteydessä valtion harjoittamaan asutustoimintaan ja torpparivapautukseen. Molemmat olivat vieneet pohjaa radikaaliin kommunismiin sitoutumiselta, ja etenkin it-

¹ Uola, Mikko. Sinimusta veljeskunta: Isänmaallinen kansanliike 1932 - 1944. Keuruu 1982, s. 147.

² EK:n Kuopion ed. tk n:o 11/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

³ EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.

senäistyneet torpparit alkoivat tuntea kuuluvansa henkisesti pikemminkin tuottajapuolelle kuin varsinaiseen työväestöön. Asutustilallisten elinolojen vaikeuksiakin oli yritetty helpottaa valtiovallan toimesta, mistä osoituksena olivat muun muassa peltopinta-alan lisäämistä tukevat uudisviljelylainat ja -palkkiot vuodesta 1928 lähtien. *Teppo Viholan* sanoin pientilallisten sitoutuminen tuottajaväestöön tiivistyi samanaikaisesti kun he raivasivat lisää peltoa ja paransivat asemaansa maataloudessa¹.

SDP:n puoluesihteerinä Lapuan vuosina vaikuttanut *K.H. Wiik* oli huomoinut jo vuonna 1918, että torppariväestöllä ei ollut sosialistisia kehitystendenssejä vaan sitä elähdytti pienviljelijän ihanne.² Nyt tuon ihanteen toteuttaminen oli tullut periaatteellisesti mahdolliseksi kaikille entisille vuokraviljelijöille ja itsellisille. Torppari- ja tilattoman väestön ongelmaa ei enää ollut olemassa entisessä mielessä. Tukitoimien taustalla oli valtiovallan maanviljelyspolitiikka, mikä vahvisti luottamusta edustuksellisiin vaikutusväyliin ja etujärjestöjen välityksellä artikuloituun politiikkaan. Kommunisteilla oli tarjolla tälle kehityslinjalle vastakkainen manifesti, jota ilmensi räikeimmin vuonna 1928 – samana vuonna kuin valtion aloittamat uudisviljelylainat ja -palkkiot – esitetty kolmannen vaiheen taktiikka. Siinä hän uskottiin, että kapitalistisen järjestelmän puristuksissa elävä maaseudun pientilallisväestö mielsi itsensä työväenluokkaan ja kehittyi sen rinnalla koko ajan vallankumouksellisempaan suuntaan.

Maaseudun pien- ja asutustiloilla elävä väestö sitoutui vastoin SKP:n ja Kominternin olettamuksia yhä syvemmin tuottajarooliinsa ja maaseudulla etenevään kaupallistumiseen. Eri asia on, elikö se vielä täysin kapitalismin oloissa, sillä enin osa pientiloista tuotti yhä suurimman osan kuluttamistaan tuotteista ja soveltui jo tilakokonsa pienuuden vuoksi heikosti tehokkaan tuotannon oloihin. Erikoista kapitalismia harjoitettiin myös maaseudun osuustoiminnallisissa yrityksissä, joiden menestymistä ei mitattu liiketaloudellisin perustein vaan jäsenkunnan sitoutumisella ja palvelusten tarjoamisen kattavuudella. Osuustoiminnallisissa yrityksissä näkyi voittojen ja tulosten mittaamista enemmän pyrkimys tasaveroisuuteen ja viljelijöiden elinpiirin omaan hallintaan.³

Ensi sijaista oli, että maaseutu tarjosi suurimmalle osalle siellä syntyneistä yhä elinkelpoisen ympäristön, jonka asuttamista ja viljelyä valtiovalta tuki erilaisin toimin. Elämä oli niukkaa, mutta tuo niukkuus ei enää riittänyt vallankumousvalmistelujen takeeksi, kun yksilö sai äänestää vapaasti, erota kirkostaikin halutessaan ja touhuta Lapuan vuosiin saakka varsin vapaasti myös omissa yhteenliittymissään. Maaseudulta muuttoon ei ollut vielä kaikkialla Suomessa samanlaista pakkoa kuin 1960-luvulla, jolloin maaseutu oli jo kaupallistunut ja perinteinen monimuotoinen viljely oli muuttunut ammattimaiseksi erikoistuneeksi tuotannoksi. Tavalliset maatilat – mukaan lukien muutamaa lehmää pitävät pientilat – saivat suurimman osan maatalouden rahatuloista maidon viennistä meijeriin ja kotivoin markkinoinnista. Uudet pientilallisetkin sidottiin osaksi samaa tuottajaverkostoa kuin perinteiset talolliset, kun he sitoutuivat

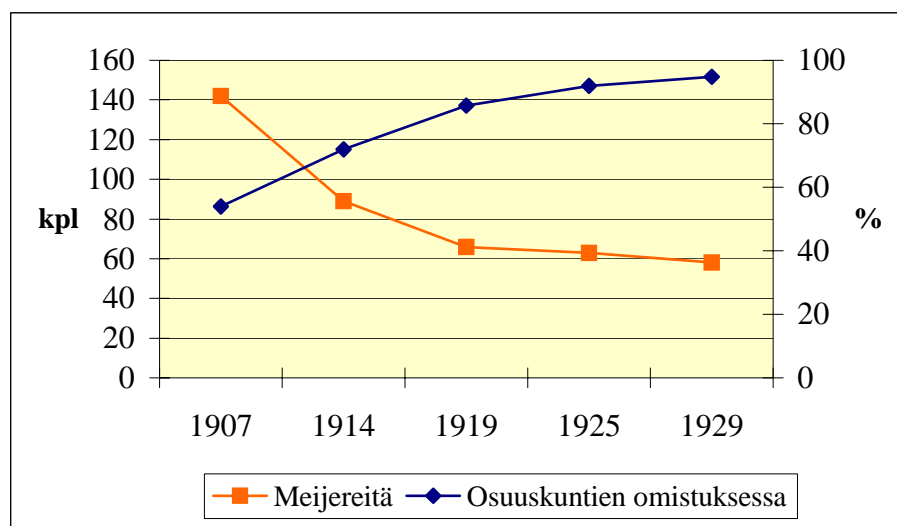
¹ Vihola 2004 (b), s. 366-367 ja 380.

² Peltonen 1992, s. 256.

³ Vihola 2004 (b), s. 400 ja 408.

tilanlunastus- ja pellonraivauslainojen sekä säännöllisesti maksettujen maitotilien tai maidon myynnin kautta yhteisesti hallinnoituihin osuuskassoihin ja -meijereihin. Niiden levinneisyys oli erityisen suurta Kuopion läänissä (katso Kaavio 7), joka muodosti yhdessä Pohjanmaan ja Viipurin läänin kanssa pellerivolaisen liikkeen tukipilarin. Osuustoiminnalliset yritykset eivät olleet liiketaloudellisesti tarkasteltuina aina kovinkaan kannattavia, mutta niillä olikin huomattavasti suurempi merkitys maaseudun sosiaalisten ristiriitojen tasoittajana ja vuorovaikutussiteiden vahvistajana. Talolliset ja pikkutilalliset kohtasivat niissä tasaveroisina toimijoina ja yhtä suurella vaikutusvallalla varustettui-¹ Sama päti myös kunnallishallinnossa, joka ei enää vuoden 1919 jälkeen perustunut varallisuuteen vaan yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen.

KAAVIO 7 Kuopion läänin meijerit vuosina 1907 - 1929

Lähde: SVT III, Maataloustilastoja 1908, 1915, 1920, 1926 ja 1930.

Osuustoiminnallisuuden vetovoima oli niin suurta, että se työnsi syrjään yksityismeijerit, ja monin paikoin myös horjutti säästöpankkien perinteistä johtavan rahaliikkeen asemaa. Kuopion läänin osuusmeijereistä liki 95 % muuttui jäsentensä omistamiksi 1920-luvun loppuun mennessä.

Pikkutilat ja varsinkin asutustilat eivät olisi olleet elinkelpoisia ilman metsätöiden tuomia tuloja, sillä yhdellä tai muutamalla lehmällä ei elätetty koko perhettä. Metsätöillä hankittiin rahaa tilanlunastus- ja pellonraivauslainojen sekä verojen maksuun, joita ei enää voitu suorittaa luontoisparseleina. *Teppo Viholaa* lainaten ”metsätalouden vuotuistöistä – talvisista hakkuista ja kesäisistä uittotöistä – tuli se henkireikä, joka työllisti suomalaisen maaseudun miesväestön sellaisiksi kausiksi, jolloin sen työpanos maataloudessa ei ollut välttämätön”. Karjatalous pyöri perinteisesti pääasiassa naisvoimin. Itä- ja Pohjois-Suomen itsellisväestön perillisille, mökkiläisille, metsätyöt olivat usein ainoa rahan lähde, sillä lehmää pidettiin vain oman kulutuksen tarpeeseen. Pohjois-Savossa metsätöitä oli tarjolla

¹ Ibid., s. 390, 394, 398, 400 ja 404.

yllin kyllin, ja sinne tultiin työntekoon kauempaakin vähämetsäiseltä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseudulta. Metsätöistä maksettiin maanviljelystötettä paremmin, mutta niiden heikkoutena oli suhdanneherkkyys, joka iski maaseudulle kouriintuntuvasti 1930-luvun alun pulan aikana. Rinnakkain toimivalta maa- ja metsätaloudella ei kuitenkaan ollut Viholan mukaan *”ylitsekäymättömiä ongelmia ennen 1960-lukua ja metsätyön koneistumista”*.¹

Pohjois-Savossa pienviljelijäväestöä radikalisoivin epäkohta näytti olleen 1920-luvulla verotus, jonka keventämistä kommunistit ajoivat varsin populistisin äänenpainoin. Kommunistien listoilta valitut kunnallismiehet myös ottivat verokysymyksen tosissaan lautakuntatyössä, joskin heillä ei ollut sen korjaamiseen enää samanlaisia mahdollisuuksia kuin vaaliohjelmiansa lupauksissa oli esitetty. Pienviljelijöitä radikalisoivat tendenssit olivatkin käyneet vähäisiksi 1920-luvun lopulle tultaessa. Samat epäkohdat koettelivat tosiasiassa muitakin tavallisia tilallisia.² Sosiaalisen turvan puutteita sitä vastoin riitti vaikka muille jakaa, mikä osaltaan selitti kommunistien menestystä protestiliikkeenä: verotuksen raskauden lisäksi sosiaalisen turvan heikkoudet olivat arjessa jatkuvasti läsnä koulutuksen, sairaanhoidon, vanhustenhoidon ja työttömyyden osalta, joita ratkottiin toden teolla vasta 1950 – 60-lukujen sosiaalivakuutusuudistuksissa ja tulonsiirtojen käytännössä. Toki muutkin puolueet ilmaisivat kannattavansa sosiaalisen turvan asteittaisia uudistuksia, mutta kommunistien etuna oli, ettei heitä eduskunnan ikuisena oppositiona voitu syyttää sosiaalipolitiikan paikallaan polkemisesta. Vaalikannatukseltaan korkean tasonsa säilyttänyt kommunistinen liike oli Pohjois-Savossa juuriltaan radikaali mutta oksistoltaan entistä enemmän populistinen ”pienen kansan” ääni, joka yllättäen sai jalansijaa vastustamansa yhteiskuntajärjestelmän sisällä. Näissä elimissä olikin vaikeuksia esiintyä koko ajan valtakulttuurin vastaisena liikkeenä, koska tehtäviksi lankeivat samat ulkoa tulleet velvoitteet kuin porvarillisesti johdetuissa kunnissa.

Radikaalit, aktionismiin yllyttävät tendenssit säilyivät kärjekkäimpinä mökkiläisväestön keskuudessa, joka myi muuta maaseutuväestöä selkeämmin pelkkää työpanostaan ja oli myös muita enemmän suhdannevaihtelujen armoilla. Pohjois-Savon mökkiläisten etuna oli kuitenkin metsätöiden ylitarjonta, jota paikkailemaan houkuteltiin työväkeä kauempaakin. Mökkiläiset olivat omassa mittakaavassaan kokeneet hekin sosiaalisen aseman nousun, kun asutustila tarjosi itsenäisen asuinpaikan, vaatimattomat ruokatarpeet omaan kulutukseen ja mahdollisuuden hevosen ylläpitoon. Kunnallishallinnon avautuminen antoi puolestaan heillekin äänioikeuden suoman vaikutusvallan. Hevonen kohotti mökkiläisen itsetuntoa, sillä nyt hän saattoi tarjota pelkän miesvoiman lisäksi kehittyneempää työpanosta, joka kohotti arvostusta savotoilla ja takasi lihavamman tilipussin. Mökkiläisten taakkana ei ollut samankaltaisia investointilainoja kuin pienviljelijöillä, sillä heidän lunastusmaksunsa olivat lähinnä nimellisiä. Lainavaroin hankittiin usein vain hevonen ja yksi lypsävä omaan tar-

¹ Ibid., s. 418.

² Savon Työ 24.11.1928; EK:n Kuopion ed. tk 30.9.1929. EK:n Kuopion alaostaston tilanekatsaukset 1924 – 1928, EK-Valpo I, KA.

peeseen, ja nekin maksoivat pian itsensä takaisin, sillä tarvittava rehu ja heinä saatiin omalta pieneltä kotipalstalta.

Kommunististen rivikannattajien vaalikäyttäytyminen antaa olettaa, että kommunistinen identiteetti ei ollut koskaan tullut perustavaksi osaksi pienviljelijäidentiteettiä ainakaan sen jyrkimmässä muodossa. Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto oli näyttäytynyt – nimensä mukaan – vaaliliittona, jolloin sen järjestöihin sitoutuminen oli jäänyt vähäiseksi ja suppean joukon ylläpitämäksi. Ne tekijät, jotka olivat vetäneet kommunistien kannattajaksi – maan nälkä, vaikutusvallan puute ja muiden puolueiden piittaamattomuus maaseudun vähäväkisestä väestönosasta – olivat paljolti poispyyhkäistyjä 1930-luvulla. Vaihtoehtoiksi voitiin nähdä muitakin elämämpiirin intressejä artikuloivia puolueita. Näkemättä jäi, mihin suuntaan maaseudun kommunismi olisi kehittynyt ilman Lapuan liikkeen agendan täytäntöön panoa, joka tukahdutti kommunismin sen ultraradikaaleimmalta osalta aina SKP:hen etäisyyttä ottaneisiin ”hoipertelijoihin” saakka. Nyt enemmistö kommunisteista siirtyi SDP:n ja Maalaisliiton ja samalla parlamentaarisen järjestelmän sisälle, mutta SKDL:n vahva liikkeellelähtö sotien jälkeen osoitti, että muutos oli toteutunut pitkälti olosuhteiden pakosta ja melko pinnallisesti. SKDL:n äänenpainot – pienviljelijöiden ja asutustilallisten edustamisen omiminen, väkilannoitepolitiikka, ammattiyhdistysaktiivisuus – osoittivat, että se aloitti pitkälti siitä, mihin sen edeltäjien työ oli loppunut vuonna 1930. SKDL:stä tulikin Pohjois-Savossa samanlainen auran, pokasahan ja vasaran puolue kuin Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto aikoinaan. Pienviljelijä- ja asutuskysymyksessä olivat vielä 1940-luvulla ratkaisematta samat ongelmat kuin aiemminkin: oma tila ei yksin elättänyt, raha ei riittänyt kaikkien lasten kouluttamiseen tai lääkärikäynteihin, sairastamiseen ei ollut varaa ja eläketurva oli heikko.

Maaseudun entinen torppari- ja itsellisväestö alettiin kokea 1920-luvulla yhä selkeämmin itsenäisenä toimijana, jolla oli kasvavaa poliittista painoarvoa. Tämä heijastui puolueiden viriävänä kiinnostuksena asutusreformien lisäämää pienviljelijäväestöä kohtaan, joskin ne määrittelivät yhä kohteensa erilaisista aatteellisista lähtökohdista käsin. Pienviljelijäväestön aseman tunnustamisella ja kohoamisella varteenotettavaksi yhteistyökumppaniksi oli huomattava merkitys tämän väestöosan kiinnittymisellä vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään. Nämä tekijät korostuivat etenkin Itä- ja Pohjois-Suomen pientilavaltaisilla seu-
duilla, joissa perinteinen talollisväestökin koostui enimmäkseen pienten tilojen haltijoista. Suurin osa itsenäistymisen jälkeisistä tilallisista oli Pohjois-Savossa alle 10 hehtaarin peltoalan pienviljelijöitä, mutta erilainen historiallinen tausta erotti ainakin kokemustasolla toisistaan perintöviljelijät, entiset vuokratilalliset ja aikaisemmin maattoman maaseutuväestön: ensin mainituilla oli kokemusta tuottajuuteen sidotusta järjestötoiminnasta ja kapeammin kunnallishallinnosta, kun kaksi jälkimmäistä ryhmää oli rajattu kunnallishallinnosta ulos ja tilallisten järjestökehityksestä sivummalle.

Matti Peltonen on kuvaillut sitä, miten vähän torppariolojen korjaamiseksi tosiasiaa oltiin valmiita tekemään 1800 – 1900-luvun taiteessa muiden kuin työväenliikkeen toimesta. Tämä toimi osittain sosialismin leviämisen vauhditta-

jana maaseudulle. Peltosen mukaan *”sivistyneistö yhtenäisenä rintamana torjui tilattoman väestön ja ryhtyi mieluummin auttamaan talollisia näiden riennoissa”*. Peltosen jatkaa, että laajalti koettiin, ettei tilattomalla väestöllä ole *”poliittista painoarvoa”*. Sivistyneistön haaveena oli, että *”asiasta selvittäisiin kansanvalistusta tekemällä ja pienellä maanomistajan etuja loukkaamattomalla maanvuokralain korjauksella”*. Puolueet alkoivat kosiskella maanvuokraajaväestöä vasta suurlakon ja eduskuntauudistuksen jälkeen. Parhaiten tässä onnistui SDP, joka oli huomioinut vuokraajien ongelmat jo aiemmin.¹

Torppareiden ja itsellisten perillisten intressien ajamisesta tuli nopeasti kaikkien maaseudulla vaikuttavien puolueiden asia 1920-luvun alussa. Työväenliike katsoi olevansa itseoikeutettu pienviljelijöiden etujen puolustaja, koska se mielsi heidät pitkälti työväenluokkaan. Vanha työväenliikekytkös takasikin alkuun uusien pienviljelijöiden tuen kommunisteille Itä-Suomessa, kun nämä saivat haltuunsa tutut organisaatiot ja keulaan asettui luottamusta nauttiva johto. Kommunisteilta ei liene jäänyt huomioimatta, että saman ryhmän tarpeista ja eduista artikuloivat nyt myös sosialidemokraatit ja maalaisliitto, varteen otettavimmiksi nousevat kilpailijat. Maalaisliiton kannatuspotentiaali kasvoi koko ajan maataviljelevän väestön sidosten tiivistyessä osuustoiminnallisissa yrityksissä ja kyläyhteisöjen kehittämisspyrinnöissä. Sosialidemokraatit pysyivät niin kauan altavastaajina kun heillä ei ollut kunnon otetta työväenliikkeen järjestöverkosta. Lapuan kesä antoi sosialidemokraateille tilaisuuden nousta kertaheittolla haastajasta ainoaksi työväenliikkeen edustajaksi. Sekä maalaisliiton että sosialidemokraattien arvostusta kohotti niiden pysyttäytyminen aktiivilapualaisuuden ulkopuolella ja Lapuan liikkeen omavaltaisuuksien ja laittomuuksiin arvostelu.

Vaikka Lapuan liikkeen nousu voimisti SDP:n kommunisminvastaisia äänenpainoja, puolue mainitsi vuoden 1930 alkupuolen ohjelmassaan tavoittelevansa yhä yhteiskunnan sosialisointia, joka tarkoittaisi *”kapitalistiluokan”* vallan ja luokkavastakohtien poistamista sekä taloudellisen elämän johtamista työtätekevän kansan yhteisetua palvelevalla tavalla. Puolue ilmoitti käyvänsä luokkataistelua porvarillisia luokkia vastaan, joskin se myös korosti samalla kansanvallan merkitystä ja puolustusta, jonka tuli tarpeen vaatiessa tapahtua yhteistoiminnassa muiden kansanvaltaisten puolueiden kanssa.² Sosialidemokratiaa leimasikin vuonna 1930 kahtalainen tendenssi: sen oli toisaalta kyettävä vastaamaan kommunistien edellisvuosina esittämiin syytöksiin ja osoittautumaan työväenliikkeen oikeaoppiseksi edustajaksi, mikä toi esille entistä marxilaisempia äänenpainoja, mutta samalla sen oli huomioitava Lapuan liikkeen vasemmisto-porvaristo -kuilua pystyttävä vaikutus ja vaara luisua ilman liittolaisia yhteiskunnallisen vaikutusvallan ulkopuolelle.

Socialidemokraattien vuoden 1922 puolueohjelma oli huomioinut heikosti pienviljelijäväestön kasvun. Puoluetoimistossa oli havaittu pian, kuinka maatalousäänestäjät kaikkosivat puolueelta ja maalaisliitto ja kommunistit etenivät asutusreformilla liikkeelle lähteneiden pienviljelijöiden keskuudessa. Vuoden

¹ Peltonen 1992, s. 264-265 ja 302.

² Soikkanen 1975, s. 499-504.

1930 ohjelma paneutuikin entistä seikkaperäisemmin pienviljelijäkysymykseen ja lupasi monin tavoin tukea pienviljelyksiä lisäämaan saannilla ja lainoilla. Näiltä osin ei tosin esitetty muuta kuin jo valtiovallan toimesta harjoitettujen toimien jatkamista ja tehostamista, mitä maalaisliitokin julisti. Periaatteellisemmassa osiossa todettiin pienviljelysten säilyvän sosialisoinnin ulkopuolella, omistusoikeudella viljeltävinä, kun suurtilat joutuisivat yhteiskunnan haltuun. Metsätalouden sosialidemokraatit järjestäisivät suurten yksikköjen varaan, joka edellyttäisi muiden kuin kotitarvekäyttöön kuuluvien pienmetsien pakkolunastamista yhteiskunnalle.¹ Näiltä osin sosialidemokraattien ohjelma erosi jo maalaisliiton painotuksista kuin yö päivästä.

Socialidemokraattien ohjelman voi olettaa tarjonneen parhaimman tarttumapinnan metsäyhtiöiden puristuksissa eläville pikkutilallisille ja mökkiläisille. Tällä oli merkitystä Itä- ja Pohjois-Suomen kaltaisilla alueilla, joiden mökkiläisväestö oli miltei täysin riippuvainen puutavarayhtiöiden tarjoamista työtulaisuuksista. Vuonna 1930 syventynyt talouspula loi varjonsa maalaisrahvaan ylle, kun suhdannevaihtelujen koettelema metsäteollisuus vähensi tuntuvasti puutavaran hankintaa. Tämä aiheutti maaseudulla laajaa työttömyyttä, joka pakotti maalaiskunnat järjestämään hätäaputoita.² Metsätöiden vähentymisestä kärsivien mökkiläisten siirtyminen sosialidemokraattien puolelle tarjosi protestointiväylän kapitalistiselle järjestelmälle, jota voitiin esittää syypääksi pahenevaan lamaan. Kommunistisen liikkeen osalta tämä väylä oli tukittu. Heidän ohjelmansa olivat aikanaan tunnustaneet pienviljelijöiden aseman sosialidemokraatteja paremmin, mikä oli omalta osaltaan selittänyt kommunistisen liikkeen menestymistä sosialidemokraattien kustannuksella. SDP kohotti pienviljelijät tukiryhmiinsä vasta 1920 - 20-lukujen taitteessa ja ilmaisi vuoden 1930 puolueohjelmassaan heidän kuuluvan samoihin kapitalistisen talousjärjestelmän riistämiin kansanluokkiin kuin työläiset ja virkailijat.³

Maalaisliitto veti vuoden 1930 vaaleissa yhtä lailla puolelleen kommunistien rivikannattajia kuin SDP. Maalaisliiton voi olettaa vedonneen parhaiten sellaisiin pienviljelijöihin, jotka saivat pääosan elannostaan maidontuottajina ja jotka kiinnittyivät tämän kautta suhdeverkostoltaan maaseudun perintötilallisiin tuottajaetujen, osuusmeijereiden ja -kassojen välityksellä. Molempia yhdisti pienen tilakoon lisäksi metsätöistä saatu sivutulo, jonka turvin oli otettu lainaa tilan kehittämiseen.

Maalaisliitto oli huomioinut kenties muita puolueita paremmin maaseudulla toteutuneen kehityksen, joka oli johtanut pientilavaltaistumiseen ja uusien pientilallisten kiinnittymiseen maatalouden tuottajarakenteisiin. Se reivasi ohjelmiaan 1930-luvun alkupuolella entistä painokkaammin pienviljelijöitä korostavaan suuntaan, mikä näkyi muun muassa vuoden 1932 puolueohjelmassa, jossa julistettiin, että *"tärkein talous- ja yhteiskuntapoliittinen kysymys Suomessa on tällä hetkellä pienviljelijäkysymys, s.o. pienviljelmien tuotantokäytön kohottaminen ja pienviljelijäväestön taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman turvaaminen ja paranta-*

¹ Soikkanen 1975, s. 502.

² Vihola 2004 (b), s. 415-418.

³ Soikkanen 1975, s. 500.

minen." Pienviljelijäkysymykseen luvattiin puuttua verotuksen oikeudenmukaistamisella, luottokysymyksen tarkoituksenmukaisella ratkaisulla, helpottamalla lisämaan saantia liian pienten tilojen kehittämiseksi ja uusien tilojen perustamiseksi valtion ja kunnan maista ja edistämällä valtiollista pienviljelijäpolitiikkaa. Monet äänenpainot olivat tuttuja kommunistienkin retoriikasta – esimerkkinä lupaus verotuksen korjauksesta ja vastakkaiseksi ryhmäksi nähdyt suurpääoman omistajat. Kommunistien ja maalaisliiton retoriikalle olikin yhtäläistä herrojen ja suurten metsäyhtiöiden vastaisuus. Maalaisliiton painotukset kulkivat kuitenkin siihen suuntaan, jossa pikkutilalliset kehittyisivät riittämättömän viljelyspinta-alan puitteissa elävistä maaseutusalueista yhä selkeämmin muun talollisväestön suuntaan. Sosialisteihin tukeutuva teollisuustyöväestö oli maalaisliitolle yhtä lailla vastakkainen voima kuin teollisuuskapitalistit, sillä heidän etunsa olivat kuluttajien tai jalostajien etuja, joihin kuuluivat alhaiset tuottajahinnat. Kun kommunistit olivat pitäneet pienviljelijöitä työväenluokan läheisenä liittolaisena - jollei jopa eräänlaisena alaluokkana - ja korostaneet siten työpanoksen myyntiä, maalaisliitto vetosi tuottaja-asemaan ja -identiteettiin ja näki heidät osana elinkeinoltaan maatalouteen kiinnittynyttä talonpoikaista.¹

Maalaisliitto saavutti – sosialidemokraattien ohella – suosiota Lapuan liikkeen vastaisella asenteellaan, joka näkyi esimerkiksi Pohjois-Savossa erkanemisena Isänmaallisesta vaaliliitosta ja Savon Sanomien laittomuudet tuomitsevana kirjoitteluna. Ilman näitä suunnanvalintoja ja varauksellista suhdetta kapitalismiin sekä suoranaista patruunoiden ja herrojen vastaisuutta maalaisliitto olisi tuskin saavuttanut yhtä tuntuvaakaan kannatusta vuonna 1930, vaikka sen kuvailema yhteiskunnallinen kehitys olikin kulkenut pitkälti siihen suuntaan, jossa maaseudun asukkaiden enemmistön identiteettiä määrittä tuottajarooli.

---

¹ Maalaisliiton puolueohjelma 24.1.1932. Suomen Keskustan arkisto.

5 VIHOLLISKUVAT LIIKKEESSÄ - TYÖVÄENTALOJEN OMAVALTAISTEN SULKEMISTEN OIKEUTAMISYRITYS VUOSINA 1931 - 1932

5.1 Lapuan liike jatkaa isänmaan lopulliseksi valkaisemiseksi

5.1.1 Uusi ohjelma hahmottuu - sosialidemokraatteja vastaan

Suomen Lukon organisaatioon kytkeytynyt lapualaisuus oli ajautunut syksyllä 1930 tienhaaraan, joka edellytti pulmallisia valintoja. Julkinen kommunismi, joka oli toiminut porvarillisen yhtenäisyyden lujittajana, oli jo käytännössä tukahdutettu, mitä lukkolaiset saattoivat pitää osin ansionaan. Järjestö ei kuitenkaan nauttinut kovinkaan laajaa kannatusta eikä sitä laakeroitu julkisilla foorumeilla kansakunnan pelastajana: se miellettiin monin paikoin kokoomuslaisen oppineiston ja teollisuuden toimihenkilöiden projektiksi, jolla ei tuntunut olevan enää tarkoitusta kommunistilakien hyväksymisen jälkeen.

Suomen Lukon julkisuuskuvan kohentamiselta katosivat viimeisetkin edellytykset presidentti K.J. Ståhlbergin kyydityksen jälkeen lokakuussa 1930, kun järjestön sihteeri Mikko Jaskari oli sotkeutunut kaikkien puolueiden ja valtiojohdon tuomitsemaan tekoon. Ståhlberg oli ollut - ja oli symbolisessa mielessä yhä - porvarillisten yhteiskuntarauhan rakentajien takuumies, vakaa laillisuuden vartioija ja totalistisen isänmaakäsityksen vastainen hahmo, jonka suurimmaksi synniksi luettiin heimosotaseikkailujen henkisessä ilmapiirissä solmittu Tarton rauha. Oikeistoradikaaleilta jäi näkemättä, että juuri Ståhlbergin kaltaiset poliitikot olivat olleet nakertamassa jyrkältä kommunismilta pohjaa alta päin, kun vanhan työväenliikkeen tavoittelemaa, jo vuonna 1918 säädettyä torpparivapautusta oli jatkettu vuonna 1922 asutustoimintalailla ja vapaussootaan oli otettu etäisyyttä punaisten alaportaan johtajien armahduksilla. Mikään järjestö tai poliittista uraa tavoitteleva henkilö ei kuitenkaan voinut suoralta kädeltä puolustella vanhan ja oikeistopiireissä paljolti arvostellunkin valtiomiehen vapaudenriistoa, jollei päämääränä ollut poliittinen itsemurha. Ståhlbergin kyyditys piti tuomita ja sysätä humalaisten upseereiden ja seikkailijoiden mieli-

johteeksi, mikä ajateltiin suomalaiskansallisesti lieventäväksi asianhaaraksi. Se ei kuitenkaan enää auttanut. Huhut kieppuivat Lapuan liikkeen ympärillä – peloteltiinpa jopa äärioikeistolaisten upseereiden vallankaappaus suunnitelmilla, kun tekoon liittyivät kenraali K.M. Walleniuksen ja eversti Kuussaaren nimet. Suomen Lukon maine oli ainakin jo mennyt, vaikka kyydityksen järjestämisestä epäiltiin intomielisimmissä lapualaispiireissä Lapuan liikkeen vastaiseksi provokaatioksi ja vastuu siirrettiin kommunisteille tai jopa Ståhlbergille itselleen, joka eittämättä sai teosta nostetta lähestyvälle presidentinvaalikampanjalle.¹

Ståhlbergin kyydityksen laukaisema Lapuan liikkeen menettelytapojen arvosteluryöppy asetti liikkeeseen kytkeytyneet henkilöt uudenlaisen tilanteen eteen. Yhdeltä osin arvostelu kohdistui liikkeen menneisyyteen ja samalla sen oikeutukseen, mikä loi ”kansanliikkeen” suunnannäyttäjien parissa tarvetta omien epätavallisten toimintatapojen uudelleentulkinnalle ja legitimoinnille, koska niiden laillisuudesta ja moraalisuudesta oli virinnyt vahvistuvia epäilyksiä.² Ståhlbergin kyyditystä vastaan masinoitiin nopeasti kansalaiskokouksia, joiden tarkoituksena oli julkisen anteeksipyynnön rinnalla ”kansanliikkeen” ja siihen aktiivisesti osallistuneiden maineenpalautus.³ Tämänkaltaiset kokoontumiset sopivat enimmäkseen laillisuuslinjan puoltajien ajatusmaailmaan, mille oli tullut uutta nostetta saman vuoden keväällä Kosolan edustamalle aktivismille kärsityn tappion jälkeen. Laillisuuslinja hävisi kuitenkin jälleen kerran julkisuuspuhelin ja lopulta myös suunnannäyttäjän roolin uudelleen hahmottuvassa Lapuan liikkeessä.

Lapuan liikkeen aktivistisiipi organisoi Ståhlbergin kyydityksen moraalisesti vastapainoksi ja hiljalleen käynnistyneiden kyyditysten poliisitukimusten vastapainoksi kyyditsijöiden joukkoilmoittautumisen, joka kutsuttiin yleisradion välityksellä koolle Helsinkiin lokakuun 26. päiväksi.⁴ Keino oli tismalleen sama kuin Työn Äänen kirjapainon hävitysretken jälkeen puoli vuotta aiemmin. Eri puolilla maata järjestetyissä joukkoilmoittautumisissa kyyditsijät tai kyyditysten tukimiehet ilmaisivat tehneensä sen mihin eduskunta oli ryhtynyt vastaan: kommunismin hävittämiseen. Kyyditykset nähtiin kansakuntaa yhtenäistäneenä, isänmaahan kohdistunutta vaaraa torjuneena ja valtiovaltaa oikeaan suuntaan painostaneena välttämättömytenä.⁵

Aktivistisiiven pirtaan ei sopinut, että ”kansanliikkeen” annettaisiin vaihua anteeksipyöydellen horrokseen, jossa sen muistokin tulisi vähitellen hävistyksi ja kommunisminjuurijat kohdelluiksi miltei rikollisina. Kosola ja kumppanit organisoivatkin niin sanotun Lapuan viidennen kokouksen 22.-23.10., jossa lausuttiin rekisteröityneen Lapuan Liikkeen syntysanat.

¹ Hyvämäki, Lauri. Sinistä ja mustaa: Tutkielma Suomen oikeistoradikalismista. Helsinki 1971, s. 209-211, 214-215; Lehtola, Veli-Pekka. Wallenius: Kirjailijakenraali Kurt Mauri Walleniuksen elämä ja tuotanto. Oulu 1994, s. 157-181.

² Palonen 1998, s. 149.

³ Savon Sanomat 16.10.-17.10. ja 23.10.1930; Savo 17.10.1930.

⁴ Siltala 1985, s. 190, 397-398.

⁵ Jäljennös Sonkajärven joukkoilmoittautumisadressista 20.10.1930. Kotelo Ead, Poliisi-tarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, KLHA, JOMA.

Lapuan Liike ry. alkoi *Juha Siltalan* mukaan muistuttaa tavoitteiltaan yhä enemmän puoluetta kuin kansanliikettä, mikä sysäsi uutta organisaatiota entistäkin kauemmaksi sen maalaisliittolaisesta kannattajakunnasta. Liikkeen uudeksi viholliseksi nostettiin SDP, jota pidettiin nyt kommunismin liittolaisena ja auttajana.¹ Uusi järjestö lähti kuitenkin liikkeelle varsin peitellysti, mikä osoitti kahden tekijän muuttuneen sitten Lapuan kesän julkisuusmyllyn: ensinnäkin jo Lapuan Liike ry:n suunnitteluvaiheessa korostettiin tiedon jakamisen varovaisuutta ja oikeisiin, myötämielisiin lehtiin tukeutumista, ja toiseksi lehdistö menetti kiinnostuksensa Lapuan liikkeeseen kommunistilakien tultua hyväksytyiksi. Maalaisliiton lehdiltä ei voitu enää odottaa ymmärrystä, sillä siellä Lapuan liikkeen jatkajat leimattiin – eikä ihan syyttä – ”lapualais-kokoomuslaiseksi rintamaksi”. Tästä leimasta Lapuan Liike pyrki sinnikkäästi eroon korostamalla puolueiden yläpuolisuuttaan.²

Lapuan Liike ry:stä haviteltiin tiiviisti toimivaa valtakunnallista painostusjärjestöä ja alkuperäisen suojeluskuntaideaalin uudelleen toteuttajaa. Yhtenä tarkoituksena oli pakottaa puolueita reivaamaan kurssiaan oikeammalle, missä onnistuttiin ainoastaan kokoomuksen kohdalla. Järjestöön liittyneiden tahojen sidelangoiksi tulivat antisosialismin ohella pettymys moderniin etu- ja intressipuoluepolitiikkaan, yhä kiihkeämmäksi yltyvä kansallismielisyys ja ryssäviha, totalistinen isänmaakäsitys ja vahvan valtiovallan kaipuu vastalauseena eduskunnan vallankäyttöön kuuluville ristiriidoille ja kompromisseille. Kosolaan ja kenraalin tehtävistään erotettuun K.M. Walleniukseen henkilöityneen aktivismin näkemys rakentui sille, että isänmaan rakentamista ei oltu vielä saatettu loppuun vaan oli saavutettava yksimielisyys asenteista ja kansakuntaa ohjaavasta hengestä: isänmaallisuus nähtiin kaiken ylittävänä tilana, joka sulki pois puoluepolitiikoinnin itsekkyyden ja turhamaisuuden.

Lapuan Liike ry. jatkoi siitä, mihin aktiivilapualaisuus oli jäänyt syksyllä 1930: se pelasi politiikan kentässä retoristen vastaparien isänmaallinen/epäisänmaallinen, kunniallinen/kunniaton ja taistelu/antautuminen kautta tehden poliittisesta tilannearviosta lopulta valinnan isänmaan pelastumisen ja tuhon välillä. Lapuan liikkeen perillisenä esiintyessään järjestössä ei kenties huomattu, että nämä vastaparit kytkeytyivät yhä laajemmalti demokratian, parlamentarismin ja oikeusvaltion käsitteisiin kuin liikkeen haluaman isänmaan suuntaan. Tästä näkökulmasta Lapuan Liike ry. näyttäytyi muillekin kuin sosialidemokraateille selkeänä uhkana demokratialle. Uuden kuosin saanut Lapuan liike kulki entistä enemmän syrjään siitä kommunisminvastaisesta valtavirrasta, jonka ilmauksena se oli syntynyt ja josta se oli ammentanut joukkokannatuksensa.

Työväentalojen vastaisuus oli ollut olennainen osa Lapuan liikettä alusta alkaen. Lapuan Liike ry:n ohjelmakseen ottaman antisosialismin myötä polttopisteeseen joutuivat myös sosialidemokraattiset työväentalot. Erityistä suuttu-

¹ Siltala 1985, s. 195-196.

² Tervo, Tuija. Nälkämäan valkaisu – Lapuan liike Kainuussa 1929 – 1932. Suomen historian pro gradu-työ. OY 1999, s. 115.

musta Lapuan Liikkeessä tunnettiin uudelleen avattuja kommunistisia työväentaloja kohtaan.

SDP:n johto oli pitänyt outona sitä käytäntöä, jolla viranomaiset pitivät sosialidemokraattien kommunisteilta oston tai luovuttamisen kautta haltuunsa saamia työväentaloja edelleen vuoden 1930 ja 1931 taitteessa suljettuina, vaikka muiden sosialidemokraattisten työväentalojen aukiolo oli samanaikaisesti sallittu. SDP:n puoluelehdistö väitti käytäntöön sisältyvän selvää sosialidemokratian vastaisuutta ja halua hankaloittaa puolueen toimintaa.¹ Viranomaisten mielestä tilanne oli kuitenkin vielä vuoden 1930 lopulla niin jännittynyt, etteivät he uskaltaneet antaa lupaa entisten kommunistikeskusten avaamiselle, kun toiminnassa olleillakin sosialidemokraattisilla taloilla oli joskus vaikeuksia valvoa järjestystä; ”lapualaisten” autokaravaanit seurasivat SDP:n puhujia maakunnissa ja vaalikokouksia häirittiin etenkin eduskuntavaalien alla.² Maaperää sosialidemokraattien haltuun siirtyneiden talojen avaamiselle valmisteltiin kuitenkin sisäasianministeriössä kaikessa hiljaisuudessa. Hallinnollista päätösvaltaa siirrettiin Etsivälle Keskuspoliisille, jonka tehtäväksi muodostui suljettujen työväentalojen avaamisen valvominen. Samalla EK tarkasti sosialidemokraattisten omistajayhdistysten oikeaoppisuuden.³

Vuosi 1931 alkoi sosialidemokraateille suosiollisissa merkeissä: tammi-kuussa sallittiin Helsingin työväentalon avaaminen, minkä toivottiin olevan esimerkkinä muiden kommunisteilta periytyneiden suljettujen työväentalojen ja kirjapainojen suhteen.⁴ Sisäministeri Ernst von Born sallikin melko pian periaatteellisesti kaikkien sosialidemokraattisten työväentalojen avaamisen.⁵ Käytännössä talojen avaaminen toteutui kuitenkin hitaasti, mistä sosialidemokraattinen lehdistö muistutti alituisen von Bornin lausuntoa siteeraten.⁶

Socialidemokraattinen lehdistö jatkoi keväällä 1931 taivutuskampanjaansa työväentalojen avaamisen riipeyttämiseksi: se syytti sulkemiskäytäntöä oikeusvaltion periaatteita rikkovaksi todistellen samalla lojaalisuuttaan valtiojärjestelmälle ja ideologiaa erojaan kommunismiin.⁷ Avaamiset nopeutuivatkin kesän ja syksyn 1931 aikana niin, että syyskuussa viranomaiset uskaltautuivat antamaan luvan jopa Lapuan työväentalon sineteistä vapauttamiselle.

Lapuan Liike ry:n johto oli seurannut tarkoin entisten kommunistikeskusten hiljalleen toteutuneita avaamisia. Von Bornin myötämielinen lausunto aiheutti oikeistoradikaalien piirien keskuudessa pinnanalaista kuohuntaa, jonka Vihtori Kosola puki Keravalla sanoiksi maaliskuussa 1931:⁸

”Me olemme saaneet suljetuiksi julkiset maanpetoksellisen toiminnan ahjot, kommunistiset työväentalot, mutta me emme ole voineet estää sitä, että näitä samoja taloja nyt vähitellen ryhdytään valekaupoilla ja kaikenlaisilla sopimuksilla luovuttamaan takaisin. (...) Lapuan Liike ei ole tehnyt isänmaalle minkäänlaista palvelusta sillä, et-

¹ SSd 6.9., 11.9., 26.9., 21.10., 27.10. ja 13.-14.12.1930.

² Siltala 1985, s. 150.

³ EK/KD 346/45 1930. Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, EK-Valpo I, KA.

⁴ Savon Työmies 26.1.1931.

⁵ Soikkanen 1975, s. 528.

⁶ SSd 21.2., 9.3., 17.3. ja 8.4.1931.

⁷ SSD 16.4. ja 25.4.1930; Savon Työmies 23.2.1931; Järjestötoiminta 2/1931.

⁸ Ajan Sana 2.3.1931.

tä se on saanut puoleksi vuodeksi suljetuksi kommunistisen maankavallustyön pesät. Ne on saatava suljetuksi ainiaaksi niin, ettei niissä ikinä voida harjoittaa epäisänmaallista, yhteiskuntaa hävittävää toimintaa.”

Lapuan Liikkeelle työväentalo oli yhä vanhan vihollisen – sosialismin – ruumiillistuma. Sosialidemokratia leimattiin yhtä lailla isänmaattomaksi, maanpetokselliseksi, tuhoavaksi ja kieroksi kuin kommunismikin. Hallitusvallan koettiin pettäneen lupauksensa ja astuneen samalla kansa-käsitteen ulkopuolelle – saman ”kansan”, jota Lapuan Liike katsoi yhä edustavansa. Tosin kansaa enemmän Lapuan Liike tunsu nyt olevansa ikuisen isänmaan vaateiden välittäjä, kun itsekkäät puolueet veivät isänmaata toimillaan turmioon.

Keravan-puheensa lopuksi Kosola heitti esille suoranaisen uhkauksen, joka jälkikäteen tarkasteltuna näytti oireellisesti ennakoineen tulevia tapahtumia:¹

”Minä kehottaisin mitä vakavammin viranomaisia harkitsemaan, mitä he tekevät näitten talojen ovia avatessaan. Älkää erehtykö luulemaan, että me tai meidän jälkeisempi polvi enää tyytyy vain naulaamaan näitten talojen ovet kiinni, jos isänmaallinen kansa jonkun ajan kuluttua jälleen on pakotettu ne sulkemaan”.

Pinnanalaiset jännitteet purkautuivat syyskuussa 1931, kun viranomaiset ennakkovaroituksista huolimatta päättivät sallia Lapuan työväentalon avaamisen. Lapuan Liikkeen äänitorvi Ajan Sana syytti hallitusta ja sisäministeri von Bornia erikseen siitä, ettei Helsingissä tunnettu lainkaan maaseudun mielialoja eikä siellä oltu opittu parin vuoden takaisista tapahtumista mitään. Ajan Sana levitti talon avaamista seuraavina päivinä utterasti sosialidemokraattisen vastaisia viholliskuvia, joissa työväentaloja kuvattiin moraalisena rappion keskuksiksi.² Sanasodan kiihdyttäminen ei lopulta riittänyt. Lapuan työväentalo naulattiin kiinni 21.9.1931, minkä jälkeen naulaajat lähettivät sisäministerille tylyn sähteen: ”Työväentalo on kiinni ja pysyy. Etelä-Pohjanmaan miehet.”³ Asetelma näytti kovin tutulta. Maakunta oli asettunut hallitusta vastaan ja koetteli sen kykyä ja rohkeutta. Lapuan Liike rakensi heti suojakilvekseen vaikutelman koko maakunnan tuesta ja sen tuntojen tulkkina toimimisesta.

Lapuan Liikkeen valtuuskunta kokoontui Helsinkiin 10. lokakuuta keskustelemaan Lapuan työväentalon naulaamisesta ja työväentalojen avaamisesta yleensä. Presidentin ja pääministerin puheille lähetetyt valtuustot saivat tehtäväkseen korostaa ”isänmaallisten kansalaisten” keskuudessa vallitsevaa huolestuneisuutta, jota tunnettiin ”nykyistä vasemmistoa suosivaa suuntausta kohtaan”. Lapuan Liike ry. esitti edellisen vuoden tapaan lakimuutosta, jolla maanpetoksellisen ja lakkautetun yhdistyksen omaisuus määrättäisiin menetetyn valtiolle. Kyseinen laki olisi käytännössä siirtänyt kaikki vuonna 1930 suljetut työväentalot pois sosialidemokraattienkin hallusta. Valtuustot esittivät valtiovallalle myös piilotetun uhkauksen, kun entiseen olotilaan palaaminen koituisi ”maalle onnettomuudeksi”.⁴

¹ Ajan Sana 2.3.1931.

² Ajan Sana 17.9.1931.

³ Ajan Sana 22.9.1931.

⁴ Ajan Sana 10.10.1931.

Kuumiin kiistely työväentalojen kohtalosta käytiin Lapuan Liikkeen äänitorven Ajan Sanan ja sosialidemokraattisten lehtien välillä. Ajan Sana koostui syksyllä 1931 miltei pelkästään sosialidemokraattien vastaisesta propagandasta, jolla yritettiin luoda, leimata ja oikeuttaa viholliskuvia työväentalojen vastaisen liikkeen kokoamiseksi sekä oikeudelliseksi ja poliittiseksi suojaksi. Sosialidemokraatteja syytettiin yhteiskunnan vastaisuudesta ja vallankumoukseen tähtäävän luokkataistelun jatkamisesta ja punakapinan toimeenpanosta. Suomen Sosialidemokraatti vastasi edellisvuoden tapaan pelottelemalla Lapuan Liikkeen oikeusvaltion ja demokratian vastaisista tavoitteista. Lehden mukaan lakivaatimuksia ei saataisi koskaan läpi laillisesti.¹

Socialidemokraatit syyttivät työväentalojen vahingoittajia työväenliikkeen arvojen häpäisemisestä, jota Lapuan Liike näytti suoranaisesti tukevan. Sama joukko oli ominut röyhkeästi isänmaallisuuden itselleen.² Kun sosialidemokraatit olivat perinteisesti pitäneet huliganismia sosiaalisten epäkohtien seurauksena ja kovia rangaistuksia sekä poliisin valtuuksien lisäämistä väärinä parannuskeinoina, niin väkivallan kohdistuessa itseensä he alkoivat vaatia hallitukselta aiemmin vastustettuja lujia otteita. Enää SDP:ssä ei puhuttu sosiaalisista taustatekijöistä tai poliittisista motiiveista, vaan lapualaiset rinnastettiin kriminaalirikollisiin.³ Näinhän olivat tehneet lapualaisetkin kommunistien kohdalla hieman yli vuotta aiemmin.

Suomen Sosialidemokraatti otsikoi vuosikatsauksessaan menneen vuoden 1931 *"vihan ja vainon vuodeksi"*, josta ikävimpänä ilmiönä oli ollut työväentalojen uusi hävitysaalto; yksi sosialidemokraattinen talo oli yritetty räjäyttää, kolme taloa oli naulattu, seitsemän oli joutunut tervaamisen tai muun töhrimisen kohteeksi, kuudelta työväentalolta oli viety tai vahingoitettu esineistöä ja kuudella työväentalolla oli väkivaltaisesti estetty iltamien vietto. Lisäksi suljettujen työväentalojen takaisin saaminen oli hidastunut, sillä vasta seitsemän taloa 150:stä oli siirtynyt sosialidemokraattien haltuun. Työväentalojen seinillä jatkettiin viholliskuvien levittämistä, jossa seinätekstit viestittivät sosialidemokraattien yhteyksistä punakapinallisiin. Iskujoukkojen voimientunto kasvoi koko ajan, ja talojen töhriminen sai entistä enemmän pelotteluluonnetta, joka kertoi osaltaan myös talojen vastaisen liikehdinnän *"meitä ei pysäytä enää mikään"* -asenteesta. Seinätöherrykset julistivat muun muassa *"Kunniaa Kosolalle"*, *"Alas sosdemoonit"*, *"Hirteen punikit"* ja *"Maha auki punikeilta"*.⁴ Sosialidemokraateille uhattuna olevat työväentalot tulivat työväestön yhteen kuuluvuuden ja yhteiskunnallisten oikeuksien tunnuksiksi. Samalla murentui luottamus viranomaisen kykyyn – ja usein halukkuuteenkin – suojella työväentaloja.⁵ Viranomaiset olivat jo myötälleet Lapuan Liikettä määräämällä huhtikuussa 1931 valtakunnan lipun pakkoliputuksen sosialidemokraattisille työväentaloille punalipun

¹ Ajan Sana 25.9. ja 10.10.1931; SSd 11.10.1931.

² SSd 22.8.1931.

³ Siltala 1985, s. 492.

⁴ SSd 24.12.1931 ja 8.1.1932.

⁵ Kettunen 1984, s. 35.

rinnalle.¹ Nytkin työväentalojen turmelijat kulkivat vapaalla jalalla ja Ajan Sana sai jatkaa vihollisuuksien lietsomista.

Työväentalojen särkemiset ja naulaukset jatkuivat varsin vapaasti Pohjanmaalla ja Hämeen eteläosissa aina Mäntsälän kapinayritykseen saakka. Mäntsälästä muodostui jo joulukuun 1931 aikana sosialidemokraattien vastaisen toiminnan keskus. Mielialojen kärjistyminen oli yhteydessä Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalanderin laillisuuslinjaan, joka ei sallinut myönnötyksiä Lapuan Liikkeelle ja jota liike katsoi epäisänmaalliseksi.²

Lapuan Liike ry:n sosialidemokratian vastaisuus kulminoitui lopulta kommunisteilta periytyviin työväentaloihin; niillä heräteltiin, lietsottiin ja lopulta pantiin toimeen liikkeen ohjelmajulistusta. Viholliskuvia levitettiin Ajan Sanan ja muiden oikeistoradikaalien lehtien palstoilla pitkälti omavaltaisuuksien oikeuttamiseksi. Lapuan Liikkeen tarkoituksena oli tehdä sosialidemokratian vastaisuudesta uusi kansakunnan yhdistäjä ja taisteluvalmiutta sekä yksimielisyyttä korostavan isänmaallisuuden ruokkija. Lapuan Liikkeeltä jäi kuitenkin huomaamatta, että sosialidemokratia ei muodostanut verrattavaa vihollista muille kuin totalistisen isänmaan kannattajille ja poliittisen pluralismin vastustajille: monille alkuperäisen Lapuan liikkeen kannattajille sosialidemokratia oli vain poliittinen vastustaja tai kilpailija, josta alkoi yhä useammin tulla myös yhteistyökumppani.

5.1.2 Lapuan Liike ry. Pohjois-Savossa

Suomen Lukon edustama lapualaisuus ajautui myös Pohjois-Savossa umpikujaan Ståhlbergin kyydityksen jälkeen. Ennen sitä Suomen Lukon paikallisosastot olivat epäonnistuneet yleisporvarillisen vaaliliiton synnyttämisessä, mitä oli alun alkaen pidetty aktiivisten lukkolaisten tärkeimpänä tehtävänä. Toisaalta lukkolaiset eivät kokeneet epäonnistuneensa kaikessa, sillä heidän tiukalla esiintymisellään oli viety läpi kunnanvaltuustojen puhdistukset ja kommunistien työväentalojen sulkemiset ja työnnetty maalaisliiton rivikannattajia oikealle kokoomuksen äänimäärän lisääjiksi.

Ensimmäisinä havahtuivat Suomen Lukkoon kytkeytyneet laillisuuden puolestapuhujat, jotka erotuksena Pohjanmaalle olivat Pohjois-Savossa koko ajan vaikuttaneet painostuspolitiikan linjan muotoiluun. Lapuan liikkeen laillisuussiipi järjesti pian presidenttiparin vapaudenriiston jälkeen Kuopiossa teosta irtisanoutuvan ja väkivallattomuutta tähdentävän vastalausekokouksen, johon saapui peräti 800 osanottajaa. Kokousta johtivat Suomen Lukon piirijärjestön kuopiolaiset nokkamiehet, joista kokouksen sihteerinä toimiva hovioikeuden auskultantti Uolevi Kotilainen vaikutti yhä paikallisosaston johtokunnassa.³

Kuopion lisäksi vastalausekokouksia pidettiin Kiuruvedellä ja Suonenjoella: Kiuruveden kokous keräsi useita satoja kuntalaisia vastustamaan väkivalta-

¹ Siltala 1985, s. 460-461.

² Huttula 2000, s. 257-267.

³ Savon Sanomat 24.7. ja 16.10.1930.

suuksia, ja Suonenjoella noin sata paikkakuntalaista kokoontui osoittamaan tukeaan Ståhlbergeille ja allekirjoittamaan eduskunnalle lähetettyä laillisuusadressia. Molempien kokousten organisoijina kunnostautuivat pitäjien lukkolaiset, joita edustivat Kiuruvedellä pankinjohtaja August Läksy ja maanviljelijä Antti Tikkanen ja Suonenjoella pankinjohtaja Kalle Kanninen ja johtaja Hugo Lindfors.¹

Samanaikaisesti laillisuussiiven vastalausekokousten kanssa Pohjois-Savossa organisoitiin myös valtakunnallisten esikuvien mukaisia kyyditsijöiden joukkoilmoittautumisia. Kuopion suojeluskuntatalolle kokoontui 20. lokakuuta noin 50 kaupunkilaista ilmaisemaan osallisuuttaan tai tukeaan poliisitutkimusten alaisiksi joutuneille kyydityksille, ja samankaltaisia allekirjoitustilaisuuksia pidettiin Iisalmessa (10 nimeä), Keiteleellä (15 nimeä), Lapinlahdella (18 nimeä), Pielavedellä (3 nimeä), Rautalammilla (23 nimeä), Sonkajärvellä (17 nimeä) ja Suonenjoella (4 nimeä). Näitäkin kokoontumisia oli organisoimassa entisiä lukkolaisia, joista osa oli ottanut osaa myös kyydityksiin, tosin ennen Suomen Luonon paikallisosastojen syntyä. Samat miehet – esimerkiksi suonenjokelaiset Kanninen ja Lindfors – olivat olleet organisoimassa myös pitäjiensä vastalausekokouksia. Molemmat esiinnousut palvelivat yhtä lailla Lapuan liikkeeseen aktiivisesti kytkeytyneiden henkilöiden tavoitteita, joista pääällimmäisinä olivat kunnian palautus, kyyditysten oikeuttaminen ja puoluepolitiikkaa ravistelevan liikkeen uusien urien etsintä. Burkelaisittain lapualaisaktiivit esittivät vastakaisen retorisen identifikaation niille porvarillisille tulkinnoille, jotka alkoivat tuomita myös Lapuan liikkeen menneisyyttä ja näkivät liikkeen jatkamisen mahdottomana.²

Joukkoilmoittautumisia syntyi lopulta enemmän kuin vastalausekokouksia, vaikka niiden osanottajamäärä jäi ymmärrettävistä syistä vähäisemmäksi rankaisutoimien pelossa. Kyyditsijät tosin harvoin uskoivat tosissaan saavansa ainakaan kovia tuomioita teoista, joita oli vielä pari kuukautta aiemmin katsottu läpi sormien ja joille luotettiin löytyvän yhä laajaa moraalista hyväksyntää. Vaikka allekirjoittajien joukko jäi pieneksi, heidän joukossaan oli pitäjien arvovaltaisia edustajia: tukeaan kyydityksille ilmaisivat muun muassa Keiteleellä kirkkoherra Kaarlo Jalmari Heikinheimo, Lapinlahdella kirkkoherra J.W. Hirvonen, pastori Erkki Kurki-Suonio, rovasti Kaarlo Parikka ja kansanopiston johtaja Vilho Pesonen sekä Rautalammilla rovasti K.M. Martin ja pankinjohtaja A. Roinila. Suonenjoella allekirjoittajiksi tulleet Kanninen ja Lindfors olivat paikallisen suojeluskunnan perustajia ja kunnallispolitiikan pitkäaikaisia vaikuttajia.³

¹ Savo 17.6., 2.7., 12.8., 15.8. ja 17.10.1930; Savon Sanomat 23.10.1930.

² Savon Sanomat 21.10.1930; Jäljennös Iisalmen, Keiteleen, Lapinlahden, Rautalammin ja Sonkajärven joukkoilmoittautumisadresseista 20.10.1930 sekä Yleissavolaisesta joukkoilmoittautumisadressista Helsingissä 24.10.1930. Kotelo Ead, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 – 31, KLHA, JOMA.

³ Id. – Joukkoilmoittautumisadressi kuului kokonaisuudessaan seuraavasti: ”Me allekirjoittaneet ilmoitamme täten olleemme osallisina erinäisten maanpetoksellisten ainesten kiinniottamisessa ja kuljettamisessa sillä tavalla, kuin itsekukin asiain yksityiskohtaisissa tutkimuksissa tarkemmin ilmoitamme. Osa meistä on ollut vain isänmaalliseen toimintaan innoittajina. Me olemme tehneet kaikki tekomme sekä siinä mielessä, että kansamme heräisi huomaamaan sen vetelyyden ja saamattomuuden, millä maassamme monet vuodet on sallittu maanpetoksellisten kommunistien

Silmiin pistävää kuitenkin oli, että maanviljelijöiden suunnannäyttäjiä ei tullut kyyditysadressien allekirjoittajiksi. Heidän jättäytymisensä näistä toimista pois voi tulkita kannanotoksi kevään 1930 jälkeen muotoutunutta Lapuan liikettä vastaan.

Lapuan liikkeestä oli Ståhlbergin kyydityksen jälkeen yhä vaikeampaa puhua kansanliikkeenä, vaikka rekisteröitynyt lapualaisuus siihen vielä vetosi. Pohjois-Savossa Suomen Lukon paikallisosastojen toiminta vaipui horrokseen muutamaksi kuukaudeksi, kunnes Kosolan vierailu Kuopiossa 28.1.1931 antoi riittävän kimmokkeen uudelle liikkeellelähdölle, nyt Lapuan Liike ry:n Pohjois-Savon piirijärjestönä. Paikalla oli sata kuulijaa, joista ainoastaan 25 vahvasti liittymisensä uuteen järjestöön. Samalla Suomen Lukon organisaatio katsottiin lakkautetuksi maakunnassa. Kuopion lisäksi Lapuan Liikkeen paikallisosasto perustettiin huhtikuun alussa Suonenjoelle, jossa mukaan tulivat miltei kaikki entiset lukkolaiset. Piiritoimikunnan syntysanat lausuttiin Kuopiossa 8.4., jolloin ohjelmaksi otettiin isänmaallisuuden vaaliminen ja taistelu sosialismia vastaan. Järjestöä johtamaan asetui aiemmin kokoomukseen linkittyneitä liikkeenharjoittajia, johtajia ja puuteollisuuden ylempiä toimihenkilöitä, joiden työväenliikkeen vastaisia tuntoja oli uusinnettu 1920-luvun tulehtuneissa työmarkkinasuhteissa. Järjestö muistutti kaikin tavoin enemmän herrojenklubia kuin joukkoliikettä, joiden sanastoon se kuitenkin tukeutui. Retoriikka rakentui yhä jo Lapuan liikkeen edellisvuonna ylläpitämille vastapareille ”isänmaallinen/isänmaaton”, ”pelastuminen/tuho” ja ”siveellisyys/rappio”. Suppeasta kannatuksesta huolimatta Lapuan Liikkeeseen kytkeytyneitä henkilöitä yhdisti luja usko siihen, että he ymmärsivät parhaiten isänmaan edun ja heillä oli siihen vaadittavaa uhrimieltä, taisteluvalmiutta ja lujuuutta. Lapuan Liikkeen tuli toimia puolueille muistuttajana, jottei maa enää ikinä luisuisi entisenkaltaiseen päättämättömyyteen ja turmioon. Samalla se muuttui entistä enemmän puolueiden haastajaksi, joka oli tarpeen vaatiessa valmis oma-aloitteeseen toimintaankin.¹

Sosialidemokratian vastaisista äänenpainoista huolimatta Lapuan Liike ei rakentunut Pohjois-Savossa ensisijaisesti sosialidemokraattisten työväentalojen vastaiseksi liikkeeksi. Yhdeltä osin tämä johtui siitä, ettei maakunnassa ollut juuri sosialidemokraattien omistamia työväentaloja. Liikkeen organisaatio oli

---

yhä röyhkeämmäksi paisunutta vallattomuutta yhteiskuntajärjestystämme ja vapauttamme vastaan että myös saadaksemme maan hallituksen ja eduskunnan ryhtymään vakaviin toimiin asian korjaamiseksi kommunismin hävittämiseen ja yhteiskunnallisen elämämme pelastamiseksi maanpetoksellisesta kuonasta sekä yhteiskuntaelämämme syöpyneestä turmeltuneisuudesta ja mädännäisyydestä. Me olemme varmoja siitä, että se kansanliike, jonka keskuudessa ja innoittamina olemme työssämme olleet, jatkuvasti jaksaa ja kykenee herättämään ja ylläpitämään sitä tervettä isänmaallista mieltä, jonka innoittamat vaaran uhatessa isänmaata ovat valmiit siirtymään sanoista uhrautuviin tekoihin. Ja jääme odottamaan, että eduskunnan nykyinen, isänmaallisten puolueiden enemmistö, unohtaen puoluevastakkaisuudet ja muistaen vastuunalaisen tehtävänsä, vakavasti ryhtyisi yhteisin voimin yksimielisesti lainsäädännön kehittämiseen sellaiseen terveeseen suuntaan, ettei kansalaisten enää tarvitse ryhtyä oma-aloitteeseen toimintaan oikeuden ja vanhurskauden vaatimusten toteuttamiseksi kansan elämässä.” (Alleviivaukset E.R.)

¹ Savo 28.1. ja 8.-9.4.1931.

vasta hahmottumassa, kun sosialidemokraattiset työväentalot joutuivat muual-
la maassa terrorin kohteeksi ja Lapuan Liike ajautui pian kohti avointa konflik-
tia valtiovallan kanssa.

5.2 Väkivalta pohjoissavolaisilla työväentaloilla vuoden 1930 jälkeen

5.2.1 Sonkajärven työväentalon tuhopoltto

Lapuan työväentalon naulauksesta innoituksensa saaneet sosialidemokraattisten työväentalojen omavaltaiset sulkemiset eivät levinneet laajamittaisemmin Itä-Suomeen. Pohjois-Savossa yhtenä vaikuttimena oli sosialidemokraattisten työväentalojen vähäisyys, toisaalta myös laillisuutta kunnioittava perinne, jolloin omavaltaisuuksiin lähtemisen kynnys oli huomattavasti korkeampi kuin esimerkiksi Pohjanmaalla. Lapuan Liikkeen Pohjois-Savon piiriosasto lähetti pian Lapuan tapahtumien jälkeen syyskuussa 1931 maaherralle kirjelmän, jossa varoitettiin työväentalojen avaamishankkeiden kiihdyttävän isänmaallisten piirien mielialoja. Kirjelmä ei johtanut erityisiin toimenpiteisiin. Sosialidemokraattien haltuun siirtyneiden talojen avaamiset etenivät muutenkin hitaasti, mikä kertoi maaherran varovaisuudesta jo ennen Lapuan tapahtumia.¹

Näennäinen rauha Pohjois-Savon työväentaloilla rikkoutui 4.12.1931, jolloin Sonkajärven työväentalo joutui tuhopolton kohteeksi. Syylliset – talollisenpoika Eino Kainulainen ja talollinen Israel Huttunen – ilmoittautuivat apulaisnimismies Ilmari Toivolalle seuraavana päivänä. Maakunnan lehdistä teon tuomitsivat kaikki muut paitsi kokoomuslainen Savo, jolla näytti olleen vaikeuksia käsitellä tuhopolttoa ainakaan jyrkän erottautuvasti, tuloksena oli nimittäin täydellinen vaikeneminen. Jyrkimmin tuhopolttoa vastaan hyökkäsi luonnollisesti sosialidemokraattien haltuun siirtynyt Savon Työmies, joka piti sitä motiiveiltaan poliittisena tekona ja kummasteli, että nyt oli hyökätty yli kymmenen vuotta toiminutta työväentaloa vastaan, joka oli ollut jo vuosia sosialidemokraattien hallussa. Myös Savon Sanomat asettui tekoa vastaan. Suurimpia puolueita edustavien lehtien antamien tuomioiden perusteella saattoi näyttää siltä, että polttajat jäisivät tekonsa sovittelussa varsin yksin. Maakunnan keskuksen lehtimiehet eivät kuitenkaan tienneet riittävästi paikallisista jännitteistä, joita tuhopoltto nosti pinnalle sen myöhemmissä oikeuskäsittelyissä.²

Tuhopoltto näytti olleen vailla suurempaa harkintaa tai suunnitelmaa: Kainulainen ja Huttunen olivat juopotelleet yhdessä ja päätyneet lopulta tuikkaamaan suuttumuksensa kohteen tuleen, minkä seurauksia he olivat mietti-neet tarkemmin vasta seuraavana aamuna selvitettyään päänsä. Ensietojen perusteella teon motiiviksi nousikin juovuspäissä kohonnut isänmaallisuus, olihan itsenäisyyspäivä lähestynyt ja maassa vietettiin perinteeksi kohonnutta

¹ KD 546/419 1931. Lääninkansliaan saapuneiden kirjeiden diaari, KLHA, JOMA.

² Savon Sanomat 8.12.1931; Savon Työmies 5.12.1931.

suojeluskuntaviikkoa. Miehet oli suistanut raivon partaalle huhu työväentalolle itsenäisyyspäiväksi aiotusta tanssi-iltamasta, joka oli samaa kuin toisten pyhäpäivän herjaaminen. Yllykkeensä teko oli epäilemättä saanut Pohjanmaan omavaltaisista tapahtumista, mutta siinä mielessä se erosi niistä, että teon yhteydessä tai sen jälkeen ei kertaakaan esitetty valtakunnanpoliittisia tavoitteita, kuten sosialidemokratian rajoittamista tai sisäministeri von Bornin erottamista. Teko oli kahden paikallisen ja vähemmän vaikutusvaltaisen talollisen mielenilmaus, mutta siihen alkoi kietoutua tulevien oikeuskäsittelyiden aikana yhä enemmän paikallista vastakkainasettelua ja vanhojen viholliskuvien uudelleenoikeyttämisestä, sillä miesten mukana oikeuteen ja samalla vastakkaisten tulkintojen läpäisemäksi joutuivat myös Lapuan liikkeeseen aiemmin liittyneet periaatteet ja arvot.¹

Kainulaisen ja Huttusen syyllisyydestä ei ollut alunperinkään ollut epäselvyyttä, sillä molemmat olivat tunnustaneet osallisuutensa ”murhapolttoon”, kuten ajan juridinen termi kuului. Myös palopaikalta tavoitetut todisteet viittasivat miesten syyllisyyteen. Epäselvyyttä syntyi myöhemmin lähinnä siitä, mistä miehiä lopulta syytettiin ja voitiinko heitä ylipäänsä verrata tavallisiin muiden omaisuutta tuhonneisiin rikollisiin. Tapausta käsiteltiin ensimmäisen keran Sonkajärven välikäräjillä 11.1.1932.

5.2.2 Maaningan Tuovilanlahden työväentalon naulaus

Noin viikon kuluttua Sonkajärven työväentalon tuhopoltosta naulattiin Maaningan Tuovilanlahden työväenyhdistyksen omistama toimitalo kiinni. Sitä oli edeltänyt saman kyläyhteisön majataloon kerääntyneiden isäntien ja heidän poikiensa neuvottelu, jonka päätteeksi talollisen poika Heino Kokkonen oli kaunokirjoitustaitoisena kirjannut ylös maaherralle saman talon sulkemista vaatineen adressin. Anomuksen laatijat eivät kuitenkaan luottaneet tarpeeksi viranomaisiin, sillä kokouksen päätteeksi he suuntasivat kohti työväentaloa ilmeisenä aikomuksenaan pian alkavaksi tiedettyjen tanssi-iltamien keskeyttäminen. Miesjoukon mielen valtasi matkalla tihenevä kiukku työväentaloa kohtaan, ja puhe kääntyi yhä päättäväisemmin talon omavaltaiseen sulkemiseen, jota varten mukaan lastattiin matkan varrella olevalta Tuovilanlahden Konepajan lautavarastolta rekilastillinen lankkuja. Kuopion Osuusliikkeen sivumyymälästä ostettiin vielä mukaan paketti kuuden tuuman nauvoja.²

Miesjoukko saapui joulukuun 13. päivän iltana työväentalolle ja vaati sinne tulleita poistumaan talosta välittömästi. Väkivaltaa paikalla ei käytetty, ja yleisö pakeni varsin nopeasti paikalta, osa hälyttämään nimismiestä paikalle ja suurin osa säästämään nahkaansa pieksäjäisten pelossa. Talvikelillä nimismies ei kuitenkaan ehtinyt paikalle tarpeeksi nopeasti, sillä hän ja autokyytiin mukaan lähtenyt poliisikonstaapeli kohtasivat paluumatkalla olevan miesjoukon vasta kun lankut oli jo lyöty talon oviin ja ikkunoihin. Nimismiehen varsin hy-

¹ Savon Sanomat 8.12.1931; Sonkajärven kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 11.1.1932, Iisalmen tuomiokunnan arkisto, JOMA.

² Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, TK §: 132. Kuopion tuomiokunnan arkisto, JOMA.

vin tuntemat naulaajat kieltäytyivät kuulusteluista, mutta saapuivat kuitenkin seuraavana päivänä joukolla nimismiehen virkatalolle.¹

Nimismies kohtasi kuulustelua aloittaessaan tekoaan vakaasti puolustele- van miesjoukon, joka ei missään vaiheessa esittänyt sille valtakunnanpoliittisia motiiveja. Suuttumus työväentaloa ja sen omistajayhdistystä vastaan oli muhi- nut vuosikausia, ellei jopa vuosikymmeniä, kunnes Pohjanmaalta kantautuneet uutiset olivat sytyttäneet miehiin toiminnan kipinän. Sama yhdistys ja sen ak- tiivit olivat olleet silmätikkuina vuotta aiemmin, jolloin Maaningan Suomen Lukon paikallisosasto oli vaatinut talon sulkemista ja kommunistisiksi esitetty- jen kunnanvaltuutettujen eroamista. Tuolloin lukkolaiset olivat joutuneet pe- rääntymään, koska omistajayhdistystä suojaasi sen vuodesta 1924 alkanut SDP:n jäsenyys ja sen kunnanvaltuustossa istuvat aktiivit olivat panneet lujasti kam- poihiin kieltäytyen toistuvasti eroamasta. Lukkolaiset olivat kokeneet syksyn 1930 tapahtumat nöyryytyksenä, jota he eivät koskaan antaneet anteeksi. Maa- herralle 13.12.1931 lähettämässään anomuksessa he kuvailivat Tuovilanlahden työväenyhdistystä *”valesosialidemokraattiseksi”*, joka oli toiminut 1920 luvun alussa samoin voimin kommunistisena, osana SSTP:tä. Työväentaloa syytettiin kyläyhteisön rauhan rikkomisesta, *”koska talolla pidetään alinomaa ala-arvoisia iltamia ym. tilaisuuksia, jotka kiihottavat ja kasoittavat pahennusta paikkakuntamme väestön, ja etenkin nuorison keskuudessa”*. Allekirjoittajina esiintyi 27 talollista, ta- lollisen poikaa ja talollisen veljeä Tuovilanlahden, Viannon ja Pohjois- Haatalan kylistä. Suurella osalla heistä oli kiinteät sukulaisuussuhteet toisiinsa. Isäntiä ja heidän perillisiä satutti erityisesti se tapa, jolla työväentalo oli liet- sonut maataloustyöväkeä perinteisiä, hyviksi miellettyjä arvoja vastaan.²

Maaherra Ignatius, joka tuntui kokevan naulauksen henkilökohtaisena epäluottamuksen osoituksena, tuomitsi maaninkalaisten teon jyrkin sanoin. Maaherra jyrähti lehdistölle lähettämässään julkilausumassa, että viranomais- ten piti tulevaisuudessa estää kaikki epäjärjestykset, jotta kansa ei enää lähtisi lain rikkomusten tielle. Teon tuomitsijoihin liittyi myös Maaningan kirkkoherra K. Kröger, joka lähestyi seurakuntalaisiaan avoimella kirjeellä Savon Sanomis- sa: kirkkoherra ilmoitti ymmärtävänsä miesten motiiveja, koska he luultavasti olivat ryhtyneet tekoon väärässä uskossa luullen siten poistavansa jotain suu- rempaa pahaa, mutta hän jatkoi, että toisen omaisuuden turmelemisella miehet olivat kuitenkin nousseet esivaltaa ja lakia vastaan. Kirkkoherra ehdotti miehil- le sovinnon tekoa työväenyhdistyksen kanssa.³

Lehdistön kommenttien perusteella näytti siltä, että naulaajien takaa olivat vetäytyneet kaksi arvovaltaista tahoa, kirkko ja virkavalta, joiden tukeen Lapu- an liike oli voinut luottaa edellisenä vuonna työväentalojen sulkemisissa. Nau- laajien ylpeys ei kuitenkaan antanut myöten sovinnolle, eikä työväenyhdistyk- seltäkään löytynyt siihen tahtoa. Teko piti viedä tuomittavaksi, sillä sitä vaati jo maaherra. Etukäteisasetelmista huolimatta oikeusprosessista ei kuitenkaan

¹ Maaningan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, TK §: 132. Kuopion tuomio- kunnan arkisto, JOMA; Savon Sanomat 15.12.1931; Savon Työmies 15.12.1931.

² Maaningan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, TK §:120 ja 132. Kuopion tuo- miokunnan arkisto, JOMA.

³ Savon Sanomat 15.12.1931.

muodostunut ensisijaisesti naulaajien ja samalla muille omavaltaisuuksien suunnittelijoille esimerkkinä toimivaa tuomitsemisnäyttämöä vaan syytökset lankesivat lopulta paikallisten työväenyhdistysten ylle. Maaherran ja kirkkoherran tuomitsevista kannoista huolimatta naulaajien taakse asettautui maanviljelysvaltaisen kyläyhteisön talollisväestö, joka marssitti oikeussaliin lautamiehinä toimivien lähikyläläistenkin arvostamia todistajia. Tapaus oli ensikeran oikeudessa toukokuun 1932 käräjillä.

5.3 Tuhopolttajat ja naulaajat tuomiolla

Sonkajärven työväenyhdistyksen tuhopolttoa käsiteltiin käräjillä ensimmäistä kertaa tammikuussa 1932. Syytettyjen asianajajana toimiva kuopiolainen varatuomari Martti Muttilainen esitti teon motiiviksi puhtaan isänmaallisuuden ja halun suojella pitää turmiolliselta aatteelta, minkä perusteella koko syytös asettui kyseenalaiseksi, varsinkin kun miehet katuivat sitä, että olivat tulleet rikkoneeksi lakia. Syytetyt kiistivät väitteet polton suunnitelmallisuudesta ilmoittaen ryhtyneensä siihen pelkämästä mielijohteesta. Muttilainen vaati Eino Kainulaisen ja Israel Huttusen tuomitsemista lieventävien asianhaarojen valossa: tekoa tavallaan puolustivat isänmaallisuuden ja harkitsemattomuuden ohella syyttämishetken humalatila sekä syyllisten vapaaehtoinen ilmoittautuminen nimismiehelle.¹

Teon vähättely ei riittänyt syyttäjälle, sillä Kainulaisen ja Huttusen asianosaislausuntojen aikana syytteeseen asetettiin lopulta itse työväenyhdistys. Kainulainen kertoi tuomarille, lautamiehille ja saliin kerääntyneelle yleisölle työväenyhdistyksen jäsenten punakaartilaisuudesta, jonka nojalla yhdistyksen nykyinenkin toiminta leimattiin kommunistiseksi. Kainulaisen uskottavuus rakentui sille, että hän oli ottanut osaa vapaussotaan, jossa hän oli myös vammautunut kärsien sen jälkeen muun muassa jatkuvasta hermoviasta. Puolustusasianajajan mukaan hermovika ilmeni syytetyssä pienenkin *”väkijuomamäärän nautittuna suorastaan raivopäisyytenä”*.²

Työväenyhdistystä leimattiin edellisvuodelta tutuilla viholliskuvilla: sitä epäiltiin kommunistiseksi, koska se oli ollut sellainen punakapinan aikana ja 1920-luvun alussa, ja toimintaa kuvattiin muutenkin siveettömäksi ja aliarvoiseksi, huliganismiin rinnastettavaksi. Kainulainen ja Huttunen kertoivat havainneensa pitemmän aikaa talolla vietetyn paheellista, juopottelevaa elämää. Tuntuikin olevan selvä ero siinä, missä seurassa viinansa nautti, sillä syytettyjen juopottelu esitettiin lieventävänä seikkana, joka oli saanut heidät unohdamaan tekonsa laittomuuden.³

Sonkajärven työväenyhdistys kiisti väitteet kommunistisuudesta esittämällä jäljennöksen yhdistysrekisteriin jätetystä ilmoituksesta, jonka mukaan

¹ Sonkajärven välikäräjien pöytäkirjat 1932, §:1. Iisalmen tuomiokunnan arkisto, JO-MA.

² Id.

³ Id.

yhdistyksen sääntöjä oli muutettu vuonna 1924, eli pian SSTP:n lakkauttamisen jälkeen. Yhdistys oli liittynyt tuolloin SDP:hen, johon se oli kuulunut jo ennen kansalaisuutta. Työväenyhdistyksen edustajan mukaan kommunistisuutta vastaan puhui sekin, että kaikki kommunistiset yhdistykset oli lakkautettu valtion toimesta. Työväenyhdistys vaati syytetyille ankarinta mahdollista rangaistusta, jonka piti olla esimerkiksi muille työväentalojen tuhoajille tai sellaisen suunnittelijoille. Oikeutta käytiin samaan aikaan, kun Mäntsälän seudun sosialidemokraattiset työväentalot olivat joutuneet laajamittaisen ilkvallan kohteeksi, jolloin SDP pelkäsi omavaltaisuuksien leviävän muuallekin. Syytettyjä vaadittiin myös korvaamaan tuhopoltosta aiheutuneet vahingot, jotka Iisalmen kunnan paloapuyhdistys oli laskenut noin 22 000 mk:ksi. Syytettyjen asianajaja piti summaa aivan ylimitoitettuna, sillä paikallisten kuvailujen perusteella talo oli ollut huonokuntoinen. Hän jatkoi, että syytetyt olivat vakavaraisia korvaamaan talon todellisen arvon, joka jäisi murto-osaan palovakuutussummasta.¹

Tapauksen käsittely lykkäytyi lopulta melko epätavallisella tavalla puolustusasianajajan huomauttaessa työväenyhdistyksen edustajien olevan vailla lain voimaa, koska heidän valtuutensa oli myöntänyt yhdistyksen vanha johtokunta. Muttilainen oli huomannut, että hallituksena esiintyi yhä vuonna 1928 valittu johtokunta, vaikka työväenyhdistyksen sääntöjen mukaan johtokunta oli valittava kahdeksi vuodeksi kerrallaan. Oikeusistuntoa siirrettiin seuraaville talvikäräjille, mihin mennessä työväenyhdistyksen piti valita uusi johtokunta.²

Vuoden 1932 seuraavilla talvikäräjillä kävi selväksi, että itse asiassa syytettynä oli myös tuhopolton kohteeksi joutuneen työväentalon omistajayhdistys. Tuhopolttajien puolustusasianajaja kutsui todistajiksi työväenyhdistyksen menneisyyttä kuvaavia sonkajärveläisiä, joiden avulla sekä levitettiin että yritettiin oikeuttaa asianosaisen yhdistyksen vastaisia viholliskuvia. Vapaussodan veteraaneja todisti talolla suunnitellusta punakaartista, jonka vuoksi talo oli silloin suljettu. Vanhojen suojeluskuntalaisten mukaan samat punakaartilaisuuden edusmiehet toimivat nyt asianosaisessa sosialidemokraattisessa yhdistyksessä. Todistajat olivat vakuuttuneita siitä, että todellisuudessa kyse oli kommunistisesta yhdistyksestä. Raskauttavaksi asianhaaraksi nostettiin vuoden 1928 kestänyt vaaliyhteistyö paikallisten sosialidemokraattien ja työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton kesken.³

Syytteet tulivat työväenyhdistyksen edustajille yllätyksinä. Toisin kuin yhdistyksen edustaja oli esittänyt edellisillä käräjillä, kommunististen yhdistysten lakkauttaminen alioikeuksissa oli yhä kesken – ainoastaan ammatilliset ja poliittiset keskuselimet ja niihin selkeästi kytkeytyneet paikallisjärjestöt oli kriminalisoitu. SDP:n jäsenyys ei lopulta taannut läpipääsemätöntä suojaa, kun kyseisessä oikeusprosessissa oli kyse myös paikallisesta arvovaltakamppailusta.

Työväentalon tuhopoltto oli herättänyt lopulta viranomaisten mielenkiinnon omistajayhdistystä kohtaan, mihin tuhopolttajien puolustus tähtäsikin. Väitteet kommunistisuudesta olivat riittävän painavia sysäämään edellisvuo-

---

¹ Id.

² Id.

³ Sonkajärven varsinaisasiain pöytäkirjat 1932, TK §:102. Iisalmen tuomiokunnan arkisto, JOMA.

delta tutun hallinnollisen prosessin käyntiin. Maaherra Ignatius oli määrännyt jo ensimmäisen käräjäistunnon jälkeen nimismiehen kuulustelemaan työväenyhdistyksen johtokuntaa. Kuulusteluissa ei löytynyt todisteita kommunistisista toimintamuodoista – esimerkkeinä SKP:hen yhdistettävät lentolehtiset, kirjeenvaihto tai kommunististen ideologioiden teokset – eivätkä yhdistyksen aktiivit myöntäneet heistä esitettyihin väitteisiin. Yhdistys piti itseään sosialidemokraattisena sekä nykyisyytensä että menneisyytensä osalta.¹

Yhdistyksen aatteellista linjaa määrittelevä Etsivän Keskuspoliisin Kajaanin alaosasto piti työväenyhdistyksen aktiivien väitteitä valheellisina, koska yhdistys oli liittynyt vuonna 1919 SSTP:hen. Kaikki yhdistyksen johtohenkilöt olivat toimineet tuolloin yhteisymmärryksessä kommunististen järjestöjen kanssa, sillä SSTP:hän oli jo osoitettu kommunistiseksi ja sellaisena myös lakkautettu. EK:n lausunnon nojalla maaherra määräsi lokakuussa 1932 apulaisnimismies Toivolan ajamaan kannetta Sonkajärven työväenyhdistyksen lakkauttamiseksi sen SSTP-yhteyksien vuoksi.²

Työväenyhdistys joutui vastaamaan syytteisiin vuoden 1933 varsinaisilla talvikäräjillä. Apulaisnimismies vaati yhdistyksen lakkauttamista yhdistyslain vastaisena, mistä todisteeksi kävi muun muassa työväentalon vuokraaminen saman oikeuden 27.8.1931 kommunistisena lakkauttamalle Sukevan työväenyhdistykselle. Sonkajärven työväenyhdistyksellä ei ollut mitään mahdollisuuksia selviytyä lakkauttamiseltaan, koska ketjuuntumisperiaatteen mukaista yhteyttä kommunistisiin yhdistyksiin pidettiin vuosien 1930 – 1932 oikeudellisissa oloissa erittäin raskauttavana. Tosiasiassa yhdistystä vastaan ei edes tarvinnut löytyä aineellisia todisteita kommunistisista toimintamuodoista, sillä pelkkä yhteyskin riitti. Sonkajärven työväenyhdistyksen kohtaloksi koituivat SSTP:n jäsenyys ja talon vuokraaminen, vaikka molemmat olivat olleet teon hetkellä juridisesti oikeutettuja.³

Samoilla käräjillä, millä Sonkajärven työväenyhdistykselle luettiin syytteet kommunistisuudesta, käsiteltiin myös työväentalon tuhopolttajien tapausta. Kun työväenyhdistystä syytettiin nyt viranomaisten toimesta, oli selvää että tuhopolton käsittelyssä oli kyse viranomaisten suhtautumisesta menettelytapaan. Itse teko olisi rangaistava sinänsä ja tuomion pitäisi osoittaa viranomais-ten arvovaltaa.

Vaikka Lapuan Liike ry. oli lakkautettu edellisenä vuonna Mäntsälän kapinan jälkiselvittelyissä, se ei välttämättä merkinnyt samojen periaatteiden soveltamista liikkeeseen kytkeytyneiden ja osittain sen rohkaisemien menettelytapojen tuomitsemisten suhteen. Sonkajärven tapaus osoitti sen selkeästi, sillä kyyditysten organisoimisesta syytetyt pitäjäläiset – joukossa oli myös tuhopolttaja Eino Kainulainen – saivat henkilöön kohdistuvasta vapaudenriistosta aino-

¹ Sonkajärven varsinaisasiain pöytäkirjat 1933, TK §:52, Iisalmen tuomiokunnan arkisto, JOMA.

² EK:n Kajaanin alaosasto Kuopion läänin maaherralle syyskuussa 1932 ja Kuopion läänin maaherra Iisalmen piirin apulaisnimismiehelle lokakuussa 1932. Sonkajärven varsinaisasiain pöytäkirjat 1933, TK §:52, Iisalmen tuomiokunnan arkisto, JOMA.

³ Sonkajärven varsinaisasiain pöytäkirjat 1933, TK §:52, Iisalmen tuomiokunnan arkisto, JOMA.

astaan neljän kuukauden ehdollisen vankeusrangaistuksen. Teolle löytyi kosolti lieventäviä asianhaaroja, olihan se ollut eräällä tavalla maan tapa ja edesauttanut kommunismin juurimista, joka miellettiin isänmaan pelastustyöksi. Kyyditykset, joihin oli alkanut liittyä selkeiden ylilyöntien - esimerkkeinä Hakkila, Ståhlberg ja kommunisteina muilutetut sosialidemokraatit - ja muutaman murhaan johtaneen vapaudenriiston johdosta myös häpeällinen leima, haluttiin painaa mahdollisimman vähin äänin unohduksiin, olihan tuomittuina monesti "pitäjien parhaimmiston" pidettyjä talollisia ja sivistyneistöä. Viranomaisille kyyditykset muistuttivat laillisuuden hämärtymisestä ja täydellisestä kyvyttömyydestä asettua lain rikkojia vastaan. Kyyditsijöiden tukiverkko oli lisäksi liian tiheä, jotta sitä olisi voitu purkaa rikkomatta samalla viranomaisten ja paikallisyhteisöjen riippuvuussuhteita. *Lars Björnen* mukaan hallitustahotkin pitivät kyyditysten jälkiselvittelyä yleisen armahduksen luonteisena, kun kyse oli pelkistä rivimiehistä.¹

Tuhopoltosta kahdestaan vastaavat Kainulainen ja Huttunen eivät päässeet yhtä helpolla, sillä heidät tuomittiin työväentalon tuhoamisesta yhdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Siten miehet maksoivat omavaltaisuudestaan sitäkin osaa, josta kyyditsijöitä ei voitu tuomita. Kainulaisen ja Huttusen osana olikin toimia varoittavana esimerkkinä ja palauttaa oikeuslaitokselle sekä viranomaisille sitä auktoriteettia, joka oli karannut sen käsistä edellisvuosina.

Maaningan Tuovilanlahden työväentalon naulaamisen oikeuskäsittelystä sukeutui erikoislaatuinen tapaus, sillä asianosaisena kuultava työväenyhdistys lakkautettiin vain pari päivää ennen kuin naulaajat asettuivat kuultaviksi samoilla käräjillä. Naulaajien teko ja maaherralle osoitettu anomus oli saanut Ignatiuksen käynnistämään helmikuussa 1932 tutkinnat Tuovilanlahden työväenyhdistyksen aatteellisesta linjasta, vaikka se kuuluikin nimellisesti SDP:hen. Anomuksen allekirjoittajat olivat vakuuttuneita siitä, että yhdistys toimi kommunistisilla periaatteilla, koska se oli kuulunut aiemmin SSTP:hen, josta se oli muutettu "*demokraattiseksi*" ainoastaan "*olosuhteiden pakotuksesta*"; sen lisäksi työväenyhdistyksen järjestämiä iltamia syytettiin "*ala-arvoisiksi*" ja pahennukseen "*kiihottaviksi*".²

Nimismiehen kuulusteluissa työväenyhdistyksen puheenjohtaja, palstatilallinen Adam Hyvönen kiisti syytökset kommunistisuudesta. Hyvönen vakuutti yhdistyksen toiminnan olleen sosialidemokraattisella pohjalla vuoden 1924 jälkeen, vaikka myönsikin tunnetun kommunistiagitaattorin, Työvään ja pienviljelijäin vaaliliiton kansanedustajan Villiam Tannerin käyneen puhumassa yhdistyksen talolla vuonna 1928, joskin ilman kutsua. Hyvönen ei käynyt kiistämään iltamien aikaan sattuneita järjestyshäiriöitä, mutta hän kertoi niiden tapahtuneen aina talon ulkopuolella, joita yhdistyksen järjestysmiesten oli mahdotonta valvoa; juopuneet oli kylläkin aina poistettu sisätiloista. Hyvönen valitteli, ettei ollut voinut yrityksistään huolimatta vaikuttaa iltamayleisön käyttäytymiseen heidän lähdettyään talolta. Yhdistyksen iltamien johtotähtenä

¹ Björne 1977, s. 3, 327-328 ja 336.

² Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, TK 1932, §:120. Kuopion tuomiokunnan arkisto, JOMA.

oli aina ollut aatteellinen sanoma, joita myös tanssi-iltamat palvelivat. Työväentalo oli elinvoimainen, sillä se piti sisällään salin, näyttämön ja toimivan kahvihuoneen. Talon arvoksi oli arvioitu palovakuutuksessa 50 000 mk.¹

Nimismies ei tavoittanut työväentalosta tai yhdistyksen johtokunnan jäsenten kotoa todisteita kommunistisista toimintamuodoista sillä hetkellä, mutta menneisyys puhui toista. Etsivän Keskuspoliisin Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa ilmoitti maaherralle EK:n kortistojen tukevan väitteitä talolla esiintyneistä järjestyshäiriöistä. Korpimaan lausuntoon tiivistyi jotain oleellista tulevan oikeusprosessin hengestä:²

”Edustuksella ei ole mitään tietoa siitä, että yhdistyksen toimintaa sen kuulussa sosialidemokraattiseen puolueeseen olisi johdettu kommunistisessa hengessä, mutta katsoen siihen, että yhdistys aikaisemmin on kuulunut rikollisena lakkautettuun puolueeseen se voitaneen saada lakkautetuksi.”

Maaherra määräsi nimismiehen haastamaan Tuovilanlahden työväenyhdistyksen toukokuun 1932 talvikäräjille. Nimismies syytti yhdistystä kuulumisesta rikollisena lakkautettuun puolueeseen ja iltamayhteistyöstä Kuopion työväenyhdistyksen kanssa, joka oli lakkautettu yhdistyslain vastaisena Kuopion raastuvanoikeudessa lokakuussa 1931. Vuoden 1930 tammikuussa voimaan astunut yhdistyslaki puhui selvää kieltä siitä, että yhdistys voitiin lakkauttaa, jos se *”toimii vastoin lakia tai hyviä tapoja”* tai *”jos yhdistys on tarkoitettu lakia kiertäen jatkamaan jonkin lakkautetun yhdistyksen toimintaa”*.³

Nimismies oli kutsunut todistajiksi pitäjäläisiä, jotka tukivat väitteitä Tuovilanlahden työväenyhdistyksen hyvien tapojen vastaisesta toiminnasta. Maaninkalainen kansakoulun opettaja Aulis Varonen kertoi törmänneensä satumalta, palatessaan Maaninka-laivalla Kuopiosta loppukesästä 1930 seurueeseen, josta ei tuntenut ketään henkilökohtaisesti. Varosen kuvailujen mukaan seurue oli ryhtynyt laulamaan laivan tupakkasalissa lauluja, joita hän piti hyvin räikeinä: niissä mainittiin muun muassa *”lahtareista, Mussolinista ja Neuvosto-Venäjästä”*. Myöhemmin opettaja oli kuullut, että Tuovilanlahden työväenyhdistyksen puheenjohtaja oli hakenut iltamiin joukon kuopiolaisen työväenyhdistyksen jäseniä ohjelmansuorittajiksi. Varonen kertoi myös tavanneensa Adam Hyvösen kyseisellä laivareissulla. Tämä osoitti Varosen mielestä, että molemmat yhdistykset toimivat samalla pohjalla. Pienoisikoossa Kuopio näytti edustavan samaa kuin Neuvosto-Venäjä, josta paha työnty muualle.⁴

Yhdistyksen edustajan Adam Hyvösen ja hänen avustajanaan toimivan piirisihteerin Emil Putkosen vakuuttelut Tuovilanlahden työväenyhdistyksen sosialidemokraattisuudesta kaikuivat Varosen todistajanlausunnon jälkeen kuuroille korville. Putkonen meni niinkin pitkälle, että hän piti Varosen lausun-

¹ Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, TK 1932, §:120, Kuopion tuomiokunnan arkisto, JOMA.

² Id.

³ Id.; Laki yhdistyksistä annetun lain 21 § muuttamisesta, Suomen asetuskokoelma 1930 N:o 4.

⁴ Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, TK 1932, §:120, Kuopion tuomiokunnan arkisto, JOMA.

toa suoranaisena valheena, sillä piiri oli pitänyt huolen sosialidemokraattisten ohjelmaryhmien tarjonnasta ja myöskin valvonut, ettei kommunisteja päästetty esiintymään sosialidemokraattisille taloille. Varosen maine painoi kuitenkin vaakakupissa enemmän, ja pelkät vihjailutkin yhteydestä äärikommunistisena tunnettuun Kuopion työväenyhdistykseen vetivät Tuovilanlahden työväenyhdistystä samaan nippuun muiden lakkautettujen järjestöjen kanssa. Yhdistys lakkautettiin samoilla käräjillä lain ja hyvien tapojen vastaisena, ja pesänselvittäjiksi määrättiin poliisikonstaapeli Janne Laitinen ja lautamies Antti Mykkänen, joka oli ollut yksi työväentalon sulkemista vaatineen adressin allekirjoittajista.¹

Yhtenäisenä ryhmänä esiintyneitä 20 naulaajaa syytettiin virkavallan anastuksesta ja omaisuuden hävittämisestä. Asianosaisena toimivan, jo lakkautetun työväenyhdistyksen edustaja yhtyi syytteisiin ja vaati syyllisiltä vahingonkorvauksia aiheutuneista tappioista. Syytettyjen puolustusasianajajana toimi kuopiolainen hovioikeudenauskultantti Uolevi Kotilainen, joka oli ollut Lapuan Liike ry:n piiritason johtomiehiä vuonna 1931. Mitään yhteyttä Lapuan Liikkeen Pohjois-Savon piirin ja naulaamisen välillä ei kuitenkaan koskaan osoitettu, eikä sellaista edes epäilty. Tekoa pidettiin paikallisena, jollaiseksi myös tekijät sen ilmaisivat. Maaningalle ei oltu perustettu Lapuan Liikkeen paikallisosasto, joskin Suomen Lukko oli vaikuttanut siellä aktiivisesti, ja useat naulaajat ja työväentalon sulkemista vaatineen adressin allekirjoittajat olivat kuuluneet siihen kesällä ja syksyllä 1930. Ilman näitä sidoksia ja syytettyjen hyvää mainetta Kotilaisen kaltainen eteenpäin pyrkivä lakimies tuskin olisi asettunut naulaajien puolustajaksi. Kotilainen oli itse ollut aktiivisesti mukana Suomen Lukon Kuopion osastossa syksyllä 1930.²

Syytetyt kuvailivat Kotilaisen laatimassa kirjelmässä motiivikseen yhteiskunnan suojelemisen, sillä vastassa oli ollut maanpetoksellista sosialismia viljelevä yhdistys, jonka taloa pidettiin paikkakunnalla kommunismin ja siveettömän elämän keskuksena. Naulaajat kuvailivat nähneensä aina työväentalolla vietettyjen iltamien aikaan talon edustalla juopuneita ja kuulleensa lähiseudun asukkailta valituksia metelistä. Talon katolla oli myös havaittu vappuna punainen lippu Suomen lipun rinnalla. Epäselväksi jäi, millaisesta punaisesta lipusta oli ollut kyse, olihan sellaisia sosialidemokraateillakin.³

Oikeudessa esitetyn retorisen vastakkainasettelun myötä naulaajia ei voitu kohdella tavallisina rikollisina, eiväthän isänmaallisuus ja siveellisyys olleet tuomittavia periaatteita. Kotilainen esittikin syytteen hylkäämistä, ja jos sitä pitäisi muodollisesti arvostella, siihen tulisi soveltaa hätävarjelun juridista käsitettä. Syytetyt olivat vain halunneet kiinnittää mielenosoituksellisella teollaan viranomaisten huomion työväentaloon. Päämäärä oli saavutettu, kun Tuovilan-

---

¹ Id.

² Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1932, TK §:132, Kuopion tuomiokunnan arkisto, JOMA.

³ Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat. TK §:132, Kuopion tuomiokunnan arkisto, JOMA.

lahden työväenyhdistys oli lakkautettu samoilla käräjillä. Tämä kertoi Kotilaisen mielestä miesten olleen oikeassa.¹

Oikeuden päätöstä voi pitää muodollisena rankaisuna – ikään kuin pieneenä näpäytyksenä viranomaisten arvovallan loukkauksesta. Naulaajat tuomittiin omankädenoikeudesta 20 päiväsakkoon, joka liikkui syytettyjen päivätulojen perusteella 200-400 mk välillä. Oikeus hylkäsi syytteet vahingonteosta sekä asianomistajan korvausvaatimukset. Rangaistukset määrättiin lykkäytyviksi kahden vuoden koetusajalla, minkä aikainen käytös tulisi vaikuttamaan rangaistusten täytäntöönpanoon. Tuomion ehdollisuuteen vaikuttivat rikoksen motiivit ja se tieto, joka oli tullut oikeuden tietoon asianomistajayhdistyksestä. Tuomari uskoi, että miehet *”ottaisivat ojentuakseen, vaikkei rangaistuksia pantaisikaan täytäntöön”*. Naulaajia pidettiin kylällä arvossa, mitä osoitti jo heidän puolestaan todistajiksi saapuneiden joukko. Valtuustossa naulaajista istui lautamies Risto Puurunen Viannon kylästä.²

---

¹ Id.

² Id.

YHTEENVETO

Tutkimusalueeksi valittu Pohjois-Savo ei ennakkokäsitysten mukaan ollut kovinkaan merkittävää Lapuan liikkeen toiminta-aluetta. Kommunisminvastainen liike vaikutti etupäässä Etelä-Pohjanmaalla, paikoin muualla Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa, Hämeessä ja Uudellamaalla sekä Helsingin kabineteissa, kun muu maa on saanut perässä juoksijan osan. Itä- ja Pohjois-Suomessakin kyydittiin paikallisia kommunistiaktiiveja, mutta muutoin ne olivat oikeistoradikalismien marginaalinäyttämöitä vailla painoarvoisia johtohenkilöitä liikkeen sisällä. Näin voisi päätellä siitä, että Itä-Suomi ei ole päässyt juurikaan Lapuan liikettä sivuaviin tutkimuksiin muiden kuin Kuopiota koskevien reunamerkkien osalta. Pohjois-Savo on tutkittu enemmänkin 1910 - 20-lukujen osalta punamaakuntana, jossa työväenliikkeen ja myöhemmin kommunistien kannatus oli maan korkeinta Kainuun ja Lapin ohella.

Lapuan liike kuitenkin rantautui maakuntaan, joka poikkesi monin tavoin kommunisminvastaisen liikkeen syntyseuduista. Päinvastoin kuin Etelä-Pohjanmaalla, pienviljelijäväestön enemmistö oli Pohjois-Savossa kallellaan vasemmalle muodostuen 1920-luvulla kommunistisen liikkeen suurimmaksi elinkeinoryhmäksi; tähän ryhmään lukeutui niin entisiä torppareita ja mäkitupalaisia kuin entistä maataloustyöväkeä, jonka osuus oli ollut ennen itsenäisyyttä korkeampi kuin muualla maassa. Myös perinteisten viljelijöiden enemmistö oli tilakooltaan pientilallisia, mikä yhdeltä osin ehkäisi suuren erillisyyden syntyä Pohjois-Savon maaseudulle. Vanhojen ja uusien pienviljelijöiden kohtauspinnoiksi ja vuoropuheluyhteyksien muokkaajiksi rakentuivat 1920-luvulla etenkin osuustoiminnalliset yhteisyrietykset, esimerkkeinä osuusmeijerit ja -kassat, joissa hyveiksi kohosivat tuottajuuteen sidottu maanhenki, kylän yhteistyö ja elinkeinon kohottamistarpeet. Samalla maalaisliittolaiset isännät jäsensivät suhdettaan kommunismia kannattaviin isäntiin ja päinvastoin. Symbolitasolla ylläpidetyistä ja näkyvistä erillisyyden ilmauksista huolimatta luotiin samalla vuoropuheluyhteyttä, joka perustui myös aktiiviselle sopeutumiselle. Tämä hiljainen kehitys 1920-luvulla tuli viitoittamaan sitä, millaisen vastakaiun Lapuan liike sai maakunnassa. Maaseudun vuoropuheluyhteydet määrivät myös sitä, miten maalaisliitto reagoi Pohjois-Savossa Lapuan liikkeeseen, miten kommunistiset rivikannattajat vastasivat SKP:n välittämiin vallankumouskutsuihin ja miten Lapuan liikkeeseen kiinnittyneet aktiivit hakivat paikkaansa tämän väestöosan keskellä. Lapuan liike jäi Pohjois-Savossa osallistujamäärältään varsin kapea-alaiseksi, enimmäkseen kokoomuslaisen sivistyneistön, talonpoikien, liikkeenharjoittajien ja teollisuuden toimihenkilöiden isänmaallisuuden ja porvarillisen yksimielisyyden kohottamis-projektiksi. Kapea-alaisuus ei kuitenkaan merkinnyt vaikutusvallattomuutta. Keskiöön nousi painostuspolitiikka, joka iski ensisijaisesti kunnanvaltuustojen kommunistijäseniä ja työväentaloja vastaan aseenaan retorisesti rakennetut viholliskuvat ja kohteenaan laajennetulla päätösvallassa varustetut järjestysviranomaiset.

Tämän tutkimuksen pääkohteiksi on valikoitu työväentalot, joiden tulevaisuuteen Lapuan liikkeellä oli kautta maan murskaava vaikutus. Suomeen oli syntynyt 1900-luvun alkupuolella ennätysellinen määrä työväenjärjestöjen kokoushuoneistoja, mihin oli vaikuttanut ennen kaikkea alkuaikojen työväenliikkeen joukkokannatus, julkisten kokoustilojen puute maaseudulla, sääolot ja huvitoiminnan muutos, jossa työväentalot saattoivat kilpailla nuorisoseurojen kanssa ja kerätä samalla varoja kalliiseen agitaatioonsa. Pohjois-Savossa oli 1920-luvun lopulla liki 60 maamme 200 kommunistisesta työväentalosta, kun sosialidemokraateilla oli vain muutama toimiva kokoushuoneisto koko maakunnassa.

Pohjois-Savon kommunistiset työväentalot sulkeutuivat viranomais toimina Svinhufvudin hallituksen maaherroille myöntämän erityisvaltuuden nojalla kesä-lokakuussa 1930. Olennaista on, että sulkemisia ei olisi tapahtunut yhtä kattavasti ilman ulkoa tullutta painostusta, joka sai aktiivilapualaisuutta edustamaan käyneen Suomen Lukon paikallisosastojen välityksellä joukkokokousten tai "kansalaisadressien" muodon. Painostus ei muuttunut suoraksi toiminnaksi kuten Lapuan liikkeen ydinalueella Etelä-Pohjanmaalla vaan kohdistui aina viranomaisiin, joilla oli heinäkuun alun jälkeen laajamittaiset valtuudet työväentalojen vaientamiseksi: näistä keskeisiä olivat sisäasianministeriöltä hallinnollisesti saadut erityisvaltuus kommunististen työväentalojen sulkemiseksi (9.7.1930) ja määräykset kommunistien kokous-, huvi- ja vaalitulaisuuksien kielloista (17-18.7.1930). Varsinaisiin lakeihin nämä valtuudet eivät vielä perustuneet.

Joukkokokouksilla Lapuan liike loi kuvaa "kansan" spontaanista tuesta, ja kansalaisadressit olivat osa sitä laillisuustraditiota, joka oli ollut tyypillistä kansalaisjärjestöjen ja valtiovallan suhteissa jo 1800 - 1900-lukujen taitteen venäläistämiskaudella. Kansalaisadressien teho perustui muun muassa kokemusmaailmaa yhä jäsentävään suureen adressiin, jossa "kansa" oli ilmaissut toiveensa lainsäädännön ja yleisen asiointilan korjaamiseksi. Savolaiset eivät alusta alkaenkaan turvautuneet samanlaisiin äärimmäisyyskeinoihin kuin pohjalaiset aatekumppaninsa: tämä kertoi virkavallan vastustamisen perinteen vähäisyydestä ja toisaalta luottamuksesta maaherra Ignatiusta kohtaan, olihan tämä monien kuntien kunniasuojeluskuntalainen, Mannerheimin uskotun miehen veli ja tunnettu kommunisminvastaisen lainsäädännön puolestapuhuja. Maaherra oli osoittautunut Lapuan liikettä ymmärtäväksi tahoksi muun muassa Savon Kansan kirjapainon sulkemisessa, jota hän oli pyytänyt sisäministeriltä moneen otteeseen ennen kuin oli lopulta saanut siihen luvan. Ignatius oli myös sulkenut preventiivisesti Kuopion ja lähikuntien työväentaloja jo ennen varsinaista painostusta heinäkuun alkupuolella, mitä lapualaisaktivit alkoivat tarkastella tietynlaisena ennakkotapauksena. Painostustoimien välttäminen oli varmasti yhteydessä myös siihen, että kommunisteilla oli ollut maakunnassa erittäin laaja kannatus, mistä jo kymmenet työväentalot kertoivat. Lapuan liikkeen oli ainakin teoriatasolla huomioitava, miten omavaltaisuudet työväentaloilla saattaisivat kiihdyttää yhteenottoihin monilukuisen työväenliikkeen kanssa. Tällaisia

pidäkkeitähän ei pohjalaisilla aatekumppaneilla ollut, kun työväenliike oli toiminut siellä etupäässä yhteisöjen reunamilla.

Työväentalojen sulkemista vaatineiden kansalaiskokousten retoriikka rakentui vallalla olevien viholliskuvien levittämiseksi ja oikeuttamiselle. Kommunismiin liittyneet viholliskuvat eivät sinällään sisältäneet mitään uutta: ne kuvailivat viholliseksi muuttunutta Toiseutta tauti- tai paholaismetaforin tai yhdistivät kommunismin tavalliseen rikollisuuteen, jolloin siitä tuli automaattisesti rangaista. Samankaltaisia viholliskuvia oli levitetty systemaattisen propagandan välityksellä vapaussodan aikana, ja sen jälkeen kommunisminvastaisuus oli uusiutunut jatkuvasti oikeistolaisten järjestöjen aktiivisessa venäläisvastaisuudessa ja porvarillisten lehtien piilevämmässä ryssävihasa. Lapuan liikkeen aika herätti vanhat tutut viholliskuvat henkiin, jotka etenkin konservatiivisissa väestöryhmissä liittyivät pidäkkeettömän puoluevallan ja massojen pelkoon, mikä ilmeni muun muassa jatkuvana kiihotuksen vaaraan vetoamisena. Viholliskuvat leimasivat kommunismin välittömäksi uhaksi, joka säteili myös työväentalojen auki jättämiseen. Pahaksi, kieroksi ja alhaiseksi stereotyyppitetyn kommunismin odotettiin automaattisesti vehkeilevän ”isänmaallisen kansan” ”siveellisiä” pyrkimyksiä vastaan, joista konkreettisin oli uuden eduskunnan ja samalla kommunistilakien tulevaisuuteen vaikuttavien vaalien onnistuminen. Vaikka kommunistien vaalitoiminta oli kielletty hallinnollisilla määräyksillä ja kunnallislain muutoksella, näiden tehoon ei tuntunut riittävän uskoa. Työväentalot, joihin kohdistui suunnattomasti pelkoa, inhoa ja vierauden kokemusta, joutuivat tulilinjalle samanaikaisesti kunnanvaltuustojen kommunistiedustuksen tukahduttamistoimien kanssa.

Lapuan liikkeen viholliskuville oli olemassa myös vaihtoehtoisia identifikaatioita. Sosialidemokraatit ja maalaisliittolaisten enemmistö eivät kokeneet kommunismia enää välittömäksi uhaksi kesällä 1930 kuten aktiivilapualaiset. Lääninkansliassa maaherra Ignatiuksen aisapari, lääninsihteeri Väinö Mielonen edusti myös sitä kantaa, joka uskoi kommunismin vaaran poistuneen pidätysten, lupakieltojen sekä keskusjärjestöjen ja kirjapainojen lakkauttamisten jälkeen. Jopa Etsivä Keskuspoliisi piti Pohjois-Savon kommunistista liikettä tukahdutettuna kesällä 1930, jolloin Lapuan liike astui varsinaisesti näyttämölle maakunnassa. Viholliskuvat tempaisivat kuitenkin mukaansa niitä, jotka rakensivat retorista viestintää ja niitä, joille se osoitettiin.

Kiihotuksen uhka – joka piti kaikkein syvällisimmin yllä myös kommunismin uhkaa – oli syöpynyt syvälle konservatiivis-porvarillisen väestönosan mieliin eräänä punakapinan syynä. Kaikkein syvimmin tämä pelko eli niiden konservatiivisten tai oikeistoradikaalien ryhmien keskuudessa, joiden suhteet asuinalueensa pikkutilallisiin ja mökkiläisiin olivat jääneet kapeiksi ja rakentuiivat eturistiriitojen värittämiksi. Konservatiivisille oikeistolaisille torpparien ja itsellisten perilliset näyttäytyivät – yhä – alttiina ulkoa tuleville yllykkeille, poliittisesti harkintakyvyttöminä sekä arvaamattomina, eräänlaisina ikuisina lapsina. Oikeistoradikaaleille kommunistisuhteessa oli kyse asenteen ja moraalien vinoutumasta ja kansakuntien välisestä elinkamppailusta, jolloin kommunismi oli myös reaalipoliittinen uhka. Alempien luokkien arveluttavuus oli osoitettu

pelkästään kommunisteja äänestämällä. Heidän järjestöissään toimiminen oli jo selkeä osoitus yhteiskunnanvastaisuudesta ja kumouksellisuudesta. Asenteet pysyivät yllä pelkästään radikaalikommunistien oman toiminnan kautta.

Suomen Lukosta tuli Pohjois-Savossa järjestö, joka kanavoi kommunisminvastaisuuden suunnitelmalliseksi ja päättäväiseksi toiminnaksi. Se kohosi painostajaksi ensi alkuun kunnanvaltuustojen puhdistuksissa, joissa se vaikutti painostuspolitiikan muotoihin yli puolessa maakunnan kunnista; Maaninkaa lukuun ottamatta lukkolaisten aloite johti kunnallisten hallintoelinten kommunistijäsenten eroihin kaikissa esimerkkitapauksissa. Suomen Lukon taustavaikutus painostuspolitiikassa pelästytti valtuustojen kommunistiset jäsenet huomattavasti tuntuvammin kuin niissä tapauksissa, joissa puhdistusaloite tuli esimerkiksi pelkästään valtuustojen porvarillisilta jäseniltä.

Kunnanvaltuustojen puhdistukset johtivat maakunnassa siihen, että lapualaisaktivismiin huomio kohdistui myös avoimena oleviin kommunistisiin ja sellaisina pidettyihin työväentaloihin. Seuraavasta taulukosta (Taulukko 8) käy ilmi Suomen Lukon paikallisosastojen osuus työväentalojen sulkemisvaatimukseen Pohjois-Savossa.

TAULUKKO 8 Suomen Lukon paikallisosastojen osuus työväentalojen sulkemisvaatimukseen Pohjois-Savossa

Suonenjoki	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Karttula	aloite
Tuusniemi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Maaninka	aloite
Sonkajärvi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Kiuruvesi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Lapinlahti	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa

Suomen Lukon paikallisosastoilla oli ratkaiseva rooli työväentalojen sulkemisiin johtaneessa painostuspolitiikassa. Leppävirtaa, Kuopion maalaiskuntaa ja Vieremää lukuun ottamatta Suomen Lukon paikallisosasto vaikutti työväentalojen sulkemisliikkeen kärjessä kaikissa niissä kunnissa, joissa ylipäänsä esiintyi laajempaa viranomaisten painostusta, ja ylipäänsä nämä kunnat olivat sellaisia, joissa vielä oli avoimia kommunistisia tai sellaisina pidettyjä työväentaloja. Leppävirralla ja Vieremällä painostus liittyi sikäli Suomen Lukkoon, että painostajia oli mukana kesällä 1930 muodostetussa piirijärjestössä.

Suomen Lukon paikallisosastojen painostus johti työväentalojen sulkemisiin kaikissa niissä tapauksissa, joissa talojen omistajayhdistys kuului tai oli ottanut osaa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon. Sosialidemokraattisten työväentalojen suhteen maaherra Ignatius sovelsi määräaikaista huvikieltoa, mikä on sekin tulkittavissa tietyn asteiseksi myönnytykseksi lukkolaisille.

Suomen Lukon paikallisosastot levittivät kommunismin tukahduttamisen kaikkialle maakuntaan - sinnekin, jossa liikehdintä ei synnyttänyt erityisiä kansalaiskokouksia. Tässä suhteessa järjestöllä oli painostuspolitiikassa merkittävä, joissain kunnissa jopa ratkaiseva osa. Kunnanvaltuustojen puhdistuksissa Suomen Lukko tähtäsi painostustoimensa heinä-elokuisten valtuustojen kokousten alle, jolloin painostus kohdistui suoraan valtuustojen kommunistisia jäseniä

vastaan, osittain myös porvarillisten valtuutettujen mielialojen pehmittämiseksi. Työväentalojen sulkemista lukkolaiset vaativat pian kunnanvaltuustojen puhdistusten tai sellaiseen tähdänneen esiintymisen jälkeen, jolloin painostus kohdistui sulkemisista päättäviin viranomaisiin. Siten lukkolaiset olivat tietoisia viranomaisille 9.7. 1930 myönnetystä työväentalojen sulkemisesta mahdollistavasta erityisvaltuudesta.

Suomen Lukkoa ei perustettu alun perin väliaikaiseksi organisaatioksi, vaikka se sellaiseksi jäikin presidentti Ståhlbergin kyydityksen jälkiselvittelyjen johdosta, kun järjestön helsinkiläisellä johdolla oli tekoon kiistämätön yhteys. Kunnanvaltuustojen puhdistuksia ja työväentalojen sulkemisia piti seuraaman pääasiallinen tehtävä, porvariston isänmaallisuudella yhtenäistäminen, jolle muut painostustoimet olivat olleet vain alkutahteja. Pohjois-Savossa lukkolaisuuteen kanavoitui kokoomuksen oikeistolaisinta ja arvokonservatiivisinta ainesta, joille kommunismi oli kaikkein eniten loukkaus pyhiä arvoja vastaan: entisiä aktivisteja, joille isänmaa oli pyhä, ja heränneitä Lapinlahdelta ja Kiuruvedeltä, joille uskonnon turhauttaminen oli syvin loukkaus. Lukkolaisuus imi piiriinsä myös oikeistoa, jolle isänmaan pyhyyttä yhtä lailla tärkeä oli kilpailukyvyyn ja vapaan yrittämisen pyhyys; mukaan tulikin runsaasti teollisuuden toimihenkilöitä ja liikkeenharjoittajia, joita kommunismissa ärsyttivät henkilökohtaisesti koetut lakkoallot vuosina 1926 – 1929.

Maalaisliittolaisia Suomen Lukko ei enää kyennyt imemään piiriinsä kesällä 1930 muodostuneella agendallaan, joka näyttäytyi maalaisliittolaisten enemmistölle vieraana tavoitteiltaan ja retoriikaltaan. Yksikään maalaisliittolainen mielipidevaikuttaja ei liittynyt Pohjois-Savossa Suomen Lukkoon, ja radikaaliksi yltyneitä lapualaisuutta arvostelivat myös puolueen pohjoissavolaiset suunnanmäärittelijät, päätoimittaja Eero Hiekkala ja ministeri P.V. Heikkinen, molemmat vakaita laillisuusmiehiä. Vanhat, valtiomuototaistelun aikaiset ristiriidat kokoomuksen ja maalaisliiton välillä pullahtivat pinnalle, kun lukkolaisuuden koettiin vaarantavan uusien pienviljelijöiden ja maalaisliiton välistä, osuustoimintaliikkeessä ja kyläyhteisöjen tuottajaetujen siivittämänä käytyä vuoropuhelua ja aatteelliseksi perustaksi asetettua tasavaltalaisuutta.

Maalaisliittolaiset kannattivat yhtä lailla kommunismin tukahduttamista, mutta ei siihen heidän mielestään tarvittu enää Suomen Lukkoa. Tämä kertoi siitä, että maalaisliittolaisilla oli tuottajayhteyksiensä perusteella huomattavasti säyseämpi ja luottavaisempi käsitys kommunistien rivikannattajina esiintyneistä asutusreformitilallisista kuin kokoomuslaisella sivistyneistöllä ja vakailla perintötilallisilla, joille rahvas oli yhä harkintakyvyttöntä, lapsenomaista ja herkästi kiihotukselle syttyvää. Tämän käsityksen muuttamiseen lukkolaisilla ei ollut juuri ollut edellytyksiä, koska heiltä puuttui palkansaajina, liikkeenharjoittajina, isojen tilojen isäntinä tai heränneinä aito vuoropuheluyhteys asutusreformien synnyttämiin pikkutilallisiin. Kuvaavaa onkin, että Suomen Lukon liikkeenharjoittajat tulivat sellaisilta aloilta joilla vuoropuhelu uusiin pientilallisiin oli ollut vähäistä tai ristiriitojen sävyttämää: liikepankkien johdosta, puunjalostusteollisuuden päällystöstä ja kuopiolaisista tai iisalmelaisista erikoiskauppaliikkeistä – eivät osuuspankeista, -meijereistä, -teurastamoista, -kaupoista tai edes kylä-

kaupoista, joiden liikevaihto ei rakentunut maailmanmarkkinoille, yrityskontakteille tai vauraiden kaupunkilaisten ostokyvylle vaan paikallisille kontakteille, joissa ei ollut menestyäkseen varaa seuloa asiakkuuksia aatteellisuuden nojalla. Pitäjien sivistyneistöön kuuluvilla apteekkareilla, eläinlääkäreillä, opettajilla ja kirkkoherroilla oli myös varsin kapea kosketuspinta pitäjien rahvaaseen, koska palkkatulo takasi heille riippumattomuuden metsien sivutöistä ja samalla niistä näyttämöistä, joilla esimerkiksi alle 10 hehtaarin viljelijäväestö takuuvarmasti kohtasi toisiaan talvesta toiseen. Osuustoimintaliikkeellä ei myöskään ollut erityistä merkitystä palknauttijoille tai liikkeenharjoittajille, joiden menestys oli sidottu enemmänkin maailmanmarkkinoille, instituutioiden kunnioitukselle ja henkilökohtaisen pätevyyden arvostamiselle. Näitähän kommunismi ei ollut kunnioittanut millään lailla.

Maalaisliiton piirin päätös jättäytyä Isänmaallisen vaaliliiton ulkopuolelle oli pitkälti juuri pienviljelijäkysymyksestä syntynyt ratkaisu. Kokoomuksen pelättiin vievän Isänmaallista vaaliliittoa niin pitkälle oikealle, että äänestäjät suorastaan työntettäisiin sosialidemokraattien syliin. Lapuan liikkeen myöhempi sosialidemokratian vastaisuus oli ymmärrettävissä myös tältä kannalta: kun puoluekentältä poistettaisiin vasemmisto, poistettaisiin samalla myös napa, joka veti maalaisliittoa koko ajan vasemmalle ainakin Pohjois-Savon kaltaisilla pientilavaltaisilla seuduilla.

Alkuun Pohjois-Savon lukkolaisuus toteutui melko rikkeettömästi kokoomuksen sisäisenä "yhden asian liikkeenä", mutta kommunismin tultua tukahdutuksi sen sisällä voimistuneet monistiset ja yltiönationalistiset tendenssit alkoivat kalvaa oikeistopuolueen sisäistä yhtenäisyyttä, mikä purkautui parin vuoden kuluttua IKL:n perustamisena. Pitkäkestoista järjestöä Suomen Lukosta ei tullut, mutta vaikutuksiltaan se oli Pohjois-Savossa mullistava: kunnallispolitiikka muuttui vuosiksi porvarilliseksi, kun se oli aiemmin ollut porvariston ja vasemmiston tasapainoilua, paikoin jopa vasemmiston dominanssia; työväenliike suorastaan tippui sosialidemokraattien syliin, kun he olivat vuosikymmenen yrittäneet turhaan kammata kommunisteja siitä syrjemmälle; ja työväentaloista huomattava osa ajautui työväenliikkeen ulkopuolelle, paikoin jopa suojeluskunnille. Tämä kaikki saavutettiin vieläpä kapealla jäsenpohjalla, joten ansio lankesi paljolti onnistuneelle retoriikalle.

Viholliskuvilla oli ratkaiseva vaikutus maaherran päätöksiin, jotka johtivat elokuun lopulla kohti tiukkaa repressiota. Vastoin ennakko-olettamuksia maaherra ei sulkenut kaikkia kommunistisia työväentaloja välittömästi hallinnollisen määräyksen antohetken jälkeen, vaikka olikin tunnetusti Lapuan liikettä sympatisoiva ja ankarien rangaistusten kannattaja. Ignatius näytti alkuun puntaroivan aidosti sulkemisten laillisuutta, eli kuinka ne saatiin yhteensopiviksi kaikkien reunaehtojen ja yleisen virkamiesmoraalin kanssa; kunnan lakien ja asetustenhan piti rajoittaa paitsi kohdettaan myös säätäjiään ja toimeenpanijoihin. Lakimies-Ignatius väistyi kuitenkin tulevien kuukausien kuluessa yhä enemmän antisosialisti-Ignatiuksen taka-alalle. Helppoa sulkemispäätöksen teko ei kuitenkaan ollut vielä elokuun alussa: ne hillitsivät Lapuan liikettä, mutta toisaalta ne myös kasvattivat sen voimien tuntoa painostuspolitiikan tulok-

sellisuuden suhteen. Lisäksi kommunistisiksi esitettyjä työväentaloja oli maakunnassa valtaisa määrä, ja lähin työkumppani, lääninsihteeri, epäili sulkemisten tarkoituksellisuutta. Kommunistisuuden määrittely oli ylipäänsä vaikeaa ilman kommunismia kriminalisoivan lainsäädännön selkänöjaa.

Kansalaiskokoukset - yhdistyneinä muun maan rauhattomuuksiin ja omavaltaisuuksiin - levittivät väkivallan uhan koko maakuntaa koskevaksi, vaikka Pohjois-Savossa ei turvauduttu vuonna 1930 kertaakaan oman käden oikeuteen työväentalojen suhteen ja suurin osa pitäjien asukkaista jättäytyi yhä oikeistohenkiseksi muuttuneen liikehdinnän ulkopuolelle. Vastoin oletuksia järjestyksen vaarantumisen aiheuttajaksi nostettiin ensin lapualaisretoriikassa ja sittemmin maaherrankin päätöksissä kommunismi, vaikka monet merkit viittasivat kommunistisen työväenliikkeen täydelliseen lamaantumiseen sisäisten kiistojen, viranomaisrepression ja Lapuan liikkeen luoman pelotteen alla. *Murray Edelmania* siteeraten vihollisen näennäinen hiljentyminenkin voitiin osoittaa todisteeksi sen hyvää yhteiskuntaa vastaan harjoittamasta myyräntyöstä¹. Maaherra Ignatius vetosikin sulkemispäätöksissään paitsi sulkemisliikettä tyynnyttäviin vaikutuksiin myös siihen, että näin estettäisiin kommunistien kiihotustoiminta. Pedanttisesti lainkirjainta vaaliva maaherra löysi kansalaiskokousten retoriikan kautta työväentalojen sulkemiselle ainakin muodollisesti lailliset perusteet, sillä muutoin kommunismin uhka konkretisoituisi tai "kansaa" ja viranomaiset kulkisivat erilleen ja veisivät "kansaa" epämieluisiin laittomuuksiin. Näin oikeutettiin Suomen Lukon viholliskuvien sitä osaa, jossa ne olivat kommunismia leimaavien negatioiden kautta tehneet itsestään "kansan" tunteja tulkin.

Viranomaiset noudattivat työväentalojen sulkemisissa eräänlaista ketjuuntumisperiaatetta, jonka mukaan kommunistisena lakkautetun yhdistyksen aatteellista linjaa määritteli sen keskusjärjestöyhteys tai yhteys johonkin jo lakkautettuun yhdistykseen. Samantapainen periaate oli ollut käytäntönä 1920-luvun alkupuolella SSTP:n ja sen jäsenyhdistysten lakkauttamisissa, ja ensimmäisenä siihen oli tukeutunut vuonna 1930 hallinnollisen määräyksen antamisen jälkeen aatteellisen linjan määrittelijän tehtävän saanut Etsivä Keskuspoliisi. Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton ja siihen limittyneiden jäsenyhdistysten lakkauttaminen oli kuitenkin huomattavasti monimutkaisempaa ja hitaampaa kuin selkeänä puolueena toimineen SSTP:n, sillä vaaliliiton järjestöverkosto oli tarkoituksellisesti löyhä ja yhteyksiä peittävä ja näytti toimivan vain vaalien alla. Perimmäinen kysymys kuului, saattoiko näin löyhän organisaation puitteissa syntyä yhtenäistä ja koko yhteenliittymän läpäisevää ideologiaa?

Viranomaiset lienevät tajunneet nopeasti, että jokaisen työväen ja vaaliliiton jäsenyhdistyksen tarkasteleminen erikseen veisi suunnattomasti aikaa, sillä yksinomaan Pohjois-Savossa oli yli sata sosialidemokraateista vasemmalle sijoittuvaa työväenjärjestöä. Se olisi ollut kyseisessä tapauksessa kenties juridisesti aukottominta, mutta ajan hengen - yleisen kommunismin kriminalisoimisen ja laajan kommunisminvastaisuuden - mukaan se ei ollut välttämätöntä. Omittajayhdistyksen kommunistisuuden osoitukseksi riittikin useimmiten pelkkä

¹ Edelman 1988, s. 3, 67-68.

yhteyden löytyminen Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon, jonka helsinkiläinen keskuselin oli lakkautettu heinäkuussa sen SKP-yhteyksien perusteella. Käytäntö oletti kommunistisen järjestöverkon homogeeniseksi monoliitiksi, mitä SKP:n aineisto tukikin – vaikka monesti kyse oli ollut SKP:n toimijoiden toiveista, alaporrasta ohjaamaan tarkoitettusta retoriikasta tai suoranaisesta Kominternin käskijöiden miellyttämisenhalusta. Repressiota tukevan retoriikan valossa koko kommunistinen järjestöverkosto oli perustettu ja valjastettu ainoastaan vallankumouksen tekoa varten. Ketjuuntumisperiaatetta voitiin oikeuttaa vuoden 1930 alkupuolella voimaan astuneella yhdistyslaililla, joka salli yhdistyksen lakkauttamisen hyvien tapojen vastaisena tai silloin, jos se oli tarkoitettu lakeja kiertäen jatkamaan aiemmin lakkautetun järjestön toimintaa. Tosin nyt työväentalot sulkeutuivat ennen omistajayhdistysten haastamista käräjille, mitä yhdistyslaki olisi vaatinut. Työväentalojen sulkemisen oikeuttavan hallinnollisen valtuuden käyttökin oli monin paikoin kyseenalaista, kun jopa nimismiehet ilmoittivat kommunistien toiminnan jo hiljentyneen niiden hallinnollisten määräysten johdosta, jotka heinäkuun puolivälissä olivat kieltäneet kommunistiset kokoukset ja esiintymiset. Kansalaiskokouksia pelkät huvilupakielot eivät kuitenkaan tyydyttäneet vaan työväentalojen ovet tuli varmemmaksi vakuudeksi vielä sinetöidä. Kansalaiskokousten esiin nostama potentiaalinen omavaltaisuuksien uhkakin näyttäytyi yksittäistä kokousta suurempana, kun ne liittyivät toisiinsa samanaikaisena ketjuna. Usein myös nimismiehet tukivat kansalaiskokousten vaatimuksia. Uhkaa – tuli se sitten kommunistien tai oikeistoliikkeen taholta – ei käyty koskaan mittaamaan. Vastakkaista linjaa edustanut lääninsihteeri Väinö Mielonen jäi kantoineen yksin: hänen mielestään työväentaloja ei pitänyt sulkea pelkkien olettamusten ja järjestöyhteyksien perusteella, koska silloin pitäisi sulkea kaikki maakunnan työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalot. Näinhän lopulta kävikin. Mielosen mukaan olisi riittänyt, että taloja valvottaisiin huvilupakieltojen kautta, kun ne olivat jo näyttäneet hiljentyneen työväentalojen sisäisen toiminnan täysin. Tämä olisi ollut lainmukaisin keino ennen varsinaisten kommunistilakien säätämistä, ja siten ei olisi annettu myöten Lapuan liikkeen vaatimuksille.

Ketjuuntumisperiaatteen käyttöön ottanut EK pitäytyi aloitteentekijän roolista, sillä jo pelkkä kommunistiseksi nimeäminen vei omistajayhdistystä kriminalisoidun kommunismin piiriin. EK:lla ei ollut mitään työväentalojen sulkemisia vastaan, mutta varsinaisena uhkana se ei niitä enää pitänyt. Valtiollisen poliisin katse oli jo kääntynyt kommunististen työväentalojen omistajakysymykseen sekä järjestöportaan lakkautusten valmisteluihin.

Mitä merkitystä oli lopulta sillä, että kommunistiset työväentalot suljettiin kyseenalaisin perustein kesällä 1930, kun ne olisivat joka tapauksessa tulleet vaiennetuiksi muutaman kuukauden kuluttua kommunistilakien hyväksymisen jälkeen? Oli selvää, että tällainen hätävarjelu Lapuan liikkeen omavaltaisuuksiin kietoutuneena hämärsi oikeusvaltion periaatteita vuosiksi, kommunistien keskuudessa kenties vuosikymmeniksi luoden pitkäkestoista epäluuloa porvarillista yhteiskuntaa ja lain tulkintaa kohtaan. Sitä määritelmää, jolla työväentalot suljettiin ja siirrettiin uusille omistajille ei koskaan nieltä va-

semmiston keskuudessa. Ankara repressio ei antanut mitään mahdollisuuksia tilanteen määrittelylle työväenliikkeen sisällä, mikä varmasti edesauttoi radikaalikommunismia uutta tulemista ja eräänlaisen takaisinmaksun eetoksen yleisyyttä jatkosodan jälkeen. Lapuan vuodet antoivat merkittävän käytännön kokemuspinnan marxilais-leniniläiseen yhteiskuntakäsitykseen, jossa porvarillisesti johdettu valtio nähtiin työväenluokan vainoajana, joka ei tulisi oman yhteiskuntakonseptinsa sisällä sallimaan koskaan työväestön vaikutusvallan todellista kasvua vaan lamauttaisi sitä kaikin mahdollisin tekosyin. Näihin kokemuksiin ja kokemuksista syntyneisiin identifikaatioihin palattiin väkivaltaa puoltavan politiikan oikeuttamisessa ensin 1940-luvun lopun lakkoaktionismissa ja sen jälkeen 1960-luvun sukupolvikonfliktissa, jonka mielipiteen ilmaus kulminoitui Lapuan kesää kuvailevaan laulunäytelmään. Nyt viholliskuvat vain kääntyivät nurin päin: uusvasemmistolainen retoriikka näki 1920-luvun kommunistit oikeudenmukaisuuden ja kansan tahdon puolustajina ja vastapuolen oikeistoradikaalit yhteiskunnan tuholaisina. Kun eri yhteiskuntaryhmien kesken ei ollut syntynyt maailmansotien välisenä aikana kunnollista vuoropuheluyhteyttä parlamentarismiin, kunnallisen itsehallinnon, järjestökentän saatikka arjen keskellä, vuoden 1930 konventiot elivät omaa elämäänsä pitkälle 1900-luvun jälkipuolelle. Näin kiisteltiin vain siitä, kellä oli totuus kansan tahdosta ja tietous maan parhaasta. Isänmaata ei nähty palasista koostuvana mosaikkina vaan kristallipallona, jonka kätkemän kuvajaisen hahmottamiseen oli kyky vain valikoiduilla kansalaisilla. Totuudesta kiistelyn perinne piti sisällään Lapuan vuosilta tuttua vaihtoehdottomuuden retoriikkaa, jossa eheyttä syntyi torjunnalla, kansalle paras oli alituisen uhattuna ja heikkenemisen pelko vahva. Tätä vaihtoehdottomuuden ja uhan retoriikkaa voi tavoitella vaikkapa sotiin jälkeisistä vaalimainoksista, 1960 - 70-lukujen taitteen kauppapoliittisesta keskustelusta tai huumausaineongelmaan reagoimisesta 1970-luvun jälkeen. Olisiko sitä vailla edes se debatti, joka läikkyi 1990-luvulla EY-neuvotteluiden ympärillä tai 2000-luvun alun kilpailukykyhokemissa.

SUMMARY

The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities

The Lapua Movement was one of the anti-communist factions that sprang up all over Europe in the 1920s and 1930s, although it differed fundamentally from Italian Fascism or German National Socialism. At least in its early stages in late 1929 and early 1930, the Lapua Movement did not aim at revolution but rather at having laws passed to prohibit communism and at getting suitable representatives in Parliament and in the Government in order to achieve this end. Such men were to be found within the established political parties.

In the summer of 1930, former activists among the leaders of the Lapua Movement began to demand restrictions to the parliamentary system, but these initiatives did not receive sufficient support in any party. After the path to the summit of national power was closed to the leaders of the movement, it continued to exercise various forms of pressure in order to unite the non-socialist elements in Finland and to silence the Communists at the local level. These activities included the forcible removal of Communists over the eastern frontier with the USSR, or at least outside their own localities, the associated beatings, the forced closure or wrecking of Workers' Halls and the coercion of Communist local councillors to resign.

This dissertation deals with one of the forms of intimidation practised by the Lapua Movement at the level of local politics: the closure of the Communists' workers' halls in 1930. The area covered by the research is the region of Northern Savo, an area dependent on forestry and small farming and lying on the eastern periphery of Finland. Unlike Ostrobothnia and Finland Proper, which were centres of the Lapua Movement, in Northern Savo there was staunch support for the Communists. At the end of the 1920s, as many as 59 of the 200 workers' halls owned by the communist movement in Finland were located in Northern Savo, and the Communists held a strong position in local government there, which they had built up soon after the Finnish Civil War thanks to the existence of equal and universal franchise

Support for the Communists sprang from the small farmers, who owned less than ten hectares of land, and who were totally dependent on forestry work in winter. The appeal of communism for this section of the population, which was beset with want and at the mercy of economic fluctuations, lay in its leaders who had risen from the ranks of the people, its oppositional stance with its tinges of hatred for the ruling classes and its promises of the inevitable coming of a more just world. The workers' halls were one of the main channels through which the ideology of the Communists was spread, although people also congregated in them during the long winters just to enjoy themselves, dancing, singing, playing music and watching plays. On the non-socialist side, similar places of assembly were the halls of the youth associations and the Civil Guard.

It used to be thought that the Lapua Movement operated mainly in western Finland, although it was admitted that the high-handed, violent methods used in the west were also employed elsewhere. In fact the Lapua Movement did come to Northern Savo too, but it took on a rather different form there than in the region where it originated: it was more law-abiding and enjoyed less support than in Ostrobothnia, and on no occasion in 1930 did its opposition to the workers' halls culminate in acts of force. Partly this was an outcome of the wide support for the Communists in the region, a factor that the Ostrobothnian members of the movement did not have to contend with. The Lapua Movement was officially represented by an organisation called Suomen Lukko, the local branches of which came into being largely as a result of the initiatives of former activists and active members of the conservative National Coalition Party. Suomen Lukko was established in March 1930 as a national anti-communist umbrella organisation, and at that stage it was still founded in loyalty to the country's government and the rule of law. However, in June 1930 it moved ever closer to the radical wing of the Lapua Movement. The establishment of local branches of Suomen Lukko in Northern Savo took place during this radical phase, when the Lapua Movement demanded the closure of communist printing presses and organised the so-called "March of the Peasant Farmers" to Helsinki to pressurise the government of Prime Minister Kyösti Kallio into taking action.

In terms of their social background, the Northern Savo members of Suomen Lukko represented the local educated classes (teachers, clergymen, chemists and veterinary surgeons), wealthy peasant farmers, white-collar workers in the wood-processing industry and private entrepreneurs. Their attitude to the communist small farmers was marked by conflicts and suspicion: anyone who had pledged himself to communism was vulnerable to incitement, like a grown-up child who needed the guidance of his betters to inculcate in him a patriotic attitude and a proper sense of obedience. This group had failed to notice how the section of the population that inclined towards communism had in the 1920s come to accept its role as producers in society through the activities of the cooperatives and to express itself politically through its participation in local government. The practical nature of these modes of operation also eroded the basis of radical communism, as did the amnesty of the rank-and-file Reds after the Civil War and the land settlement reforms of the early 1920s, which ended the unjust land tenancy system. Indeed the 1920s in Northern Savo were a period not just of political confrontation but also of gradual adjustment in which channels of communication between the farmers of the Agrarian League party and their Communist counterparts were opened up. Although membership in the Agrarian League contained an element of anti-communism, the Agrarians did not see the rank-and-file Communists as the same kind of threat as the members of the National Coalition party did. The dialogue also built a trust which did not break down even under the threats of a new uprising stirred up by the Lapua Movement and its branding of all communists as irredeemable revolutionaries.

Despite the narrowness of its support, the Lapua Movement plunged from a path of preventive measures to constrain communism onto a course which aimed at its complete suppression. A crucial role in this was played by appeals sent by popular assemblies that had been machinated by Suomen Lukko to the local chiefs of police and the Governor of the Province of Kuopio in 1930. In them "the people" were represented as unconditionally demanding the closure of the Communists' workers' halls because they considered that allowing them to remain open would lead to revolutionary agitation and disturbances. This activity was preceded by the removal of Communist councillors from municipal councils as a result of intimidating letters sent by Suomen Lukko.

The rhetoric of the appeals formulated by the leaders of Suomen Lukko was based on the dissemination of images of the Communists as the enemy, exploiting the propaganda used by the Whites in the Civil War and the anti-Russian sentiment that was rife in the 1920s: communism was a cunning, eastern, eternally revolutionary movement that presented an obstacle to national integrity. The hostile images were given credence by the activities of the radical Communists themselves; these were regarded as representing the true nature of communism, and after 1928 at the instigation of the Comintern they had become ever more extreme. There was scare-mongering of a new uprising, at a time when there still rankled memories of the Civil War, the responsibility for which the right had never totally absolved the left.

The rhetorical image presented by the Lapua Movement did not in fact represent the full picture of the Finnish communist movement, which in addition to its radical wing also included views that supported reformist policies, commitment to local government and budding criticism of Moscow's bid for supremacy. Even the head of the Kuopio branch of the Secret Police rejected the idea of the communist small farmers as revolutionaries. However, the hostile images fomented by the Lapua Movement were effective, and they induced numerous important authorities to doubt reports of the complete paralysis of the workers' movement and the workers' halls in 1930. For the Lapua Movement, the state of abeyance of the Communists was merely proof of their underground preparations for a revolution, for which the workers' halls offered them a refuge suitably secluded from the rest of the local community. The intensified surveillance of the workers' halls by the police was not enough for the Lapua Movement, and they thought that it would be safer to close them down altogether. This the provincial governors had been granted special powers to do after the government of Per Evind Svinhufvud took office in early July 1930.

Gustav Ignatius, the Governor of the Province of Kuopio, was completely taken in by the scare-mongering rhetoric, although his closest associate, the Chief of the Provincial Secretariat Väinö Mielonen, and many local chiefs of police believed that mere police surveillance was enough, and the State Police considered that communism had in effect already been suppressed. Influenced by the pressurising policy of the Lapua Movement, Ignatius had the workers' halls closed down between August and October, so that in the end not a single workers' hall remained open. In defence of this measure, Ignatius made appeal

to the same arguments as the Lapua Movement, although he was also afraid of a rupture between the authorities and the people. So in a kind of excess of justifiable defence, the workers' halls were closed down without any legal basis without any proof of their revolutionary nature having been presented. The associations that owned them were not given any hearing in this decision-making process.

The popular support for the Lapua Movement was never measured, although the Agrarian League, which was strong in the region, claimed that the right-wing radicals were exaggerating their strength, and according to the State Police a large section of the people were merely struggling to cope with the everyday problems of life caused by the current economic depression. It was these same factors that also stifled the war cry of the radical Communists. The rank-and-file Communists were not interested in revolution or the fight against fascism but in providing for their families in a situation marked by decreasing job opportunities, unemployment, spiralling debts and accumulating taxes. In this confused political situation, the workers' halls passed into the hands of the Social Democrats, the non-socialist organizations, or private owners. It was not until after the Second World War, when they made a spectacular return to public politics, that the Communists demanded them back.

The General Election of 1930 showed just how one-sided the anti-communist rhetoric of the Lapua Movement was: the Social Democratic Party and the Agrarian League, which had been branded as the enemies of the Comintern and the Finnish Communist Party inherited the votes of the Communists, despite the instructions of the latter to their supporters to protest against the election by putting the name of the party on their voting slips. These votes were also a protest against the Lapua Movement, because during the course of the year the Social Democrats and the Agrarian League became some of the fiercest critics of the right-wing extremists. Both parties changed their policies so as to take the small farmers more into consideration. The shift in allegiance of the latter to the Social Democrats and the Agrarian League was only apparent, however, for after the Second World War the Communists won the same measure of support from them as they had enjoyed before the repressive measures of 1930. The intimidation of the Lapua Movement and the extent of the official repression simply provided more grist to the mill for a conception of history that was based on the trials of the communism movement and the tyranny of the bourgeoisie. The experiences of the years of the Lapua Movement served merely to intensify the ethos of reparation in the communist movement and its propensity for actionism from the 1940s to the 1970s. For the new left-wing radicals of the 1960s, indeed, the years of the Lapua Movement came to symbolise the moral purity of the communist movement and the hypocrisy and violence of the bourgeoisie.

The time of the Lapua Movement was characterised by a categorical rhetoric typical of Finnish political culture and based on scare-mongering about threats to the country's strength and fear of the loss of its independence. The same kind of rhetoric had been actively used in the party-political feuds of the

late nineteenth century, and after the years of the Lapua Movement it was resorted to again right across the party spectrum in election propaganda in the late 1940s and late 1950s, in the debate on relations with the EEC in the 1970s, in propaganda in connection with joining the EU in the early 1990s, and in discussion about economic competitiveness at the beginning of the present decade. Crises in Finnish society reinforced a tendency in politics which did not easily allow for any discussion of alternatives, because the only alternatives were the truth and the lies that warred against it. The years of the Lapua Movement constituted a significant period in the history of this categorical rhetoric.

LÄHTEET

Tämän työn tärkeimmät alkuperäislähteet ovat syntyneet eri viranomaistahoilla työväentalojen sulkemisprosesseissa. Järjestysvallasta vastanneiden viranomais-ten - maaherran ja nimismiesten - kirjeenvaihtotallenteet Joensuun maakunta-arkistoon (JOMA) sijoitetussa Kuopion lääninhallituksen arkistossa (KLHA) ovat tarjonneet materiaalia sekä viranomaisrepression että viranomaisiin kohdistuneen retorisen vaikuttamisen selvittämiseen. Kyseisestä arkistosta löytyvät viranomaisille lähetetyt painostuskirjelmät, sikäli kun niitä on vielä tutkijan ulottuvilla. Arkisto on kaikilta osin hyvin järjestetty ja selkeä.

Toisena pääalkuperäislähteenä on Etsivän keskuspoliisin (EK) arkisto Kansallisarkistossa (KA). EK:n asiaryhmittäin koottu arkisto sisältää hajanaista tietoa työväentalojen sulkemisista ja vasemmistolaisesta työväenliikkeestä Pohjois-Savossa. EK:n arkiston suhteen on muistettava, että se on syntynyt sellaisen viranomaistahon keskuudessa, jonka ensisijainen tehtävä oli kommunismin tarkkailu ja mahdollisen repression valmistelu ja täytäntöönpano. Siten EK:n materiaalissa on suuri tarkoitushakuisuuden leima. Toisaalta EK halusi asian- tuntijan roolissaan suosia faktapohjaista argumentointia: valtiollinen poliisi ei perustanut raportointiaan huhupuheille ja omille peloilleen vaan runsaalle kommunistiselle lehdistö- ja tiedotemateriaalille, vuotojen, kuulustelujen ja takavarikointien kautta saaduille tiedoille ja asiakirjakopioille sekä yhteyksille naapurimaiden valtiollisiin poliiseihin. Toki EK aina koki kommunismin uhkana suomalaiselle yhteiskuntajärjestelmälle, mutta kuvaa uhasta ainakin yritettiin rakentaa selkeälle näytölle.

Keskeisen alkuperäislähteen muodostavat edellisten lisäksi Joensuun maakunta-arkistoon sijoitetut käräjäpöytäkirjat Sonkajärven työväentalon tuhopolton ja Maaningan Tuovilanlahden työväentalon naulauksen oikeuskäsittelyistä. Oikeudessa kuultiin todistajina sellaisia henkilöitä, jotka olivat olleet aktiivisesti mukana Lapuan liikkeen toiminnassa kesällä 1930. Tältä osin on hahmotettavissa Lapuan kesän tapahtumien ja viholliskuvien uudelleen oikeuttaminen ja mytologisointiyritykset.

Lapuan liikkeen painostuspolitiikan tutkimista vaikeuttaa se seikka, etteivät liikkeen aktiivijäsenet ole juurikaan jättäneet julkisuuteen kirjallista lähteistöä painostustoimistaan, olihan kyse sellaisesta aktivismista, joka oli suhteellisen lyhyellä varoitusajalla toimeenpantua ja liikkui usein laillisuuden ja laitto- muuden rajoilla. Pohjoissavolainen sanomalehdistö onkin ollut suurena apuna painostustoimenpiteitä kartoitettaessa samoin kuin myös lapualaisaktivistien organisoitumisen selvittämisessä. Lapuan liikkeen aktivistien liikkeistä on saatu lisäksi tietoa kuntien arkistoista siltä osin kuin heidän painostuspolitiikkansa kohdistui kommunistisiin tai sellaisina pidettyihin kunnanvaltuutettuihin.

Puoluearkistot sisältävät varsin vähän materiaalia piiri- ja paikallistason reagoinnista Lapuan liikkeeseen. Tämä informaatio on kaivettava puoluelehtien palstoilta. Yksityishenkilöiden arkistoista parhain lähdearvo on ollut Helsingin yliopiston kirjastoon sijoitetulla Gustav Ignatiuksen kokoelmalla. A.H. Saasta-

moisen kokoelma Kansallisarkistossa on tarjonnut informaatiota Pohjois-Savon aktivisteista. Sota-arkistoon sijoitettujen suojeluskuntien kokoelmat ovat 1920-luvun osalta varsin puutteellisesti järjestettyjä tai jo monin paikoin tutkijan ulottumattomissa. Niidenkin kautta saa kuitenkin valaisua suojeluskuntalaitoksen piirijohdon suhtautumisesta Lapuan liikkeeseen.

Kommunistinen työväenliike esiintyy tässä työssä lähinnä repression kohteena. Siihen on osittain vaikuttanut se, että kommunistisen työväenliikkeen alkuperäisaineistoa 1920 - 30-luvuilta on niukalti tutkijan ulottuvilla. Onkin lähes mahdotonta rakentaa kuvaa kommunistisen järjestökentän reaktioista siihen kohdistuneen repression suhteen. Työväenliikkeen vasemmiston reaktioiden tutkimista vaikeuttaa myös se seikka, että kommunistiset kirjapainot suljettiin kesäkuussa 1930, jolloin eräs olennaisimmista protestoinnin väylistä oli tukahdutettu silloin, kun työväentaloja suljettiin.

Lähdemateriaalin niukkuuden ongelma 1920-luvulla koskee myös Pohjois-Savon porvarillisia puolueita. Porvarillisen Työn arkistosta (PTA) ei ole juuri löytynyt paikallisten kansallisyhdistysten tai piirin aineistoa muiden kuin puutteellisten puheenjohtaja- tai asiamiesluetteloiden osalta. Maalaisliiton arkisto on Pohjois-Savon osalta miltei yhtä suppea.

Puolueita ja niiden aatemaailmaa käsittelevistä teoksista ovat tärkeän vertailukohdan tarjonneet vasemmiston osalta *Tauno Saarelan* tutkimukset suomalaisesta kommunismista 1920-luvulla ja porvarillisten puolueiden osalta *Juhani Myllyn* Maalaisliitto-historia sekä *Timo Soikkasen* ja *Vesa Vareksen* tutkimukset konservatismista ja liberalismista 1910 - 30-lukujen Suomessa. Käsitteiden osalta ei voi olla korostamatta Käsitteet liikkeessä -teosta, jonka artikkeleista etenkin *Ilkka Liikanen* ja *Henrik Stenius* ovat pureutuneet kansa-käsitteeseen suomalaisessa poliittisessä kulttuurissa. *Lars Björnen* tutkimus 1920-luvun poliittisista oikeudenkäynneistä on auttanut ymmärtämään ajan oikeudellista käytäntöä kommunismin kriminalisoinnissa. Johtopäätöksiin Lapuan liikkeen olemuksesta sekä synty- ja päättymisistä on saatu vaikutteita *Toivo Nygårdin* ja *Heikki Ylikankaan* talonpoikaiston roolia korostavista julkaisuista sekä *Risto Alapuron* ja *Pertti Haapalan* suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumista käsittelevistä teoksista. Pienviljelijäkysymyksen juurten nivoutumisessa torpparikysymykseen on saatu valaisua *Matti Peltosen* väitöskirjasta ja *Teppo Viholan* artikkeleista uusimmassa Suomen maaseudun historiateossarjassa. Suomalaisten omia viholliskuvia ovat käsitelleet tutkimuksissaan ansiokkaasti *Outi Karemaa* ja *Turo Manninen*.

1. Arkistolähteet

Helsingin yliopiston kirjasto

Gustav Ignatiuksen kokoelma

Kirjeenvaihto 1921 - 1930

Kuopion läänin maaherran vuosikertomukset 1922 - 1930

Muistelmien käsikirjoitusta

Joensuun maakunta-arkisto (JOMA)

Iisalmen tuomiokunnan arkisto

Sonkajärven kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1932

Sonkajärven kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1932

Kuopion lääninhallituksen arkisto (KLHA)

Kirjekonseptit 1930 - 1932

– Lääninsihteerin konseptit 1930 - 1931

– Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 1931

– Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930 - 1931

Kuopion tuomiokunnan arkisto

Maaningan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1932

Maaningan kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1932

Kansallisarkisto (KA)

EK-Valpo I

Asiaryhmittäin järjestetyt asiakirjakokonaisuudet

– II B. Kommunistien poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin

II F. Kommunismi kunnalliselämässä

III. SKP:n salainen toiminta: promemorioita yms. SKP:stä

XXX. Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot

Henkilömapit

Aarne Korpimaa

Joensuun alaosaston arkisto

– Tilannekatsaukset 1924 - 1930

Kuopion alaosaston arkisto

Sekalaista materiaalia 1920 - 29

SKP:n toiminta Kuopion piirissä

– Tilannekatsaukset 1924 - 1932

Sisäasianministeriön arkisto

Kirjediaarit 1929 - 1930

Yksityisarkistot

Nuorsuomalainen puolue

– Mikrokortit VAY 4110 ja 4195

Martti Pihkalan kokoelma

– Suomen Lukko

A.H. Saastamoisen kokoelma

- Kansiot 32, 33 ja 34
Suomalainen puolue
- K.N. Rantakarille saapuneita kirjeitä (Mikrokortti VAY 2861)

Kaupunkien ja kuntien arkistot

- Kuopion kaupunginarkisto
  - Kuopion kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1930
  - Kuopion maalaiskunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930
- Maaningan kunnanarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930 - 1931
- Leppävirran kunnanarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930
  - Pöytäkirjojen liitteet 1930
- Pielaveden kunnanarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930
- Sonkajärven kunnanarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930
- Suonenjoen kaupunginarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1929 - 1931
- Tuusniemen kunnanarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930
- Vieremän kunnanarkisto
  - Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930

Pellervo-Seuran arkisto

- Pellervo-lehdet

Porvarillisen Työn arkisto (PTA)

- Kuopion läänin Kokoomus ry.
- Yleinen kirjeenvaihto (puoluetoimisto) 1930

Sota-arkisto (SA)

- Suojeluskunnat
  - Karttulan sk:n salainen kirjeenvaihto 1927 - 35
  - Kiuruveden sk:n esikunta- ja yleisen kokouksen pöytäkirjat 1917 -20
  - Suonenjoen sk:n pöytäkirjat ja luettelot 1917 - 18
  - Tuusniemen sk:n yleinen arkisto 1926 - 33

Suomen Keskustan arkisto

- Maalaisliiton arkisto
  - Maalaisliiton Kuopion piiri
  - Muilta saapuneet kirjeet 1930
  - Puolueohjelmat

Työväen arkisto (TA)

Työväenyhdistysten työväen arkistoon siirtämä aineisto

Kinnulanlahden ty:n aineistoa (Maaninka).

Tuovilanlahden ty:n aineistoa (Maaninka).

SDP:n tilastot

Puolueen asema vaalipiireittäin vuosina 1929 - 1931

2. Painetut lähteet

Lailliset olot palautettava. Sos.dem. puolue toimikunnan kirjelmä oikeuskanslerille. Helsinki 1930.

Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

Suomen asetuskokoelma 1930.

Suomen tilastollinen vuosikirja. 1901 - 1932.

Suomen virallinen tilasto. SVT III, Maatalous 1901 - 1936.

Suomen virallinen tilasto. SVT XVIII. Teollisuustilasto 1929.

Suomen virallinen tilasto. SVT, XXIX, Vaalit 1924 - 1932.

Valtiopäivien pöytäkirjat 1928 - 1930.

3. Aikalaiskirjallisuus

Hannula, Uuno. "Me teemme mitä tahdomme". Helsinki 1933.

Kaján, Arvid. Lapuan nousu. Jyväskylä 1930.

Kokko, Arvo. Lapuan laki I: Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930. Huopalahti 1930 (a).

Kokko, Arvo. Lapuan laki II: Talonpoikaisliike 1930 - vapaussodan välttämätön jatko. Huopalahti 1930(b).

Lehtinen, J.K. Suomen kapitalismin talouspulasta. Leningrad-Petroskoi 1931.

Vilmi, O. Fasismi Suomessa: Sen syyt ja tarkoitus. Leningrad-Petroskoi 1931.

4. Kirjallisuus

Aho, James A. *This Thing of Darkness: A Sociology of the Enemy.* Seattle 1994.

Ahti, Martti. *Kaappaus? Suojeluskuntaseikka 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932.* Helsinki 1990.

Ahti, Martti. *Suojeluskuntalain kolmas pykälä.* Teoksessa *Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntiin.* Toim. Risto Alapuro. Porvoo 1998.

"*Aikain myrskyissä...*": Kuopion sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historia 1. Toim. Tero Tuomisto. Iisalmi 1982.

Alapuro, Risto. *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920 - 1930-luvulla.* Helsinki 1973.

Alapuro, Risto. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 - 1933.* Porvoo 1994.

- Björne, Lars. "...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...": Tutkimus Turun Hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918 - 1939. Vammala 1977.
- Burke, Kenneth. A Rhetoric of Motives. California edition. University of California Press: Berkeley and Los Angeles 1969.
- Edelman, Murray. Constructing the Political Spectacle. The University of Chicago Press 1988.
- Einonen, Piia. Puhe syntinä ja puhe synnistä - Juorut, huhut ja pyrkimykset tiedonvälityksen valvontaan Tukholmassa 1600-luvun alkupuolella. Teoksessa Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu juhlakirja. Toimituskunta: Kalevi Ahonen, Petri Karonen, Ilkka Nummela, Jari Ojala ja Kustaa H.J. Vilkuna. Jyväskylä 2003.
- Granberg, Leo. Maatalouden tulojärjestelmän synty. Teoksessa Suomen maatalouden historia III: Suurten muutosten aika. Toim. Pirjo Markkola. Jyväskylä 2004.
- Haapala, Pertti. Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914 - 1920. Helsinki 1995.
- Haapanen, Pirkko. Roomalaisten korkein taito: Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Toim. Palonen, Kari & Summa, Hilka. Tampere 1998.
- Hakalehto, Ilkka. Kommunistinen liike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 - 1939. Toim. Matti Castren, Eino Jutikkala ja Päivi Tommila. Porvoo 1964.
- Hako, Matti. Työväenkulttuuri. Teoksessa Folklore tänään. Toim. Hannu Launonen ja Kirsti Mäkinen. Hämeenlinna 1974.
- Hakulinen, Janne. Työväentalokysymys. Lappeenranta 1955.
- Hall, Stuart. Identiteetti. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere 1999.
- Hall, Stuart. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Erilaisuus. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Tampere 2003.
- Harle, Vilho. Hyvä, paha, ystävä, vihollinen. Rauhankirjallisuuden edistämisseura ry. Rauhan ja konfliktintutkimuslaitos, Tutkimuksia no. 44. Jyväskylä 1991.
- Harle, Vilho. The Enemy with a Thousand Faces: The Tradition of the Other in Western Political Thought and History. Westport 2000.
- Havuaho, Osmo. Työväentalo Suomessa. Teoksessa Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Joensuu 1982.
- Hersalo, N.V. Suojeluskuntain historia I. Vaasa 1968.
- Hietaniemi, Tuija. Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917 - 1948. Vammala 1992.
- Hobsbawm, Eric. Äärimmäisyyksien aika: Lyhyt 1900-luku (1914 - 1991). Suom. Pasi Junila. Jyväskylä 1999.
- Hokkanen, Kari. Kyösti Kallio 1930 - 1940: Osa 2. Juva 1986.
- Hovi, Olavi. Leppävirran historia II. Pieksämäki 1995.
- Huttula, Tapio. Nauloilla laadittu laki: Työväentalojen sulkemiset 1929 - 1932. Bibliotheca Historica 55. Helsinki 2000.

- Hyvämäki, Lauri. Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Teoksessa *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 – 1939*. Toim. Päiviö Tommila. Porvoo 1964.
- Hyvämäki, Lauri. *Sinistä ja mustaa: Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Helsinki 1971.
- Hämäläinen, Johanna. Eristyminen ja eristäminen 1800-luvun maaseutuyhteisössä. Teoksessa *Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu juhlakirja*. Toimituskunta: Kalevi Ahonen, Petri Karonen, Ilkka Nummela, Jari Ojala ja Kustaa H.J. Vilkuna. Jyväskylä 2003.
- Jaakkola, Jouko. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka ja Kyösti Urponen. Jyväskylä 1994.
- Jakobson, Max. *Väkivallan vuodet: 20. vuosisadan tilinpäätös I*. Keuruu 1999.
- Jutikkala, Eino. *Suomen talonpojan historia: Sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa*. Porvoo 1942.
- Jääskeläinen, Mauno. *Demokratian kriisi*. Teoksessa *Valtioneuvoston historia I*. Toim. L.A. Puntila. Helsinki 1977.
- ”Kallis toveri Stalin”: *Komintern ja Suomi*. Toim. Natalia Lebedeva, Kimmo Rentola ja Tauno Saarela. Helsinki 2002.
- Karemaa, Outi. *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä: Venäläisviha Suomessa 1917 – 1923*. *Bibliotheca Historica* 30. Helsinki 1998.
- Karhu, Sami. ”Osuuskunnat taas ovat suorastaan affääriyrityksiä”. Teoksessa *Kansan talous: Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea*. Toim. Markku Kuisma, Annastiina Henttinen, Sami Karhu ja Maritta Pohls. Tampere 1999.
- Kettunen, Pauli. *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosiaalidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918 – 1930*. SHS:n julkaisuja. Helsinki 1986.
- Kettunen, Pauli. *Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike*. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa 1989.
- Klinge, Matti. *Vihan veljistä valtiososialismiin*. Porvoo 1972.
- Kokko, Marja. *Valvonta*. Teoksessa *Rahan lainaajasta talouden hoitajaksi: Etelä-Pohjanmaan Osuuspankki 100 vuotta*. Toim. Marja Kokko ja Matti Rautainen. Jyväskylä 2002.
- Kuusterä, Antti. *Lähellä ihmistä: Osuuspankkitoiminta 100 vuotta*. Keuruu 2002.
- Lackman, Matti. *Taistelu talonpojasta*. Oulu 1985.
- Lackman, Matti. *Kommunistien salainen toiminta Kainuussa*. Teoksessa *Korpi-kansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia*. Toim. Reijo Heikkinen ja Matti Lackman. Kuusamo 1986.
- Lakio, Matti. *Teollisuuden kehittyminen Itä-Suomessa 1830 – 1940*. Itä-Suomen instituutti: Sarja A:5. Mikkeli 1975.
- Lakoff, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago 1987.

- Lappalainen, Matti. Hannes Ignatius: Mannerheimin harmaa eminenssi. Juva 2005.
- Lehtola, Veli-Pekka. Wallenius: Kirjailijakenraali Kurt Mauri Walleniuksen elämä ja tuotanto. Oulu 1994.
- Leinonen, Artturi. Vuosikymmenten valinkauhassa: Muistelmia III. Porvoo 1960.
- Levinas, Emmanuel. *Entre Nous: On Thinking-of-the-Other*. Translated from the French by Michael B. Smith and Barbara Harshav. Columbia University Press 1998.
- Liikanen, Ilkka. Kansa. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Tampere 2003.
- Manninen, Turo. Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina: Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. *Studia Historica Jyväskyläensia* 24. Saarijärvi 1982.
- Mylly, Juhani. Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2: Maalaisliitto 1918 – 1939. Hämeenlinna 1989.
- Mönkkönen, Mauri. Kommunismi ja Pohjois-Savo 1920-luvun alussa. Teoksessa *Vastavirtaan vasemmisto*. Toim. Heikki Mikko Viitala. Snellman-instituutin arkistojulkaisu 1/1993. Kuopio 1993.
- Nash, Walter. *Rhetoric: The Wit of Persuasion*. Southampton 1989.
- Neubauer, Hans-Joachim. Huhu: Kuulopuheen kulttuurihistoriaa. Suom. Ilona Nykyri. Keuruu 2004.
- Nieminen, Jaana. Nuorsuomalaisen puolueen organisoituminen vuosina 1905 – 1908: Nuorsuomalaisuus valtiopäiväpuolueiden aikaan. Teoksessa *Valta, vapaus, edistys ja kasvatus: Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin*. Toim. Vesa Vares. Jyväskylä 2002.
- Norrena, Leevi. Talonpoika, pohjalainen - ja punainen: Tutkimus Etelä-Pohjanmaan järvisuudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Tampere 1993.
- Nousiainen, Jaakko. Kommunismi Kuopion läänissä. Joensuu 1956.
- Nummela, Ilkka. Kuopion historia 3: Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875 – 1918. Jyväskylä 1989.
- Nygård, Toivo. Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä: Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. *Studia Historica Jyväskyläensia* 25. Saarijärvi 1982.
- Oravec, Christine. Kenneth Burke's concept of association and the complexity of identity. Teoksessa *The Legacy of Kenneth Burke*. Toim. Simons, Herbert W. ja Melia, Trevor. Madison, Wisconsin 1989.
- Palonen, Kari. Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimisessa: Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Toim. Palonen, Kari & Summa, Hilikka. Tampere 1998.

- Parikka, Raimo. Paikallinen työväenyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa Väki voimakas 3: Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan. Tampere 1987.
- Peltonen, Matti. Talolliset ja torpparit: Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 164. Vammala 1992.
- Peltonen, Matti. Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. Jyväskylä 2004.
- Peltonen, Ulla-Maija. Red Memoirs from a 'Black Time' in Finland - Radical Working Class Reminiscences of the 1920s and 30s. Teoksessa Communism: National & International. Ed. Tauno Saarela and Kimmo Rentola. Studia Historica 58. Tampere 1998.
- Perelman, Chaïm. Retoriikan valtakunta. Suom. Leevi Lehto. Jyväskylä 1996.
- Perälä, Reijo. Lapuan liike ja sanan mahti. Studia historica septentrionalia 33. Jyväskylä 1998.
- Pielaveden ja Keiteleen historia II: 1870-luvulta nykypäivään. Kirjoittanut Kalevi Kumpulainen. Kiuruvesi 1983.
- Piironen Kaija. Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II: Kuopion sanomalehdistön historia 1918 - 1979. Kuopio 1982.
- Pirinen, Kauko. Sisämaankaupungin tie Eurooppaan. Snellman-instituutin B-sarja 30. Kuopio 1992.
- Rantala, Onni. Suomen poliittiset alueet I: Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907 - 1958. Turku 1970.
- Roth, Philip. Ihmisen tahra. Suom. Kristiina Rikman. Juva 2003.
- Ruuskanen, Esa. Paheen pesiä vai kulttuurikehoja: Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930. Snellman-instituutin B-sarja 38. Kuopio 1996.
- Ruuskanen, Esa. Aatteella ja työllä kehityksen tietä: Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tampere 1999.
- Ruuskanen, Esa. Kyläkassoista miljardipankiksi: Alajärven Osuuspankki 1913 - 2003. Jyväskylä 2004.
- Saarela, Tauno. Suomalaisen kommunismin synty 1918 - 1923. Tampere 1996.
- Saarela, Tauno. International and National in the Communist Movement. Teoksessa Communism: National & International. Ed. Tauno Saarela and Kimmo Rentola. Studia Historica 58. Tampere 1998.
- Saarela, Tauno. Johdanto: Kommunismien internationaali ja suomalainen kommunismi 1919 - 1935. Teoksessa "Kallis toveri Stalin": Komintern ja Suomi. Toim. Natalia Lebedeva, Kimmo Rentola ja Tauno Saarela. Helsinki 2002.
- Saarikoski, Vesa. Ståhlbergiläinen jääkäri: Aarne Sihvo ja kansallisen eheyttämisen idea. Teoksessa Valta, vapaus, edistys ja kasvatus: Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin. Toim. Vesa Vares. Jyväskylä 2002.
- Selén, Kari ja Pylkkänen, Ali. Sarkatakkien armeija: Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaisuus 1918 - 1944. Juva 2004.

- Siipi, Jouko. Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon: Sosiaalinen kehitys itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1967.
- Siltala, Juha. Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Siltala, Juha. Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen. Toim. Immonen, Kari ja Leskelä-Kärki, Maarit. Hämeenlinna 2001.
- Skinner, Quentin. Language and social change. Teoksessa Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics. Toim. Tully, James. Padstow 1988 (a).
- Skinner, Quentin. A reply to my critics. Teoksessa Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics. Toim. Tully, James. Padstow 1988 (b).
- Smeds, Kerstin. Koti, temppele ja linnoitus. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa 1987.
- Soikkanen, Hannu. Kohti kansanvaltaa I: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen, Timo. Yrjö Ruutu - näkijä ja tekijä: Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla. Juva 1991.
- Stenius, Henrik. Kansalainen. Teoksessa Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Tampere 2003.
- Summa, Hilikka. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Toim. Palonen, Kari & Summa, Hilikka. Tampere 1998.
- Suomen työväenliikkeen historia. Toimituskunta: Haataja, Lauri, Hentilä, Seppo, Kalela, Jorma ja Turtola, Jussi. Joensuu 1977.
- Suonenjoen historia: Pitäjien takamaasta mansikkakaupungiksi. Kirjoittanut Jari Ropponen. Jyväskylä 1993.
- Thing, Morten. The Signs of Communism - Signs of Ambiguity: Language and Communism. Teoksessa Communism: National & International. Ed. Tauno Saarela and Kimmo Rentola. Studia Historica 58. Tampere 1998.
- Tiihonen Seppo. Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki 1990.
- Tuomisto, Tero. Mikä on työväentalo? Teoksessa Murrosaikoja työväentaloilla: Kotka Helsinki ja Jorma Kilappa. Helsinki 1991.
- Uola, Mikko. Sinimusta veljeskunta: Isänmaallinen kansanliike 1932 - 1944. Keuruu 1982.
- Upton, Anthony. Kommunismi Suomessa. Englanninkielisestä käsikirjoituksesta suomentanut Sirkka Upton. Rauma 1970.
- Urponen, Kyösti. Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Armeilaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka ja Kyösti Urponen. Jyväskylä 1994.

- Vares, Vesa. Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996.
- Vares, Vesa. Kuninkaan tekijät: Suomalainen monarkia 1917 - 1919: Myytti ja todellisuus. Juva 1998.
- Vares, Vesa. Varpuset ja pääskyselät: Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Historiallisia Tutkimuksia 206. Helsinki 2000.
- Vihola, Teppo. Pärjääkö pienviljely? Teoksessa Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. Jyväskylä 2004 (a).
- Vihola, Teppo. Maatalouden rakennemuutokset itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. Jyväskylä 2004 (b).
- Viitala, Heikki Mikko. Taistelu Kansan Sanasta 1967. Snellman-instituutin B-sarja 28. Kuopio 1991.
- Viitala, Heikki Mikko. Poliittiset laina(v)aatteet Itä-Suomessa. Teoksessa Mikä omaa, mikä lainaa: Itäsuomalaisuus Euroopassa. Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlavuoden seminaari Kuopiossa 16.11.1992. Toim. Pirjo Jantunen. Kuopio 1993.
- Virrankoski, Pentti. Suomen historia: Toinen osa. SKS:n toimituksia 846. Jyväskylä 2001.
- Wallenius, Tommi. Filosofian toinen: Levinas ja juutalaisuus. Tampere 2004.
- Ylikangas, Heikki. Käännekohdat Suomen historiassa: Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudelle ajalle. Juva 1986.
- Ylikangas, Heikki. Keskushallinnon virkamiesten rekrytointi Suomessa ajanjaksolla 1809 - 1984. Hallintohistorian monisteita. Helsinki 1991.

5. Painamattomat tutkimukset

- Andersson, Päivi. Pihlajaveden työväentalojen merkitys maaseutuväestön kontakti ja vuorovaikutustilanteessa vuoteen 1969 asti. Kansatieteen pro gradu-työ. JY 1983.
- Huttula, Tapio. Nauloilla laadittu laki: Työväentalojen sulkemiset Etelä-Pohjanmaalla 1930. Suomen historian pro gradu-työ. JY 1993.
- Huttula Tapio. Sallitun rajat: Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929 - 1932. Suomen historian lisensiaattityö. JY 1996.
- Ruuskanen, Esa. Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930 - 1932. Suomen historian pro gradu-työ. JY 1995.
- Ruuskanen, Esa. Lapualaisaktivismia punamaakunnassa. Suomen historian lisensiaattityö. JY 2000.
- Tervo, Tuija. Nälkämaan valkaisu - Lapuan liike Kainuussa 1929 - 1932. Suomen historian pro gradu-työ. Oulun yliopisto 1999.

6. Sanoma- ja aikakauslehdet

Ajan Sana
Järjestötoiminta
Salmetar
Savo
Savon Sanomat
Savon Työmies
Suomen Sosialidemokraatti (SSd)
Uusi Suomi
Warkauden Lehti

7. Haastattelut

Lapuan kaupunginkirjasto, Lapuan kansanperinteen äänitteet vuodelta 1970

Toivo Ala-Karhu (Nauha 1984)
Niilo Ikola (Nauha 2099)
Juho Keskinen (Nauha 2156)
Elin Kosola (Nauha 2169)
Jaakko Luomala (Nauha 2090)
Niilo Muilu (Nauha 2154)
Kalle Ojala (Nauha 2076)
Tellervo Palso (Nauha 2181)
Matti Peurala (Nauha 2151)
Kustaa Tiitu (Nauha 2168)
Yrjö Yli-Sippola (Nauha 2083)

LIITTEET

LIITE 1 Pohjois-Savossa vuonna 1930 suljettujen työväentalojen omistajanvaihdokset 1930-luvulla SKDL:n ja SDP:n tilastojen mukaan.

Iisalmi Iisalmen työväentalo, Iisalmi: talo siirtyi myynnin kautta 4.4.1933 Ylä-Savon osuusliikkeelle, joka myi sen jälleen Iisalmen sos.dem. ty:lle 9.10.1936.

Iisalmen mlk Laidinmäen työväentalo, Iisalmen mlk: talo siirtyi omistajayhdistyksen lahjoituksen kautta Niiralanniemen sos.dem. työväenyhdistykselle 1930-luvulla.

Poroveden työväentalo, Iisalmen mlk: talo myytiin pakkohuutokaupassa 12.7.1933 Ylä-Savon Osuusliikkeelle.

Runnin työväentalo, Iisalmen mlk: talo myytiin 1930-luvun alkupuolella Kuopion sos.dem. piiritoimistolle.

Varpasen työväentalo, Iisalmen mlk: talo myytiin pakkohuutokaupassa 21.3.1933 Varpasten pienviljelijäyhdistykselle.

Kaavi Mäntyjärven työväentalo, Kaavi: nimismies myi talon Kaavin suojeluskunnalle 1930-luvun alkupuolella.

Karttula Airakselan työväentalo, Karttula: talo myytiin yksityiselle 1930-luvun alkupuolella.

Itä-Karttulan työväentalo, Karttula: talo myytiin Itä-Karttulan nuorisoseuralle 1930-luvun alkupuolella.

Pihkainmäen työväentalo, Karttula: talo myytiin yksityiselle 1930-luvun alkupuolella.

Punnonmäen työväentalo, Karttula: talo myytiin Punnonmäen lotille 1930-luvun alkupuolella.

Syvänniemen työväentalo, Karttula: talo myytiin Kuopion läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. piirijärjestölle, joka vuokrasi taloa vuonna 1931 perustetulle Syvänniemen sos.dem. työväenyhdistykselle.

Keitele Tossavanlahden työväentalo, Keitele: talo myytiin pakkohuutokaupassa Pohjois-Keiteleen nuorisoseuralle vuonna 1931.

Kiuruvesi Kalliokylän työväentalo, Kiuruvesi: talo siirtyi omistajayhdistyksen lahjoituksen kautta Voimistelu- ja urheiluseura Kalliolle, jonka

lakkauttamisen jälkeen talo myytiin Kiuruveden Työväen Osuuskaupalle 17.11.1934.

Rytkyn työväentalo, Kiuruvesi: talo myytiin pakkohuutokaupassa porvarilliselle Voimistelu- ja urheiluseura Jänteelle vuonna 1932.

Kuopio Kuopion työväentalo, Kuopio: talo tontteineen myytiin Kuopion sos.dem. työväenyhdistykselle toukokuussa 1934.

Toivalan työväentalo, Kuopion mlk: talo myytiin huutokaupassa Ranta-Toivalan suojeluskunnalle 1930-luvun alkupuolella.

Lapinlahti Mäntylahden työväentalo, Lapinlahti: talo myytiin Kivistön nuori-
seuralle 12.11.1932.

Pohjois-Ollikkalan työväentalo, Lapinlahti: talo myytiin yksityiselle 1930-luvun alkupuolella.

Leppävirta Tuppurinmäen työväentalo, Leppävirta: talo myytiin huutokaupassa yksityiselle 13.6.1932.

Maaninka Kinnulanlahden työväentalo, Maaninka: talo myytiin huutokaupassa yksityiselle 1930-luvun alkupuolella.

Tuovilanlahden työväentalo, Maaninka: talo myytiin vuonna 1932 yksityiselle, joka myi talon Tuovilanlahden sos.dem. työväenyhdistykselle vuonna 1937.

Nilsjä Palonurmen työväentalo, Nilsjä: talo myytiin huutokaupassa yksityiselle 15.12.1933.

Pielavesi Pielaveden kirkonkylän työväentalo, Pielavesi: talo myytiin huutokaupassa 8.9.1932 yksityiselle.

Taipaleen työväentalo, Pielavesi: talo myytiin huutokaupassa yksityiselle 1930-luvun alkupuolella.

Vaaraslahden työväentalo, Pielavesi: talo myytiin huutokaupassa yksityiselle 21.6.1932.

Riistavesi Melalahden työväentalo, Riistavesi: omistajayhdistys myi vuonna 1931 talon Kuopion sos.dem. piirijärjestölle. Lakkautetun omistajayhdistyksen pesänselvittäjä vaati kaupan purkua, jonka toteuttua talo myytiin pakkohuutokaupassa Riistaveden kunnalle. Kunta purki talon ja rakensi siitä kansakoulun.

- Siilinjärvi** Pöljän työväentalo, Siilinjärvi: talo myytiin Pöljän maamiesseuralle 1930-luvun alkupuolella.
- Sonkajärvi** Sonkajärven työväentalo, Sonkajärvi: kaksi paikkakuntalaista syytti talon palamaan 4.12.1931. Talo tuhoutui täysin.
- Suonenjoki** Iisveden työväentalo, Suonenjoki: talo myytiin liikemiehille vuonna 1932.
- Suonenjoen kirkonkylän työväentalo, Suonenjoki: talo myytiin Suonenjoen suojeluskunnalle 17.2.1932.
- Lyytilänmäen työväentalo, Suonenjoki: talo myytiin huutokaupassa 17.2.1932 Salmisen VPK:lle, joka myi talon Suonenjoen maamiesseuralle 7.4.1937.
- Säyneinen** Viitaniemen työväentalo, Säyneinen: talo myytiin Säyneisten kunnalle 16.6.1931.
- Tuusniemi** Juurikkamäen työväentalo, Tuusniemi: talo myytiin Juurikkamäen maamiesseuralle 1930-luvun alkupuolella.
- Tuusniemen kirkonkylän työväentalo, Tuusniemi: talo myytiin vuonna 1931 Tuusniemen sos. dem. työväenyhdistykselle.
- Varpaisjärvi** Varpaisjärven työväentalo, Varpaisjärvi: talo myytiin pakkohuutokaupassa 18.10.1932 Ylä-Savon Osuusliikkeelle, joka myi talon Varpaisjärven kunnalle.
- Korpijärven työväentalo, Varpaisjärvi: talo myytiin pakkohuutokaupassa 4.11.1931 yksityiselle.
- Vehmersalmi** Mustinlahden työväentalo, Vehmersalmi: talo myytiin Ukonlahden porvarillisille seuroille 4.11.1931.
- Lähteet:** Kansanarkisto, Kansantalojen liiton arkisto, Lakkautettujen toimitalojen asiakirjoja ym.; Huttula 1996, Liite Suljetuista työväentaloista, Kuopion lääni.

Liitteeseen on otettu kaikki vasemmistolaiset työväentalot, jotka joiden omistajuus vaihtui vuoden 1930 jälkeen ja joiden myöhemmistä vaiheista ylipäänsä on tarjolla varmaa tietoa. Siten se sisältää muitakin kuin vuonna 1930 suljettuja kommunistisia työväentaloja. Kaikkien vuonna 1930 suljettujen kommunististen työväentalojen omistajajärjestelyjä ei ole löytynyt SKDL:n tai SDP:n aineistoista. Ilmeisesti lukuisat omistajanvaihdokset 1930-luvulla tekivät työväentalokysymyksen selvittämistä hankalaa jo aikalaisillekin.